

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

**KUR'ÂN-I KERİM'E GÖRE ŞEYTAN'IN İNSAN FİİLLERİ ÜZERİNDEKİ
ETKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

FATİH KANCA

İstanbul, 2010

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

**KUR'ÂN-I KERİM'E GÖRE ŞEYTAN'IN İNSAN FİİLLERİ ÜZERİNDEKİ
ETKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

FATİH KANCA

DANIŞMAN: Doç. Dr. MURAT SÜLÜN

İstanbul, 2010

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

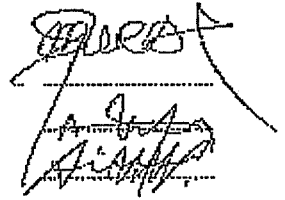
Tez Onay Belgesi

İLÂHİYAT Anabilim Dalı TEFİRİ Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi FATH
KANCA' NIN KUR'AN İ KFRİM'E GÖRE ŞEYTAN' N İNSAN FİLLERİ ÜZERİNDEKİ
ETKİSİ adlı tez çalışması Enstitümüz Yürütme Kurulunun 19.07.2010 tarih ve 2010/14
19 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliğiyle YÜKSEK LİSANS Tezi
olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 15.09.2010
1) Tez Danışmanı : DOÇ. DR. MURAT SÜLÜN
2) Jüri Üyesi : PROF. DR. ABDULAZİZ HATİP
3) Jüri Üyesi : DOÇ. DR. ALİ GÖRKÜN

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR.....	IV
GİRİŞ.....	1
1. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	3
2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	5
3. ARAŞTIRMANIN METODU.....	6
4. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI.....	8
5. ŞEYTAN'LA İLGİLİ LİTERATÜR VE BU TEZİN LİTERATÜRE KATKISI.....	9
1. BÖLÜM: ŞEYTAN KAVRAMININ TAHLİLİ.....	10
1.1.İSLAM ÖNCESİ DÖNEMDE ŞEYTAN İNANCI.....	10
1.1.1. İlkel Dinlerde Şeytan.....	11
1.1.2. Yahudilikte Şeytan.....	13
1.1.3. Hristiyanlıkta Şeytan.....	15
1.1.4. Cahiliye Döneminde Şeytan.....	18
1.2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	20
1.2.1. Şeytan, Varlık ve Mahiyeti.....	21
1.2.1.1. Şeytan Kavramının Etimolojik Olarak İncelenmesi.....	25
1.2.1.2. Terim Olarak Şeytan.....	28
1.2.1.3. Şeytan Lafzının Kur'ân'da Kullanılışı.....	31
1.2.2. Görünmez/Cinnî Şeytan.....	33
1.2.2.1. el-İblîs / الإِبْلِيس.....	34
1.2.2.2. el-Cinn / الْجِن.....	37
1.2.2.3. el-Kabîl / الْقَبِيل.....	42
1.2.3. Görünür/İnsî Şeytan.....	42
1.2.3.1. et-Tağût / الطَّاغُوت.....	42
1.2.3.2. el-Cibt / الْجِبْت.....	44
1.3.MELEK.....	45
1.4.ŞEYTANIN DİĞER VARLIKLARLA İLİŞKİSİ.....	46
1.4.1. Tanrı Şeytan İlişkisi.....	47

1.4.2.	Cin-Şeytan İlişkisi	48
1.4.3.	Melek-Şeytan İlişkisi.....	49
1.4.4.	Nefis-Şeytan İlişkisi	51
1.4.5.	İnsan-Şeytan İlişkisi	54
1.5.	KÖTÜLÜKLERİN SEMBOLÜ OLARAK ŞEYTAN	56
1.6.	KUR'ÂN'A GÖRE ŞEYTAN'IN TEMEL ÖZELLİKLERİ.....	57
1.6.1.	Şeytan İsyan Edip İtaatten Çıkmıştır.....	58
1.6.2.	Şeytan Nankördür/الكفور.....	60
1.6.3.	Kötü Arkadaş ve Kötülere Arkadaştır	62
1.6.4.	Hayâsızdır. el-Merîd / المرید; el-Mârid / المارد	64
1.6.5.	Düşmandır /el-Â'düvv / العدو	65
1.6.6.	Koğulmuştur / er-Racîm/ الرّجيم	68
1.6.7.	Çok Aldatandır /el-Ğarur/ غرور.....	69
1.6.8.	Doğru Yoldan Saptırandır. /el-Mudîl / المضل	70
1.6.9.	Yapayalnız Bırakandır/el-Hazûl/الخذول.....	72
2.	BÖLÜM: ŞEYTAN'IN TESİRİ MESELESİ.....	74
2.1.	ŞEYTANA MÜHLET VE FIRSAT VERİLMESİ	75
2.2.	ŞEYTANIN FİİLLERİNE TESİRİ BAKIMINDAN İNSANLAR.....	78
2.2.1.	Şeytanın Tesir Edemedikleri	79
2.2.2.	Şeytanın Peygamberlere ve Bazı Büyüklere Musallat Olması.....	83
2.2.2.1.	Hız. Âdem (as) ve Şeytan.....	88
2.2.2.2.	Hız. Eyyûb (as) ve Şeytan	90
2.2.2.3.	Hız. Yûsuf (as) ve Şeytan.....	90
2.2.2.4.	Hız. Süleyman (as) ve Şeytan.....	92
2.2.2.5.	Hız. Musa (as) ve Şeytan.....	93
2.2.2.6.	Hız. Meryem ve Şeytan	94
2.2.3.	Şeytanın Tesir Ettikleri.....	96
2.3.	ŞEYTANIN İNSANA TESİR YÖNTEMLERİ.....	98
2.3.1.	Vesvese Verir	100
2.3.2.	Şükür Engeller	106
2.3.3.	Fakirlikle Korkutur, İsrafa Sevk Eder	107

2.3.4.	Dostlarına Vahyeder, Vaadlerde Bulunur	112
2.3.5.	İnsanların Arasını Açar, Üzüntü Verir	115
2.3.6.	Süslü Gösterir	118
2.3.7.	Aldatır, Ayartır	120
2.3.8.	Unutturur	122
2.3.9.	Emreder, Kışkırtır, Telkin ve Teşvik Eder	123
2.4.	ŞEYTANDAN KORUNMA YOLLARI	127
2.4.1.	İbadetler	128
2.4.1.1.	Namaz	130
2.4.1.2.	Zekat	134
2.4.1.3.	Oruç	137
2.4.1.4.	Kur'ân Okuma	138
2.4.2.	İstiâze ve Takvâ	139
3.	BÖLÜM: ŞEYTANA DAYALI DİN, EKOL VE YAKLAŞIMLAR.....	142
3.1.	YEZİDİLİK	142
3.2.	SATANİZM	146
3.2.1.	Satanizmin Tanımı	146
3.2.2.	Satanizmin Tarihçesi ve Ortaya Çıkışı	147
3.2.3.	Satanist Guruplar	149
3.2.4.	Geleneksel Satanizm	149
3.2.5.	Modern Satanizm	151
3.2.5.1.	Modern Satanizmin Dayandığı Unsurlar	153
3.2.5.2.	Modern Satanizm'de 9 İlke	153
3.2.5.3.	Satanizm'de 21 Hedef	154
3.2.6.	Satanistlerin Şeytan Hakkındaki Görüşleri	155
3.2.7.	Gençler Niçin Satanist Oluyor?	157
3.2.8.	Gençlerin Satanist Yapılmasında İzlenen Yöntemler	158
3.2.9.	Satanistlerin Alışkanlıkları	160
3.2.10.	Gençlerin Satanizm Tuzağına Düşmemeleri İçin Neler Yapılmalı	160
	DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	165
	BİBLİYOGRAFYA	176

ÖNSÖZ

Varlığı, insanın varlığından da öncesine dayanan, insanla münasebeti ve mücadelesi ebu'l beşer olan Hz. Adem'le başlayan şeytan, dünyaya ve insanlara sır olma anlamında rûhânî varlıkların en gizemli temsilcilerinden biridir. Bütün sırlarına rağmen Kur'ân-ı Kerim onu insanların bilgisine apaçık bir şekilde sunmuştur.

Şeytan, ilk insan olan Hz. Adem'den bu yana insan neslini Allah yolundan saptırmak için çaba harcayan ve kıyamete kadar da harcayacak olan varlıkların genel adıdır. Tüm şeytanların atası ise, Hz. Adem'in yaratılmasıyla birlikte Allah'a isyan eden İblis'tir.

Varlığı insanla birlikte mücadelesiyle anlam kazanan şeytanın yaşam gayesi, hasmı olan insanı, Allah'ın emir ve yasaklarına muhalefete çağırarak ve kendi gibi Allah'ın katında onun değer kaybına neden olabilmektir.

Yaşamı boyunca her an şeytanın tesirine maruz kalabilecek olan insan, şeytanın hile ve vesveselerinden kurtulmak için ona karşı teyakkuz halinde olmak zorundadır. Zîra insanın dünya ve ahiret huzuru, şeytana ve şeytânî duygulara karşı uyanık olmakla mümkündür.

İnsanlık tarihine baktığımızda şeytanla ilgili çok değişik inançlara rastlanmaktadır. Şeytanı tanrılık seviyesine kadar çıkaran inançların yanında onun varlığını reddedenler de hep var olmuştur. Onu, insana hiçbir tesiri olmayan bir varlık gibi algılayanların yanında insanın bütün kötü fiillerinin müsebbibi olarak kabul edenler de azımsanmayacak ölçüdedir. Özetle, şeytan hakkındaki bilgi ve inançlar hiçbir zaman nesnel değerlere dayanmamıştır.

Bu çalışmamızda, sonsuz hidayet rehberi olan Kur'ân'dan hareketle insanın Allah'ı ile vuslatına engel olmaya çalışan şeytanın, varlık ve mahiyetini, güç ve etki derecesini, insanlığın atası olan Hz. Âdem'in şahsında, insan soyuna karşı düşmanlığını ve insanın kemâlat yolundaki terakkisine nasıl etki etmeye çalıştığını araştırıp anlamaya çalışacağız.

Şeytan ve şeytanlaşmış varlıkları tanıma ve ona karşı nasıl bir tavır halinde olmak gerektiğini anlama niyetiyle yapılan bu araştırmamızda, bütün yoğunluğu arasında çalışmamızdan kıymetli desteklerini ve rehberliğini esirgemeyen danışman hocam Sayın Doç. Dr. Murat SÜLÜN Bey'e sonsuz hürmet ve şükranlarımı sunarım.

KISALTMALAR

age.	:Adı geçen eser
agm.	:Adı geçen makale
as.	:Aleyhi's-selam
AÜİFD	:Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	:İbn, oğlu
bk.	:Bakınız
bs	:Baskı, basım.
c.	:Cilt
cc.	:Celle Celâlühu
DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	:Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	:Editör
EÜİFD	:Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
H.	:Hicrî
H.z.	:Hazreti
haz.	:Hazırlayan
İFAV	:Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
md.	:Madde, maddesi
Neş.	:Neşriyat
nşr.	:Neşreden
OMÜ	:Ondokuz Mayıs Üniversitesi
ra.	:Radıyallahu anh/anha
s.	:Sayfa

S.	:Sayı
ŞİA	:Şamil İslam Ansiklopedisi
ty.	:Tarih yok
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	:Tahkik eden
trc.	:Tercüme eden
tsh.	:Tashih eden
v.	:Vefatı.
vb.	:Ve benzeri
Yay.	:Yayınları.
yy.	:Yayın yeri yok

ÖZET

İnsanın tarihinden daha eski geçmişi olan şeytan, tüm zamanlarda insanların ilgisini çeken bir varlık olmuştur. Tarihin değişik devirlerinde insanların bir kısmı ona tanrı diyerek secde etmiş, bir kısmı şerrinden emin olmak için saygı gösterisinde bulunmuş, bazıları onun lânet olası bir varlık olduğuna inanmış, bazıları ise onun bütün kötülüklerin müsebbibi olduğu hükmüne varmıştır.

Kur'ân'ın net bir şekilde cinlerden bir varlık olduğunu ifade ettiği şeytan, insanı azdırmak ve kendi gibi lanetli bir varlık konumuna düşürmek için amansız mücadele verirken bu uğraşısında çeşitli yöntemler kullanmaktadır. İnsanı aldatmak için verdiği çabalarda bazen başarılı olsa da Kur'ân'ın da işaret ettiği üzere kendini bilen, iradesine sahip ve Allah'a karşı sorumluluk bilincinde olan insanlara karşı hiçbir etki ve tesiri olamayacaktır.

Kur'ân ve Sünnet, şeytanın vasıflarını ve insana tesir yöntemlerini açık olarak ortaya koymakla beraber, ondan korunma yöntemlerini de zikretmiştir.

Yezidilik ve satanizm, şeytanı merkeze alan ve tesiri azımsanamayacak ölçüde büyük olan iki önemli şeytânî akımdır.

SUMMARY

Satan, whose past is older than the human history, has always been a creature that aroused human interest. During different periods in history, people have called him god and prostrated to him, some showed him respect in order to escape his evil, some believed him to be a damned creature and some decided that he was the cause of all evil.

Satan, who was clearly shown in the Quran to be a creature among the Jinns, uses many methods in his struggle to seduce humans and turn them into cursed creatures like himself. Even though he is sometimes successful in his efforts to fool humans, as it is pointed out in the Quran, he will have no effect on people who are self-aware, have willpower and a sense of responsibility to Allah.

The Quran and Sunnah, mention ways of protection from Satan, as well as clearly revealing the characteristics of Satan and his methods in influencing humans.

Yezidism and Satanism are two important satanic movements that centralise Satan and whose effects are too wide to ignore.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm, insanlara en doğru yolu göstermek için indirilen, insana sorumluluklarını bildiren ve mutlu bir hayatın teşekkülü için formüller sunan bir kitaptır. Allah, Kur'ân'da insanların erdemli ve verimli bir hayat yaşamaları için muhtaç oldukları hiçbir şeyi eksik bırakmamıştır.¹

Kur'ân'ın doğru anlaşılması için tefsir edilmesi zarûrî bir ihtiyaçtır. Nüzul çağına baktığımızda onun, o gün dahi tefsir edildiğini, muhataplar tarafından anlaşılmayan konuları, bizzat Hz. Peygamberin onların anlayacakları seviyede açıkladığını görüyoruz. Nitekim Kur'ân'ın emri de bu doğrultudadır: *وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ* “Sana Kur'ân'ı gönderdik ki insanlara indirileni onlara açıklayasın...”² ayetinden hareketle, Hz. Peygamber ahabına Kur'ân'ı, ihtiyaçları ve anlayışları ölçüsünde açıklamıştır. Hz. Peygamberin bu açıklama faaliyeti bugün dahî gerekleriyle beraber devam etmektedir.

Elbette Kur'ân'ı anlama faaliyeti onun mû'ciz lafızlarını anlama gayretiyle sınırlı kalmamalıdır. Aksi halde, asıl olan mesajının özü, anlaşılmaktan hâli kalır. Sadece lafız eksenli bir Kur'ân anlayışı, Kur'ân'ın aslî mesajını anlamak için yeterli değildir. Doğru bir dinî tefekkür ve yaşantı gerçekleştirmek için öncelikle, Kur'ân öğretisinin sağlıklı bir şekilde anlaşılması gerekir. Zîra günümüzde Kur'ân, neredeyse lafızlardan ibaret görülüp mana yönü göz ardı edilmektedir.³

Pozitif ilimlerle ters bir yapıda olmayan Kur'ân, insanlığın ihtiyaç duyacağı imânî, ahlakî ve sosyal meseleleri ya sarahaten bildirmiş ya da işaret yoluyla insanlığın aklına havale etmiştir. Tabîi ve pozitif ilimler, insan zihninin tabiat olaylarına adapte olması ve bilinen metotların kullanılmasıyla kurulmuştur.⁴ Pozitif ilimlerde deney ve tecrübe, bilginin değeri için çok önemli öncüllerdir. Bu açıdan insanın bilgiye karşı konumu, bilginin tespit ve değerinde çok önemli rol oynar.

¹ En'âm 6/38,59.

² Nahl 16/44.

³ Murat Sülün, *Kur'ân'ı Kerîm Açısından İman-Amel İlişkisi*, 2. bs., İstanbul 2005, s. 34.

⁴ Celal Kırca, “İslâm Dini'ne Göre Reenkarnasyon”, *EÜİFD*, Kayseri 1986, S. 3, s. 223.

Fakat Kur'ân ilimleri ise pozitif ilimlerden farklı bir yapıdadır. Zîra bu ilimlerin kaynağı olan Kur'ân, zaman ve mekân kayıtlarından münezze, mutlak irade ve hürriyet sahibi bir yaratıcı tarafından, zaman ve mekânla kayıtlı ve cüz'i irade sahibi bir varlığa, okusunlar,⁵ anlasınlar⁶ ve düşünsünler⁷ diye indirilmiştir. Şüphe yok ki, ilmî araştırma ve ilerlemeler ancak Kur'ân'ın i'câzındaki sağlamlığı ve insanların anlamasındaki kolaylığı artırmıştır.

Söz pozitif ilimlerin Kur'ân'a bakışına gelmişken hemen belirtelim ki inceleyeceğimiz konunun ana maddesi olan şeytan ve diğer görünmeyen varlıklar, bazı pozitivistlerce kabul edilmemektedir. Fakat pozitif ilimlerin sahası ve konusu dışında kalan, ancak Kur'ân ve hadislerin haber verdiği pek çok olay ve gerçek bulunmaktadır. Bu gerçekleri pozitif ilim metotlarıyla anlamak ve yorumlamak mümkün değildir. Her müslüman, bu gibi gerçeklere Kur'ân ve Sünnet kaynaklık ettiği için inanmak mecburiyetindedir. Bu îmânın bir gereğidir. Yanî gaybî olan ve tespitine deneylerin kâfi gelmediği, duyular dünyasına yabancı olan gerçekler, mü'min için inanç konularıdır. Bu bağlamda düşünüldüğünde şeytan/iblis, cin, melek gibi varlıklar, inanca konu olan meselelerdendir. İmân, bütünlüğü için, gayba îmânı gerektirir. Unutulmamalıdır ki, gabya îman bütün oluşlara ümit ve ufuk açan bir kozmik enerji gibidir. Bu enerji sayesinde insan bilinele yetinme zavallılığından benliğini kurtararak tekâmül yolunda yeni ve ileri merhalelere atılma bahtiyarlığını yaşar⁸ ve kısır döngüden kurtulmuş olur.

Şu nokta kesin bilinmelidir ki, varlık sahasının gaybî cüzlerinden olan şeytan, cin ve melek gibi varlıkların mahiyetleri ve diğer varlıklarla olan ilişkilerini kesin çizgilerle ortaya koymak çok zordur. Bu tezimizde bütün bilinmezliklerine ve insanların gözündeki sırlı hallerine rağmen şeytanı tanımaya ve faaliyet alanlarını ve sınırlarını tespit etmeye çalışacağız.

⁵ Â'nkebût 29/45.

⁶ Yûsuf 12/2.

⁷ Nisâ 4/82; Bakara 2/242; Ânkebût 29/43.

⁸ Yaşar Nuri Öztürk, "Gayb" md., *Kur'ân'ın Temel Kavramları*, 20. bs., İstanbul 2000, s. 148.

1. ARAŞTIRMANIN AMACI

“Kur’ân-ı Kerîm’e Göre Şeytan’ın İnsan Fiilleri Üzerindeki Etkisi” konulu bir çalışmayı seçme de amacımız, Kur’ân’da var olan Şeytan/İblis’le ilgili ayetlerin ışığında insanlardan sadır olan kötü-günah fiillerin kaynağını tespit edebilmek, şeytanın insana tesir imkânını, sınırını, güç ve kudretini kavrayabilmek, mahiyetini anlayabilmek ve yorumlayabilmektir. Ayrıca şeytanın insanla muamelede kullandığı yöntemlerin iyi kavranabilmesi ve bunlara karşı alınacak tedbirlerin neler olduğu da çalışmamızda öne çıkan konulardan olacaktır. Burada, tez çalışmamızın, şeytanın insana tesiri meselesi üzerinde yoğunlaşacağını söylemek yerinde olacaktır.

İnsanların yaptıkları hatalarını şeytana yüklemesi psikolojik bir yanılgıdır. İnsan, kötülüklerini şeytana ve ya kaderine bağlayarak kendini, hem vicdanına hem de çevresine karşı mazur göstermek ister. Bu insan için içsel bir sorundur. Böylece aklını ve saf bilgisini kullanmayan insan, kaderin veya şeytanın ardına saklanarak kendi kendisini hipnotize etmektedir.⁹

Her haliyle mükemmellik ifade eden evrende, kötülüğün varlığı, evreni yoktan var eden Allah’ın kötülöklere müsaade etmesi, şeytan gibi, Allah katından kovulmuş bir varlığın, insan gibi kıymetli bir varlığa tesir ederek Allah’a karşı isyana kadar sürükleyebilmesi ve bütün bunların bir “imtihan” kavramıyla açıklanması hem felsefecilerin hem din bilimcilerin tartıştığı bir konu olmuştur.

Älemde büyük kötölüklerin varlığı inkâr edilemez bir gerçektir. Öyle ki bunlar, insanın küçücük fiilleriyle mukayese edilemeyecek ölçüdedir. Bugün, evrenin düzenini değıştirecek ölçüde meydana gelen tabîi afetlerin dahi, insanın evrene bir şekilde müdahale etmesiyle meydana geldiğı iddiası, hâla gücünü devam ettirmektedir. Bunların müsebbibinin de insan olduğı kabul edilirse, her yönüyle kemal derecesinde yaratılmış olan insanın, bile isteye veya gayri irâdi olarak bunların muharriki olacağını düşünmek akıl sınırlarını zorlamaktadır. Buna karşılık birçok ayette sultanının çok zayıf olduğı bildirilen şeytanın da, bu kadar kendisini aşan hadiselerin, yer ve zaman sınırı tanımadan müsebbibi olacağını düşünmek, daha ilk bakışta akıllara zor gelmektedir.

⁹ Ahmet Akbulut, “Allah’ın Takdiri-Kulun Tedbiri”, *AÜİFD*, Ankara 1992, S. 33, s. 131.

Kur'ân'da, şeytanın "Allah'ın halis kullarına müdahil olamayacağı"¹⁰, "insanların üzerinde sultasının olmadığı"¹¹ açıkça bildirilmesine rağmen bazı ayetlerde¹² "peygamberlere ve bazı büyüklere de musallat olduğunun/olabileceğinin"¹³ zikredilmesi, birinci grup ayetlerle ikinci grup ayetlerin tenakuz halindeymiş gibi anlaşılmaya müsait olması, dikkatimizi çekmiş ve konunun tercih edilmesinin diğer bir veçhesi olmuştur. Kur'ân'ın "iyi kul" tarifine uygun kişilerin, bazı ayetlerde "halis kullara şeytan müdahil olamaz"¹⁴ mesajına karşın, şeytanın tesirinde kaldığı yine Kur'ân'da haber verilmektedir. Hz. Eyyûb'un, şeytanın kendisine yorgunluk verdiğini ifade etmesi;¹⁵ seçilmiş bir peygamber olan Hz. Musa'nın genç yol arkadaşının, gereken vakitte, Hz. Musa'yı istediği bir konuda bilgilendirmesine şeytanın mânî olduğunu bildirmesi;¹⁶ yine Hz. Musa'nın bir kişiye yumruk atmasıyla o kişinin ölümü sonrasında "Bu şeytan işidir."¹⁷ demesi; ayrıca birtakım şeytanların Hz. Süleyman'ın emrinde olarak bazı hizmetlerini görmeleri;¹⁸ Hz. Yûsuf'a iki kez musallat olduğunun zikredilmesi¹⁹ ve Kur'ân'daki buna benzer anlatımlar, bu konuya örnek teşkil etmektedir. Kur'ân ayetleri arasında bir çelişki olduğu izlenimine müsait olan bu konunun da, vuzuha kavuşturulması ve kötü fiillerde insan ve şeytanın kendi paylarına düşenin ne olduğunu, Kur'ân ayetleri ve hadisler ışığında ortaya çıkarmak faydalı olacaktır.

Bu konu bağlamında üzerinde durmayı amaçladığımız diğer bir mesele de, şeytanın yaratılışıyla ilgilidir. Şeytanın yaratıldığı öz, yaratılış gayesi ve kötülükleri için kendine tanınan mühlet ve fırsatlar insanların zihnini meşgul etmektedir. Soyut varlığı ile her yere nüfuz edebilen, somut varlığı ile sanki beşeri münasebetlerde bulunacak kadar canlılığı dile getirilen şeytanın maddî-manevî tabiatının incelemeye konu olması pek tabîidir. Cinnî bir varlık olduğu Kur'ân'da bildirilen şeytanın insanlardan dost edinmiş olması nasıl mümkün olabilmektedir?

¹⁰ Hicr 15/42.

¹¹ İbrâhîm 14/22; Nahl 16/99; Sebe 34/21; Mücâdile 58/10.

¹² En'âm, 6/68; Yûsuf 12/42,100; Kehf 18/63; Hacc 22/52; Kasas 28/15; Sâd 38/35-41; Fussilet 41/36.

¹³ Bu konu tezimizin ikinci kısmında alt başlık olarak incelenmiştir.

¹⁴ Â'râf 7/2001-2001; Nahl 98-100; Hicr 15/39-43; İsrâ 17/65.

¹⁵ Sâd 38/41.

¹⁶ Kehf 18/63.

¹⁷ Kasas 28/15.

¹⁸ Enbiyâ 21/182.

¹⁹ Yûsuf 12/42,100.

Şeytanın, meleklerin başkanı olduğu inancı ve her insanın, peygamberler de dâhil, insî ve cinnî şeytanlarının olması ve Hz. peygamberin şeytandan tamamen emin olduğu rivayeti, şeytan kavramının Kur'ân'da hem görünen hem de görünmeyen varlıklar için kullanılması ve bazı ayetlerde insan cinsine işaret etmesi konunun anlaşılması için önem arz etmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Şeytan konusu insanlık tarihi kadar eskidir, yani şeytan insanla beraber yaşamda hep var olagelmıştır. Şeytan konusu, tarih boyunca herkesin merakını celbeden bir meseledir. Şeytanlar ve görünmeyen diğer varlıklara o kadar çok ilgi vardır ki bu durumu görmezlikten gelmek mümkün değildir. Gabya ait bir mesele olması, bu merakın ve araştırmanın cazibesini daha artırmıştır. Zîra bu konuda son söz söylenememiştir.

İlâhî dinlere mensup olan toplumların bile şeytan telakkileri kitaplarına paralel olmadığı görülmüştür. Dinlerin, birçok alanda olduğu gibi bu hususta da çevresel faktörlerden etkilendiği ve insanlar tarafından vahyin gösterdiğinden farklı bir anlayışın oluşturulduğu bir gerçektir. Eski din ve inanışlar, kutsal kitap kalıntıları, Müslüman toplumların da şeytan tasavvurunu etkilemiş ve şeytanın Kur'ân dışı bir anlam ve anlatımla karşımıza çıktığı görülmüştür. Buna örnek olarak, İslam toplumlarında kişilerin yaptığı din dışı davranışların müsebbibi olarak şeytanın yükümlü tutulması gösterilebilir. İşte bunun için, bu çalışmamızda Kur'ân'ın anlatımıyla bir şeytan portresi sunup, şeytanın tesir gücünü ortaya koyarak insanoğlu üzerindeki etkinliğinin, insanın iradesiyle sınırlı olduğunu gösterebilmek önem arz edecektir.

Bütün zamanlarda pozitif düşünceler uğruna gözle görülmeyen cin, melek ve şeytan gibi bazı varlıkların gerçekliğini kabul etmeyen insanlar hep var olmuştur. Oysa bilimin ve deneylerin ispatına güç yetiremeyeceği birçok şey âlemde mevcuttur. İnsanın gözüyle göremediği eliyle dokunamadığı şeyleri inkâr etmesi akıl dışı bir olaydır. Görememek, dokunamamak bir varlığın yok olduğu anlamına gelmez.

İşte bütün kapalılığı ve soyutluğuyla, görünen dünyaya sır olan varlıklardan bir anlamda kötülüğüm sembolü olan şeytanı, Kur'ân'ın tanıttığı şekliyle tanıyıp bu konuda daha salim bilgiler elde edebilmek için etraflıca inceleyeceğiz.

3. ARAŞTIRMANIN METODU

Temelde Kur'ân kültürü çerçevesinde inceleyeceğimiz konumuzda, takip ettiğimiz yöntem konulu tefsir metodudur. Kur'ân'ın okuyucularına değişik ayet ve sûrelerde sunduğu şeytan bilgisini, ayetleri kompleks bir şekilde derleyip sade bir şekilde izah etmek gerekir.

Ayrıca Kur'ân kavramlarını ele alırken kavramları nesebini de iyi tahlil etmek, kavramın künhüne vakıf olmak için şarttır. Bağlamından uzak olarak incelenecek bir kavram kendini araştırmacıya net bir şekilde sunmaz. Zîra Kur'ân kavramlarının semantik yapıları, anlam kayıpları, yeni anlamlar kazanmaları ve ilgili kavramlarla ilişkisinin ortaya konabilmesi için Kur'ân'ın nüzûl tarihi esas alınarak incelenmesi gerekir.²⁰ Zîra kelimeler kullanıldıkları bağlama göre farklı anlamlar kazanabilir.²¹ Bu farklılıkları tespit etmek için kelimenin tarihi seyrine yolculuk etmek, kavramın manasını anlamamanın kritik noktasıdır.

Bu icaptan hareketle önce konumuzun ana kavramlarını lügat yönünden incelemeyi gerekli gördük. Çünkü bir konunun anlaşılmasında kavramlar büyük önem arz eder. Kavramlar konuların yapı taşları gibidir. Onlar ne kadar iyi tanınırsa, konu o kadar güzel işlenecektir.

Tezimizi üç bölümde sunmayı amaçlamaktayız. Çalışmamızın hemen başında insanlık tarihinden başlayarak toplumların şeytan inancından ve algılarından bahsederek şeytan mefhumunun insan nezdindeki seyrini öğrenmiş olacağız. Bu bölümün kapsamında şeytan ve bu manayı çağrıştıracak kavramları ele alarak şeytan kavramının kavramsal çerçevesini çizmeye çalışacağız. Ayrıca şeytanın tarif ve tarihçesinden sonra Kur'ân'da vassfedilen şeytan özelliklerine yer verip mahiyet ve faaliyetlerini daha iyi anlayabilmenin ipuçlarını vereceğiz. Yine şeytanın Tanrı, Cin,

²⁰ Sülün, age., s. 38.

²¹ Sülün, age., s. 36.

Melek, İnsan ve Nefis'le olan ilişkisini inceleyerek kendi varlığının dışındaki varlıklarla olan iletişim tarzını ele almış olacağız.

İkinci bölümde, şeytanın insanlara tesir durumunu ele alarak etki alanını, tesir yöntemlerini, güç ve kudret sınırlarını, sahip olduğu mühlet ve fırsatları incelemeye çalışacağız. Şeytan karşısındaki insan tavrı ve şeytandan korunabilme yolları da bu bölümün kapsamında olacak. Şeytanın peygamberler ve bazı büyük insanlara musallat olmaya çalışması da bu bölümün konularından olacaktır.

Son bölümde, modern çağda şeytana dayalı din ve yaklaşımlar başlığı altında, geçmişten günümüze öne çıkan Yezîdilik ve Satanizm akımları incelenecektir. Özellikle günümüz insanını çok yakından ilgilendiren satanizm akımını ele alarak şeytanın modern algıya göre yerinin tespiti yapıp, bu konuda önemli bilgiler verilecektir.

Konuyu incelerken öncelikli ilk kaynağımız Kur'ân-ı Kerîm olacaktır. Zîra Kur'ân, diğer konularda olduğu gibi şeytanın insanla münasebeti incelenirken de en önemli bilgi kaynağıdır. Bu açıdan şeytanla ilgili belirleyici bilgilerin Kur'ân ayetlerinden seçilmesi zaruret olacaktır. Bu çalışmada, Kur'ân merkezli tahlillerle şeytan, layık olduğu kimlikle sunulup, olduğundan farklı anlaşılmamasına katkıda bulunulacaktır.

Kur'ân'ın tamamında şeytanla ilgili 99 ayet mevcuttur. Bunların 11'i "İblis" diğer 88'i ise "şeytan" lafzı ve ondan iştikak eden lafızlarla ifade edilmiştir. Çeşitli sûre ve ayetlerde bahse konu olan şeytanın, iblis ve şeytan gibi farklı adlarla anılmasının hikmeti ve gerekçesinin ne olduğunu anlamak için, ayetleri siyak-sibak, nûzûl şartları vb. durumları dikkate alarak, bütün bir Kur'ân kültürü çerçevesinde değerlendirmek konuyu anlamada bize çıkış noktası sağlayacaktır.

Tezimiz, Tefsir İlmi dâhilinde bir konu olduğundan kavram ve lafızların tahlilinde ve anlam sahalarının tespitinde, asırlardır kavram araştırmalarında başucu kaynak olan Arapça sözlükler, Kur'ân'ı anlamaya ve açıklamaya yönelik kaleme alınmış eski ve yeni tefsirler, Hz. Peygamber'in konumuza ışık tutan hadisleri çalışmamız için önemli kaynaklar olacaktır. Yine, yerli ve yabancı ilim adamlarının hazırladığı ansiklopedik çalışmaların ilgili maddelerine çalışmamızda yer verilecektir.

Bir başka kaynak olarak, eski din ve inançlarda, şeytanın anlam ve faaliyet alanını içeren kutsal kitap metinleri ve bu konuda yazılmış değerli eserleri bu çalışmamıza dâhil edeceğiz. Bilgi dünyamızın yeni hazinlerinden olan internet imkânına gerek görüldüğü takdirde araştırma amaçlı başvurulacaktır.

4. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Tezimizin başlığındaki Kur'ân-ı Kerîm'e göre ifadesinden de anlaşılacağı gibi konumuzu daha çok Kur'ân çerçevesinde sunmaya çalışacağız. Elbette çalışmamızda dinimizin ikinci aslî kaynağı olan hadislerden müstağni kalınmayacaktır. Burada üzerinde önemle durulacak husus, incelenecek konu, İslâm'ın ve İslâmî ilimlerin temel kaynağı olan Kur'ân'ın bakış açısıyla araştırılacak olmasıdır. Konunun daha iyi anlaşılması için yanlış telakkilerden zaman zaman bahsedileceği çalışmamızda doğru kabul ettiklerimiz bu konudaki kendi görüşümüzü de ortaya koyacaktır.

İlmî bir metin olarak tasarlanmamış olan Kur'ân'ın, kullandığı herhangi bir kelimeyi her yerde aynı kavramsal ve semantik doku çerçevesinde kullanma mecburiyeti yoktur.²² Mesela şeytan kavramı bazı ayetlerde mücerred bir varlık olan bizzat şeytana, bazı ayetlerde cinlere, bazı ayetler de insana nispet edilerek kullanılmıştır.²³ Bu çalışmamızın kapsamında, aslında vahyî düşüncede bütünlük içerisinde bulunan şeytan mefhumunu, Kur'ân'ın anlatım tarzının bir özelliği olarak değişik sûre ve ayetler arasında irtibat kurarak bir bütünlük içerisinde sunmaya gayret edeceğiz. Zîra Kur'ân'ın bir konudaki hükmü/bakışı incelenirken o konuda bir bütün olarak ne dediği iyi bilinmelidir.²⁴ Kur'ân'ı anlama ve açıklamanın asıl yöntemi bu olmalıdır. Ayetlerin veya ayet içi kavramların/nasların bağlamından koparılıp sathî bir incelemeye tabi tutulması insanı, Kur'ân'ı eksik ve yanlış anlamaya kadar sürükleyecektir.

Bugün varlığı soyut olarak hissedilen şeytanı, sözlük anlamından ziyade varlık ve mahiyetiyle, insanların hayatına tesir etmesi yönleriyle ele almak daha büyük önem arz etmektedir.

²² Sülün, age. s. 35.

²³ En'âm 6/112-113.

²⁴ Sülün, age., s. 31.

5. ŞEYTAN'LA İLGİLİ LİTERATÖR VE BU TEZİN LİTERATÖRE KATKISI

Bu konu bağlamında Türkiye'de sadece, Mustafa Tuncer'in, Kur'an'da Cin ve Şeytan, adlı doktora tezine ulaşabildik. Bunun yanında birçok yüksek lisans tezi bulunmaktadır: Bunlardan bazıları; Abdulvehhap Aslan, Kur'an'da Şeytan Terimi; İsmail Bulut, Kur'an'da Şeytan Kavramı; İlyas Çelebi, İslam İtikadında Şeytan Anlayışı; Muharrem Çakmak; Tasvvufi Düşüncede Şeytan; İbrahim Hilmi Karşı, Kur'an-ı Kerim'e Göre Şeytan Ve İnsanla Olan İlişkisi.

Ayrıca, Ali Osman Ateş'in, Kur'an-ı Kerim Ve Hadislere Göre Şeytan; İbnü'l Cezvî'nin Telbis-i İblis; Vahid Abdüsselam Balı'nın Vikayet'ül İnsani Min'el Cinni ve'ş-Şeytan, Abbas Mahmud el-Akkad'ın İblis, adlı çalışmaları bu alanda önemli eselerdir.

Bu konuda yapılmış bazı ansiklopedi çalışmaları: Süleyman Ateş, "Şeytan", Kur'an Ansiklopedisi; Ahmet Suphi Furat, "Şeytan", İslam Ansiklopedisi; Ahmet Saim Kılavuz, , "Şeytan", İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ans.; Ahmet Güç, Şeytan, Şamil İslam Ans.

Kur'an ve hadislerden hareketle yurt içinde ve dışında değişik ilim dallarında Şeytanın çeşitli yönleriyle konu edildiği akademik düzeyde kitap, makale ve birçok tez yazılmış olduğu halde bizim bu tezi hazırlarken diğer çalışmalardan farklı olarak sahip olduğumuz gaye, mümtaz bir varlık olan insanın, kendi yaratıcısının emirlerine muhalif davranışlarını, bir anlamda kötülüğün sembolü olan Şeytanın etkisiyle mi, yoksa kendi ürünü olarak mı yaptığını geniş bir şekilde tahlil ve tespit edebilmektir.

1.BÖLÜM: ŞEYTAN KAVRAMININ TAHLİLİ

1.1. İSLAM ÖNCESİ DÖNEMDE ŞEYTAN İNANCI

Şeytan tasavvuru insanlık tarihi kadar eskidir. Fakat toplumların ve dinlerin şeytan algıları ve şeytana karşı tavır alış şekilleri farklı olabilmektedir. İnsanoğlunun şeytan ile ilk karşılaşması şüphesiz ebu'l-beşer olan Hz. Âdem dönemine rastlamaktadır. Asur, Babil, Eski İran dinleri, Yunan Mitolojisi, Hristiyanlık, Budizm Musevilik gibi bazı din ve yerleşik inançlarda çok değişik şeytan algılarına rastlanılmaktadır.

Hemen hemen bütün inanç sistemlerinde, şeytanın insanları kötülüğe sevk eden, yaratıcının emrinden uzaklaştırmaya çalışan, olağanüstü güçlere sahip bir varlık telakkisi vardır. Bu anlayışın modern algı biçimi ile mitoloji arasında pek farkı yoktur.

Şeytan inancı, birçok kadim kültür ve medeniyetlerde ve dinlerde çok bâriz bir biçimde bir “anti-tanrı kültü” yaratmıştır: Sevgiden arınmış ve sâfi korku katranına bulanmış, habîs, mel’ûn, sâfi kötülük ve hatta bizzat kötünün kendisi olan bir tanrı²⁵ algısı bir dönemin şeytan algısını oluşturmuştur.

Tanrı ve şeytan kavramlarının, İslâm’da taşıdığı anlamsal içerik ile diğer dinler ve hristiyanlıktakiler arasında önemli farklar vardır. Ancak, genel olarak, tanrı fikrinin sâfi kudret, mahza iyilik, yücelik, fazîlet gibi müsbet içeriklerine mukaabil, şeytan fikrinin de yine büyük bir kudret, mahza kötülük, alçaklık, fazîletsizlik gibi menfi içeriklerle işteş olduğu tartışmasızdır.²⁶

En güzel fitrat üzere yaratılan insanın, yaratılışı itibariyle dosdoğru bir din üzere olduğu açık bir gerçektir. Zamanla bu fitrat dininden uzaklaşmış olan insan, hak dînin telkin ettiği doğru inançları kaybetmiş, bir takım batıl ve yanlış yollara düşmüştür.

Tezimizin bu kısmında insanoğlunun evvelinden itibaren varlık sahnesinde olan şeytanın insanlık ve dinler tarihindeki serüvenini ele alarak insanların ve dinlerin şeytan algılarını inceleyeceğiz. Hak ve batıl dinlerde isim ve mahiyeti farklı olmakla

²⁵ http://www.yagmurdergisi.com.tr/konu_goster.php?konu_id=246&yagmur=bolum2&sid=10&kat=12/18.07.2010.

²⁶ http://www.yagmurdergisi.com.tr/konu_goster.php?konu_id=246&yagmur=bolum2&sid=10&kat=12/18.07.2010.

beraber şeytan mefhumu genellikle “şerrin temsilcisi” olarak bütün din ve toplumlarda mevcuttur.

1.1.1. İlkel Dinlerde Şeytan

İslâm’ın dışındaki hemen bütün dinlerde şeytanın, bir şekilde, Tanrı’nın düali, rakîbi, hasmı ve adetâ muâdili olup, birçok hâllerde O’na yakın bir güce sahip bir varlık görünümünde olduğunu yukarıda zikretmiştik. Şimdi bu konuyu bazı toplumlara indirgeyerek inceleyelim.

Cinler, Roma inançlarında “genuis” olarak isimlendirilirken, Yunan geleneğinde “Daimon” adıyla bilinir. Altay inançlarında “Çor”, Akadlar’da “Lamassu” Maniheizm’de “Aşkalun” adıyla tanınır.²⁷ Ayrıca başka din ve inançlarda cinlerin farklı şekillerde isimlendirildiği de bir gerçektir.

İptidâî dinlerin ilki olarak kabul edilen Animizm’de²⁸ iyi ve kötü olarak iki çeşit ruhun varlığına inanılırdı.²⁹ Kötü ruhlar, tehlikeli ve zarar verici, dokunanı sakatlayıp öldüren şeytânî bir güç sayılmış ve dokunulmaması için tabulaştırılmıştır.³⁰

Bâbil halkı, yeryüzünün cinlerle dolu olduğuna ve bu cinlerin tufanları, vebaları ve karanlıkları insanlara musallat kıldıklarına inanırlardı.³¹

Tarihin eski dönemlerinde animist bir inanca sahip olduğu bilinen Mısırlılar da her şeyde kendilerine musallat olan bir ruh bulunduğuna inanır ve bu rûha derin bir saygı gösterirlerdi.³²

Flozoflara rağmen Eski Yunan’da halk, “Olimp Mezhebi’nin” hüküm sürdüğü tarihlerde ruhlara ve hayaletlere ibadet eder, bir takım kötü ruhların insanlara zarar

²⁷ Mustafa Tuncer, “Kur’ân’da Cin ve Şeytan”, (Basılmamış Doktora Tezi), OMÜİF, Samsun 1999, s. 5.

²⁸ Animizm: Tabiat varlıklarının şuurlu bir yaşayış içinde bulunduklarını ileri süren görüş. Canlılık. Tabii olaylar ve nesnelere tapınma dini. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 1. bs., Ankara 2001, s. 65.

²⁹ Mehmet Taplamacioğlu, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, AÜİF, Ankara 1966, s. 26.

³⁰ Ömer Rıza Doğrul, *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, İstanbul ty., 1963, s.16.

³¹ Doğrul, age., s. 34.

³² Doğrul, age., s. 36.

verdiğine, insanlara hastalık bulaştırdığına inanır, adak ve kurbanlar vasıtası ile bunların şerrinden korunmaya çalışırlardı.³³

Yezîdilere göre, Melek Tavus, Hâlık-ı Küll'dür. Hâlık-ı Küll, yedi ayrı ilahla dünyayı yönetmektedir. İşte şeytan bu yedi ilahtan biridir ve Halık-ı Küll'e kafa tuttuğu için cehenneme atılmıştır.³⁴ Yezîdiler tanrı olarak gördükleri şeytanı horoz olarak tasavvur ederler. Onu meleklerden üstün görür, hakkında kötü söz söylemeyi kesinlikle hoş karşılamazlardı.³⁵

Asya alt kıtasına ait milletlerden olan Hindu inançlarında, yaratıcı brahman ve koruyucu Vişnu'nun yanında tapınılan bir cinni sembolize eden Şiva³⁶ vardır. Şiva vahşi, fenalık edici, yıkıcı ve vebaları halka musallat kılıcı bir ilahdır.³⁷ Aslında Hintliler, melek, şeytan, cin, tanrı şeytan kavramlarını birbirine karıştırmışlardır. İnanışlarında insanlardan üstün tanrılardan daha aşağı olan melekler ve "danava" adlı verilen şeytan zümresi bulunur ve bu iki varlık gurubu her an harp halindedir.³⁸

Birçok milletin din olarak benimsediği Zerdüştlükte, Zerdüş'tün dünyayı kurtarmak için ortaya attığı dört prensipten biri de cinlere ve şeytana lanet idi.³⁹ Bu durum Zerdüştlük gibi tesiri büyük bir dinin şeytan algısını göstermesi bakımından dikkate değerdir. Bu dinde, kötülüğün temsilcisi olan şeytan sınıfına dev isimi verilmektedir.⁴⁰

Çin inançları taoizimden⁴¹ kaynaklı olarak cin ve diğer rûhânî varlıklarla doludur. Rahipler insanları kötülüklerden korumak için, tılsımlar ve okumalar

³³ Doğrul, age., s. 59.

³⁴ Mehmet Aydın, "Yezîdilerin İnanç Esasları", *AÜİFD*, 1978, S. 23, s. 360.

³⁵ İlyas Çelebi, "İslâm İtikadında Şeytan Anlayışı", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1985, s. 30.

³⁶ Şiva: Brahma ve Vişnu ile birlikte Hinduizmin tanrılar penteonun zirvesinde yer alanönemli bir tanrısal varlık.şiddet ve yok edici bir tanrı olan Şiva, aynı zamanda kurtuluş ve merhamet tanrısı olarak da anılır. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Ankara 1998, s. 355.

³⁷ Doğrul, age., s. 100-101.

³⁸ Abdulvehap Aslan, "Kur'an'da Şeytan Terimi", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van 1999, s. 10.

³⁹ Doğrul, age., s. 146.

⁴⁰ Aslan, "Kur'an'da Şeytan Terimi", s. 8.

⁴¹ Taoizim: Çin'de MÖ. 6. asırda yaşamış olan Lao-çe tarafından ortaya atılan Tao'ya sade bir hayat sürerek ulaşma felsefesi. Doğan, age., s. 1263

gerçekleştirdi. Bedenî ve rûhî hastalıkların nedeni olarak bu rûhânî varlıklar görülür. Bu inançlarda kötü ruhların bahsedilmesi, mücerred bir şeytan ifadesinin önüne geçmiştir.⁴²

İslam öncesi Türklerin, ruh, melek, şeytan gibi varlıklara inandıkları görülür. İnanişâ göre, bütün dünya ruhlarla doludur. Dağlar, denizle, göller hep canlı nesne olarak kabul edilir. Kâinatın her tarafına yayılan bu ruhlar iyi ve kötü ruhlar olarak iki kısma ayrılır. İyi ruhlar tanrı Ülgen'in emrinde, kötü ruhlar, tanrı Erlik'in emrinde hem birbirlerine üstün gelebilmek hem de insanları etkilemek için mücadele halindedir. Kötü ruhlar insanlara ve hayvanlara hastalık ve zarar vermek için uğraş verir. Kötülüğün sebebi sayılan kötü ruhlar şaman tarafından insan bedeninden uzaklaştırılır.⁴³ Eski Türklerde melek yerine "Ferište", şeytan yerine de "Yek" kelimeleri kullanılırdı.⁴⁴

1.1.2. Yahudilikte Şeytan

Yahudilikte iblis konusunda bazı belirsizlikler vardır.⁴⁵ Mesela İblis'in kibirlenerek Allah'a isyanı ve Âdem ve Havva'nın cennetten çıkarılması Tevrat'ta net ifadelerle anlatılmaz. Bilindiği gibi Âdem ve Havva'nın cennetten çıkarılmasına, şeytanın hîleli yollara başvurması neticesinde olduğu, Kur'an'da açıkça anlatılmıştır.⁴⁶ Bu durum benzer şekilde İncil'de de yer almıştır.⁴⁷

Yahudilikte cinlerin de melekler gibi kanatlı olduğuna, kısa zamanda farklı uzaklıktaki yerlere gidebildiğine, dünyada olan bitenlerden haberdar olduklarına, insanlar gibi yiyip içebildiklerine ve cinsel ilişkiye girebildiklerine inanılır.⁴⁸

Yahudi kaynaklarında iblis yerine, şeytan adının daha çok yer aldığı görülür. Yahudiler şeytan ismini daha çok Babile göç ettikten sonra (m.ö.586) kullanmışlardır.⁴⁹ Ayrıca Yahudi mistikleri şeytana "Sammael" adı verirler. Kıtâb-ı Mukaddes'te şeytan yerine "Azâzil", iblis yerine de "Bealzabul" isimleri kullanılmaktadır.⁵⁰ İbranca'da

⁴² Aslan, "Kur'an'da Şeytan Terimi", s. 10.

⁴³ Aslan, "Kur'an'da Şeytan Terimi", s. 13.

⁴⁴ Hikmet Tanyu, *İslâmlıktan Önce Türklerde Tanrı İnancı*, İstanbul 1986, s. 109-116.

⁴⁵ Ali Osman Ateş, *Kur'an-ı Kerim Ve Hadislere Göre Şeytan*, İstanbul ty., s. 23.

⁴⁶ Bakara 2/38.

⁴⁷ Kıtâb-ı Mukaddes, İstanbul 1974, Tekvin 3/3.

⁴⁸ Tuncer, "Kur'an'da Cin ve Şeytan", s. 7.

⁴⁹ Abbas Mahmud el-Akkad, *İblis*, Beyrut ty., s. 46.

⁵⁰ Matta 4/1-11.

şeytan karşılığında “düşman, rakip” anlamında “Haşatan” kelimesi geçmektedir. Bugün batı dillerinde şeytan için kullanılan “Demon” kelimesi, Yunanca “Daimon” kelimesinden alınmıştır.⁵¹

Yahudilikteki anlayışa göre şeytanlar isyan ettikleri için tanrı katından kovulmuş fakat güçlerini kaybetmemiş meleklerdir, hatta kötü ruhlu meleklerin başkanı da melek bir şeytandır.⁵² Yahudilikte, şeytanın cennetten kovulması,⁵³ cinlerin başına geçmesi, sonunda mihael ve semavî ordu tarafından mağlup edilmesi⁵⁴ önemli bir olaydır.⁵⁵ Eski Ahid’de şeytan hristiyanlıktaki gibi korkulan bir mahlûk değildir ve kötülüklerin temelini oluşturmaz. Çünkü müsevilikte hayrın da şerrin de tanrı’dan geldiği inancı vardır. Hatta yahudiliğin kutsal kitabında iyi ve ya kötü bütün rûhânî varlıkların tanrının kontrolünde olduğu belirtilir.⁵⁶ Yine bu metinlerde şeytanın, insanların tanrıya itaatleri konusunda bir hizmetçi ve elçi olduğu anlatılır.⁵⁷ Fakat sonraki dönemlerde, zerdüştlük dininin tesiriyle bütün kötülüklerin kaynağı şeytan ve emrine âmâde olanlar olduğu inancı hâkim olmuştur.⁵⁸ Bu sebeple “Satan” ya da “Samael” adı verilen şeytan’ın hile ve aldatmacalarına karşı dikkatli olunmalıdır.

Yine yahudi kaynaklarında şeytanın, kötü dürtüler ve ölüm meleği aynı şahsiyet olarak kabul edildiği görülür.⁵⁹

Tekvin bölümünün üçüncü babında Âdem’le Havva’nın cennetten kovulmasına neden olarak anlatılan yılanın şeytanla bir tutulma inancı yeni ahid dönemine dayanır. Daha sonraki dönemlerde, yahudilikte şeytanın bazı özellikleri zikredilir. Hoşea bölümünde hilelere başvurarak insanları aldatmaktan hoşlandığı anlatılır.⁶⁰ Mezmurlar’da, şeytanın aldatarak mahvettiği bir kimsenin suçlu çıkması için onun sağ tarafında bir hasım olarak durduğu bilgisi yer alır.⁶¹ Şeytanın, Kur’ân’da çokça

⁵¹ Çelebi, “İslâm İtikadında Şeytan Anlayışı”, s. 13.

⁵² Ateş, “Kur’ân’da Şeytan Terimi”, s. 95

⁵³ Eyub 1/2.

⁵⁴ Vahiy 12/7.

⁵⁵ Mehmet Süreyya Şahin, “Cin” md., *DİA*, İstanbul 1993, VIII, s. 7.

⁵⁶ 2. Samuel 24/16-17.

⁵⁷ Eyub 1/6-12.

⁵⁸ Ateş, age., s. 95.

⁵⁹ Talmud Bava Batra/16.

⁶⁰ Hoşea 12/7.

⁶¹ Mezmurlar 109/6-7.

bahsedilen vesvese vererek aldatması, hile ve yalanla hareket etmesi Tevrat'ta da açıkça anlatılır. Buna örnek; verdiği vesvese ile Yâkub'un babası İshâk'ı kandırmasına ve kardeşi Esav'ın hakkı olan bereket duasını almasına şeytan sebep olması kaydedilir.⁶²

Yahudilikte, bütün cinlerin şeytan sürüsü veya kovulmuş melekler olarak algılandığını da eklemek gerekir.⁶³ Böyle bir bakışı Kur'ân kabul etmemektedir. Kur'ân'da meleklerin cinler ve şeytanın görünmezlikleri anlamında aynı değerlendirilmesine karşılık işlev ve yaratılışlarındaki hikmetler anlamında ayrı ayrı özellik arz ederler. Ayrıca bazı yahudilerde cinlerin hayvan ve insanların içine girip onları delirttiği inancı da vardı.⁶⁴ Hatta buradan hareketle Hz. Musa'nın dahi cinlendiği ve sihirbaz olduğu iddia edilmiştir.⁶⁵

1.1.3. Hristiyanlıkta Şeytan

Hristiyanlıkta cin ve şeytan anlayışı yahudiliğe nispetle daha karma bir yapıdadır. Hristiyanlıktaki cin anlayışı, Yahudilik, Maniheizm, Gnostisizm, Greko Romen düşüncesi, Yahudi apokrif ve apokaliptik/anlaşılmazlığı güç, kapalı olan geleneklerin bir karşımıdır.⁶⁶

Yeni Ahit'te ve Hristiyan inancında şeytan mefhumu çok yer bulmuştur ve Yahudiliktekinden daha belirgin bir haldedir. Hristiyan anlayışına göre şeytan, insanın en büyük düşmanıdır. Korkunç bir yalanla Âdem ve Havva'yı kandırıp onların günah işlemesine neden olmuştur. Allah'ın, cennetteki bir meyve hariç bütün nimetleri kendilerine mübah kıldığı Âdem ve Havva'yı kandırıp önce Havva'ya sonra da onun vasıtasıyla Âdem'e o yasak meyveden yedirerek gözden düşmelerine neden olmuştur. Bu durum, Âdem'le Havva'nın cennetten çıkarılmasına ve insan cinsinin ilk değer kaybına neden olmuştur.⁶⁷

Tevrat'ta, Âdem ve Havva'yı yasağı aşmaya zorlayan iblisin yılan olarak tanıtılmasına karşın İncil'de asıl mahiyetiyle, şeytan olarak öne çıktığı görülür.

⁶² Tekvin 27/1-5.

⁶³ Aslan, "Kur'ân'da Şeytan Terimi", s. 8.

⁶⁴ Tuncer, "Kur'ân'da Cin ve Şeytan", s. 7.

⁶⁵ Zâriyât 51/38-39

⁶⁶ Tuncer, "Kur'ân'da Cin ve Şeytan", s. 7.

⁶⁷ Tekvin 6/3.

Tekvin’de, meleklerle birlikte yaşayan insan kızlarından yasak ilişki sonucu meydana gelen varlıklar da Yeni Ahid yazarlarınca şeytan ve onun emrindeki cinnî topluluk haline sokulmuştur.⁶⁸ Pavlus’a göre şeytan, nur meleğinin sûretine girebilen bir yapıdadır.⁶⁹ Dahası, meleklerin başkanı iken emrindeki meleklerle birlikte Allah’a isyan etmeleri sonuncunda topluca ilahi huzurdan kovulmuşlardır.⁷⁰

Hristiyan inançlarına göre Hz. İsa, kötü ruhlu yaratıkların varlığını kabul etmiş ve iblisi, “yalanın babası ve katil” olarak nitelemiştir.⁷¹ Hatta Hz. İsa iblisin kötülüklerini ortadan kaldırmak için gelmiştir.⁷² Matta incilinde şeytan, her türlü kötülüğün kaynağı olarak gösterilir.⁷³ Hatta yalancı, yalının babası, hakikatten uzak olan bir yapıda,⁷⁴ kötü ruhlu, insanlara vesvese vererek aldatabilen ve doğru yoldan saptırabilen bir varlık olarak anlatılır.⁷⁵ İşi, insana karşı mücadele etmek ve insanın mahvına sebep olmaktır. Hesap zamanı da mahvına neden olduğu kimsenin sağında durup halini izleyecektir.⁷⁶

İncillerde şeytandan ve hilelerinden sakınmak öğütlenir. İnsan, şeytanı düşman bilmeli ve ona karşı savaşmak için Allah’ın bütün rûhânî silahlarını kuşanmalıdır. Şeytanın kızgın okları ancak iman kalkanyla önlenebilir. Ruh’un kılıcı olan Allah’ın sözüne sarılmalı her vakitte Ruh’ta dua ederek uyanık olmalıdır.⁷⁷ Şeytan insanlara türlü düzenlerle yaklaşacağından onun kötülüklerini fark etmek kolay olmaz ancak sarsılmaz bir imanla ona karşı konulabilir.⁷⁸

Bazı hristiyan âlimlerinin Eski Atik’ten etkilenip Âdem ve Havva’nın cennetten kovulmasına neden olan iblisin Tevrat’ta anlatılan yılanla aynı olarak gösterdiği mâlumdur.⁷⁹ Âdem ve Havva’nın şeytan tarafından kandırılması bazı kitaplarda mitolojik bir edayla anlatılır: Âdem ve Havva masum iki insandı. Şeytan

⁶⁸ Tekvin 6/2-4.

⁶⁹ Korintoslulara Mektup / 11,12.

⁷⁰ Şahin, “Cin” md, *DİA*, VIII, s.7.

⁷¹ Yuhanna 8/44.

⁷² Matta 12,24-28.

⁷³ Matta 13/37-40

⁷⁴ Yuhanna 8/44.

⁷⁵ Yuhanna 13/1,2.

⁷⁶ Mezmurlar 109/6.

⁷⁷ Efesliler 6/11-18.

⁷⁸ Petrus 5/9.

⁷⁹ Petrus 6/11-12.

önce Havva'yı baştan çıkardı. Daha sonra yenik düşen Havva, Âdem'i baştan çıkardı. Âdem de can sıkıntısından olacak ki yenik düştü. Böylece ünlü yasak meyve atalarımız kabul edilen Âdem ve Havva tarafından yenilerek öncesinde kötülüğün ne olduğunu ve nasıl karşı konulması gerektiğini bilmeyen insanların günahlarının ağırlığını sonsuza dek taşır olduk.⁸⁰

Bazılarına göre şeytanın kişiliğinin kaynağı İncil değil, hristiyan edebiyatıdır. John Milton'nun epik bir şiirinde şeytanın en üst düzeyde bir melekken insanı ve kendini yaratan tanrıya karşı düşmanlığa yönelen bir kişilik olduğu anlatılır. Ancak şeytan kesinlikle cehennemde hapsedilmiş biri değildir aksine istediği her yere - dünyaya hatta cennete bile- girip çıkabilir. Bu özellikleriyle şeytanın nihâi amacı insanlığı yaratıcının yolundan saptırmaktır. Bu anlamda kendisini tanrıya bir rakip olarak kabul ettirme gayreti içindedir. Kendisine bir süre verilmiş ve bu sürenin dolmasına kadar yaratıcıya karşı açtığı savaşın sonucunu beklemektedir.⁸¹

Batı kiliseleri şeytanın varlığına kesin olarak inanmaktadır.⁸² Doğu/Ortodoks Kilisesi'ne göre şeytan, günah ve ölümün yanında insanın üç düşmanından birisidir. Bütün Hristiyan inanışlarında şeytan, İsa'ya ve İsa figüründe Tanrı'ya karşı son bir savaş (Armageddon) açacaktır. Bu savaş aynı zamanda şeytana verilen sürenin de sonuna çok yaklaşıldığını gösterecektir.⁸³

Şeytanın batılı toplumlardaki tasviri, genellikle insan vücutlu, boynuzlu ve keçi ayaklı Antik Tanrılar'dan olan Pan'ın⁸⁴ bir çeşitlemesi olarak da kabul edilir.⁸⁵ İlk dönem Hristiyanları da Yahudiler gibi şeytanı yılan şeklinde tasavvur etmişlerdi.⁸⁶

⁸⁰ Gerald Messadie, *Şeytanın Genel Tarihi*, (trc., Işık Ergüden), 2. bs., İstanbul 2009, s. 386.

⁸¹ http://tr.org/wiki/Kitab-%C4%B1_Mukaddes.18.07.2010.

⁸² Mesaide, age., s. 12.

⁸³ http://tr.org/wiki/Kitab-%C4%B1_Mukaddes.18.07.2010.

⁸⁴ Pan: Eski Yunan'da, sürüler ve erkek cinsellik tanrısı. Pan, keçi bacaklı, boynuzlu ve sakallı bir adam şeklinde tasvir edilirdi. Gündüz, age., s. 299.

⁸⁵ Messadie, age., s. 9.

⁸⁶ İbrahim Hilmi Karşlı, "Kur'an-ı Kerim'e Göre Şeytan Ve İnsanla Olan İlişkisi", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1993, s. 25

1.1.4. Cahiliye Döneminde Şeytan

Cahiliye döneminde melekler dâhil görülmeyen tüm varlıklara cin denilmekteydi.⁸⁷ Kur'ân, müşrik arapların melekleri, Allah'ın kızları saydıklarını,⁸⁸ Allah ile cinler arasında nesep yakınlığı kurduklarını⁸⁹ haber vermektedir. Hatta bazılarınca, cinlerin ilah olarak kabul edildiği de bir gerçektir. Diğer ilahlardan daha çok onlara yakınlık gösteriyorlar ve bu yolla onları kendi hizmetlerine alabileceklerine inanıyorlardı.⁹⁰

Şeytan, kavram olarak cahiliye döneminde de mevcuttu. Hatta birden çok anlamda kullanıldığı görülmüştür. Bunlar; görülmeyen, belli bir şekli ve kalıbı olmayan, kötü ve çirkin şeylerdir. Bu manadan olarak Araplar sevmedikleri insanlar için “şeytan yüzlü”, “şeytan başlı” deyimlerini kullanmışlardır.⁹¹ Araplar şeytan kavramını, alem isim olarak da kullandıkları gibi⁹² yılan manasında da kullanılmıştır.⁹³ Yine o dönemde azgın ata da şeytan adı verilirdi.⁹⁴

Bazı müsteşrikler şeytan kelimesinin cahiliye dönemine ait bir kavram olduğunu ve bunun bir Arap cinine delalet ettiğini söylemiştir. Şiir sanatının çok ileri olduğu bu dönemde, şairlerin şiir söyleme ustalıklarını her an yanlarında bulduğuna inandıkları cin ve şeytanlardan aldığına inanılırdı.⁹⁵ Bu dönemde Kur'ân'a karşıt, yani düşman şiirin asıl kaynağının şeytan olduğu inancı yaygındı.⁹⁶

Şeytan kelimesinin, Ümeyye b. Ebi's-Salt ve Adiyy b. Zeyd el İbâdî'den başka cahiliye dönemi Arap şairlerinin şiirlerinde kullanılmadığı söylenir. Bunun yanında her şairin müstakil bir şeytanı olduğuna ve şiirlerini onun söylettiğine inanılırdı.⁹⁷ Şiir

⁸⁷ Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, “c-n-n” md., *Lisanu'l-Â'rab*, I, s. 701.

⁸⁸ En'âm 6/100.

⁸⁹ Sâffât 37/158.

⁹⁰ Tuncer, “Kur'ân'da Cin ve Şeytan”, s. 12.

⁹¹ Çelebi, “İslâm İtikadında Şeytan Anlayışı”, s. 12.

⁹² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Â'rab*, “ş-t-n” md., IV, s. 2265.

⁹³ Asım Efendi, “Şeytan” md., *Kamus Tercümesi*, İstanbul 1304, III, s. 655.

⁹⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Â'rab*, “ş-t-n” md., IV, s. 2265.

⁹⁵ Ahmet Suphi Furat, “Şeytan” md., *İA.*, İstanbul 1997, XI, s. 491.

⁹⁶ Nasr Hâmid Ebû Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı*, (trc. M. Emin Maşalı), Ankara 2001, s. 177.

⁹⁷ Tuncer, “Kur'ân'da Cin ve Şeytan”, s. 23

şeytan kaynaklı söz dizimi olması nedeniyle bu dönemde pis bir şey olarak görülmüştür.⁹⁸

Cahiliye döneminde şeytanın erkek ve dişisinin olduğu ve farklı isimlerle anıldığı bilinmektedir. Bir hadis-i şerifte vücudu çok kıllı ve dişi şeytan olduğu zannedilen bir varlıktan bahsedilir.⁹⁹ Tâbi'inden Mesruk b. el-Ecda'nın adını, Hz. Ömer, Hz. Muhammed'in sözüne dayanarak "Ecda bir şeytanın adıdır." diyerek Mesruk b. Abdurrahman olarak değiştirmiştir.¹⁰⁰

Cahiliye döneminde şeytan adının kullanıldığına o dönem Araplarının hayvan boğazlarken yaptıkları "şeytan yarması" adlı işlem de şahitlik etmektedir.¹⁰¹ Ayrıca Kur'ân'da cahilliye döneminde Arapların mallarından mahsullerinden Allah 'a ve şirk koştukları varlıklara pay ayırdıkları bildirilmektedir.¹⁰² İbn Abbas, pay ayrılan grupta şeytanların ve putların da yer aldığını haber vermektedir.¹⁰³

Ayrıca cahiliye döneminde, kız çocuklarının ölüme mahkûm edilmesi, Bahîra,¹⁰⁴ Sâibe,¹⁰⁵ Hâm,¹⁰⁶ Vasîle¹⁰⁷ uygulamalarının varlığı, meleklerin Allah'ın

⁹⁸ Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccac el-Müslim, *Sahîhu Müslim*, 2. bs., Tunus 1992, Şiir/7-8. " Sizden birinin içinin bütünüyle irinle dolması, onun şiirle dolmasından daha hayırlıdır." Hadiste ilk bakışta şiirin İslâm tarafından yasaklandığı görülebilir fakat aslı böyle değildir. İslâm kendi ilkeleriyle uyuşanı kabul eden ilkeleriyle ters düşen bütün yapıtları reddeder. Bu hadiste Hz. Peygamber ağır bir dille şiirine karşı çıktığı gibi başka sözlerinde Hassan b. Sabit şiir okumaya ve düşmanları şiir diliyle hicvetmeye teşvik etmiştir. Geniş bilgi için bkz: Ebu Zeyd, age., s. 177, 218,219

⁹⁹ Müslim, Fiten, 19

¹⁰⁰ İbn Mace, Edeb, 31.

¹⁰¹ Ateş, age., s. 105.

¹⁰² En'âm 6/106.

¹⁰³ Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu Buhârî*, 2. bs, Tunus 1992, 5/192.

¹⁰⁴ **Bâhîra:** Bâhîre: yarmak anlamındaki "bahr" kökünden gelir. Kulağı yarılan hayvana denir. Câhiliyye Arapları, bir deve beş defa doğurur da son yavrusu erkek olursa, onu keserler, etini sadece erkekler yerlerdi. Eğer son yavru dişi olursa, onun adak olduğunu belirtmek üzere kulağını yarıp bırakırlardı. İşte kulağı yarıp serbest bırakılan bu hayvana bahîre denilirdi. Bahîreye binilmez, tüyü alınmaz, su ve otlaktan menedilmezdi. Tanrılara adanmış olan bu hayvan, özgürlük içinde istediği gibi dolaşırdı.

¹⁰⁵ **Sâibe:** Kendi başına bırakmak anlamındaki seyb kökünden gelen sâibe, herhangi bir murada erildiği takdirde Allah için adanan deve idi. Eğer adam hasta olur veya aileden biri kaybolur ise murâdlarına kavuşmak için bir deve adarlardı. Hasta iyileşir, kayıp gelirse o deveyi yükten, binmekten affeder, serbest bırakırlardı. İsteddiği gibi dolaşabilen o deveye de sâibe denilirdi.

¹⁰⁶ **Hâm:** Sulbünden on döl alınan, ya da yavrusuna binilen, yani dede olan erkek deveye "sırtını korudu" anlamında "hâmî" derler ve onu binmekten, yük vurmaktan affederlerdi

¹⁰⁷ **Vasîle:** Yedi kez doğum yapmış koyuna denirdi. Yedincide erkek doğurmuş ise o yavruyu (büyüdükten sonra) keserler ve etini yalnız erkekler yerlerdi. Eğer yedincide dişi doğurmuş ise yavruyu kesmezlerdi. Eğer biri erkek, biri dişi olmak üzere ikiz doğurmuş ise, dişisinin hatırına erkeğe de dokunmazlardı, kızkardeşi ona yetiştirdi, etini bize haram kıldı, derlerdi. İşte yedinci karında erkek ikizi ile doğmuş hayvana vasile denilirdi.

Bütün bunları din kuralı sanıyor ve gûyâ Allah rızasına ermek için yapıyorlardı. Oysa bunlar, dinle ilgisi olmayan bâtil şeyler, câhillerin uydurduğu hurafâ geleneklerdi. Bu hayvanları hizmetten alıkoyup serbest bırakmak, ilk bakışta hayvanların lehine gibi görünürse de gerçekte onların aleyhine idi. Çünkü bunlar, kendi başlarına bırakıldıkları

kızları olduğu inancı, mahrem olanlarla evlilik, Kâbe’de çıplak halde tavaf hep şeytanın telkin ve teşvikleriyle meydana geldiği kaydedilmektedir.¹⁰⁸

Bazı İslâmî eserlerde iblisin islâm öncesi adının “Azâzil” olduğu kaydedilmekte ise de, bu kullanımın Kıtâb-ı Mukaddes’e ait olduğu bilinmektedir. İslâm öncesi şeytan kavramının bütün kullanımlarına rağmen, islâmın bu kelimeye kazandırdığı ıstılahî manadan yoksun olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Eski Araplarda şeytan mefhumu karşılığında yaygın olarak “haris” kelimesi kullanılmıştır. Araplarda İslâm öncesi iblis ismine ise hiç rastlanılmamaktadır.¹⁰⁹

1.2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bilindiği gibi Kur’ân’da ve hadislerde şeytan mefhumu değişik kelime ve kavramlarla ifade edilmiştir. Bu başlık altında konumuzun merkezini oluşturan şeytan kavramının yanında, işlev ve faaliyet açısından şeytanla benzerlik arz eden kelime ve kavramları da inceleyeceğiz. Kavram tahlillerine girmeden önce şeytanın varlık ve mahiyetini ele alıp evvela onu anlamak için elimizden geldiği kadar somutlaştıracğız.

İncelediğimiz konunun daha iyi anlaşılması için öncelikle kavramsal çerçevesini çizerek, bu kavramın ne olduğunu ve ne olmadığını tespit etmemiz gerekir. Bunun için de bu konunun ve kavramlarının öncelikle lügatlarda nasıl ele alındığını tespit edeceğiz. Bunun akabinde kavramımızı merkeze yerleştirerek onun anlamını belirleyen ilgili kelimeleri inceleyeceğiz. Çünkü herhangi bir metni anlama ve yorumlamada odak kavramların bilinmesi çok önemli bir husustur. Kutsal metin ve dînî nasların anlamlandırılması sürecinde ise kavramların anlaşılması diğer metinlere göre daha büyük önem arz etmektedir. Zîra kutsal metinlerin gönderildiği insanlara vermek istediği mesaj, varlık ve evrene bakışı kavram kalıpları içerisinde takdim edilmektedir.

takdirde bakımsız kalır ve sonunda aç bî ilâç helak olup giderlerdi. Hayvan korumaya muhtaçtır, kendi başına bırakılırsa kurda yem olabilir, aç ve susuzluktan ölebilir. Herhalde onların amacı da. artık ihtiyarlamış olan bu hayvanlardan böylece kurtulmaktır. Bkz: Ateş, Kur’ân Ansiklopedisi, c. 18, s. /313-315.

¹⁰⁸ Ebu’l-Ferec İbnü’l-Cevzî Ebu Abdurrahman b. Ebi’l Hasan , *Telbis-u İblis*, (trc., Savaş Kocabaş), İstanbul 2005, s. 63-65.

¹⁰⁹ Çelebi, “İslâm İtikadında Şeytan Anlayışı”, s. 13.

Başka bir ifadeyle, dildeki sonsuz mûcize olan ilâhî mesaj tüm muhataplarına kavram örgüsü içinde sunulmaktadır.¹¹⁰

1.2.1. Şeytan, Varlık ve Mahiyeti

Lügavî incelemelere geçmeden önce üzerinde uzun uzun araştırma yapacağımız şeytanın varlık ve mahiyetine ilişkin Kur'ânî ve kitâbî bilgileri sunmayı uygun görüyoruz. Zîra inceleme konumuzun varlığına inanmak ve onu açık bir şekilde ortaya koymak faydalı olacaktır.

Semâvî dinlerin tamamında şeytanın varlığı kabul edilmiştir. Tevrat'ta Âdem'in cennetten çıkarılması için şeytanın kurduğu tuzaklar detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.¹¹¹ İncil'de de, Hz. İsa'nın şeytan tarafından denenmesi, habis ruhlu cinlerin etkisinden insanların kurtulması için Hz. İsa'nın gayretleri anlatılmaktadır.¹¹² Bugünkü batı dillerinde, "Demon, Genius, Devil" kelimeleri, doğu dillerinde, "Dev, Peri, Şeytan, İblis, Cin" kelimeleri, küçük farklılıklarla beraber şerîr ve habis varlıkları isimlendirmek üzere kullanılmaktadır.¹¹³

İslâm öncesi cahiliye arapları da kehânet ve kâhinlerle çokça meşgul olmuşlar, cinlerden Allah'a ortaklar koşmuş,¹¹⁴ Allah ile cinler arasında akrabalık ilişkileri kurmuş,¹¹⁵ her şairin bir şeytanının olduğuna inanmış¹¹⁶ bir haldeydiler.

Şeytanın maddî varlığının olup olmadığı hususunda İslam âlimleri farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Hz. Peygamber'in hadislerinde şeytan, kimi zaman insan ve hayvanların zararlılarına verilen mecâzi bir isim olsa da, çoğunlukla müstakil ve müşahhas bir varlık olarak kabul edilmiştir.¹¹⁷

Gazâlî (v. 505/1111), şeytanları da, melekler gibi gayb ve melekût âleminin içinden bir unsur olarak görür. Ona göre, melekler ve şeytanlar, şehâdet âleminin

¹¹⁰ Hasan Yılmaz, "Kur'ân'ı Anlamada Odak Kavramların Bilinmesinin Önemi Üzerine Analitik Bir Değerlendirme", *AÜİFD*, 2004, S. 22, s. 229.

¹¹¹ Tekvin 3/1-16

¹¹² Matta 4/10; Yuhanna 14/27

¹¹³ Çelebi, "İslâm İtikadında Şeytan Anlayışı", s.24.

¹¹⁴ En'âm 6/100.

¹¹⁵ Sâffât 37/158

¹¹⁶ Çelebi, "İslâm İtikadında Şeytan Anlayışı", s. 25.

¹¹⁷ Çelebi, "İslâm İtikadında Şeytan Anlayışı", s. 27.

sınırları dışındadır. Melekler içerisinde bazıları insan için görevlendirildiği gibi şeytanlar da aynı görevle görevlendirilmiş, fakat melekler görevlerini yerine getirip Âdem'e secde ettiği halde şeytan bu görevini yerine getirmemiştir.¹¹⁸

Peygamberimiz de, şeytanın ateşten yaratıldığını,¹¹⁹ Uhud günü nâra atarak müşriklere cesaret verdiğini beyan etmiş,¹²⁰ Ramazan zekâtını korumakla görevlendirilen Ebû Hureyre ile konuşup ondan ricada bulunan kişinin şeytan olduğunu söylemiştir.¹²¹

İslâm tarihi boyunca İslam bilginleri şeytanın mahiyeti ile ilgili olarak da farklı görüşleri benimsemişlerdir. Kelam bilginleri şeytanı bir "cism-i latîf" olduğunu, hariçte cisminin bulunmadığını, bu husustaki nassların tevatür derecesinde ve kesin ilim ifade ettiklerini kabul ederken, filozoflar onun "nefs-i mücerrede" olduğunu, dolayısıyla müşahede âleminin dışında bir varlık olduklarını ileri sürmüşler. Mutasavvıflara gelince, onların bir kısmı kalamcıların görüşüne, bir kısmı da filozofların görüşüne eğilim göstermiş diğer bir kısmı da şeytanı, her insanın içine yerleştirilmiş bulunan nefis olarak kabul etmiştir.¹²²

Haris el-Muhâsibî, şeytanı insan dışında ama insana çok yakın bir varlık olarak kabul etmiştir. Ona göre şeytan, insana tesir ederken bir nevi yardımcısı olan nefsi, aracı olarak kullanarak bu eylemini gerçekleştirmektedir.¹²³

Şeytanın meleklerden olduğuna dair çok yaygın görüşler de vardır. Zîra Allah'ın, Âdem'e secde edin emrine meleklerin secde ederek cevap vermesi, şeytanın emre karşı gelmesi, emre muhatap olması anlamında şeytanın da melek olduğu izlenimini vermektedir. Bu konuda islâm âlimlerinin geniş izahatlar yapmıştır.

Zemahşerî'ye (v. 538/1144) göre emre muhatap olan meleklerin arsında tek bir cin olan iblis, meleklerin çokluğundan dolayı aynı hitaba muhatap olmuştur. Bu onun

¹¹⁸ Ebû Zeyd, age, s. 303

¹¹⁹ Müslim, Zühd ve Rakâik, 60

¹²⁰ Buhârî, Diyat, 10

¹²¹ Buhârî, Bedu'l-halk, 11.

¹²² Ahmet Saim Kılavuz, "Şeytan" md., *İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, (ed. İ. Kâfi Dönmez), İFAV, İstanbul 1997, IV, s.196.

¹²³ Hüseyin Aydın, *Muhasibinin Tasavvuf Felsefesi*, Ankara 1975. s. 96.

melek olduğu anlamına gelmez. İblisin muttasıl müstesna ile istisna edilmesine rağmen kesin nasslar onun ateşten yaratılan cin sülalesinden olduğu doğrultudur.¹²⁴ Melekler yalnızca Allah'ın emrine boyun eğler ve itaat ederler asla isyan etmezler¹²⁵ fakat mel'ûn şeytan isyankâr bir varlıktır. Şayet o da melek olsaydı isyandan imtina ederdi.¹²⁶ Zîra Kur'ân'da şeytanın cinlerden olduğuna dâir sarîh bir ifade de vardır.¹²⁷ O, Hz. Âdem'e secde etme emrini aldığı sırada meleklerin arasında olduğu halde Kur'ân onu melek olarak anmamaktadır.¹²⁸

Bazı sûfîlerin şeytan tasavvuru hususunda aşırıya kaçtıkları görülmektedir. Onlara göre şeytanın Hz. Âdem'e secde etmemesi, amelinin temizliğini gösterir. Hallacı Mansur, iblis'in tel'inini onun tevhid'de tefrite varması ile açıklar. Haktan başkasına secde etmeye razı olmadığını, huzur-ı ilahiden kovuluşunu aslında bir asla dönüş olarak görür.¹²⁹ Tehânevî (v. 1158/1745), ise, “rûhânî varlıkların sadece hayır işleyenlerine melek, sadece şer işleyenlerine şeytan, bazen hayır, bazen de şer işleyenlerine cin diyerek şeytanı bazen cinler bazen de melekeler taifesinden değerlendirmiştir.”¹³⁰

İmam Gazâlî (v. 505/1111), şeytanın mahiyetinden ziyade zararları üzerinde durulması gerektiğine dikkat çekerek şöyle demiştir: “Şeytan hakkında lâtif bir cisim midir? Cisim değil midir? Cisim ise insanın vücuduna nasıl girer?” gibi farklı şeyler söylene de işin doğrusu bu husus üzerinde durmaya gerek olmadığıdır. Şeytanın benliği üzerinde durmak, elbisene yılan girdi diyene yılanın enini, boyunu, rengini, şeklini sormak gibidir. Bunu duyan insan, hiç vakit kaybetmeden elbisesine giren yilandan kurtulmaya bakar. Bunun gibi, yilandan daha zararlı olan şeytanı duyan, onun cisim olup olmadığına bakmaksızın, derhal gerekli önlemleri almaya girişmelidir.”¹³¹

¹²⁴ Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b Muhammed Zemahşerî, *el-Keşşâf an Kavâmî't-Tenzîl ve U'yûnü'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, Beyrut ty., I, s. 62.

¹²⁵ Tahrîm 66/6.

¹²⁶ Ebû Mansûr el-Mâtûrîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, (ed. Bekir Topaloğlu), I, İstanbul 2006, s. 83.

¹²⁷ Kehf 18/50.

¹²⁸ Yaşar Nuri Öztürk, “İblis” md., *Kur'ân'ın Temel Kavramları*, s. 221.

¹²⁹ Yaşar Nuri Öztürk, *Hallac-ı Mansur ve Eseri*, İstanbul 1997, s. 109-119.

¹³⁰ Muhammed b. A'la b. Ali el-Fârûkî el-Hanefî et-Tehânevî, *Mevsuatu Keşşâf-ı Istilahati'l-Fünûn ve'l-U'lûm*, (thk. Ali Dahruc, trc. Corc Zeynâtî, Abdullah Hâlidî), Beyrut 1996, II, s. 1132.

¹³¹ Mehmet Şeker, “İslâm İnancında Şeytan”, *Yeni Ümit Dergisi*, İstanbul 2003, S. 59, s. 56.

İslâm âlimlerinin genel kabulüne göre şeytan insandan bağımsız, hariçte mevcut gerçek bir varlıktır. Başka bir tarifile şeytan, insanlara dıştan müdahale eden insana yabancı fakat nüfûz edebilen bir varlıktır. Nefis ise insanın içindedir ve insana yabancı değildir. Kur'ân'da nefsin kötülük anlamı içeren hali, iki ayette zikredilmiştir.¹³²

İnsan şeytanı göremez. Çünkü şeytan, mahiyet bakımından insanda var olan gözle görülemez. Ancak manevî gözle görülebilir.¹³³ Bu konuda şöyle bir hadis varid olmuştur:

*"Bir gece cinlerden bir "ifrit" namazımı kesmeye çabaladı. Allah beni ona galip getirdi. Onu tuttum, mescidin direklerinden birine bağlayayım da hepiniz göresiniz diye düşündüm. Sonra kardeşim Süleyman'ın: "Ya Rabbi, bana, benden sonra hiç kimseye nasip etmediğin bir mülk ver." duasını anımsadım, onu hakaret içinde salıverdim."*¹³⁴

Şeytan, cin grubundandır. Melekler de gözle görülmeyen ruhsal varlıklar olduğu için gözden saklı, görünmez anlamındaki cinnî varlıklar içine girer. İslâm'dan önceki cahiliyye dönemi insanları, cinleri, melekleri tanrılaştırmış, onların sembollerine tapınmışlardı. Melek veya cin heykeli olarak taptıkları semboller, aslında kendi hayallerinde yarattıkları şekillerdi. Bunların melek veya cinle ilgisi yoktu.

Bazıları, görmediğini bahane ederek şeytanı inkâra kalkışır. Mevlâna, böylelerine şöyle der: "Şeytanı görmedinse kendini gör!"¹³⁵ Çünkü şeytan bir cesetle görülseydi, herhalde o inkârcılar gibi görülecekti. Nitekim Nâs sûresi'nin son ayeti, "Hannâs" olan şeytanın hem cinlerden, hem de insanlardan olduğunu dikkat çeker. "Hannâs, kirpi gibi kâh başını çıkaran, kâh büzülen anlamındadır. Şeytanın kalbe saldırması buna benzemektedir."¹³⁶

¹³² Yûsuf 12/53; Kıyamet 75/2.

¹³³ Süleyman Ateş, "Şeytan" md., *Kur'ân Ansiklopedisi*, İstanbul ty., XIX, s. 344.

¹³⁴ *Buhârî*, Salât, 75; *Müslim*, Mesâcîd, 39

¹³⁵ Muhyiddîn Â'rabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, (trc., Ekrem Demirli), İstanbul 2007, V, 1517.

¹³⁶ İbn Â'rabî, age, XI, s. 1056.

Çalışmamızın ileri safhalarında, Kur'ân'da şeytan kavramını çağrıştıran kavramları ve kavramlar arası irtibat yönlerini “Görünmez/Cinnî Şeytan” ve “Görünür/İnsî Şeytan” alt başlıklarına ayırarak inceleyeceğiz. Zira ayetlerde bahsedilen şeytan cinsi, Hz. Âdem’e tuzak hazırlayan iblisle sınırlandırılmamış, aksine şeytanın davranışlarına benzer amelleri olanlar da bir nevi şeytan olarak tanıtılmıştır.

1.2.1.1. Şeytan Kavramının Etimolojik Olarak İncelenmesi

Kur'ân'da “şeytan” kelimesi tekil olarak 70, çoğulu “şeyâtîn” olarak 18 yerde olmak üzere toplam 88 yerde geçmektedir. Bu kavram çeşitli vesilelerle değişik yerlerde değişik anlamlarda kullanılmıştır.

Aslında şeytanların atası iblistir. Şeytan, iblisin faaliyetlerine verilen bir isim olup zaman zaman iblis isminin yerine kullanılmıştır. Kur'ân bu ismi, iblisin tavrı, tarzı, metodu, askeri, yardımcısı ve bazen de etkisi anlamında kullanmaktadır. 11 yerde kullanılan iblis ismine karşılık, şeytan isminin 88 yerde zikredilmesi iblisin öneminin kendinden çok etki ve tesirlerinde aranması gerektiğine bir işarettir. Fonksiyonel bakımdan aynı olan şeytan ve iblis, aynı varlık ve kuvvet adlarıdır. Bu şöyle formüle edilebilir: Şeytan, iblisin faal hale geçişinde aldığı ve kuvvetlerinin tamamına verilen ad, iblis ise, şeytan denen karanlık ve şer güçlerin kaynağı ve babası olan varlığın özel adıdır.¹³⁷

Hemen ifade eldim ki, Şeytan “شیطان” kelimesinin menşe ve iştikâkı üzerinde şimdiye kadar çok durulmuş ve tarihî inkişâfı bakımından “habis” manasıyla Yahudi menşe'li, insanüstü varlık manasıyla islâm öncesi Arap menşe'li olduğu ve bu iki mananın karşılıklı olarak birbirlerine tesir ettikleri ileri sürülmüştür.¹³⁸ Bazı görüşlere göre “muhalif ve düşman” anlamına gelen şeytan sözcüğü, İbrânca bir kelimedir.¹³⁹ Bu bilgiyi veren Abbas Mahmud bu görüşleri makbul bulmamakta ve kelimenin başka dillerin ürünü olmadığını, aksine Arapça kökenli olduğunu söylemektedir.¹⁴⁰

¹³⁷ Öztürk, “Şeytan” md., *Kur'ân'ın Temel Kavramları*, s. 527-528.

¹³⁸ Furat, “Şeytan” md., *İA*, İstanbul 1997, XI, s. 493.

¹³⁹ Akkad, age., s. 45.

¹⁴⁰ Akkad, age., s. 46.

Kur'ân'da tekil ve çoğul halleriyle 88 defa zikredilen şeytan sözcüğü ve ondan müştak olan kelimelerin etimolojisi hakkında müslüman dil bilimcileri, farklı iki görüşe sahiptirler. İhtilaf, sözcüğün sonundaki “ن” harfinin kelimenin aslından olup olmadığı meselesinden neşet etmiştir. Kelimenin sonundaki bu harfi kelimenin üçüncü harfi kabul eden âlimlere göre “şeytan” kelimesi, “uzaklaşmak, ipe bağlanmak, toprağa girmek” anlamına gelen *şe-ta-ne* “ش ط ن” fiilinden türemiştir. Bu durumda “ى” harfi zâid olur. Bu kökten hareketle, dibi uzakta olan derin kuyuya *bi'run şetûnun* “بئر شطون” denmiştir.¹⁴¹ Ayrıca *eş-Şednu* “الشطن” mastarı da uzak olmak.¹⁴² Zaten şeytanlık da uzaklık demektir.¹⁴³

Meşhur dilci, İbn Manzûr da (v. 711/1311),¹⁴⁴ *Şeytan* “شیطان” sözcüğündeki “ن” harfini kelimenin aslından kabul eder ve *feyâl* “فيعال” vezninde, “uzak oldu” anlamındaki *şe-ta-ne* “ش ط ن” fiilinden türediğini ifade eder. Arapların kullandığı “ش ط ن” nin çoğulu olan *Şeyatîn* “شياطين” sîgasındaki “ن” un varlığını da buna delil gösterir.¹⁴⁵ Bu kök anlama göre “فيعال” vezninde sıfat olarak kabul edilen “شیطان” sözcüğü Allah'tan, rahmetten, hayırdan uzak kalan, Allah'ın emrine karşı gelen, şerde ileri giden ve haddi aşan varlık manalarına gelmektedir.¹⁴⁶ Kelimeye haktan uzak kalmak anlamı da verilmiştir.¹⁴⁷ Bunlara göre, “الشياطين” şeklinde Kur'ân'da geçen cemî şekli¹⁴⁸ bu görüş için kâfi bir delildir.¹⁴⁹ Şeytanın sıfatı olarak rastlanılan ve onun İbrahim peygamber tarafından Mina'da taşlanmasına bağlanan “taşlanmış, kovulmuş” anlamındaki “racîm” kelimesi de mana bakımından bu görüşe uygundur.¹⁵⁰

Yine “ش ط ن” kökünden müştak olan “الشاطن” kelimesi de habis anlamında kullanılır.¹⁵¹ Ez-Zencânî¹⁵² ve el-Ezherî¹⁵³ de şeytan kelimesindeki “ن” harfinin

¹⁴¹ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragıb el-İsfahânî, *el-Müfredat fî Ğaribi'l-Kur'ân*, “ş-t-n” md., (thk., Safvan Adnan) ty., s. 454.

¹⁴² İbn Manzûr, *Lisanu'l-Â'rab*, “ş-t-n” md., IV, s. 2265

¹⁴³ İbn Â'rabî, *Fütühât-ı Mekkiyye*, V, s. 11.

¹⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Â'rab*, “ş-t-n” md., IV, s. 2265.

¹⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Â'rab*, “ş-t-n” md., IV, s. 2265.

¹⁴⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Â'rab*, “ş-t-n” md., IV, s. 2265.

¹⁴⁷ Matûridî, age., I, s. 39.

¹⁴⁸ Bakara 2/14,102; En'âm 6/71,112,121; Â'râf 7/27,30; İsrâ 17/27; Meryem 19/68,83; Enbiyâ 21/82; Mü'minûn 23/97; Şuâra 26/210,221; Sâffât 37/65; Sâd 38/37; Mülk 67/5.

¹⁴⁹ Furat, “Şeytan” md., İA, XI, s. 491.

¹⁵⁰ Furat, “Şeytan” md., İA, XI, s. 491.

¹⁵¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Â'rab*, “ş-t-n” md., IV, s. 2265.

¹⁵² Mahmud b. Ahmed ez-Zencânî, *Tehzîbu's-Sihâh*, Mısır 1964, s. 850.

kelimenin aslından olduğunun ve sözcüğün “ش ط ن” kökünden türetilmiş olduğunu savunmuşlardır.

Kelimedeki “ن” harfini zâid kabul edenlere göre ise *Şeytan* “شیطان” kelimesi yanmak, helak olmak, aşırı derecede kızmak, hızlı olmak, ateş yakmak¹⁵⁴ anlamlarına kaynaklık eden *şâte-yeşîtu* “شَاطِئِشِيطُ” kökünden türeyen bir isimdir.¹⁵⁵ Şeytanın ateşten yaratılmış¹⁵⁶ olması bu görüşü tercih etmelerinde önemli bir karinedir.¹⁵⁷ Yaratılış maddesinin ateş olması, aşırı bir öfke kuvvesine ve yerilecek bir hamiyete sahip kılınmasına neden olmuştur. Bu halinin onu Hz. Âdem’e secde emrine isyan ettirdiği söylenmiştir.¹⁵⁸

Bu kökten yapılmış *tefâ’âle* “تفاعل” veznindeki *teşeytane* “تَشَيْطَانُ” fiili şeytan gibi hareket etmek manasındadır.¹⁵⁹ Şeytan kelimesinin *şe-ya-te* “ش-ي-ط” kökünden türemiş olan bir kelime kabul edildiğinde *fe’lân* “فعلان” vezninde sıfat olarak şu manaları ihtiva eder: Ateşten yaratılmış, isyanı nedeni ile tel’in olunmuş, işlediği fiilden ötürü pişman olmuş, yüzü sararmış, kanı çekilmiş varlık, insanların arasını bozup birbirlerinin kanını akıtmaya neden olan yaratık.¹⁶⁰

Sibeveyh “شیطان” sözcüğünü hem “ن” harfini zâid kabul ederek *şâte-yeşîtu* “شَاطِئِشِيطُ” kökünden türeyen bir isim olabileceğini ve bu halde şeytanın bir isminin de *batıl* “باطل” olacağını hem de sonundaki “ن” harfini kelimenin aslından kabul edip *be’ude* “بَعْدُ” uzak oldu” anlamındaki *şe-ta-ne* “ش ط ن” fiilinden türeyebileceğini ifade eder.¹⁶¹ Mâtûrîdi de tefsirinde aynı görüşe yer vermiştir ve Haktan uzaklaşmaları bu ismi almalarına neden olduğunu söylemiştir.¹⁶²

¹⁵³ Ebu Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu’l-Luğa*, Mısır 1964, II, s. 312.

¹⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Â’rab*, “ş-t-n” md., IV, s. 2265.

¹⁵⁵ İsfahânî, *Müfredât*, “ş-t-n” md., s. 454.

¹⁵⁶ Rahmân 55/15.

¹⁵⁷ Cevherî, *es-Sihah*, age., “ş-t-n” md., IV, s. 2144; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Â’rab*, “ş-t-n” md., IV, s. 2265.

¹⁵⁸ İsfahânî, *Müfredât*, “ş-t-n” md., s. 454.

¹⁵⁹ Furat, “Şeytan” md., *İA.*, II, s. 491.

¹⁶⁰ Çelebi, “İslâm İtikadında Şeytan Anlayışı”, s. 18.

¹⁶¹ Zemahşerî, age., I, s.34.

¹⁶² Mâtûrîdi, age., 39.

Ebu Ubeyde (v. 209/824), şöyle demiştir: Şeytan“شیطان” sözcüğü, “cinlerden, insanlardan ve hayvanlardan kötü huylu ve serkeş olanların tümüne” verilen bir addır¹⁶³. En‘âm sûresi’ndeki “... شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ.../İnsan ve cin şeytanları¹⁶⁴” ayeti ile “... وَإِنَّ... شَيَاطِينَ لَيُؤْخَوْنَ إِلَيْنَا وَلِيَأْتِيَهُمْ.../Şeytanlar kendi dostlarına mutlaka fısıldarlar.”¹⁶⁵ ayetinde geçen şeytan kelimeleri insan ve cinlerden olan şeytanlara işaret etmektedir.

“... وَإِذَا خَلَوْا إِلَى شَيَاطِينِهِمْ.../Şeytanlarıyla baş başa kaldıkları zaman...”¹⁶⁶ ayetinde, Yahudilerin Müslümanlara karşı takındıkları tavra işaret edilirken, geçen şeytan kavramı da yine “insan ve cin şeytanlarını” gösterir.¹⁶⁷

Sâffât sûresindeki “... كَأَنَّهُ رُؤُوسُ الشَّيَاطِينِ.../Şeytanların başları gibidir.”¹⁶⁸ ayetiyle Allah, cinlerden kötü huylu ve serkeş olanları kasdetmiştir. Zihinde şeklen çirkin olarak tasavvur edildiklerinden dolayı şeytana benzetilmiştir.¹⁶⁹

“... وَاتَّبِعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكٍ سَلِيمٍ.../Süleyman’ın hükümrancılığı hakkında şeytanların uydurdukları yalanların ardına düştüler.”¹⁷⁰ ayetinde de her türlü hayırdan uzak olan “ins ve cin” şeytanlarının¹⁷¹ yanında kötü ruhlar denilen gizli şeytanlar birlikte kasdedilmiştir.¹⁷² Şeytan Kur’ân’da, ontolojik bir varlık olarak sunulan iblisin, faaliyet ve tecellilerinin bir sonucudur.¹⁷³ İnsanın sahip olduğu her türlü yerilen kuvve de şeytan “شیطان” olarak adlandırılmıştır.¹⁷⁴

1.2.1.2. Terim Olarak Şeytan

Şeytan insanları kötülüğe sevk eden kâfir cinlere verilen isimdir. Şeytan denilince habis ve kâfir cinlerin başı olan iblis hatıra gelir. İblis, Âdem’i kışkandığından

¹⁶³ Ebu Ubeyde, et-Teymi el-Basrî Mâ’mer b. el-Müsenna, *Mecâzu’l-Kur’ân*, (thk. Fuat Sezgin), Beyrut 1981, I, s. 32.

¹⁶⁴ En‘âm 6/112.

¹⁶⁵ En‘âm 6/121

¹⁶⁶ Bakara 2/14.

¹⁶⁷ İsfahânî, *Müfredât*, “ş-t-n” md., s. 454.

¹⁶⁸ Sâffât 37/65.

¹⁶⁹ İsfahânî, *Müfredât*, “ş-t-n” md., s. 454.

¹⁷⁰ Bakara 2/102.

¹⁷¹ İsfahânî, *Müfredât*, “ş-t-n” md., s. 454.

¹⁷² Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, (sad. İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullâh Yücel), İstanbul ty., I, s. 364.

¹⁷³ Öztürk, “iblis” md., age., s. 220.

¹⁷⁴ İsfahânî, *Müfredât*, “ş-t-n” md., s. 454.

ve kibrinden dolayı Allah 'ın huzurundan kovulmuştur. Kendisine kıyamete kadar yaşama yeteneği verilmiştir. Cinlerden biridir ve ilk isyan eden cindir.¹⁷⁵ İnsanların ilk âsîsi, kardeşini haksız yere öldüren Âdem'in oğlu Kâbil'dir ki o da kardeşi Hâbil'i öldürmüştü. Rûhânî varlıkların ilk âsîsi ise şeytandır. O da ilâhî emre karşı isyan etmiştir.

Şeytan, Yüce Allah'ın, Âdem'e secde emrine karşı gelip isyan ettiği için ilâhî rahmetten kovulan ve insanların amansız düşmanı olan cinlerin inkârcı kısmına mensup gözlerle görülmeyen bir varlıktır. Bu anlamda şeytan, kötü rûhun, kötü birinin, kötülüğe teşvik edenin, kötülüğün temsilcisinin, karanlık ve dalâletin önderinin, Allah'ı seven ve O'na kullukta bulunan herkesin büyük düşmanının müşahhaslaştırılmış şeklidir ve kötülüğün sembolü haline gelmiş bir varlıktır.¹⁷⁶ İbn Esîr¹⁷⁷ ve Zemahşerî'ye (v. 538/1144),¹⁷⁸ göre de iblis cinlerin kâfir olanlarına denir.

Gizli, habis bir kuvvet ve rûhu ifade eden şeytan kelimesi, bir cins isim olup kibirli ve âsî olan cin ve insan manasına gelmektedir.¹⁷⁹ Eski Araplarda azgın ve habis ruh anlamına gelen bu kelime, insanlar kötü bir iş yaptıklarında *teşeytaner-recul* "الرجل تشيطان" şeytanlaşmış adam olarak kullanılırdı.¹⁸⁰

Ragıp el-İsfehânî (v. 502/1108), şeytanın ateşten yaratılmış ve Âdem'e secde etmekten imtina etmiş mel'ûn iblise dendiğini ve inatçı ve azgın olan ins, cin ve hayvanlara da isim olarak kullanıldığını zikreder.¹⁸¹ Cevherî (v. 400/1009), insan ve cinlerden Allah'a karşı gelen her âsîyi şeytan olarak gördüğünü kaydeder.¹⁸² Cürcânî (v. 816/1413), şeytan kavramını "saptırıcı bütün varlıkları isimlendirmek için kullanılan umûmî bir terim olarak kabul etmiştir."¹⁸³ Şeytan, Allah'ın emrine karşı direndiği ve büyükenerek kâfir olduğu için Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmıştır. Bundan dolayı

¹⁷⁵ Kehf 18/50.

¹⁷⁶ Ahmet Güç, "Şeytan" md., *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, VII, s. 303.

¹⁷⁷ Mübârek b. Muhammed b. Abdi'l-Kerîm İbn Esîr, *En Nihaye fi Garibi'l-Hadis*, 3. bs., yy. 2009, I, s. 156.

¹⁷⁸ Zemahşerî, age, I, s. 273.

¹⁷⁹ Furat, "Şeytan" md., *İA.*, II, s. 492.

¹⁸⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Â'rab*, "ş-t-n" md., IV, s. 2265.

¹⁸¹ İsfehânî, *Müfredât*, "ş-t-n" md., s. 454.

¹⁸² Cevherî, *es-Sihah*, "ş-t-n" md., V, s. 2144.

¹⁸³ Ebü'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali Cürcânî, *et-Ta'rifat*, Beyrut 1983, s. 60.

şeytan diye isimlendirilmiştir.¹⁸⁴ İmam Mâtûrîdî, Bakara sûresi'nin 14. ayetinde geçen şeytan kelimesinden kastın kâhinler olduğunu söylemiştir.¹⁸⁵

Şeytan sözcüğü terim olarak, gözle görülmeyen, fakat varlığı kesin olan, azgınlık ve kötülükte çok ileri giden, kibirli, âsî ve insanları saptırmaya çalışan cinlerin genel adıdır.¹⁸⁶ Melekler ve cinler gibi duyu organlarıyla algılanamayan fakat varlığı Kur'ân ve sahih hadislerde kesin olarak haber verilmiş olan şeytan azmış ve Allah'ın buyruğuna isyan ederek sapıklığa düşmüş cinlerdendir.¹⁸⁷

Daha çok cinlerin azgınları ve kâfirleri için kullanılan “şeytan” kelimesi Kur'ân'da çoğunluk olarak bu anlamda kullanılsa da bazı ayetlerde teşbih kabilinden insanlar için de kullanılmıştır.¹⁸⁸

“...وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنَّ” *...Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman yaptık.*¹⁸⁹ ayetinde zikredilen “insan şeytanları” ifadesi kötüye teşvik eden insanlar için kullanılmıştır. Ayetteki “...شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنَّ” *...insan ve cin şeytanları*” tamlamasının beyaniyye ve lamiyye olması hususunda iki farklı görüş vardır: Tamlama, beyaniyye kabul edildiğinde insandan olan ve cinden olan şeytanlar analımı ortaya çıkar. Bu halde ayetten, şeytanların bir kısmının insanlardan diğer bir kısmının cinlerden olduğu anlaşılır. Tamlama, lamiyye olarak ele alınırsa, insanlara mahsus yani insanlara musallat olan ve insanları aldatmaya çalışan şeytanlar ve cinne mahsus olan ve cinleri aldatmaya çalışan şeytan demek olur ki bu halde de şeytanın ne insan ne de cin olduğu aksine üçüncü bir varlık cinsi olarak varlığının temayüz ettiği anlaşılır.¹⁹⁰

Seyyid Kutub tefsirinde şeytanları, Allah'ın gayb kapsamındaki varlıklardan kabul eder. Ona göre, bu gibi gaybî hususlarda, evrende insandan ve yeryüzünde bilinen

¹⁸⁴ İbn Â'rabî, age., V, s. 11.

¹⁸⁵ Mâtûrîdî, age., I, s. 39.

¹⁸⁶ Kılavuz, “Şeytan” md., *Günlük Yaşam Ansiklopedisi*, IV, s. 194.

¹⁸⁷ Kehf 18/50.

¹⁸⁸ Tuncer, “Kur'ân'da Cin ve Şeytan”, s. 164; En'âm 6/112, 121.

¹⁸⁹ En'âm 6/112.

¹⁹⁰ Yazır, age., III, s. 498.

diğer canlı türlerden ve cinslerden farklı yaratıkların varlığı prensibi açısından Allah'ın bildirdiklerinden başka hiçbir şey bilinemez.¹⁹¹

1.2.1.3. Şeytan Lafzının Kur'ân'da Kullanılışı

Melekler ve cinler gibi duyu organlarıyla algılamayan fakat varlığı Kur'ân ve sahih hadislerde kesin olarak haber verilen şeytan, ateşten yaratılmıştır.¹⁹² Yine Kur'ân'a göre şeytan, kendisi gibi ateşten yaratılan cin sınıfına mensuptur, *nar-ı semûndan* “النار السموم”¹⁹³ yani vücuda işleyen kavurucu bir ateşten yaratılmıştır.

Şeytanın ateşten yaratıldığını ve cin soyundan olduğunu ayrıca Müslim'in Hz. Aişe'den naklettiği şu hadisten anlayabiliriz: “*Melekler nurdan, iblis ateş alevinden, Âdem de size Kur'ân'da vasfolunduğu şeyden (topraktan) yaratıldı.*”¹⁹⁴

Şeytan ve cinlerin yaratılış maddesi olan bu ateşin insanın gözeneklerine işleyen, teması halinde yakan, kavuran ve zehirleyen bir özelliği vardır. Böyle bir mahiyeti olan şeytan da tıpkı yaratıldığı ateş gibi insana nüfuz ederek onun manevî dünyasını zehirler, yakar ve bitirir.¹⁹⁵ İnsanın iyilik namına yaptığı bütün faydalı amellerin zâyî olmasına neden olur. Bu şeytanın, düşmanı olan insan için isteği nihâî hedeftir.

Kur'ân'da insanın yaratılışı anlatıldığı gibi cinlerin ve cinlerin varlık âlemine ait şeytanın yaratılışı da net bir şekilde beyan edilir. Bir ayette “*şiddetli alevden*”¹⁹⁶ yaratıldıkları ifade edilirken bir başka ayette “*dumansız ateşten*”¹⁹⁷ yaratıldıkları anlatılır. Birinci ayette şeytanla soydaş olan cinlerin esas yapısı hakkında “*mâric*” kelimesi kullanılır. İkinci ayette ise “*nar-ı semûm*” tabiri geçer. İbni Abbas, birinci ayetteki “*mâric*” kelimesini “ateşin özü” diye tefsir etmiştir.¹⁹⁸ Âlûsî bu kelimeyi

¹⁹¹ Seyyid Kutub, *Fî-zılâli-l-Kur'ân*, (trc., M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa), İstanbul 1977, V, s. 396.

¹⁹² Hicr 15/27; Rahman 55/15.

¹⁹³ Kehf 18/50.

¹⁹⁴ Müslim, Zühd Ve Rakâik/60.

¹⁹⁵ Mehmet Şeker, “İslâm İnancında Şeytan”, s. 56.

¹⁹⁶ Rahmân 55/15.

¹⁹⁷ Hicr 15/27.

¹⁹⁸ Yazır, age., III, s. 2135.

“fevkalâde hararetli ateş” olarak tefsir eder.¹⁹⁹ Bu sözcük, “karışık alev, dumansız ateş ya da kızıl, sarı ve yeşil tonları ile alevin tam ortası”²⁰⁰ gibi manaları ifade eder. Kelimeye “dalgalı bir ışın” anlamı da verimiştir.²⁰¹ *Es-Semûm* “السموم” kelimesi, *seme* “سَمَ” kelimesinin mubalağalı ism-i fâ‘ilidir. Semûm, lugatte “alev gibi esen sıcak rüzgâr” manasına gelir. Buradan hareketle türkçe’de ateş alevi gibi sıcak esen rüzgâra “sam yeli” denmiştir. Ayrıca sözcük zehir ve küçük delik manalarına da gelir. Nitekim terin çıktığı küçük ve gizli gözenekle “mesemme” denilir.²⁰² Nar-ı semûm”, lügatta, “incecik deliklerden giren, zehirleyen ve yakan ateş”²⁰³, manasında kullanılmaktadır. Şeytanın tanımında bu kelimenin tercih edilmesi ve kullanılması oldukça önemlidir. Çünkü şeytan, insanın bedenindeki gizli deliklerden girip zehirleyecek ve yakacak bir mahiyette yaratılmıştır. Yaradılıştaki öz itibarıyla bu lâtif varlıklar hey’et-i asliyeleri ile bizim buudlarımızın dışındadır. Biz onları göremeyiz, ancak onlar bizi görececek kabiliyette yaratılmışlardır.²⁰⁴ Şeytan, ateşin en şiddetli halinden yaratıldığı için, gazabı, kızgınlığı son derece fazla olmuş, Âdem’e secde etmemiştir.²⁰⁵

Kur’ân’da şeytanla ilgili anlatımlar insanın yaratılışı ve ona meleklerin secde etmeye memur kılınması ve Âdem’in cennetten çıkarılması kıssalarının etrafında verilir. Bu yaratılış ve cennetten çıkış kıssası yedi değişik yerde çeşitli ayrıntılarla sunulmaktadır. Bu kıssalarda hem şeytan hem de iblis isimleri kullanılmıştır. Âdem’in yaratılışı ve ona secde emrinde sadece iblis ismi geçerken Âdem ve eşi Havva’nın kandırılması ve cennetten çıkarılmasında şeytan ismiyle anılmaktadır.

Kur’ân’da şeytan, mahiyetinden ziyade sıfatlarıyla tavsîf edilir. İnsanı aldatan,²⁰⁶ doğru yoldan saptıran,²⁰⁷ insanların arasını bozmaya çalışan,²⁰⁸ Allah’ı unutturan,²⁰⁹ kötü işleri süsleyerek güzel gösteren,²¹⁰ izinden gidilmemesi,²¹¹ şerrinden

¹⁹⁹ Ebü’s-Sena Şehabeddin Mahmûd b. Abdullah el-Âlûsî, *Rûhü’l-Meânî fî Tefsîri’l-Kur’ânî’l-Â‘zîm ve’s-Seb’î’l-Mesânî*, (tsh. Muhammed Hüseyin Â‘rab), Beyrut 1997, XIV, s. 34.

²⁰⁰ Yazır, age., III, s. 213.

²⁰¹ Ateş, “Şeytan” md., age., XIX, s. 342.

²⁰² İsfahânî, *Müfredât*, “ş-t-n” md., s. 454.

²⁰³ Asım Efendi “s-m-m”, md., age., I, s. 841.

²⁰⁴ Ahmet Güç, “Ayet ve Hadisler Işığında Şeytan”, *Yeni Ümit Dergisi*, S., 24, s. 34.

²⁰⁵ Ateş, “Şeytan” md., age., XIX, s. 342.

²⁰⁶ Nisâ 4/120; İsrâ 17/64.

²⁰⁷ Nisâ 4/60; Neml 27/24.

²⁰⁸ Mâide 5/91; Yûsuf 12/100.

²⁰⁹ Mücâdile 58/19.

Allah'a sığınılması emredilen,²¹² sinsi ve yalancı,²¹³ azgın ve kaypak olduğu,²¹⁴ gücü yalnızca çağırmaya yettiği,²¹⁵ iyilikten ve hayırdan yana hiçbir yönü olmadığı²¹⁶, insanların kükretmelerini engellemek istediği,²¹⁷ insanlara korku vermeye çalıştığı,²¹⁸ müminlerin arasını bozmaya çalıştığı,²¹⁹ insanları, sözde onlara iyilik yaptığına ikna etmeye çalıştığı,²²⁰ Allah'ın adını kullanarak saptırmaya çalıştığı,²²¹ yalan vaadlerde bulunduğu,²²² kuruntulara ve kuşkulara düşürmeye çalıştığı,²²³ fakirlik korkusu vermeye çalıştığı,²²⁴ gösteriş için ibadet etmeye teşvik ettiği,²²⁵ unutkanlık ve dalgınlık verdiği,²²⁶ israfa teşvik ettiği²²⁷ gibi birtakım kötü vasıflarla öne çıkan bir varlık olarak nitelenir.

1.2.2. Görünmez/Cinnî Şeytan

Bu alt başlıkta Kur'ân'da şeytanın mahiyeti itibariyle, şer gücün temsilcisi olarak kullanılan müradif kelimeleri inceleyerek şeytan kavramının daha net olarak anlaşılmasına imkân sağlanacaktır. Kur'ân'da şeytan tanıtılırken onu bir bütün olarak ele almak faaileyet alanlarını anlamamıza da yardımcı olmaktadır. Burada önemli olan husus Kur'ân'daki şeytana taalluk eden kavramların tespit edilip, mücerred şeytanın anlam alanını belirleyebilmek olacaktır. Bakıldığında şeytanın faaliyetlerine benzer faaliyeti olan varlıklarda bu görüşümüzü desteklemektedir. Bu hususta, en önemli kavram, şeytanların ve Kur'ân'da şeytan için kullanılan isimlerin ilki olması hasebiyle 'İblis'tir.

²¹⁰ En'âm 6/43; Enfal 8/48.

²¹¹ Bakara 2/169.

²¹² Â'râf 7/200.

²¹³ İbrahim 14/22.

²¹⁴ Hacc 15/3.

²¹⁵ İbrahim 1/22.

²¹⁶ Nisâ 4/117.

²¹⁷ Â'râf 7/17.

²¹⁸ Âl-i İmrân 3/17.

²¹⁹ İsra 7/53.

²²⁰ Â'râf 7/20-21.

²²¹ Fatır 35/5-6.

²²² İbrahim 14/22.

²²³ Nisâ 4/119-120.

²²⁴ Bakara 2/268.

²²⁵ Nisâ 4/38.

²²⁶ En'âm 6/68; Mücâdile 58/19.

²²⁷ İsrâ 17/ 26-27.

1.2.2.1. *el-İblîs* / الإبلّيس

Kur'an'da iblis adı, Âdem'in yaratılışı ve Allah'ın, Âdem'e secde için meleklerle emir buyurması münasebetiyle yedi yerde zikredilmektedir.²²⁸ Cennette Âdem ve Havva'nın aldatılma hadisesinin olduğu ayetlerde ise ya şeytan kelimesi ya da ona atfedilen bir zamir kullanılmıştır.

Kur'an'daki anlatımlarda iblis, huzurdan kovulduktan sonra daha çok şeytan olarak anılır. Şeytan ve iblis kelimelerini mukayese ettiğimizde karşımıza çıkan şudur: Bu iki kavram Kur'an'da genellikle aynı manada kullanılır. İblis bu varlığa özel bir isimken, şeytan ismi iblise nitelik ve faaliyetlerinden dolayı verilen isim olmuştur. İblisin çoğul kalıbının Kur'an'da olmaması buna karşın şeytan kavramının tekil, çoğul ve mastar gibi kavramlarla zikredilmesi şeytan kavramının kullanım yaygınlığını gösterir. İblis, bütün şer kuvvetlerin kaynağı ve kendisi olan has isimken, şeytan faal hale geçen iblisin kuvvetlerinin toplamına verilen isimdir. Ayrıca İblis, cins ismi olan şeytanın atasıdır. Nasıl sorumlu insanların atası Âdem ise sorumlu ruhların cinlerin atası da iblistir.²²⁹ Ayrıca, Kur'an'da bazı yerlerde şeytanla eş anlamlı olarak kullanılan iblis ismi, esasen şeytan başlıklı tüm karanlık çarpıtıcı kuvvet ve oluşların fert halinde temsilcisidir. Bu bakımdan şeytan kelimesi çoğul (şeyâtîn) olarak kullanıldığı halde iblis dâima tekil olarak kullanılmıştır.²³⁰

Arapçada şeytanın isimlerinden en meşhur olanı iblistir. İblis ismi, âlem bir isimdir.²³¹ Şeytan kelimesi gibi iblis kelimesinin de Arapça ve ya yabancı menşe'li bir kelime olup olmadığı konusunda lügatçiler arasında ihtilaf vardır.

Bazı lügatçiler, *iblis* ile *iblâs* arasında bir benzerlik ilişkisi kurarak kelimenin "kesilme, ümitsizlenme" anlamında *eblese* kökünden iştikak eden Arapça bir isim olduğunu ileri sürerler.²³² Bu kökün kaynaklık ettiği ve iblis kelimesinin de iştikak ettiği

²²⁸ Bakara 2/34; Â'râf 7/11; Hicr 15/31; İsrâ 17/61; Kehf 18/50; Tâhâ 20/116; Sâd 38/74.

²²⁹ Ateş, "Şeytan" md., age., XIX, s. 340.

²³⁰ Öztürk, "İblis" md., age., s. 220.

²³¹ Ferit Veedî, *Hiz. Muhammed*, Beyrut ty., II, s. 332.

²³² Cevherî, *es-Sihah*, "b-l-s-" md., III, s. 909

iblâs kelimesi, “kesilme, delillerin sona ermesi, kederden dolayı susma, ümitsizlenme, şaşma, üzülme” gibi anlamlara gelmektedir.²³³

İsfehânî (v. 502/1108), *el-İblis* “الإبليس” sözcüğünün, aşırı ümitsizlikte kaynaklanan hüznün keder, tasa, anlamındaki, *el-İblâs* “إِبْلَاس” masterından türediğini söyler.²³⁴ Birçok âlim de iblis kelimesi “İblâs” masterından türetilmiş bir kelime olduğunu söylemektedir.²³⁵ Kur’ân’da bu kökten türediğine dâir deliller de bulunmaktadır.

“وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُبْلِسُ الْمُجْرِمُونَ” “O saat çattığı gün, mücrimler, her ümidini keserler.”²³⁶, “أَخَذْنَاهُمْ بِغَتَّةٍ فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ” “Onları ansızın yakaladık da bir anda tüm ümitlerini kaybedip yıkıldılar.”²³⁷, “وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُبْلِسُ الْمُجْرِمُونَ” “Oysa onlar daha önce kendilerine yağmur yağdırılmadan evvel kesin bir ümitsizliğe kapılmışlardı.”²³⁸ Bu ayetlerde geçen “İblâs” kökünden türeyen kelimeler bu anlamda kullanılmıştır.

Ayrıca aşırı ümitsizliğe düşmüş olan kimseye bu kökten müştak ism-i fâ’îl kalıbında *müblis* “مُبْلِس” denir. Bir kimse susutuğunda ve ortaya koyacak delili kalmadığında ona *fûlânün eblese* “فُلَانًا بَلَسَ” denmiştir. Dişi deve aşırı derecede kösnüyüp²³⁹ kızıp bundan dolayı böğürmeyi kesme işine, *ebleset’in-nâkatü* “أَبْلَسَتْ النَّاقَةَ” böyle olan deveye de *miblâs* “مِبْلَاس” denir.²⁴⁰

Mahmut Akkad, iblis kelimesinin “ümidini kaybetme” anlamına gelen “İblâs” masterının delalete ettiği anlama çok yakın olduğunu ifade eder. Fakat iblis kelimesini şeytan mefhumunu ifade etmede yetersiz bulur ve şeytanla iblisin manalarında farklılığın olduğunu söyler. Ona göre şeytan, hakk’ı kaybetmeyi, iblis ümîdi yitirmeyi ifade eder.²⁴¹ Bu kökün Kur’ân ve hadislerde de bu anlamda kullanıldığına rastlanılmaktadır.

²³³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Ârab*, “b-l-s” md., I, s. 343; İsfehânî, *Müfredât*, “b-l-s” md., s. 143.

²³⁴ İsfehânî, *Müfredât*, “b-l-s” md., s. 143.

²³⁵ Âlûsî, age., I, s. 364.

²³⁶ Rûm 30/12.

²³⁷ En’âm 6/44.

²³⁸ Rûm 30/49.

²³⁹ Kösnümek: Hayvanlarda eş isteme vakti gelmiş, kızışmak anlamında bir kelimedir. Doğan, age., s. 809.

²⁴⁰ İsfehânî, *Müfredât*, “b-l-s” md., s. 143.

²⁴¹ Akkad, age., s. 48.

İblis kelimesi iblas kelimesinden türediği kabul edildiğinde, Allah'ın rahmetinden ümidini kesen, işlediği suç nedeniyle kederlenip susan, Allah'a karşı delil getirmekten aciz kalan, Âdem'e secde etmediği için Allah'ın rahmetinden kovulan şeytanın içine düştüğü ümitsizlik ve pişmanlığı dile getirmesi, anlamlarında kullanılır.²⁴² Cevherî'ye. (v. 400/1009) göre de şeytan, Allah'ın rahmetinden ümidini kestiği için iblis olarak adlandırılmıştır.²⁴³

Ebu Ubeyde (v. 209/824) ve Ebu İshak gibi bilginlerin de dâhil olduğu bir kısım lügat âlimleri ise, "İblis" ve "İblas" kelimeleri arasındaki yakınlığın sadece bir benzerlik olduğunu, aslen Farsça'dan Arapça'ya geçen "b-l-s" kökünden türemiş âcemi bir kelime olduğunu söylemişlerdir.²⁴⁴ Batılı yazarlardan A.J. Wensinck ve Goldziher, iblis kelimesinin Rumca asıllı bir kavram olduğunu ileri sürmüşlerdir.²⁴⁵

Kelimeyi yabancı kabul edenlere göre iblis, "birine muhalefet etmek, onunla çatışmak, iki şey arasına girmek" gibi anlamlara gelen "diablos" kelimesinden gelmektedir.²⁴⁶ Batılı araştırmacıların çoğu bu görüştedir.²⁴⁷ İblis kelimesi âcemi kaynaklı kabul edildiğinde, lügat manası ile maruf manası arasında ilgi kurmak mümkün olmamaktadır. Fakat lügavî manası gözetilmeden Arapça'ya geçen bir kelime olabileceği söylenebilir.²⁴⁸

Kur'ân'da, ilk şeytandan "İblis" diye bahsedilir ve bu isimle on bir yerde anılır. Bu ayetlerin on tanesi Mekkî'dir, sadece bir tanesi medenidir.²⁴⁹ İblis şeytanın has ismidir.²⁵⁰ Bu isimle Kur'ân'ın Âdem'e dâir ilk kısaltalarında,²⁵¹ Âdem'in yaratılmasına muhalefet etmesi, Âdem ve Havva'yı cennetten çıkaran günaha sevk etmesi sebebiyle görülür. İblis, yaratılış kıssası olarak isimlendirilen ayetlerin bütününde şeytan için kullanılan bir isim olmuştur.

²⁴² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Ârab*, "b-l-s" md., I, s. 343

²⁴³ Cevherî, *es-Sıhah*, "b-l-s" md., III., s. 909.

²⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Ârab*, "b-l-s" md., I, s. 343

²⁴⁵ A.J. Wensinck, "İblis" md., *İA*, V/II, s. 690.

²⁴⁶ Akkad, age, s. 47.

²⁴⁷ Karşı, "Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Şeytan Ve İnsanla Olan İlişkisi", s. 13.

²⁴⁸ Çelebi, "İslâm İtikadında Şeytan Anlayışı", s. 19.

²⁴⁹ Bakara 2/34.

²⁵⁰ A.J. Wensinck, "İblis" md., *İA*, V/II, s. 690.

²⁵¹ Bakara 2/32; Â'râf 7/10; Hicr 15/31; İsrâ 17/63; Kehf 18/48.

Kur'ân ayetlerinden şeytan ile iblisin aynı varlık olduğunu görmekteyiz. Yani iblis ve şeytan aynı varlık veya kuvvetin iki adıdır. İblis esasen tüm şeytânî kuvvet ve varlıkların fert halinde temsilcisidir.²⁵² Bu durumda şeytan, iiblisin faal hale geçişinde aldığı kuvvetlerin tümüne verilen isim, iblis ise, şeytan denen karanlık ve şer kuvvetlerin kaynağı olan varlığın özel adı olmaktadır. Kur'ân'da, Âdem kıssasında emri yerine getirmeyen varlığın iblis adıyla geçmesi, bu kıssanın haricindeki yerlerde bu ismin yerine şeytan isminin kullanılması bu görüşü desteklemektedir.

1.2.2.2. *el-Cinn / الجن*

Cinler insanlar için gayb âleminin en ilginç varlıklarıdır. Bunun yanında insanlara sorumlulukları, yaşam tarzı gibi açılardan en yakın olan varlıklar da cinlerdir. Cinlerin, insanlardan önce yaratılan²⁵³ ve insan benzeri varlıklar olarak tanımlanmaları mümkündür. Cinler, melekler ve şeytanlar gibi akıl ve duyu organlarımızla kavrayamadığımız, görünmeyen-bilinmeyen varlıklardandır.

Şeytan kelimesi Kur'ân'da birkaç ayette cin anlamında ve ya onun eş anlamlısı olarak kullanılmıştır. Mesela Hz. Süleyman'la ilgili nazil olan; *"Bir de şeytanlardan, Süleyman için dalgıçlık eden ve daha bundan başka işler yapanları da onun emrine verdik. Hep onları zapt eden bizdik."*²⁵⁴ ayetinde ifade edilen şeytanların, *"...Cinlerden de Rabbinin izniyle onun önünde çalışanlar vardı. İçlerinden kim bizim emrimizden çıkarsa, ona alevli ateş azabını tattırırız."*²⁵⁵ ayetinde vasfedilen cinler olduğu anlaşılmaktadır²⁵⁶.

²⁵² Öztürk, "İblis" md., age., s. 220.

²⁵³ Hicr 15/27.

²⁵⁴ Enbiyâ 21/82.

²⁵⁵ Sebe 34/12.

²⁵⁶ Tez danışmanım Murat Sülün, Kuran'da şeytan kelimesinin bizzat insanlarla ilgili de kullanıldığını; sözgelimi Hz. Süleyman'ın muazzam hükümrانlığını onun sihirle iştigaline bağlayan din adamlarının (Bakara 2/102) ve Hz. Peygamber devrindeki 'münafık elebaşları'nın (Bakara 2/14) 'şeytan' adıyla anıldığını; Müslümanlarla iyi cedelleşebilsinler diye Müşriklere tüyo/akıl veren 'şeytan'ların (En'am 7/121) da aslında Yahudi alimleri olduğunu söylemektedir. Kitab-ı Mukaddes'in ilgili bölümlerine atıf yaparak, Hz. Süleyman'ın emrine verilen 'şeytan'ların da insan olduğunu söylemektedir. O zaman, Sâd suresi'nin 38. ayetinin anlamı şu şekilde olmaktadır: "Daha sonra, tekrar Bize yöneldi. Biz de emriyle aheste aheste giden rüzgârı, ayrıca [Sur kıralı Hiram ve onun gönderdiği] inşaat ustası ve dalgıç şeytan[î uzman]ları; zincirlerle birbirine bağlanmış diğerlerini [yani angaryacı, cenkçi, cenk arabacısı ve süvarileri] onun emrine verdik."

Başka bir ayette “Biz, en yakın göğü ziynetlerle, yıldızlarla donattık. Onu itaatten çıkan her şeytandan koruduk. Onlar, yüce topluluğu (ileri gelen melekler topluluğunu) dinleyemezler. Kovulmaları için her taraftan taş tutulurlar. Onlar için sürekli bir azap da vardır. Ancak onlardan söz kapan olur. Onu da delip geçen bir alev izler (ve yok eder).”²⁵⁷ ve “And olsun, biz gökte burçlar yaptık ve onu, bakanlar için süsledik, Onu kovulmuş her şeytandan koruduk.”²⁵⁸ ayetlerinde işaret edilen şeytanların cin olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum, Cin sûresi’nde daha net olarak bizzat cinlerin ağzından ortaya konmaktadır:

“Kuşkusuz biz göğe ulaşmak istedik, fakat onu çetin bekçilerle ve yakıcı ışıklarla dolu bulduk. Hâlbuki biz, (daha önce) göğün bazı yerlerinde gayb haberlerini dinlemek için otururduk. Fakat şimdi her kim dinlemeye kalkacak olursa, kendini gözetleyen yakıcı bir ışık bulur.”²⁵⁹

Cin adıyla müstakil bir sûrenin bulunduğu Kur’ân’da “cinne” kelimesi üç yerde cin topluluğu,²⁶⁰ beş yerde delilik,²⁶¹ “cânn” kelimesi iki yerde yılan²⁶² ve beş yerde cin anlamına gelmektedir.²⁶³ Yirmi iki yerde geçen “cin” kelimesi de melek ve insan dışındaki üçüncü varlık türü karşılığında kullanılmıştır.²⁶⁴

Lügat açısından bakıldığında “Cin” kelimesi “örttü, gizledi ve gölgeledi” anlamına gelen “cenne” fiilinden türetilmiş olup²⁶⁵ tekili olan cinnî, “örtülü ve gizli şey” manâsına gelir²⁶⁶. Cin, bir şeyi duyulardan saklamak ya da gizlemek anlamındadır²⁶⁷. *el cinn* “الْجِنِّ” masdarı, “örtme, gizlenme, aklın gitmesi ve bozulması, topraktan acayip şeylerin çıkması anlamlarına gelir.”²⁶⁸ *Ecinne* “أَجْنَتْهُ” /Ona kendini saklayacak bir şey yaptı,” *cennehû* “جَنَّتْهُ” onu sakladı, gizledi,” *cennehül-leylû* “جَنَّتْهُ اللَّيْلُ” gece onu örttü,

²⁵⁷ Sâffât 37/6-10.

²⁵⁸ Hicr 15/16-17.

²⁵⁹ Cin 72/8,9.

²⁶⁰ Hüd 11/119; Secde 32/13; Sâffât 37/158.

²⁶¹ Â’râf 7/184; Mü’minûn 23/25, 70; Sebe 34/8, 46.

²⁶² Neml 27/10; Kasas 28/31.

²⁶³ Hicr 15/27; Rahmân 55/15, 39, 56, 74.

²⁶⁴ En’âm 6/100, 112, 128, 130; Â’râf 7/38, 179; İsrâ 17/88; Kehf 18/50; Neml 27/7, 39; Sebe 34/12, 14, 41; Fussilet 41/25, 29; Ahkâf 46/18, 29; Zâriyât 51/56; Rahmân 55/33; Cin 72/1, 5, 6.

²⁶⁵ İsfahânî, *Müfredât*, “c-n-n” md., s. 203.

²⁶⁶ Şahin, “Cin” md., *DİA*, VIII, s. 5.

²⁶⁷ İsfahânî, *Müfredât*, “c-n-n” md., s. 203.

²⁶⁸ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Â’rab*, “c-n-n” md., I, s., 704.

cenne âleyhi “جَنَّ عَلَيْهِ” örttü kapladı, kelimeleri bu kök anlamdan türetilmiştir.²⁶⁹ Yine bu kökten türeyen, “Şöyle bir şey onu gizledi ya da kapladı” anlamında *cenne âleyhi kezâ* “جَنَّ عَلَيْهِ كَذَا” şeklinde bir kullanım vardır.²⁷⁰

Kelimenin yapı ve muhtevasında var olan anlama uygun olarak bu kökten mütevellit olarak şu kelimelerin kullanıldığı görülür: *el-Cinn* “الجنُّ” insan karşıtı olarak görünen âlemin dışında bir varlık türü; “*Cenin*”, henüz doğmamış rahimde örtülü bebek; “*Mecnûn*”, aklî melekelerini kaybeden yani aklı örtülen; “*Cünûn*” akla örtülmüş perde, yani delilik²⁷¹; “*Cünne*”, kendisiyle korunulan, örtülünen her bir şey, kalkan, zırh, sütte; “*Cenân*”, duyulardan saklı olan kalp; “*Cenen*”, ölüyü gizleyen kabir ve kefen; “*Cenâcin*”, göğüs içinde saklı kemikler; “*Mencenûn*”, içindekileri gizleyen dolap²⁷²; “*Cennet*” bahçe, ağaçlarla örtülmüş, saklanmış yer. Gece karanlığına da aydınlığı örttüğü için “*cin*” denilmiştir.²⁷³ Görüldüğü gibi cin kelimesinin kök anlamından türeyen bütün kelime ve kavramlar, görünmezlik ve örtülülük ifade etmektedir.

Terim anlamıyla “cin” kelimesi; duyularla idrak edilemeyen ve insanlar gibi şuur ve iradeye sahip bulunan, ilâhî emirlere uymakla yükümlü tutulan ve mümin ile kâfir gruplarından oluşan varlık türü anlamına gelir.²⁷⁴ Cin kelimesi, ateşten yaratılmış²⁷⁵ gizli ve rûhânî varlıklar için kullanılan cins bir isimdir. Cinlere bu isim, maddeleri örtülü ve gizli, insanlarca görülemez oldukları için verilmiştir.²⁷⁶ Cinlerin atalarına da “*can*” adı verilir, Bu anlamıyla cin, tarihten günümüze bütün toplumlar da kabul edilmiş, dış gerçekliği olan bir varlık olarak algılanmış ve bu şekilde inanılmıştır.²⁷⁷

Cinlere farklı toplumlar da çeşitli isimler verildiği görülür, ayrıca farklı türlerinin olduğu inancıda yaygındır. Gül, ifrit gibi türlerinden bahsedilen cinler, eski

²⁶⁹ İsfahânî, *Müfredât*, “c-n-n” md., s. 203.

²⁷⁰ İsfahânî, *Müfredât*, “c-n-n” md., s. 203.

²⁷¹ Süleyman Ateş, *İnsan ve İnsanüstü Ruh, Melek, Cin, İnsan*, 3. bs., İstanbul 1995, s. 29.

²⁷² Cevherî, *es-Sihah*, V, s. 2094-2095.

²⁷³ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara 1997, s. 187.

²⁷⁴ Şahin, “Cin” md., *DİA*, VIII, s. 5.

²⁷⁵ Şahin, “Cin” md., *DİA*, VIII, s. 5.

²⁷⁶ Kılavuz, “Cin” md., *Günlük Yaşam Ansiklopidisi*, I, s. 334.

²⁷⁷ Tervik Yücedoğru, *İslâm’a Giriş Gençliğin İslâm Bilgisi*, Ankara 2006, s. 253.

Araplarda “hîn” kelimesiyle ifade edilmiştir.²⁷⁸ Farsça’da cin kelimesine karşılık olarak “peri” ve “dîv” kelimeleri kullanılır. Bazı şarkiyatçılar cin kelimesinin Latince kökenli “genie” veya “genius” kelimelerinden Arapça’ya geçtiğini öne sürmüşlerse de İslam âlimleri bu kelimenin Arapça olduğunda görüş birliği içerisindeyler. Kök anlamı ve çeşitli türevleri dikkate alındığında bu görüşün daha isabetli olduğu kaydedilmiştir.²⁷⁹

Cin sözcüğünün iki anlamda kullandığını görmekteyiz: Birincisi: Bu sözcük beş duyudan gizli, saklı ya da örtülü olan varlıklar hakkında kullanılır ve hepsi de “ins” sözcüğünün mukabilidir. Cin kelimesi herhangi bir kayıtle sınırlandırılmamış ise, duyularla ifade edilemeyen bütün varlıkları ifade eder. Bu anlamıyla cin kelimesinin kapsamına melekler ve şeytanlar da girer.²⁸⁰ Kur’ân’da iblis’in cinlerden olduğu halde melekler arasında zikredilerek onlardan istisna edilmesi de bundan kaynaklanmaktadır.²⁸¹ Bu görüşü kabul edenlere göre her melek bir cindir fakat her cin melek değildir sonucu çıkmaktadır.

İzzet Derveze’ye göre bazı müfessirlerin meleklerle de cin denildiğini belirten görüşleri sağlıklı bir görüş değildir. Çünkü özellikle Kur’ân onları ayrı ayrı ve özel isimlerle adlandırmıştır.²⁸² Kur’ân’ın inişi sırasında Arapların bu iki kavramı yani melek ve cin kavramını iki özel isim olarak bildiğinde kuşku yoktur. Ancak Derveze yine de cin kavramının görünmeyen varlıklar olarak cin ve melekleri kapsama ihtimalini göz ardı etmez.²⁸³ Fazlurrahman’a göre cinler biraz daha dehşet verici tabiatları ve gözle görülemez gibi bazı daha güçlü yönleri olmakla birlikte, kötülüğe daha eğilimli ve insandan daha aptal olmalarının dışında insanlardan pek de farklı varlıklar değildirler.²⁸⁴

Cinler hakkındaki ikincisi anlayışa göre gelince böyle düşüneneler, cinleri rûhânîlerden bir kısım kabul ederler. Böyle düşünenelere göre rûhânîler üç kısma ayrılır:

²⁷⁸ İlyas Şanlı, “Kur’ân’ı Göre Şeytanın İnsanı aldatma Yöntemleri”, (Basılmamış yüksek lisans tezi), Ankara 2008, s. 11.

²⁷⁹ Şahin, “Cin” md., *DİA*, VIII, s. 5.

²⁸⁰ Kılavuz, “Cin” md., *Günlük Yaşam Ansiklopedisi*, I, s. 334

²⁸¹ Şahin, “Cin” md., *DİA*, VIII, s. 5.

²⁸² Sebe 34/40-41

²⁸³ İzzet Derveze, *Kur’ân-ı Kerîm’e Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, (trc. Mehmet Yolcu), 2. bs., İstanbul 1995, s. 343-344.

²⁸⁴ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur’ân*, (trc., Alparslan Açıkgenç), 3. bs., Ankara 1996, s. 205.

a. Hayırlı olanlar ki bunlar, rûhânîlerin melek olanlarıdır.

b. Şerliler ki bunlar da şeytanlardır.

c. Ortada olanlar ki hayırlı olanları da var hayırsız olanları da vardır. İşte bunlar cinlerdir.²⁸⁵ Cin sûresi'nin birinci ayetinden 14. ayetine kadar olan ayetlerde iyi cinlerden bahsedilir. Fahreddin er-Râzî de (v. 606/1209) cinlerin bir kısmının şerli; diğer bir kısmının da hayırlı olduğunu söyler.²⁸⁶

Kur'ân'da cinlerin yaratıldığı maddeden/ateşten bahsedildiği gibi ateşin mahiyeti hakkında geniş bilgi verilmiştir. "*Nar-ı semûm'dan yarattık*"²⁸⁷ ayetinde geçen "*semûm*" kelimesi "s-m-m" kökünden müştaktır ve mübâlağa ifade eder. "İnce deliklerden geçebilen ve zehirleyici olan şeytan veya cinlere isim olarak kullanılmıştır."²⁸⁸ Cinlerin yaratıldığı ateşle ilgili olarak başka bir ayet de Rahmân sûresinde bulunmaktadır. "*Cini de yalın bir ateşten yarattı.*"²⁸⁹ Bu ayette "*mâric*" ismiyle verilen ateşin mahiyeti "dumansız, saf alev" olarak tarif edildiği gibi, "muhtelif dumanlı ateş" olarak da anlayanlar olmuştur.²⁹⁰ Elmalılı ikinci anlamı uygun bularak, bu ateşin insanların göremeyeceği bir mahiyette olduğunu ifade eder.²⁹¹

Bazı insanlar, cinlerin varlığını tamamen inkâr etmiştir. Rûhânî varlıkları gözleriyle göremeyip duyularıyla algılayamayan bu kimseler, Kur'ân'ın gerçekliklerini kabul etmekten uzak kalmışlardır. Felsefecilerden bazıları ise, meleklerden maksat insandaki hayır duygusu, cinlerden maksat ise insanlardaki şer duygusunu temsil ettiğini ileri sürmüşlerdir.²⁹² Buhârî (v. 256/869), ve Müslim'in (v. 261/875), rivayet ettiği bazı hadislerden, cinlerin de insanlar gibi ölümlü oldukları anlaşılmaktadır.²⁹³

²⁸⁵ İsfahânî, *Müfredât*, "c-n-n" md., s. 203.

²⁸⁶ Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, Beyrut 1990, XXX, s. 148.

²⁸⁷ Hicr 15/27.

²⁸⁸ İsfahânî, *Müfredât*, "c-n-n" md., s. 203.

²⁸⁹ Rahmân 55/15.

²⁹⁰ Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Neseffî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, 1. bs., Beyrut 2001, IV, s. 209.

²⁹¹ Yazır, age., VII, s. 4670.

²⁹² Karslı, "*Kur'ân-ı Kerim'e Göre Şeytan Ve İnsanla Olan İlişkisi*", s. 53.

²⁹³ Buhârî, Tevhid, 7; Müslim, Zikr, 67.

1.2.2.3. el-Kabîl/القَبِيل

K-b-l “ق-ب-ل” kökünden türeyen *kabîl* “قَبِيل” sözcüğü, “bir araya gelmiş, birbirlerini kabul eden topluluk” anlamına gelen *kabîletün* “قَبِيلَة” sözcüğünün çoğuludur.²⁹⁴ Yüce Allah şöyle buyurur: “وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا” *“Ve birbirinizi tanımanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık.”*²⁹⁵ Ayetteki mâna insanların birleşerek oluşturduğu topluluğu işaret etmektedir. Başka bir ayette Allah meleklerin kabilesinden bahsederek onların topluluğuna dikkat çeker²⁹⁶.

Konunun kapsamı dâhilinde düşündüğümüzde Â’raf sûresi’nde şeytandan bahsedilirken beraberinde onun kabilesinden yani “birliktelik içerisinde olduğu, aynı zihniyeti taşıdığı kabilesinden” söz edilmektedir²⁹⁷. Demek ki şeytanın da kendine edindiği yandaşları mevcuttur. “إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ” *“Çünkü o ve kabilesi, onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler.”*²⁹⁸ Neseî’ye göre buradaki *kabîl* “قَبِيل” den maksat iblisin soyu veya şeytanlardan olan askerleridir.²⁹⁹

1.2.3. Görünür/İnsî Şeytan

Şeytan görünen âlemin dışına ait bir varlıktır. İnsan sahip olduğu yetilerle onu göremez ve ona dokunamaz. Fakat Kur’ân’da şeytan cinsinden olduğu ve şeytan gibi işler yaptığı bazı varlıklardan bahsedilir ki onlar hem soyut manada hem de somut olarak algılanabilmeye müsait varlıklardır. Bu başlık altında dış dünyada varlıkları saptanabilme imkânı olan kavramlara yer verilecektir.

1.2.3.1. et-Tağût/الطَّاغُوت

Kur’ân’da sekiz yerde zikredilen³⁰⁰ *et-tağût* “الطَّاغُوت” sözcüğü, “isyankâr, azgın, itaatsizlikte sınırı aşmak” anlamında pek çok defa kullanılan *ta-ğ’a* “ط-غ-ي”

²⁹⁴ İsfahânî, *Müfredât*, “k-b-l” md., s. 253

²⁹⁵ Hucurat 49/13.

²⁹⁶ İsrâ 17/92.

²⁹⁷ Â’raf 7/27.

²⁹⁸ Â’raf 7/27.

²⁹⁹ Neseî, age., II, s. 50.

³⁰⁰ Bakara 2/256, 257; Nisâ 4/51, 60, 76; Mâide 5/60; Nahl 16/36; Zümer 39/17.

kökünden gelen cins bir isim³⁰¹ veya isyanda aşırı gidip azgınlaşmak anlamında tuğyanen ve tuğvanen “طُغْيَانٌ / طُغْيَانٌ” masterlarından türeyen bir isimdir.³⁰²

Bu kökten iştikak eden *etğâhü keza*“أَطْعَاهُ / onu tuğyanda, isyanda, itaatsizlikte sınırı aşmaya sevk etti.”³⁰³ şeklinde kelimenin kullanıldığı vâkidir. Ayrıca Kur’ân’da da “كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّاظٍ”³⁰⁴ “Hayır, insan kendini yeterli gördüğü için mutlaka azgınlık eder.”³⁰⁵ ayetinde bumanada kullanılmıştır. Et-Tağut “الطَّاغُوت” sözcüğü, mübâlağa vezninde bir cins isim olup hem müfred-cemi, hem de müzekker-müennes olarak kullanılmıştır.³⁰⁶ Haddi aşır azan ve başkalarını da azdıran her şey tâğuttur.³⁰⁷ Kur’ân’da Fravn’ın azgınlığı da bu kelime ile ifade edilmiştir.³⁰⁸ Bu kelime suyun taşması anlamında mecâzî olarak da kullanılmıştır.³⁰⁹

Terim olarak “tağut”, her türlü haddi aşanı ve Yüce Allah’ın dışındaki tüm ibâdet edilenleri ve tapınanları ifade eder.³¹⁰ “Hakem olarak tağuta başvurmak istiyorlar.”³¹¹ ayetindeki tağut kelimesi her türlü haddi aşanı ifade eder. Âlûsî, Allah’ın yolundan alıkoyan her şeyi tağut olarak kabul eder.³¹²

Hiz. Ömer’e göre tağut, şeytandır.³¹³ İbn Kesir de (v. 774/1373) Hiz. Ömer’in bu görüşüne katılarak tağutu şeytan olarak görür. Çünkü bu kelime, putlara tapma, onlara göre hüküm verme ve onlardan yardım isteme gibi cahiliye devrinin bütün kötülüklerini ifade etmektedir.³¹⁴

Kur’ân’da, sihirbaz, kâhin, mârid (her türlü hayırdan yoksun) olarak tarif edilen cinler ve hayır yollarından döndürenler, çevirenler genel olarak “tağut” adıyla

³⁰¹ Cevherî, *es-Sihah*, “t-ğ-y” md. VI, s. 2413.; İsfahânî, *Müfredat*, “t-ğ-y” md., s. 520.

³⁰² Tâhâ 20 /45.

³⁰³ İsfahânî, *Müfredat*, “t-ğ-y” md., s. 521.

³⁰⁴ Â’lak 96/6.

³⁰⁵ Bakara 2/57; İsfahânî, *Müfredat*, “t-ğ-y” md., s. 520.

³⁰⁶ Tuncer, “Kur’ân’da Cin ve Şeytan” s. 166.

³⁰⁷ Tâhâ 20/24.

³⁰⁸ Hâkka 66/11.

³⁰⁹ İsfahânî, *Müfredat*, “t-ğ-y” md., s. 520.

³¹⁰ Nisâ 4/60.

³¹¹ Âlûsî, *age.*, I, s. 496.

³¹² Ebû’l-Fida İmâdüddin İsmail b. Ömer İbn Kesir, *Tefsirü’l-Kur’ânî’l-Azim*, t(hk. Sami b. Muhammed es-Selame), Riyad 1997, I, s. 311.

³¹³ İbn Kesir, aynı yer.

anılmıştır; Haddi aşır küfre sapan şeytan; sapıklıkta önder olan kimseler. Hristiyan önderleri; putlara tapması için insanları kandıran ins ve cin.³¹⁴

Tağut kelimesi, görünürlük yönüyle öne çıktığı gibi, görünmeyen şeytanları da ifade eden geniş alanlı bir kavramdır.

1.2.3.2. *el-Cibt / الجبّ*

Kur'an'ın sadece bir ayetinde³¹⁵ yer alan *el-cibt* “الجبّ” sözcüğü, son harfinin “س” den “ت” ye dönüşmesiyle oluşan ve aşağılık, adi bayağı kişi” anlamına gelen bir kelimedir. Cibt kelimesine, sihirbaz ve kâhin anlamı verenler de vardır.³¹⁶ Arapça asıllı bir kelime olabileceği ileri sürülmüşse de genelde dilciler, kelimenin İbranca'dan Arapça'ya giren bir kelime olduğunu tercih etmiştir.³¹⁷

Aynı ayete baktığımızda “cibt” kelimesinin yanında, “tağut” kelimesinin de kullanıldığını görüyoruz. Cibt ve tağut kelimelerinin aynı ayette kullanılması ile birlikte anlamın ne kadar pekiştiği, güçlendiği ve birbirlerini tamamladığı dikkat çekmektedir.

Fakat Kur'anın tanımında her iki kavramın da müstakil anlamları olmakla beraber, ikisi birlikte birbirini birebir tamamlayan tam ve oturaklı bir kavram olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz.

Râgıp el-İsfahânî'nin (v. 502/1108), Allah'tan başka tapınılan her şey olarak tarif ettiği “cibt”in Kur'an'da, gerçeği kabul etmeyen kaba ruhlu insan veya küfrün ve kötülüğün temsilcisi olan her şey anlamında kullanılan bir tabirdir.³¹⁸ Buradan hareketle özellikle tağut kavramıyla anlam yakınlığı gözlenmektedir. Yani kendisinde hiçbir hayır bulunmayan hiçbir mürüvvete sahip olmayan aşağılık, âdi, bayağı ya da değersiz, kişi demektir.³¹⁹

³¹⁴ Çelebi, “İslâm İtikadında Şeytan Anlayışı”, s. 20

³¹⁵ Nisâ 4/51.

³¹⁶ İsfahânî, *Müfredat*, “c-b-t” md., s. 182.

³¹⁷ Metin Yurdagör, “Cibt” md., *DİA*, VII, s. 520.

³¹⁸ Metin Yurdagör, “Cibt” md., *DİA*, VII, s. 520.

³¹⁹ İsfahânî, *Müfredat*, “c-b-t” md., s.182.

Daha geniş olarak, şer ve fesadın zirvesinde bulunan herkesi, Allah dışında tapınma konusu edinilen her varlığı ve Allah'ın emirlerine uymaya mânî olan bütün engelleri ifade eden yergi tabirleri olduğu da düşünülebilir.³²⁰

1.3. MELEK

Görünmeyen âlemin en önemli unsurlarından olan melek, gaybî bir varlık olarak şeytanla aynı kategoride olması, Allah'a ve insanlara karşı davranışları şeytanla tamamen zıt olması yönüyle ayrıca el-cinne kelimesinden dolayı da ele alınması uygun görülmüştür.

Melek kelimesi “e-l-k” kökünün mimli mastarı olup, aslı “me'lek'tir. Sonra, “lam” harfi öne geçirilerek “mel'ek”; kelime bu haliyle dilde kullanım zorluğuna neden olduğu için hemze hazfedilerek “melek” şeklini almıştır.³²¹ Melek kelimesinin çoğulu, aslında bulunan elif geri getirilerek “melâike” şeklinde yapılır.³²² Kur'ân'ın birçok yerinde daha fazla çoğul kalıbıyla zikredilen bu kelime, iki ayette de müfred sıgasıyla kullanılmıştır.³²³

Sözlüklerde haberci, elçi, güç ve kuvvet anlamına gelen melek, farklı sûretlere girebilen ve duyularla algılanamayan nuranî varlıklar şeklinde tarif edilmektedir.³²⁴

Melekler gözle görülmeyen varlıklar olduklarından dolayı onlar hakkındaki tek bilgi kaynağı ayetler ve sahih hadislerdir.³²⁵ Meleklerin yaratıldıkları cevhere gelince bu hususta Kur'ân'da herhangi bir bilgi yoktur. Meleklerin nurdan yaratıldığını Hz. Peygamber'in bir hadisinden öğrenmekteyiz.³²⁶

Yine meleklerin Hz. Âdem'in yaratılışından önce de var oldukları Kur'ân'daki bazı ayetlerden açıkça anlaşılmaktadır.³²⁷ Meleklerin erkeklik veya dişilik farkları yoktur. Kur'ân'da müşriklerin meleklerle dişilik izafe etmeleri ve onların Allah'ın kızları

³²⁰ Metin Yurdağür, “Cibt” md., *DİA*, VII, s. 520.

³²¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Ârab*, “m-l-k” md., V, s. 4266.

³²² Cevherî, *es-Sıhah*, IV, s. 1611.

³²³ Bakara 2/102; A'râf 7/20.

³²⁴ Cürçânî, *et-Ta'rifât*, s. 155.

³²⁵ Şanlı, “Kur'ân' Göre Şeytanın İnsanı Aldatma Yöntemleri”, s. 1.

³²⁶ Müslim, *Zühd*, 60

³²⁷ Bakara 2/30-34; Hicr 15/28-29

oldukları yolundaki iddiaları şiddetle reddedilmiştir.³²⁸ Melekler, gençlik, ihtiyarlık uyumak, yorulmak, usanmak gibi fiillerden ve özelliklerden arındırılmış varlıklardır.³²⁹

Nurdan yaratılan bu gaybî varlıkların, açlık ve susuzluk halleri olmadığı için yeme içme gibi insani ihtiyaçları da yoktur.³³⁰ Melekler Allah'ın emirlerine karşı gelemmezler ve hangi iş için yaratılmışlarsa sadece onu yaparlar. Sürekli Allah'a itaat ve kullukla meşgul olurlar.³³¹ Melekler, iri cüsseli ve çok güçlüdürler.³³² Onların, bu gücü temsil eden ellere³³³ ve birden fazla kanatlara sahip oldukları Kur'ân'da bildirilmiştir³³⁴.

"*Ulî ecnihâ*" olarak tanıtılan³³⁵ melekler çok süratli varlıklardır; az bir zamanda çok uzak mesafeleri kolayca kat edebilirler. Meleklerin bir günlük yol almaları dünya zamanının elli bin yılına denktir.³³⁶ Allah'ın emri ve izniyle çeşitli şekil ve kılıklara bürünebilen³³⁷ melekler, gaybî varlıklardır fakat gayba dair bilgileri yoktur. Bazı ayetlerde melekler, Allah'ın kendilerine öğrettiği bilgilerin haricinde hiçbir bilgilerinin olmadığını itiraf etmektedirler.³³⁸

1.4. ŞEYTANIN DİĞER VARLIKLARLA İLİŞKİSİ

Şeytan her an faal bir varlıktır. Bu hareketliliği onun muhataplarıyla yakından alakalıdır. Mesela insanı saptırmak için insanın içindeki nefisle birlikte hareket eder. İnsanın ayağını kaydırmak ve kendi gibi ziyana uğrayanlar arasına insanı da dâhil etmek istemesi bütün mesaisini insan soyu ile birlikte geçirmesine neden olmaktadır.

Şeytan varlık âleminde diğer varlıklarla olan ilişki ve alakasına göre önem kazanır. Tek başına bir anlam ifade etmez. Şeytanın faal olması insana karşıdır. Fakat o

³²⁸ Sâffât 37/149-150; Zuhrûf 43/19.

³²⁹ Enbiyâ 21/19-20.

³³⁰ Hûd 11/69-70; Zâriyât 51/24-28.

³³¹ Tahrim 66/6; Nahl 16/50; Enbiyâ, 21/26-27.

³³² Necm 53/5; Tahrim 66/6; Tekvîr 81/20.

³³³ En'âm 6/93.

³³⁴ Fâtır 35/1.

³³⁵ Fâtır 35/1.

³³⁶ Meâric 70/4.

³³⁷ Mesela, Cebraîl (as) Hz. Meryem'e bir insan şeklinde görünmüştür. (Meryem, 19/16-17); meleklerden bir grup Hz. İbrahim'e bir çocuk müjdelemek için geldiklerinde Hz. İbrahim onları insan zannederek yemek hazırlamış; misafirlerin yemeği yemediklerini gördüğünde önce korkmuş, sonra onların melek olduklarını anlamıştır. (Hûd 11/69-70; Zâriyât 51/24-28) Yine melekler Hz. Lût'un kavmini sapıklıklarından dolayı helak etmek için geldiklerinde Hz. Lut'a ve kavmine genç delikanlılar şeklinde görünmüşlerdir. Hûd 11/77-83; Â'nkebût 29/33-35; Hicr 15/61-77.

³³⁸ Bakara 2/30-33.

bir anlamda insanın hidayetini engel olmak için Allah'a karşı mücadele halindedir. Ayrıca insanın saptırmak için en büyük silahlarından biri nefistir. Yine şeytan tabiatı ve varlık sebebi tamamen zıt olan meleklerle de belirli düzlemlerde ilişki içerisinde.

İşte bu bölümde yaşamında muhatap olduğu varlıkların her birine ayrı bir uygulaması olan şeytanın, kendi dışındaki varlıklarla olan ilişkisini ele alacağız.

1.4.1. Tanrı Şeytan İlişkisi

Önceleri Allah'a ibadetinde bir kul olan şeytan, karşılaştığı bir imtihanı kaybetmesiyle başlayan bir sürecin neticesinde kendisi gibi hâdis bir varlık olan insanlığın atası Hz. Âdem üzerinden yaratıcısına karşı isyana girişmiştir.

Yaratılış cevherleri ayrı olan Âdem'e, saygı emrini Allah'tan gelen bir adaletsizlik olarak telakki eden şeytan Allah'a karşı hep isyan içinde olmuştur. Şeytanın Allah'a karşı tavrı, isyan ve nimete nankörlük olarak belirir.³³⁹ Dikkat edilirse bu nankörlük yaratıcının zatına değil adalet sıfatına yöneliktir.

Şeytan Allah'ın dengi ve benzeri değil âsî ve nankör bir kuludur. Bu yaklaşımıyla Kur'an, âlemde şeytanı da Allah'ın yanında ve karşısında bir güç olarak telakki etme yollarını engellemiş olmaktadır. Şeytan insanlara tesir edebilse de ancak Allah'ın müsaadesi çerçevesinde bir tasarruf imkânına sahiptir. Allah'ın irade ve takdirinin dışında hiçbir imkânı yoktur. Kur'an incelendiğinde şeytana Allah'ı kabul ve onun yüceliğini itiraf ettirerek şeytanın ikinci bir ilah gibi algılanmasını engellemiştir.³⁴⁰

İslâm'ın dışındaki hemen bütün dinlerde Şeytan, Tanrı'nın düali, muâdili kabul edilip, birçok hâllerde O'na yakın bir güce sâhip, adetâ Tanrı gibi her yerde hâzır olan bir hüviyet sâhibi görülmüştür. Böylesine abartılı bir yaklaşımı İslam hiçbir şekilde onaylamaz, aksine şeytanın yaratılan varlıklardan birisi olduğunu güç ve kudretten yoksun olduğunu, Allah'ın iznine bağlı olarak bazı tasarruflarının olabileceğine vurgu yapılır.

³³⁹ İsrâ 17/118.

³⁴⁰ Aslan, "Kur'an'da Şeytan Terimi", s. 22.

Tevrat ve İncil tek bir şeytan'dan söz ederken Kur'ân'da ise birden çok şeytanlardan söz edilir. Hristiyanlık'ta tek şeytan inancı olmasına karşın, Müslümanlıkta Büyük, Ortanca ve Küçük Şeytan olmak üzere üçlü bir şeytan inancı vardır.³⁴¹

Kur'ân'da Allah ile iblis diyaloglarına bakıldığında üst makamdan alt makama gelen secde emrine muhalefet eden bir şeytanın ortaya çıktığı görülür. Melekler emre itaat etmeleri sûretiyle hem Allah'a ibadet etmişler, hem de yeryüzünde O'nun halifesi olmak üzere yaratılmış ve üstün vasıflarla donatılmış olan Âdem'e saygı ve onun hilafete liyakatini tasdik etmişlerdir. Allah'ın emriyle yapılan ve Âdem'e ibadet maksadı taşımayan bu secdeyi³⁴² iblis, ifa etmekten kaçınmış ve isyankâr bir varlık olduğunu ortaya koymuştur.

1.4.2. Cin-Şeytan İlişkisi

Kur'ân'daki şeytan kelimesi, Allah'a kulluk yapmakla sorumlu iki varlık çeşidinden biri olan cinler için de kullanılmıştır.³⁴³ Her ne kadar şeytanın bizzat cin olduğu hususu üzerinde ittifak edilmemişse de Kur'ân'da cin kelimesi, cinlerin âsileri olan cin şeytanları anlamında kullanılmıştır.³⁴⁴ Zîra cin taifesinin yeryüzündeki fitne ve fesatlarına bakıldığında işlev ve faaliyet açısından şeytana benzer işler yaptıkları açıkça görülmektedir. Görülmektedir ki, bu yapıdaki cinler yani cinni şeytanlar, Allah'a olan isyanlarının yanında ona kulluk etmeye çalışanlara da mâni olmaya çalışmaktadırlar.³⁴⁵

Şeytan yaratılış cevheri itibariyle cin sülalesindendir. Şeytanın cinlerden olduğunun Kur'ân'da açıkça bildirilmesi mahiyetini ve mensubiyetini tanıma anlamında çok önemli bir bilgidir. Cinler iyilik ve kötülük üzere olanlar şeklinde bir ayrıma tabi tutulabileceği halde şeytan ve âvanesi tamamen şer üzere olan bir yapıdır.

Kur'ân'da cinlerin insanlar gibi ibadet maksatlı yaratıldıkları ifade edilir.³⁴⁶ Fakat şeytan hakkında ayrıca bu minval üzere bir bilgi bulunmamaktadır. Cinlerle aynı

³⁴¹ Dârimî, Menâsik, 58.

³⁴² Heyet, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal Tefsir*, (Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadteddin Gümtüş), Ankara 2007, I, s. 105.

³⁴³ Karslı, "Kur'ân-ı Kerîm'a Göre Şeytan Ve İnsanla Olan İlişkisi", s.51.

³⁴⁴ En'âm 6/121.

³⁴⁵ Karslı, "Kur'ân-ı Kerîm'a Göre Şeytan Ve İnsanla Olan İlişkisi", s. 52

³⁴⁶ Zâriyât 51/56.

öze sahip olan şeytan ve onun kabilesi, hep isyanda kalma ve isyana sürüklenme şeklindeki tekdüze hayatı ile bir kısmı îman yolunu seçen cinlerden ayrılır.

1.4.3. Melek-Şeytan İlişkisi

Şeytan görünmezliği anlamında melekelerle aynı mahiyettedir. Ve meleklerle aynı safta kabul edilerek Âdem'e secde emrine birlikte muhatap olmuşlardır. Tabiatlarında programlanmış olan iyilik etme, emre itaat etmede istikrar bulma yönüyle meleklerle, hep kötüyü amaç edinen ve şerri tabiat edinen ve buna programlı bir yaşam sürecektir olan şeytan tabiaatlarının değişmeyecek olmaları hususunda da benzer bir haldedirler.

Melekler, nurdan yaratılmış,³⁴⁷ yeme-içme,³⁴⁸ erkeklik-dişilik,³⁴⁹ yorgunluk,³⁵⁰ gibi niteliklerden uzak, sadece Allah'ın emirlerini yerine getiren ve asla isyan etmeyen,³⁵¹ kutsal varlıklardır. Son derece süratli,³⁵² güçlü ve kuvvetli,³⁵³ Allah'ın izni ve müsaadesine dayanarak çeşitli kılıklara bürünürler³⁵⁴ ve çok hızlı hareket edip olağan dışı işler başarabilirler.

Cinler ve şeytanlar, ateşten yaratılmış,³⁵⁵ yeme-içme,³⁵⁶ erkeklik-dişilik³⁵⁷ gibi insanlara benzer durumları olan, insanlardan farklı meleklerle benzer olarak hızlı hareket edebilen ve olağanüstü işler yapabilen³⁵⁸ varaklılardır. İnsanlara benze diğer tarafları ise iman bakımından farklı grupları vardır³⁵⁹ ve ibadet etmekle mesuldürler.³⁶⁰ Cinler ve şeytanlar Allah'ın emrini yerine getirme hususunda farklılık arz ederler. Adem'e secde

³⁴⁷ *Müslim*, Zühd, 60.

³⁴⁸ *Hûd* 11/69-70.

³⁴⁹ *Sâffât* 37/149.

³⁵⁰ *Enbiyâ* 21/19-20.

³⁵¹ *Nahl* 16/50.

³⁵² *Meâric* 70/4.

³⁵³ *Hâkka* 69/17.

³⁵⁴ *Hûd* 11/69-70; *Meryem* 19/16-17.

³⁵⁵ *Hicr* 15/27; *Rahmân* 55/15; *Â'râf* 7/12.

³⁵⁶ *Rahmân* 55/46-50.

³⁵⁷ *Kehf* 18/50; *Cin* 72/6.

³⁵⁸ *Neml* 27/39.

³⁵⁹ *Cin* 72/11-15.

³⁶⁰ *Zâriyât* 51/56.

emredilinceye kadar aynı kategoride değerlendirilebilir fakat secde emrine isyan ettikten sonra iblis ismini alarak farklı bir konumda olmuştur.³⁶¹

Kur'ân'da insanın yaratılışı ve meleklerin insanoğluna secde etmesiyle ilgili kıssalar incelendiğinde şeytanın meleklerle olduğu izlenimine varılabilir. Zîra Meleklerle yönelik secde emrine şeytanın muhatap olması bu izlenime neden olmuştur. Bazı âlimler, meleklerin insana secde ile mükellef kılındığı ayetlerdeki istisnayı "muttasıl" kabul ederler ve buna dayanarak şeytanı meleklerden birisi olarak ele alırlar.³⁶² Kimi âlimler de müstesnayı "munkatı" kabul ederek şeytanın cin taifesinden olduğuna işaret ederler.³⁶³

Aslında ayetler çok açıktır, Zîra Kur'ân, vahy ürünüdür ve hiçbir çelişkiye asla yer vermez. Meleklerden olabileceği anlamına yol açan ayetlerin yanında, şeytanın cin taifesinden olduğuna işaret eden ayetler dikkatle incelendiğinde hiçbir çelişki barındırmadığı açıkça görülecektir. Şayet şeytan melek olsaydı o da melekler gibi secde emrine muhalefet etmeden emre boyun eğdi.³⁶⁴ Birçok âlim şeytanın cin taifesinden olduğunda tereddüt etmemiştir. Bu görüşte olanlar Hasan el-Basrî'nin şu sözünü nakletmektedirler: "İblis bir göz açıp kapaması kadar bile meleklerden olmadı. O, cinlerin atası idi. Tıpkı Âdem'in insanların atası olduğu gibi."³⁶⁵

İblis'in cinlerden olduğunu savunanlara göre o meleklerin arasında bulunmasına rağmen cinlerdendir.³⁶⁶ İblis onlarla birlikte secde etmekle emrolunmuştu³⁶⁷. Cinlerden olduğu için itaat ve isyânı seçme kabiliyeti vardı ancak itaati seçmedi ve bu yüzden de kâfir oldu.³⁶⁸

Melekler, Allah'ın emriyle çeşitli emirleri yerine getiren, gözle görülmeyen, nûrânî ve rûhânî varlıklardır.³⁶⁹ Şeytan da görünmeyen rûhânî varlıklardan olmasına

³⁶¹ Tuncer, "Kur'ân'da Cin ve Şeytan", s. 3.

³⁶² Neseî, age., I, s. 664; Râzî, age., II, s. 341; Kurtubî, age., I, s. 295; Suyûtî, age., I, s. 50.

³⁶³ Mâtürîdî, age., c. 1., s. 83.

³⁶⁴ Mâtürîdî, age., I, s. 83.

³⁶⁵ Zemahşerî, age., I, s. 210; Sâbûnî, age., I, s. 52, 438; Kur'ân Yolu, III, s. 560.

³⁶⁶ İdris Şengül, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, İzmir 1994, s. 223.

³⁶⁷ Kutub, age., I, s. 117; VI, s. 31.

³⁶⁸ Mevdûdî, age., III, s. 176.

³⁶⁹ Kılavuz, age., III, s. 189.

rağmen mahza isyan ve kötülüğü tercih etmek yönüyle meleklerde ayrı bir varlık olmuştur.

1.4.4. Nefis-Şeytan İlişkisi

İnsanların içinde, her an insanla bir ve beraber olan “nefis”, insana olan tesiri bakımından şeytanla benzerlik içinde olduğu için konu dâhilinde incelenecektir.

İnsan, şeytânî, ve ilâhî özellikleri aynı anda barındıran müstesna bir varlıktır. Onun bu özelliği kendisine üflenen nefha’dan³⁷⁰ kaynaklanmaktadır. O, sorumlu bir varlıktır. İyilik yapmak, hak üzere olmak mecburiyetinedir. Şeytansa insanın kötüye meyilli olan tarafına nüfûz ederek ve insanın içindeki şer gücü temsil eden nefisle el ele vererek insanı içten çökertmek ister. Şeytanı, insanı yenmede başarılı kılan insandaki irade zayıflığı, ahlakî cesarettten yoksunluk ve gereken takvanın bulunmamasıdır.³⁷¹

Sözlüklerde ruh, can, hayat, hayatın ilkesi, nefes, varlık, zat, insan, kişi, heva ve heves, kan, beden, bedenden kaynaklanan süflî arzular gibi çeşitli manalara gelen nefis kelimesi³⁷² Kur’ân’da “ruh” anlamında kullanıldığı gibi³⁷³ zat ve öz varlık manasında da kullanılmıştır.³⁷⁴ Bu kelime terim olarak kötülüğün kaynağı olarak algılanmaktadır.³⁷⁵

Nefis kelimesinin süflî arzular anlamı daha çok tasavvuftaki kullanıldığı anlamıyadır. Tasavvufta nefis dendiği zaman şer ve günahın kaynağı olan “kötü huy ve süflî arzuların tamamı” anlamına gelen ve kötülüğü emreden³⁷⁶ nefis anlaşılır. Nisâ sûresi’nin 79. ayetinde nefsin şerrinden bahsedilir. Mutasavvıflara göre nefis şeytandan daha tehlikelidir. Çünkü şeytan çok defa nefsi alet ederek insana günah işletir³⁷⁷. Yine

³⁷⁰ Hicr 15/28–29; Secde 32/9; Sâd 38/72.

³⁷¹ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur’ân*, s. 207.

³⁷² İsfahânî, *Müfredat*, “n-f-s” md., s. 818; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Ârab*, “n-f-s” md., VI, 4503.

³⁷³ En’âm 6/93

³⁷⁴ Âl-i İmrân 3/28-30

³⁷⁵ Muhsin Demirci, *Kur’ân-ı Kerîm ve Yorum*, İstanbul, 2006, s. 71

³⁷⁶ Yûsuf 12/53.

³⁷⁷ Süleyman Uludağ, “Nefs” md., *DİA*, XXXII, s. 528.

mutasavvıflara göre nefis insanın putudur; "...Hevasını (nefsanî arzularını) tanrı edinen kimseyi görmedin mi?"³⁷⁸ ayeti de buna delil gösterilir.

Nefsin karşılığı olarak Kur'ân'da bazen heva da kullanılır. Heva şehvete meyyal nefis demektir. Allah Kur'ân'da, "*Zulmedenler, bilgisizce kendi hevalarına tabi oldular.*"³⁷⁹, "...Hevana tabi olma. Çünkü o seni Allah yolundan saptırır."³⁸⁰ buyurarak hevanın da nefis ve şeytan gibi insanı cismani lezzetlere zulme ve küfre götürdüğünü ifade etmiştir.³⁸¹

İmam Gazâlî de (v. 505/1111) *İhya'da* nefse dair şu açıklamaları yapar: Nefsin tabiatında hayvanlık, şeytanlık ve tanrılık vardır. Nefisteki saldırganlığın kaynağı yırtıcılık, doyumsuzluğun ve hırsın kaynağı hayvanilik, hilekârlığın ve kurnazlığın kaynağı şeytanlık, büyüklenme ve her şeye hükmetme arzusunun kaynağı tanrılıktır.³⁸²

Nefs insanı akl-i selîm'in dışına itmek için uğraş veren bir yapıdır. İnsanı daima emr-i ilahinin tersine davranmaya itmek ister. Şüphe yok ki nefse bu özelliği veren de Allah 'tır. Sebebi ise dünyanın insan için imtihan sahası olmasıdır. Nefsle mücadele için Allah, insana ondan korunabilme onun isteklerine gem vurabilme kabiliyetini potansiyel olarak insana vermiştir. Bu oldukça zor bir işittir. Zîra nefis kötülüğe meyilli olduğu durumlarda yalnız hareket etmemektedir. En büyük dostu olan şeytan nefis el ele vererek ona yanlışlarını süsleyip güzel göstererek,³⁸³ yalan vaatlerde bulunarak³⁸⁴ vesvese vererek³⁸⁵ ve daha birçok yollar deneyerek insanı çökertmek için birlikte hareket etmektedir. İnsanın Allah'a dönebilmesi doğru yol üzere kalabilmesi için şeytan ve nefis ortaklığına karşı mücadele etmeli ve başarı sağlanmalıdır.

Nefs ve şeytan ilişkisi, Mevlânâ'nın da üzerine durduğu bir konudur. Burada Mevlânâ'nın şeytan ve nefis arasındaki ilişkiye bakış tarzı üzerinden bu konuyu inceleyeceğiz.

³⁷⁸ Câsiye 45/23.

³⁷⁹ Rûm 30/29.

³⁸⁰ Sâd 38/26.

³⁸¹ Demirci, age., s. 71.

³⁸² Zeynuddîn Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî el Gazâlî, "*İhyâu Ulûmi'd-Dîn*", (trc. Ahmed Serdaroglu), İstanbul 1986, III, s. 10.

³⁸³ Nisâ 4/10; En'âm 6/43; Enfal 8/48; Nahl 16/63; Neml 27/24; Â'nkebût 29/38,

³⁸⁴ Nisâ 4/10.

³⁸⁵ Nâs 114/4.

Ona göre şeytan ve nefis, insanın Allah katında mertebe kazanması için hem engeldirler, hem de vesile. Bunu, Mevlânâ'nın şu veciz ifadesinde şöyle görmekteyiz:

“Su, geminin içine girerse onu batırır. Altında bulunursa, onu yüzdürür.”³⁸⁶ Yani insan nefis ve şeytana hâkim olsa derecesi artar, sahil-i selamete ulaşır. Fakat o iki düşmana mahkûm olursa, ilerleyemez, batır. Nefis ise, şeytanın insandaki sözcüsü durumundadır. Nefis, şeytandan gelen telkinlere hassas bir alıcıdır.

Mevlânâ'nın sözleri doğrultusunda, nefse şu şekilde bakabiliriz: Nefis, bütün kötülüklerin anasıdır. Mevlânâ, bunu şöyle bir temsille anlatır: “Biri annesini öldürür. “Niye anneni öldürdün? derler. “Zina yapıyordun” cevabını verir. “Anneni öldüreceğine adamı öldürseydin.” dediklerinde şöyle der: “Her gün bir adam mı öldürmeliydim?” Mevlâna burada o kişiye; “Ey insan! O kötü tabiatlı ana senin nefsidir ki, onun fesadı her tarafa yayılmıştır...”³⁸⁷ diyerek insana anasını öldürten kinin kendi nefsi olduğunu söyler.

Mevlânâ'ya göre nefis, bir ejderhadır.³⁸⁸ Nefis ejderhası serbest bırakılsa ve her istediği verilse, o insan bir Firavun olur. Bu cihetten baktığımızda Firavun, nefsin müşahhas bir örneğidir.³⁸⁹

Yine Mevlânâ nefsin put olduğunu, diğer putların da bu puttan doğduğunu söyler.³⁹⁰ Ona göre put kırmak kolaydır, fakat nefis putunu kolay bir şey zannetmek büyük cehalettir. Kâf sûresi'nde ifade edildiği üzere Cenab-ı Hakk'ın, cehenneme “Artık doldun mu?” buyurduğunda; cehennem, “daha yok mu?”³⁹¹ diyeceği gibi; doymama ve dolmama noktasında nefis, cehennem gibidir.³⁹² Nefsin hırsına, şehvetinin doyumsuzluğuna ve dünya zînetlerine olan iştihakına bakmakla bile, bunu kolayca anlayabiliriz.

³⁸⁶ Mevlânâ Celaleddîni Rûmî, *Mesnevi-i Şerif*, (trc. ve şerh, Ahmed Avni Konuk), 2. bs., İstanbul 2005, I, s. 76.

³⁸⁷ Mevlânâ, *Mesnevî*, VI, s. 260-262.

³⁸⁸ Mevlânâ, *Mesnevî*, IX, s. 268.

³⁸⁹ Şadi Eren, <http://www.sorularlaİslamiyet.com/subpage.php?s=article&aid=5152>

³⁹⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, IX, s. 244.

³⁹¹ Kâf 50/30.

³⁹² Mevlânâ, *Mesnevî*, IX, s. 244.

1.4.5. İnsan-Şeytan İlişkisi

İnsanın şeytanla münasebeti Hz. Âdem’le başlar kıyamete kadar devam eder. Bu mücadele şeytanın insandan kendisini üstün görmesiyle hayat bulur. Aslında şeytanın bu durumu insana karşı başlatılmış bir hareket olduğu kadar Allah’a karşı bir inat ve başkaldırı olarak anlaşılmaktadır.

Kur’ân’da ortaya konulan insan ve şeytan münasebetlerine bakılarak iki varlık arasında bir arkadaşlık tasviri yapıldığı anlaşılabılır. Fakat durum böyle değildir. İnsanla her an beraber olup onu yoldan saptırmak isteyen şeytan tüm mesaisini insana harcadığı için her anını insanla geçirmek zorundadır. Bu da iki varlığın zamansal ve mekânsal birlikteliğine işaret etmektedir. Şeytan tabiatı gereği ve kimliğini koruma adına insanın ilahi mikyasta kaybına neden olacak işleri yapmaya teşvik eden bir yapıdadır. Bu durum Bakara sûresi’nde şöyle ifade edilir: *“O size daima kötülük ve çirkin işi yapmanızı, Allah hakkında bilmediğiniz şeyler söylemenizi emreder.”*³⁹³

Şeytan insanla muamelesinde insanın değişik hallere girmesine neden olur. Atâ, Mücâhid ve Katâde, Abdullah ibn Abbâs’ın şöyle dediğini anlatırlar: “Cinnin de şeytanları vardır, insanların da şeytanları vardır. Cin şeytanı mümini aldatamazsa insan şeytanına gider, onu mümine saldırtır. Hz. Peygamber, Ebû Zer’e şöyle demiştir: *“Cin ve insan şeytanlarından Allah’a sığındın mı? Ebu Zerr: İnsandan da şeytan var mı? diye sorunca, Hz. Peygamber: “Evet, onlar cin şeytanlarından daha şerlidirler,”* demiştir.”³⁹⁴

Şeytanla insanın mücadelesi karşılaşma tarihleriyle itibariyle başlamış ve kıyamete kadar devam edecektir. Dikkat edilirse şeytanın yegâne gayretinin, Allah’ın Kur’ân’da, Hz. Muhammed’in hadislerinde insanların sakınmalarını emrettiği kötü davranışları insanlara yaptırabilmek olduğu görülecektir. İnsanın kötülük çerçevesinde değerlendirilebilecek bütün davranışlarında şeytanın bir muharrik güç olma ihtimali her zaman akılda tutulmalıdır. Zaten şeytanın varlık sebebi de budur. Allah’tan uzun ömür isteğinin altında yatan temel gaye de budur.

³⁹³ Bakara 2/169.

³⁹⁴ Nesâî, İstiâze/48.

Ayrıca şeytan, Kur'ân tasvirine göre insanın düşmanı ve insanı aldatmaya çalışan bir varlık olarak öne çıkar. Düşman olarak şeytan aslında çok fazla donanımına sahip değildir. Fakat o insanın eğilimlerinden faydalanarak insan üzerindeki emellerine gerçekleştirmek için çaba sarfeder. İnsana hâkim olmayı değil insanı nefesine mahkûm etmeyi becerebilir. Bu onun emellerine ulaşmada seçtiği bir yoldur.

Şeytan, insanla diyalogunda üst konumda hâkimiyet elinde olan bir varlık olarak belirmez. O sadece insanın zaaflarından hareketle ve bazı yöntemlerle insana tesir etmek için uğraşır. Gücünün ancak buna yettiğinin kendi de farkındadır ve bunu açıkça da dilleştirir.

İblis, yaratılış itibarı ile Âdem'den önce var olduğu halde insanlık tarihine Âdem'le olan mücadelesi ile girmiştir. Zîra Kur'ân'da ilk anlatılan kıssa da şeytan ile Hz. Âdem arasında geçen olaydır.³⁹⁵ Kur'ân'daki şeytan ifadeleri sadece Âdem'le mücadele eden ve insan soyuna düşman olan iblis için kullanılmaz. Aksine, insanlardan ve cinlerden de şeytanlar olduğu ve şeytanlarla aynı işleri gördükleri belirtilir. Bu vasıftaki cinler ve insanlar, şeytanlar gibi asi ve insanları saptırmak için uğraşırlar. *"Böylece biz, her peygambere, insan ve cin şeytanlarını düşman yaptık",*³⁹⁶ ve *"İnsanların göğüslerinde vesvese veren cin ve insan şeytanlarından Allah'a sığınırım"*³⁹⁷. ayetleri insanlardan ve cinlerden de şeytanların olduğunu gösterir.

*"Ve şeytanları, her bina ustasını ve dalgıcı ve zincirlerle birbirine bağlı başka(şeytan)'ları (Süleyman'a boyun eğdirdik)"*³⁹⁸., *"Kendisi için denize dalan ve bundan başka işler yapan bazı şeytanları da Süleyman'ın emrine vermiştik; biz onları onun emrinde tutuyorduk."*³⁹⁹ ayetlerinde yapı ustası, dalgıç ve diğer işçi şeytanların, Hz. Süleyman'ın emrinde çalıştırıldığı anlatılmaktadır. Bu âyetlerde kastedilen şeytanların, Hz. Süleyman'ın buyruğu altına aldığı isyancı kabileler olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁰⁰

³⁹⁵ Aslan, "Kur'ân'da Şeytan Terimi", s. 20.

³⁹⁶ En'âm 6/112.

³⁹⁷ Nâs 114/4-6.

³⁹⁸ Sâd 38/37-38.

³⁹⁹ Enbiyâ 21/82.

⁴⁰⁰ Ateş, "Şeytan" md., age., XIX, s. 341; ayrıca bkz; tezimizin Cin bölümü, s. 37.

“Şeytanlarıyla baş başa kaldıkları zaman “Biz sizinle beraberiz. Biz sadece onlarla alay ediyoruz.” derler,⁴⁰¹ ve “Süleyman’ın hükümdarlığı hakkında şeytanların okudukları şeylere uydular. Süleyman küfre gitmemişti. Fakat şeytanlar halka sihir öğreterek küfre gittiler.”⁴⁰² ayetleri de, insan şeytanlarının marifetlerinden söz etmektedir.⁴⁰³ Zîra gönüllerinde gizli ve gerçek olan duygularını saklayıp görünüşte Hz. Muhammed’in inananları gibi olduklarını gösterip münafıklık yapıyorlar.⁴⁰⁴

1.5. KÖTÜLÜKLERİN SEMBOLÜ OLARAK ŞEYTAN

Sadece islâm toplumlarında değil, ilkel toplumlardan günümüze kadar şeytan, kötülüğün sembol şahsı olarak telakki edilir. Tüm dinlerin şeytana bakışı, onun kötülüklerin kaynağı olduğu doğrultusundadır. Gerek putperest gerekse ilahi kaynaklı dinlerin hiç birinde şeytan iyilikleri temsil eden ve insan hayra çağıran bir varlık olarak düşünülmemiştir. Şeytana tapanlar dahi hayrın temsilcisi olduğu düşüncesiyle değil şerrinden korunmak gayesiyle ona tapmışlardır. Zerdüşter, Ahuramazda⁴⁰⁵ adı verdikleri şeytanı yaratıcılık makamına kadar yükseltmişler ve aşkın bir varlık olan Ahuramazdah’ın kötülüğü yaratmayacağı inancına sahip olmuşlardır.⁴⁰⁶

Şeytan, ateşten yaratılmış olmayı ileri sürerek Âdem’e secde etmekten kaçınmıştı. Böylece Allah’a isyan etmiş ve Allah’ın lanetine uğramıştır. Cezası kıyamet gününe kadar ertelenmiş ve bu zamana kadar doğru olmayan isyancı insanları saptırmak görevini üstlenmişti. Kur’ân’da onun isyanı değişik sûre ve ayetlerde tafsîlatıyla anlatılmıştır. Şeytan ilk günahını, cennette bulunan Âdem ve Havva’ya Allah’ın yasak kıldığı meyveyi yedirerek işletmişti. Bu kötülüğü Âdem ve Havva’nın cennetten çıkarılmasına ve yeryüzüne gönderilmesine neden olmuştu. Bundan sonra şeytan kıyamete kadar insanları Allah’ın yolundan ayırmak ve günah işlemelerini sağlamak amacıyla çalışacaktır.

⁴⁰¹ Bakara 2/14.

⁴⁰² Bakara 2/102.

⁴⁰³ Ateş, “Şeytan” md., age., XIX, s. 341.

⁴⁰⁴ Mâtürîdî, age., I. s. 39.

⁴⁰⁵ Ahuramazda: Mecusilikteki her şeyi bilen, yüce yaratıcı, tanrı. Gerçeğin, kutsalın, iyiliğin ve sağlığın yaratıcısı. Gündüz, age., s. 22.

⁴⁰⁶ Karşlı, “Kur’ân-ı Kerim’e Göre Şeytan Ve İnsanla Olan İlişkisi”, s. 4.

İnsanın kötü yönüne karşılık şeytan, iyi yönüne karşılık da melek yaratılmıştır. Şeytan, kötülüğün ve şerrin temsilcisi olarak daima kötülüğü telkin ederken, melek de iyiliğin ve hayrın temsilcisi olup daima iyiliği telkin etmektedir.

Nâs sûresi'ndeki ayetlerden anlaşıldığına göre, İnsanları aldatmaya ve doğru yoldan saptırmaya çalışan iki tür şeytan vardır: Birincisi cin şeytanlarıdır ki bunlar insanların içine vesvese düşürerek onları yanlış yola sürüklemek isterler. Her insanın, kendisini kötülüklere sürüklemeye, kötü işleri onun gözünde güzel göstermeye çalışan bir şeytanı vardır. Nitekim Hz. Peygamber, her insanın kendine ait bir cini (şeytanı) bulunduğunu bildirmiştir.⁴⁰⁷

İnsanları doğru yoldan saptıran diğer şeytan ise insan şeytanlarıdır. Bunlar, gerçeklik ve değer ölçülerini kaybetmiş, kendilerini nefsanî haz ve arzuların akıntısına kaptırmış, bu mânada şeytanın esiri olmuş insanlardır. Bunlar insana çoğu zaman sûret-i haktan görünerek yaklaşır, sonu hüsrarla biten davranışlara yöneltirler. Şu ayet insanlardan ve cinlerden olan şeytanlara karşı dikkatli olmamız gerektiğini haber vermektedir: *"Böylece biz her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman yaptık. Bunlar aldatmak için birbirlerine yaldızlı (içi bozuk dışı süslü ve aldatici) sözler söylerler."*⁴⁰⁸ Yani şeytanlar insanlara öylesine süslü ve yaldızlı sözler telkin ederler ki bu cazibeli sözlerin sadece dışındaki süsüne bakanlar aldanır ve onların şeytanlıklarına meftûn olurlar.

1.6. KUR'ÂN'A GÖRE ŞEYTAN'IN TEMEL ÖZELLİKLERİ

İsyanyla meşhur olan şeytan, Kur'ân'da bütün sıfatlarıyla tanıtılmıştır. Ayetlerde şeytanın özellikleri zikredilirken, insan için tehlike yönleri ve boyutlarının öncelenmesi dikkat çekmektedir. Şeytan için zikredilen hususların bazı insanların da davranışlarını yansıtmaması, şeytanın insan davranışlarını etkilediğinin bir belirtisidir. Bu yönüyle şeytanın sıfatlarını anlatırken, şeytandan etkilenip fitratında bozulmalar meydana gelen insanların da bu hallerine ışık tutulmuş olacaktır.

⁴⁰⁷ Dârimî, Rikâk, 25.

⁴⁰⁸ En'âm 6/112-113.

Dikkat edilirse şeytanın yaratılış ve yaşam gayesi sadece insanı hak yoldan saptırmak olarak görülmektedir. Tüm mesâisini insana etki edebilmek için kullanan şeytan, insanlığın atası kabul edilen Hz. Âdem'in üzerinden Allah katındaki kıymetli makamını kaybetmesi nedeniyle bütün hıncını insan soyundan alma ve tabiri caizse Âdem'le hesaplaşabilmenin mücadelesini vermektedir. Şeytan, insanı Allah'ın dininden uzaklaştırmak, halis kul vasfına uygun yaşamasına imkân vermemek adına türlü yollar deneyerek insanları kandırabilmenin çabasıdadır. Bir yöntem olarak insanları dîni yaşam telkiniyle dahi aldatma alternatifini düşünecek kadar da sinisidir. Şeytana uymayı, onun yolunu izlemeyi yasaklayan⁴⁰⁹ Allah kullarını ona karşı uyarmaktadır. *"Ona yazılmıştır: Kim onu veli edinirse, şüphesiz o (şeytan) onu şaşırtıp-saptırır ve onu çılgın ateşin azabına yöneltir."*⁴¹⁰

Bu bölümde insanlığın varlık serüvenine başlamasıyla beraber tanıştığı şeytanın Kur'an'da ifade edilen özelliklerini ortaya koyarak, mahiyetine ilişkin bilgiler daha da detaylı bir şekilde incelenecektir.

1.6.1. Şeytan İsyân Edip İtaatten Çıkmıştır

Kur'an'da bildirildiği üzere şeytanın kendini yaratan ve ona nimetler veren Allah'ın, Âdem'e secde et⁴¹¹ emrine karşı gelip isyan etmiş ve itaatten çıkmıştır. Başka bir ifade ile şeytan, Allah'ın mutlak emrine karşı *"ene hayrun minh"* şeklinde cevap vererek kendini ayrı ve üstün görme vehmine kapılmış ve bunun neticesinde "İblis" adını alan şeytan, ilâhî huzurdan kendine göre bazı imtiyazlar alarak kovulmuş ve Kur'an'da insanların her an kendinden sakınılması gereken bir varlık olarak anılmıştır.

Yine Kur'an'dan öğrendiğimize göre Allah, Âdem'i yaratmış ve meleklerden ona secde etmelerini istemişti. Melekler Allah'ın emrini yerine getirirken, cinlerden olan İblis, Âdem'e secde etmemişti. Kendisinin insandan daha üstün bir yaratık olduğunu öne sürmüştü. Âdem'in yaratılması sonucu ona secde etmekle karşılaşınca, bu emre isyânı ve itaatsizliği yüzünden Allah'ın huzurundan kovulmuştu.

⁴⁰⁹ Bakara 2/208.

⁴¹⁰ Hac 15/74.

⁴¹¹ Bakara 2/34; Â'râf 7/11; İsrâ 17/61.

Daha Allah'ın huzurundan ayrılmadan, insanları da kendi gibi saptırmak ve itaatten alıkoymak için öz önce emrine rıza göstermediği Allah'tan mühlet ve fırsat istemiş, Allah da kullarını imtihan etmek için⁴¹² kıyamet gününe kadar şeytana süre vermişti.⁴¹³ Bu durum şeytanın insana karşı vereceği mücadelenin başlangıcı olmuştur. Bütün meleklerin secde emrine uymalarına rağmen şeytanın bu emre uymaması kibir ve hasedinden ileri gelmektedir.

*Hani, meleklerle: "Hz. Âdem'e secde edin" demiştik. İblis'in dışında (hepsi) secde etmişlerdi. Demişti ki: "Bir çamur olarak yarattığın kimseye ben secde eder miyim?"*⁴¹⁴

Ayetteki, *"Bir çamur olarak yarattığın kimseye ben secde eder miyim?"*⁴¹⁵ ifadesi, İblis'in ne kadar büyük bir gaflet ve yanılğı içinde olduğunu çok açık gösterir. Âdem'in yüceltilmesi, kendisinin ise geri planda kalması, hatta o kimseye secde etmesinin istenmesi onu korkunç bir kıskançlığa sürükler.⁴¹⁶ Şeytan bu ruh hali içinde, Allah'a karşı itaatsiz bir tavır takınır:

*Allah dedi ki: "Ey İblis, iki elimle yarattığıma seni secde etmekten alıkoyan neydi? Büyüklendin mi, yoksa yüksekte olanlardan mı oldun?" Bunun üzerine şeytan: "Ben ondan daha hayırlıyım; Sen beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın."*⁴¹⁷

Şeytan bu isyan ve itaatsizliği neticesinde insanlara olan düşmanlığı başlamış ve ilk iş olarak kendisinin bu duruma düşüşüne neden olarak gördüğü Âdem ve eşi Havva'yı hedef seçmiştir. İnsanlık tarihinin başlangıcındaki bu olay Kur'an'da şöyle anlatılır:

Allah şöyle seslendi: "Ey Âdem, sen ve eşin cennete yerleşin. İkiniz dilediğiniz yerden yiyin; ama şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa zalimlerden olursunuz. Şeytan, kendilerinden örtülüp gizlenen çirkin yerlerini açığa çıkarmak için onlara vesvese verdi ve dedi ki: 'Rabbinizin size bu ağacı yasaklaması, yalnızca, sizin iki melek olmamanız

⁴¹² Sebe 34/21.

⁴¹³ Â'râf 7/ 15.

⁴¹⁴ İsrâ 17/61.

⁴¹⁵ İsrâ 17/61.

⁴¹⁶ Harun Yahya, *İnsanın Apaçık Düşmanı Şeytan*, 7. bs, İstanbul 2006, s. 17.

⁴¹⁷ Sâd 38/76; Ayrıca bkz: Â'râf 7/11-18.

veya ebedi yaşayanlardan kılınmamanız içindir, Gerçekten ben size öğüt verenlerdenim' diye yemin de etti. Böylece onları aldatarak düşürdü. Ağacı tattıkları anda ise, ayıp yerleri kendilerine beliriverdi ve üzerlerini cennet yapraklarından örtmeye başladılar. Bundan sonra Rableri kendilerine seslendi: 'Ben sizi bu ağaçtan menetmemiş miydim? Ve şeytanın sizin gerçekten apaçık bir düşmanınız olduğunu söylememiş miydim?' Dediler ki: 'Rabbimiz, biz nefislerimize zulmettik, eğer bizi bağışlamazsan ve esirgemezsen, gerçekten hüsrana uğrayanlardan olacağız.' Allah da onlara şöyle dedi: 'Kiminiz kiminize düşman olarak inin. Yeryüzünde belli bir vakte kadar sizin için bir yerleşim ve meta (geçim) vardır. Orada yaşayacak, orada ölecek ve oradan çıkarılacaksınız.'⁴¹⁸

Ayetlerde anlatılan şeytânî müdahale aslında vesvese yoluyla meydana gelmiştir. Her halükarda Âdem'in şeytanın oyununa gelerek "yasak meyveye" yaklaşması bir tür itaatsizlik olarak kabul edilmelidir. Şeytan için bitişin başlangıcı, isyanı; bitişini geri dönülmez hale getiren de, inadı olmuştur. Şeytan aklınca ve zannınca maddeler arası mukayese yaparak ilahi emre itaatsizlik etmekle hata etmiş ve suçunda ısrar etmekle inat bataklığında geri dönülmez bir hale gelmiştir. Af dileme yolunu seçmeyip inatla kendi üstünlüğünü kanıtlama yoluna giderek sefillerin sefili olmuştur.

1.6.2. Şeytan Nankördür/الكفور

Şeytan'ın Kur'an'da belirtilen bir vasfı da nankör olmasıdır. Bu kavram Kur'an'da hem insanlar hem de şeytanlar için kullanılmıştır. Burada şeytanlar için kullandığı ayetlere geçmeden önce kavramın tahlili yapılacaktır.

"el-kefr" الكفر ve el-küfr" الكفر olmak üzere iki ayrı mastarı bulunan "ك-ف-ر" fiili mastarlarındaki farklılığa göre değişik anlamları ihtiva eder.⁴¹⁹ "Kefr" sözcüğü, örtmek, kapatmak anlamını ifade eder. Gecenin karanlığına, çiftçinin tohumu toprakla örtme eylemine de "kefr" denilmiştir, tohumu toprağa görülmeyecek şekilde gömdüğü için çiftçiye örten/saklayan manasında "kâfir" denmiştir.⁴²⁰ Ayrıca, "keffera" ve "tefekker" fiilleri de, örtmek, korunmak ve bir şeyle gizlenmek anlamlarına

⁴¹⁸ Â'raf 7/ 19-25.

⁴¹⁹ İbn Manzûr, Lisânü'l-Â'rab, "k-f-r" md., V, s. 4897.

⁴²⁰ İbn Manzûr, Lisânü'l-Â'rab, "k-f-r" md., V, s. 4897.

gelmektedir.⁴²¹ Mü'min olmayanlara da, Allah'ın nimetleri örtüp yok saydıkları için "kefir" mastarından türeyen bir kelime olan "*kâfir*" denmiştir.⁴²²

"*Kefere*" fiilinin "*küfr*" mastarı ise, sunulan nimeti örtmek, nimete nankörlük etmek gibi anlamlara gelir. Bu kökten müştak olarak, erkekler için "*kâfir*" çoğulu "*kafirûn*", "*küffâr*", "*kefere*", kadınlar için müfred olarak "*kafirâtün*" çoğul için ise "*kâfirat*" ve "*kevâfir*" şeklinde ism-i fâil kalıpları bulunmaktadır.⁴²³ Tevhid akîdesini örtmek, Kur'ân'ın küfür kelimesine yüklediği en önemli anlamdır.⁴²⁴ Nankörlük, nimeti görmeyen adeta onu yok sayan bir halin tercümesidir.

Şeytan'ın İsrâ sûresi'nde tarif edilen bu hali⁴²⁵ daha çok Allah'ın nimetlerinin kadriyi bilmemesi ve emre itaat etmeden uzak durmasıdır. Yaratılıştaki özü, Âdem'e secde ile emrolunmasına verdiği tepkiye dayanak göstermesi şeytanın nankörlüğünün cahilce bir davranış olduğuna da delildir. Zîra hem Âdem'in hem de iblisin hâliki, şeytanın isyankâr olduğu Allah'tır. Dolayısıyla varlığını ve varlık maddesini borçlu olduğu Allah'ın emrine muhatap varlığın/Âdem'in yaratılış maddesini küçümsemesi yaratma kudretini elinde bulunduran Allah'a ve nimetlerine nankörlükten başka bir şey değildir.

Yüce Allah'ın insana, şeytânî bir davranış türü olan nankörlük yapmaktan sakınmayı öğütlemesi, nimetin şükrünü eda etmede, maldan hak sahibi olanların hakkını vermemek, savurganlık yapmak gibi şeytanca davranımdan beri olmayı nihâi hedef olarak göstermektedir: "*Yakınlarına, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver, sakın saçıp savurma. Çünkü savurganlar şeytanların kardeşleri olmuşlardır. Şeytan ise Rabbine karşı pek nankördür.*"⁴²⁶

⁴²¹ Zemahşerî, age., I, s.828.

⁴²² Cevherî, *es-Sihah*, "k-f-r", md., II, s. 808.

⁴²³ Mecdüddin Ebu Tahir Muhammed b. Mükerrrem Fîruzâbâdî, *Besairu Zevi't-Temyiz Fi Letaifi'l-Kitab'l-Aziz*, (thk., M. Ali en-Neşşar), Beyrut ty., II, s. 91.

⁴²⁴ İbrahim Coşkun, *İslâm Düşüncesinde İnkâr Problemi*, ty., s. 49.

⁴²⁵ İsrâ 17/26-27.

⁴²⁶ İsrâ 17/26-27.

Bu ayetteki "...*hakkını ver*" ifadesi, hem nafaka borcunu ve zekât ibadetini hem de bunun ötesinde nafile cinsinden hayırları kapsamaktadır. Burada yoksulların da zikredilmesi, yardımın özellikle malî olanının söz konusu edildiğini gösterir.⁴²⁷

1.6.3. Kötü Arkadaş ve Kötülere Arkadaştır

Şeytan kendine arkadaş seçerken tabiatına uygun olanları veya kendine uydurma hususunda başarılı olabileceği insanları seçer. İçsel bağ kurabilmek için şeytan, insanın vasıflarını tespit ederek muhatabına yaklamayı uslub olarak benimser. İnsanı şaşırtıp ayartmak için tüm yöntemlerini kullanır. Bu konuyu ayetler bağlamında izah edelim.

*"Ey Âdem oğulları, şeytan, ana babanızı, çirkin yerlerini onlara göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi, sizi de (şaşırtıp) bir belâya düşürmesin! Çünkü o ve kabilesi, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Biz şeytânları, inanmayanların dostları yaptık."*⁴²⁸

Başka bir ayette insanların, şeytanalrı dost edindiğinden bahsedilir: *"Çünkü onlar, şeytanları Allah'tan ayrı dostlar tuttular ve kendilerinin de doğru yolda olduklarını sanıyorlar."*⁴²⁹

Yine *"O size daima kötülük ve çirkin işi yapmanızı, Allah hakkında bilmediğiniz şeyler söylemenizi emreder."*⁴³⁰ ayetiyle şeytanın insana kendini zora ve zarara sokacağı şeyleri zerketmeye çalıştığı zikredilir.

Karakterleri anlaşmalarına uygun olan kişilerin arkadaşlık ilişkileri kurabileceğini düşündüğümüzde, şeytanın kendine dost ve arkadaş seçtikleri kişilerin şeytan karakterine müsait olmaları gerekir. Şeytan anlaşma düzenini temin etmek için önce kendi yapısına müsait hale gelmeleri için insana karşı amansız mücadele verir. Zîra huy ve mizaçları ayrı olan varlıkların birlikteliklerinden ve dostluklarından bahsedilemez. Aslında dostluk ve kardeşlik ve arkadaşlık gibi kavramlar müspet mana

⁴²⁷ Heyet, *Kur'an Yolu*, III, s. 417.

⁴²⁸ Â'râf 7/27.

⁴²⁹ Â'râf 7/30.

⁴³⁰ Bakara 2/169.

çağrışımı yapan ifadelerdir. Dostluğu ve arkadaşlığı bahsedilen varlık şeytan olunca dost olduğu insana vereceği zarardan bu kavramların Kur'ân'da kullanılması kinâyelik anlamını ihtivâ eder yapıdadır. Ayrıca, Kur'ân'da iblisin kötü arkadaşlığı vasfının zikredildiği yerlerde daha çok insanlara olan telkin ve teşviklerindeki aldatmacaları dikkate alınarak insanların şeytanın dostluğundan uyarıldığı görülür. Mallarını saçıp savuranlar,⁴³¹ hayâsız olanlar,⁴³² fakirlik korkusuyla tasadduktan geri kalanlar,⁴³³ kötülüğü emredenler ve süse aldananlar⁴³⁴ bu zümrenin örnekleridir.

Allah kendi zikrinden gâfil kalana şeytanı musallat edeceğini ve birlikte dostane bir hayata sürükleneceklerini ifade eder. *"Kim Rahman'ın zikrinden gafil olursa, yanından ayrılmayan bir şeytanı ona musallat ederiz. Şüphesiz bu şeytanlar onları doğru yoldan alıkoyarlar da onlar, kendilerinin doğru yolda olduklarını sanırlar. O şeytan dostu kimse, en sonunda bize gelince, arkadaşına; keşke benimle senin aranda doğru ile batı arası kadar uzaklık olsaydı, ne kötü arkadaşmışsın! der."*⁴³⁵

Kim Allah'ı anmaya gözünü kapar, körlük eder; O'nu anmaktan yüz çevirirse Allah ona bir şeytanı arkadaş eder. Dünya tutkusu, insanı gaflete düşürür, Allah'ı unutturur, Allah'a karşı kör gibi yapar. İnsan Allah'ın, nimetleriyle, rahmetiyle, bilgisiyle kendisini kuşatmış olduğunu unuttur, O'nu anmadan yaşar. Allah'ı anmayan kişiye de şeytan çullanır. Allah'ı anmadıkça şeytan ondan ayrılmaz. Bu, Allah'ın yasası gereğidir. Nasıl kirli cisimlere sinekler konar; kokuşmuş yerler, böceklerin, haşerelerin barınağı olursa Allah'ı anmayan insanın ruhu da vesveselerle, kötü düşüncelerle dolar. İşte şeytanın arkadaş olduğu kimseler doğru yoldan saparlar, saptırırlar, fakat sapıklıklarının farkında olmazlar, doğru yolda olduklarını sanırlar.⁴³⁶

Ayrıca ayetlerde, insanın şeytanla dünya dostluğunu ahrete taşımak istemediği hatta dünyadaki dostluğundan pişmanlık duyduğu anlaşılmaktadır. Dikkat edilirse ayette zikredilen, "Allah'ı anmaktan gafil olan kişilerin" bu durumundan dolayı şeytanla baş başa bırakıldığı ve doğru yolda olduğu vehmine kapılarak yaşadığı görülür.

⁴³¹ İsrâ 17/27.

⁴³² Nûr 24/ 19.

⁴³³ Bakara 2/268.

⁴³⁴ Fussilet 41/ 25.

⁴³⁵ Zuhrûf 43/36-38.

⁴³⁶ Ateş, "Şeytan" md., age., XIX, s. 346.

وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا “Şeytan kimin arkadaşı olursa, ne kötü bir arkadaştır o.”⁴³⁷ Burada bahse konu olan şeytanla yapılan arkadaşlık, ancak ateşte/cehennemdeki birlikteliğe işaret etmektedir.⁴³⁸ İnananların dostu ancak Allah ve Allah’a iman edenler⁴³⁹ olabilir, müminin şeytanla dostluğu düşünülemez bile. Şeytanın dostları, kâfirler⁴⁴⁰ ve münafıklardır.⁴⁴¹

O şeytan⁴⁴² sizi ancak kendi dostlarından korkutuyor. Onlardan korkmayın, eğer mü’min iseniz, benden korkun.”⁴⁴³ Şeytan dostlarını peygamberle birlikte savaşa çıkmamaları için korkutur. Şeytanın aldatmasına kananlar da çeşitli mazeretler ileri sürerek savaşa katılmazlar. Bu yolla da Allah’a karşı isyankâr olmuş olurlar.

1.6.4. Hayâsızdır. el-Merîd / المريد; el-Mârid / المارِد

Kur’ân’da “merîd” ve “mârid” kelimeleri üç yerde zikredilir.⁴⁴⁴ Merîd, haya duygusundan mahrumiyeti ifade eder.⁴⁴⁵ Bu kavram Türkçede bozulmuş olarak “meret”⁴⁴⁶ şeklinde kullanılır.⁴⁴⁷ Şeytan iyi ve güzel davranışlardan uzak düştüğü için ve faydalı işleri terk ettiği için “merîd” ve “mârid” sıfatlarıyla nam bulmuştur.⁴⁴⁸ Merîd ve mârid, âsi, itaat etmeyen, hayırdan, iyilikten tamamen arınmış⁴⁴⁹ olmayı da ifade eder.

Şeytanın insan üzerinde etkili olmaya çalıştığı bir husus da, insanı kötülüğe, azgınlığa ve hayâsızlığa teşvik etmeye çalışmasıdır. Şeytan, insanın Allah katında zarara uğraması için insanın, kendisini rezil edecek davranışlara yönelmesini ister. Azgınlık ve hayâsızlık insani değerlerin kaybı demektir. Bu ulvi değerlerin olmayışı

⁴³⁷ Nisâ 4/38.

⁴³⁸ Zemahşerî, age., I, s. 268.

⁴³⁹ Bakara 2/257; Mâide 5/55-56.

⁴⁴⁰ Bakara 2/257; Nisâ 4/38, 76; En’âm 6/71; Â’râf 7/27, 201-202; Enfâl 8/48; Meryem, 19/83; Furkân 25/55; Şuârâ 26/221

⁴⁴¹ Mücâdile 19/20; Haşr 59/16-17.

⁴⁴² Tefsir bilginlerinin ifadesine göre, âyette “şeytan” olarak işaret edilen adam, Mekke’li müşriklerin, Medine’li müslümanlar arasında yıkıcı propaganda yapmak üzere gönderdiği “Nuaym” adlı birisidir. Zemahşerîye göre Ebu Süfyan veya Nuâymdır.

⁴⁴³ Al-İ İmrân 3/175.

⁴⁴⁴ Nisâ 4/117; Hac 22/3; Sâffât 37/7.

⁴⁴⁵ İsfahânî, *Müfredat*, “b-l-s” md, s. 143-144.

⁴⁴⁶ Meret: Kaba, sevimsiz, münasebetsiz kişi ve ya şey. Doğan, age., s. 901.

⁴⁴⁷ Aslan, “Kur’ân’da Şeytan Terimi”, s. 21.

⁴⁴⁸ İsfahânî, *Müfredat*, “b-l-s” md, s. 143.

⁴⁴⁹ Süleyman Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, II, s. 369.

şeytanın nihai amacıdır. Zîra hayâ melekesi insandan izale olduğu takdirde insanın kötülüklerden uzak kalması mümkün olamayacaktır. İşte şeytan bunun uğraşını vermektedir. Yüce Allah bu konuda da insanı şeytana karşı uyarmakta ve ona karşı dikkatli olmaya davet etmektedir:

*“Ey insanlar! Yeryüzünde olan bütün nimetlerimden helâl hoş olmak şartı ile yiyiniz; Fakat şeytanın peşinden gitmeyiniz. Çünkü o sizin besbelli düşmanınızdır. O sizi hep çirkin işler ve hayâsızlık yapmaya bir de Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri iddia etmeye teşvik eder.”*⁴⁵⁰ Görüldüğü gibi, şeytanın insandan yapmasını istedikleri, insanın hem kendine hem muhatap olduğu çevreye hem de yaratıcısına karşı sorumluluğunu ve saygısını kaybettirecek davranışlardır.

Benzer bir ayette Allah şöyle buyurur: *“Ey iman edenler! Sakın şeytanın izinden gitmeyin. Her kim şeytanın peşinden giderse bilsin ki o kendisinden hep fena, çirkin ve meşrû olmayan şeyleri yapmasını ister. Eğer Allah’ın lütf ve merhameti olmasaydı, sizden hiçbiriniz asla temize çıkamazdı. Ancak Allah dilediğini temizleyip arındırır. Çünkü Allah her şeyi hakkıyla işitir ve bilir.”*⁴⁵¹

Bu ayette de şeytanın insan davranışlarını çirkinleştirmeye yönelik telkin ve teşviklerinden bahsedilir ve onun düşman bilinerek takip edilmemesi gerektiği vurgulanır.

1.6.5. Düşmandır /el-Â’düvv / العَدُو

A-d-v “ع-د-و” kökünden müştak olan *el-aduvv* “العدو” tecâvüz, saldırmak, dostluğa yanaşmamak demektir. Kalb ile olursa adavet ve mu’adat; davranışta olursa *û’dvân* ve *â’düv* denilir. *Â’dâvet* kelimesi, zulmetmek, haklılık sınırını aşmak gibi anlamlara gelen *a-d-v* kökünden türetilmiş olup genellikle “sadâkatin zıddı” olarak kullanılır. Râgıb el-İsfahânî, “Âdûv/düşman” terimini, iki kısma ayırarak

⁴⁵⁰ Bakara 2/68-169.

⁴⁵¹ Nûr 24/21.

incelemektedir. Ona göre düşmanlardan bir kısmı hasmın kasıtlı olarak yaptığı, diğeri de kasıt olmadan yapılan düşmanlıktır.⁴⁵²

Bu kelime kökü Kur'ân'da müştaklarıyla beraber, 83 yerde geçer. Şeytana sıfat olarak 14 yerde tekrarlanır ve düşman anlamına gelir. Kur'ân'da bu kökten olarak ifade edilen şeytan düşmanlığı, Allah'a değil insana yöneliktir.⁴⁵³

İnsanın ilâhî rızâyı elde etme yolunda gayret ve muvaffakiyetinin en büyük engellerinden biri hiç şüphesiz şeytandır. Şeytan'ın, Allah'ın emrine muhalefetiyle başlayan kaybetme ve alçalma serüveni insan türünün karşısında da ezilme ve horlanma ve bu soya düşman olma gibi bir sona ulaşmasına neden olmuştur.

Şeytan Kur'ân'da insanın apaçık düşmanı olarak tanıtılır.⁴⁵⁴ Kur'ân'da On'dan fazla yerde anlatılan şeytan düşmanlığı,⁴⁵⁵ sadece Âdem'le sınırlı değildir. O, Âdem'in şahsında bütün insanları düşman addetmiştir.

Kur'ân'da, Hz. Âdem ve iblis arasında geçen secde hadisesinin anlatıldığı kıssalardan en öne çıkan mesaj, şeytanın bütün insan türüne olan husumet ve düşmanlığının kıyamete kadar süreceğidir. O, içinde taşıyıp durduğu isyan ve küfür tohumlarının ortaya çıkmasına sebep olduğu için Âdem'e ve onun zürriyetine harp ilan etmiş, Allah'a saygısızca karşılık verirken: *"Ben hiç senin çamurdan yarattığına secde eder miyim? Yemin ederim eğer beni kıyamete kadar yaşatırsan pek azı dışında, onun neslini kendime bağlayacağım."*⁴⁵⁶ demiştir.

Yüce Allah, şeytanın insana olan bu öfke, kin ve nefretten müteşekkil düşmanlığını Kur'ân'da haber vermiş, insana da onu düşman edinmesinin lüzumunu belirtmiştir: *"Şeytan sizin düşmanınızdır. Siz de onu düşman belleyin. O, kendisine tabi olanları alevli ateş halkından olmaya çağırır."*⁴⁵⁷ Bu ve benzer ayetlerden anlaşılan, şeytan'ın insana yönelik en önemli hedefi, insanları ateşe sokabilmek olduğudur. Bu

⁴⁵² İsfehani, *Müfredat.*, "a-d-v" md., s. 553.

⁴⁵³ İsfehani, *Müfredat.*, "a-d-v" md., s. 553.

⁴⁵⁴ Bakara 2/268; Yûsuf 12/5; İsrâ 17/53; Tâhâ, 20/117; Fâtır 35/6; Zuhrûf 43/62.

⁴⁵⁵ Bakara 2/36; En'âm 6/142; Â'râf 7/22; Yûnus 12/5; Kehf 18/50; Tâhâ 20/117; Kasas 28/15; Fâtır 35/6; Yâsin 36/60.

⁴⁵⁶ İsrâ 17/62-63.

⁴⁵⁷ Fâtır 35/6.

emelinin gerçekleşmesi yönünde çabalarının olduğu Kur'ân'da birçok ayette ortaya konmaktadır.

Şeytanın insanın kaybına yönelik çabaları sadece bireysel boyutta düşünülemez. Kur'ân'da: *"Şeytan, içki ve kumar ile aranızda düşmanlık ve kin söküştürmek, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak istiyor, artık vazgeçtiniz değil mi!"*⁴⁵⁸ buyrulmaktadır. Şeytan işi birer pislik olarak nazara verilen içki ve kumar gibi vasıtalarla İblis, sosyal bünyeyi durmadan kemirir. İçki ve kumardan ötürü yıkılan aileler, dağılan yuvalar, meydana gelen insanlık dışı pek çok hadiseler, sosyal hayatı felç eden dünya kadar olaylar her türlü izahtan varestede olup bu toplumsal yarayı bütün çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir. Onun azılı bir düşman olduğunu bilmek, ona karşı uyanık olmak açısından önemlidir.

Kıskançlık yüzünden Allah'a âsi olan, O'nun buyruğuna baş kaldıran şeytana uymamak gerekir. Çünkü şeytan kendisine uyanları cehenneme götürür. İnsanına düşmanlık eder; *"Şeytan, sizin düşmanınızdır, siz de onu düşman tutun. O, partisini alevli ateşin halkından olmağa çağırır."*⁴⁵⁹

Allah, müminleri, savaş hallerinde şeytanın düşmanlığından bahsederek uyarmaktadır: *"Ey inananlar, birlikte islam'a (barış ve güvenliğe) girin, şeytanın adımlarını izlemeyin, çünkü o size apaçık düşmandır."*⁴⁶⁰, *"Ey Âdemoğulları, ben size and vermedim mi? Şeytana tapmayın o sizin apaçık düşmanınızdır. Bana tapın doğru yol budur diye? O, sizden birçok kuşağı saptırmıştı. Düşünmüyor muydunuz?"*⁴⁶¹

Sonuç olarak burada şunu söylemek mümkündür: Kur'ân'da Âdem ile iblis arasında geçen kıssalardan çıkarılan en önemli bilgi, şeytanın insanoğluna düşmanlığının orada bitmediği ve kıyamete kadar devam edeceğidir.⁴⁶² *"Onun (şeytan) hakkında şöyle yazılmıştır: Kim onu yoldaş edinirse bilsin ki (şeytan) kendisini*

⁴⁵⁸ Mâide 5/91.

⁴⁵⁹ Fâtır 35/6.

⁴⁶⁰ Bakara 2/208.

⁴⁶¹ Yâsîn 36/60-62.

⁴⁶² Tuncer, "Kur'an'da Cin ve Şeytan", s. 192.

saptırarak ve alevli ateşin azabına sürükleyecektir.”⁴⁶³ Şeytan insan karşı şeytanlığından yani düşmanlığından hiç vazgeçmeyecektir.

1.6.6. Koğulmuştur / er-Racîm/ الرّجيم

Şeytanın Kur’ân’da geçen en önemli sıfatlarından biri racîmdir. Kur’ân’da *r-c-m* “ر-ج-م” kökünden müştak kelimeler on üç yerde geçmektedir. Altı ayette *er-Racîm* “الرّجيم” şeklinde geçer⁴⁶⁴.

“Fe’il” vezninde olan *racîm*, *r-c-m* kökünden türemiş olup ism-i fâ’il ve ismi mef’lu olarak kullanılabilir. Çoğulu, *Rucûmdur*. *Racîm*, taşlanmak anlamına gelir.”⁴⁶⁵ Mülk sûresi’nin beşinci âyetinde göğü süsleyen yıldızların, şeytânları taşlama, kovma aracı yapıldığı vurgulanmaktadır.⁴⁶⁶ Kur’ân’da, öldürmek iftira atmak ve zanna dayalı konuşmak⁴⁶⁷ anlamlarında mecâzi olarak kullanımları mevcuttur.⁴⁶⁸

Racîm kelimesi, kovulmuş ve lanete uğramış ve taşlanmış anlamıyla kullanılması daha yaygındır. Lanete uğramış yani Allah’ın rahmetinden kovulmuş anlamına gelmektedir.⁴⁶⁹ Şeytanın, Allah’ın, Âdem’e “secde et” emrine boyun eğmeyince Yüce Allah ona “Öyleyse, defol oradan sen artık kovulmuş birisin.”⁴⁷⁰ emriyle ilâhî rahmetten kovulduğu anlaşılmaktadır. Mele-i Âlâ’dan gayb haberleri çalmaya çalışan cin şeytanlarının da yıldızlarla taşlandığı için bu sıfatla tavsif edilmişlerdir.⁴⁷¹

Mülk sûresi’ndeki ayette şeytana atılanlar gökteki yıldızların kendileri değil, saldırdığı ışınlarla şeytânlar yakılır, onların gök ehlinden haber çalmaları önlenir. Allah, dünyaya en yakın göğü yıldızlarla süslemiş ve onu Allah’ın emrine başkaldıran, söz dinlemez şeytanlardan korumuştur. Şeytanlar yüce topluluğun sözlerini işitemezler. Yüce topluluğun konuşmalarını işitmek için çabalayan, onlara kulak kabartan

⁴⁶³ Hacc 22/4.

⁴⁶⁴ Al-i İmrân 3/36; Hicr 15/17,34; Nahl, 16/98; Sâd 38/77; Tekvîr 81/25.

⁴⁶⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Ârab*, “r-c-m” md., III, s.1601; İsfahânî, *Müfredât*, “r-c-m” md., s. 354.

⁴⁶⁶ Mülk 67/5.

⁴⁶⁷ Kehf 18 /22

⁴⁶⁸ Meryem 19/46; Kehf 18/22.

⁴⁶⁹ Karşlı, “Kur’ân-ı Kerim’e Göre Şeytan Ve İnsanla Olan İlişkisi”, s. 17.

⁴⁷⁰ Hicr 15/34.

⁴⁷¹ Hicr 15/13-17.

şeytânların üzerine ışınlar atılarak meleklerin sözlerini duymalarına engel olunur.⁴⁷² Kur'ân'da, gökten haber çalmağa çalışan cinlerin taşlanarak kovulduğu yinelenmektedir.⁴⁷³

Şeytanların gökten haber çalamayacaklarının, atılan ışınlarla kovulacaklarını ifade eden ayetlerde, Hz. Muhammed'e vahyedilen Kur'ân'ın, cin telkini değil, melek vahyi olduğunu vurgulamaktır.⁴⁷⁴ Onun için Kur'ân vahyini getiren meleklerin de gözetim altında gönderildikleri, şeytanların ona kendi düşüncelerini katamayacakları vurgulanır: *"Allah, gizli bilgisini kimseye göstermez. Ancak razı olduğu (melek) elçiye gösterir. Çünkü o, elçisinin önüne gözetleyici(koruyucu)lar koyar."*⁴⁷⁵ ve *"Biz ancak Rabbinin buyruğunu indiririz. Önümüzde, arkamızda ve bunlar arasında bulunan her şey O'na aittir. Rabbin asla unutkan değildir."*⁴⁷⁶ ayetleri, Peygambere vahiy getiren meleğin, vahyi şeytanlara karşı koruyacak melek muhafızların koruması altında gönderildiğini vurgulamaktadır.

1.6.7. Çok Aldatandır /el-Ğarur/ غرور

Bir kimseyi batıl ve beyhude şeylerle kandırıp aldatmak manasına gelen "ğ-r-r" kökünden türemiştir ve mübâlağalı bir anlamı vardır. Zaralı olan bir şeyi faydalı göstermek anlamınadır.⁴⁷⁷

"Ğarur" sıfatını Araplar, insanı aldatan mal, can şehvet, şeytan gibi ger şey için kullanırlar.⁴⁷⁸ Kur'ân'da başta dünya hayatı olmak üzere birçok şeyin insanı aldatıp Allah'ın yolundan alıkoymasından bahsedilir.⁴⁷⁹ Şeytanın da insanı aldatmasından söz edilerek insanlara yalandan başka bir şey vaat etmediği anlatılır.⁴⁸⁰

⁴⁷² Ateş, "Şeytan" md., age., XIX, s. 358.

⁴⁷³ Şuâra 426/212; Hicr 15/16-18; Sâffât 37/7-10.

⁴⁷⁴ Ateş, "Şeytan" md., age., XIX, s. 359.

⁴⁷⁵ Cin 67/26-27.

⁴⁷⁶ Meryem 17/64.

⁴⁷⁷ Âlûsî, age., VI, s. 150.

⁴⁷⁸ İsfahânî, *Müfredat*, "ğ-r-r" md., s. 603.

⁴⁷⁹ Câsiye 45/35; En'âm 6/70.

⁴⁸⁰ Nisâ 4/120; İsra 17/64.

Lokman sûresi'nin 33. ayetinde geçen "...O aldatıcı da Allah hakkında sizi aldatmasın"⁴⁸¹, cümlesindeki *el-Ğarur* kelimesi şeytanı ifade etmektedir.⁴⁸² Müteakip ayette kıyametin vaktinin belli olmadığı, hiç kimsenin yarın ne kazanacağı ve ne zaman öleceğini bilemeyeceği hususları zikredilmektedir ki bu hususlar önceki ayette geçen "*el-Ğarur*" kelimesinden şeytanın kastedildiğini tekit etmektedir.⁴⁸³

İnsanı aldatan "*Ğarur*" çeşitleri çoktur. Mal, ilim, kuvvet, hükümlanlık, heva ve heves, şehvet vb. şeylerin hepsi birer şeytandır, ğarurdur.⁴⁸⁴ Bu durumda *el-Ğarur*, yani aldatıcı makamındaki varlık, şeytan olabileceği gibi, bir insan veya insan grubu, hatta insanın bizzat kendi nefsi bile olabilir.

O halde "Bir şahsı doğru yoldan yanlış yola sevk etmek ve yönlendirmek üzere ayartıp aldatan belli vesile veya vasıtalar, o şahsın özel durumuna uygun düşen *Ğarur*'u olacaktır."⁴⁸⁵ Ancak *Ğarur* kelimesinin akla gelen ilk anlamı bütün bu sayılanlara aldanmanın müsebbibi olan şeytandır.

1.6.8. Doğru Yoldan Saptırandır /el-Mudıl / المنضِل

"*Dâllen*" masterından türeyen bu kelime, doğru yoldan sapmak, zayi olmak, mahvolmak gibi anlamları ihtiva eder.⁴⁸⁶ "*İdlâl*" hıdayet ve irşadın zıddı anlamına gelir.⁴⁸⁷ Bir şeyin idlâli demek o şeyin ziyan olması demektir. Kur'ân'da şeytanın mudıl olarak tavsif edilmesi aslında mecâzidir.⁴⁸⁸ Zîra "el-mudıl" kavramı aslında ilâhî bir sıfat olarak da Kur'ân'da geçmektedir.⁴⁸⁹ Şeytan, insanları saptırdığı için onun hakkınada kullanıldığı söylenebilir. *İdlâl* şaşırtmak demektir ve şeytan idlâl sıfatının tam manasıyla mazharıdır. Şeytan ve âvâneleri idlâle yani insanları şaşırtmaya

⁴⁸¹ Lokman 31/33.

⁴⁸² Muhammed b. Ali b. Muhammed Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr el-Câmiu beyne Fenniyyi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti Min İlmi't-Tefsîr*, 3. bs., Beyrut 1973, IV, s. 245.

⁴⁸³ Heyet, Kur'ân Yolu, IV, s. 450.

⁴⁸⁴ Kutub, age., XI, s. 492.

⁴⁸⁵ Ebu'l-Âla Mevdûdî, *Tefhim 'ul-Kur'ân*, (trc., Heyet), İstanbul 1997, IV, s. 342.

⁴⁸⁶ İsfehani, *Müfrdat*, "d-l-l" md., s. 509-510.

⁴⁸⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Â'rab*, "d-l-l" md., c. 4, s. 2604.

⁴⁸⁸ Karşı, "Kur'ân-ı Kerîm'a Göre Şeytan Ve İnsanla Olan İlişkisi", s. 18.

⁴⁸⁹ İbrahîm 14/36.

memurdurlar.⁴⁹⁰ Kur'ân'da putların insanları idlâl ettiğinden bahsedilirken aslında insanların sapmasına neden oldukları anlamını ortaya koymaktadır.⁴⁹¹

Şeytan boş kuruntularla insanı saptırdığını anlatan ayetlerde, *"Allah'tan başka onlar sadece bir kısım kadınlara tapıyorlar ve onlar, aslında Allah'ın lânet ettiği o inatçı şeytandan başkasına yalvarmıyorlar."*⁴⁹² buyrulurken aslında, hiç kimse şeytana tapıyorum demez, fakat işi gücü şeytanlık olan, hep şeytanı sevindirecek işler yapan, ona ibadet eden insanlar anlatılır. Aynı sûrenin devam eden ayetlerinde, *"O şeytana ki: 'Ya Rabbî, Senin kullarından mutlaka bir pay edineceğim. Mutlaka onları saptıracağım, onları birtakım temennilerle oyalayacağım. Onlara davarlarının kulaklarını yarmalarını emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler' dedi. Her kim Allah'ın yerine şeytanı dost edinirse, şüphesiz besbelli bir ziyana girmiştir."*⁴⁹³ Cahiliye Araplarının bazı uygulamaları kınanmaktadır. Putlar namına kesilmek üzere adanan hayvanların kulaklarını yararlardı. Çocukların başlarında putlar namına bir miktar saç bırakır, cildi mavi renkle boyar, fıtratı değiştirir, bazı mahlûklara tapınırlardı. Hatta kadın erkek farklılıklarını ortadan kaldıracı bazı faaliyetlere sevk ederler. Cinsiyet değişimi ve ya karşı cinse özenme bu işin zirve noktasını oluşturur. Ayrıca giyim konusu, bugünün insanını şeytana alet olduğunun en açık göstergesidir. İnsanların tabiatlarında meydana gelen değişiklikler insanı makûl olanın dışına itmiştir. Mesela insanların bir kısmı günümüzde nikâhlı birliktelik yerine zinayı seçerek aklî ve ahlâkî olanı bırakmıştır. Hayatın gayesi olan kulluğu, erdemli yaşamı terk edip nefsin arzu ve istekleri doğrultusunda yaşamaya başlar olmuştur. İşte bütün bunlarda şeytanın *mudîl* vasfının, tetikleyici bir unsur olduğu görülmektedir.

Burada görmekteyiz ki, cahiliye döneminde şeytanın tesirinde olanlar, sadece insanların değil, hayvanların bile yaratılış hallerine müdahil olurlardı. Ve bunu ibadet şuuruyla yaparlardı.⁴⁹⁴

⁴⁹⁰ Mevlâna, *Mesnevî*, I, s. 30.

⁴⁹¹ İbrahim 14/36.

⁴⁹² Nisâ 4/117.

⁴⁹³ Nisâ 4/118-119.

⁴⁹⁴ Aslan, "Kur'ân'da Şeytan Terimi", s. 25.

Şeytan insanlara sadece vaadlerde bulunur, birtakım kuruntularla insanları oyalamanın peşindedir. “Şeytan aslında onlara kuru bir aldatmadan başka ne vaad eder ki!”⁴⁹⁵ ayetiyle de, şeytanın aldatma yolları sayılamayacak kadar çeşitli olacağı ve bunların da nefislere de cazip geleceği ifade edilir. Şeytan insanı en zayıf tarafından aldatmaya çalışır.

“Şeytan da onları derin bir sapıklığa düşürmek istiyor.”⁴⁹⁶ Allah, şeytanın Hz. Peygamberi dahi saptırmak isteyebileceğinden bahsederek Kur’ân’da, ona bu halin vukuunda nasıl davranması gerektiğini öğretmiştir: “Eğer şeytanın fitlemesi seni dürterse, hemen, Allah’a sığın. Çünkü O işitendir, bilendir.”⁴⁹⁷ Eğer şeytandan kötü bir düşünce seni dürtüklerse hemen Allah’a sığın. Çünkü O, işitendir, bilendir.”⁴⁹⁸

Allah’ın peygambere olan bu yol göstermeleri bütün inananlar için de bir yol haritasıdır.

1.6.9. Yapayalnız Bırakandır/el-Hazûl/الخذول

Bu kavram, birisini yalnız ve hor bırakan anlamına gelen “h-z-l” kökünden türemiştir.⁴⁹⁹ “Hazûl” sîgası ile kullanımında mübalağa vardır ve tamamen yapayalnız bırakan anlamındadır.⁵⁰⁰ Kur’ân’da sadece bir ayette geçmektedir.⁵⁰¹ Bu kavramda gerek cinlerden, gerek insanlardan olsun şeytan insanın hayrına dost olmaz, kendi hesabına bir felakete düşürmek için dost görünür; sonunda da başı sıkıntıya girince onu yardımsız bırakır, çekiliverir anlamı vardır.⁵⁰² Şeytan karakteristik özelliği olarak insanı perişanlıklara sürükler. Ciddi dostluğun gerekli olduğu yerde, kara günde sıkıntı zamanında insanı yüzüstü bırakır.⁵⁰³ Bu halini Bedir savaşında müşrikleri savaşa teşvik

⁴⁹⁵ Nisâ 4/120.

⁴⁹⁶ Nisâ 4/60. Münafıklardan biri, bir yahudi ile anlaşmazlığa düşmüştü. Anlaşmazlığın çözümü için yahudi, Peygamberimize başvurmayı teklif etti, münafık ise bunu kabul etmedi. Münafık, şiirleriyle Hz. Peygamberi kötüleyen Ka’b b. el-Eşref’i hakem yapmayı önerdi. Sahabilerden İbni Abbas’ın ifadesine göre, ayette zikredilen “Tâgût” ile kastedilen işte bu Ka’b’dır. Bu şahsın, Cüheyne, ya da Eslem Kabilesinden bir kâhin olduğu yorumunda bulunanlar da vardır. (Tâgût’un diğer anlamları ile ilgili olarak Teziminin 42. sayfasındaki Tağur alt başlığına bakınız.)

⁴⁹⁷ Â’râf 7/200.

⁴⁹⁸ Fussilet 41/36.

⁴⁹⁹ İbn Manzûr, Lisânü’l-Â’rab, “h-z-l” md., II, s. 111; İsfahânî, Müfredat, “h-z-l” md., s. 277.

⁵⁰⁰ Yazır, age., XI, s. 65.

⁵⁰¹ Furkan 25/ 29.

⁵⁰² Yazır, age., XI, s. 65.

⁵⁰³ Kutup age. X, s. 524.

ettiği zaman da çok net olarak ortaya koymuştu. Zîra mûşrikler yenilgi ile karşılaştıklarında şeytan onları terk edip kaçmıştı.

2. BÖLÜM: ŞEYTAN'IN TESİRİ MESELESİ

GİRİŞ

Bu bölüm, tezimizin ana temasını oluşturan kısımdır. Zîra tezimizin çalışmamıza konu edilme amacı, hem Kur'ân'da hem hadislerde hem de toplum dilinde insanlardan zuhur eden kötü fiillerin kaynağı olarak gösterilen şeytanın bu fiillere kaynaklık edip etmediğini tespit edebilmektir. Çünkü şeytanın Kur'ân'da ortaya konan vasıflarına baktığımızda, varlık sebebi seçkin makamından düşüşüne neden olan Hz. Âdem'e ve onun şahsında bütün insanlara düşmanlık beslemesidir.

Bilindiği gibi iblisle ilgili olarak bazı ayetlerde insanları üzerinde hiçbir etkinliğinin olamayacağı⁵⁰⁴ bildirildiği halde bazı ayetlerde adeta insana günah işletmek için her an ensesinde dolaşan bir varlık tanımını yapılmaktadır.

Şeytanın insanı düşman makamında muhatap alması ve ona göre muamele şekli belirlemesiyle başlayan süreçte, insana tesir ve nüfuzunun sınırlarını iyi tespit etmek gerekir. Zîra tesir etsin veya etmesin şeytanın bu gücü nereden ve nasıl aldığı çok önemlidir. Eğer şeytanın bu gücü kendinden kaynaklı ise, "her bir şeyi ve fiilleri yaratan Allah'tır" inancıyla bu mesele nasıl îzah edilecektir. Şeytana tesir gücünü veren Allah'tır, dendiğinde ise, bunun hikmetlerini anlamak oldukça zor bir durum olacaktır.

Evet, bizim inancımıza göre de şeytandaki gücün kaynağı bizzat kendisi olmayıp, görünür görünmez varlıkların ve zerreden küreye her şeyin hâliki, olan Allah'tır. Yüce Allah, şeytana imtihandaki dengeyi bozmayacak ve insanın hür iradesini kullanmasına mani olmayacak bir güç vermiştir.

Bu bölümde şeytanın insana tesir durumunu ve insan davranışları üzerindeki etkinlik kapsamını ele alarak niyet ve amacı belli, kötülüğü tasdikli, mühlet ve fırsatla donatılmış olan şeytanın fiillerine tesiri bakımından insanlarla olan ilişki düzeyinin anlam ve mahiyetini araştırmaya çalışacağız. Yine bu bölümün alt başlığında da

⁵⁰⁴ Hier 15/42; Nahl 16/99-100; İsrâ 17/65; Sâd 38/82-83.

şeytanın insana tesir etmek için denediği yolların bazılarını izah edip tesir gücünün ve alanının sınırlarını tespit etmeye gayret edeceğiz.

2.1. ŞEYTANA MÜHLET VE FIRSAT VERİLMESİ

Şeytan ve onun soyu şerli ve zararlı varlıklardır. Şeytanın, isyankâr olduğu halde uzun ömür talebinin kabul edilmesi ilk bakışta anlaşılması güç bir mesele gibi gözükmemektedir. Fakat her şeyde olduğu gibi bu konuda da Allah'ın şeytana mühlet ve fırsat vererek abes bir şey yaptığını düşünmek akıl ve iman sınırlarının dışında bir durumdur. O halde şeytanın bu istek ve arzularına ulaşmak isteyişinin ve bu imkânların kendisine sunulmasının hikmeti nedir? İşte bu başlık altına bu durumu incelemeye çalışacağız. En azından ilâhî yasalara başkaldıran şeytanın bu fırsatlarla insanın yaşam serüvenine tesirini anlamış olacağız.

Şeytanın Allah'tan mühlet ve fırsat istemesi Kur'ân'da şöyle anlatılır: *"O, Hz Âdem'e secde etmeyince huzurdan kovuldu ve lanetlendi. O zaman şeytan, Allah'tan şu istekte bulundu: 'Ya Rabbi, insanların diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver.' Allah da ona şöyle cevap verdi: 'Belli vakte kadar mühlet verilenlerdensin.' Bunun üzerine şeytan şöyle karşılık verdi: 'Beni saptırmana karşılık yemin ederim ki, onlara yeryüzünde fenalıkları süsleyeceğim. Halis kaldığın kulların dışında hepsini saptıracağım.'"*⁵⁰⁵

Bu durum şeytanla insan soyunun hasımlığının püf noktasıdır. Artık şeytan-insan mücadelesi başlamıştır. Dikkat edilirse bu savaş tek taraflı ilan edilmiştir. Hiçbir şeyden haberi olmayan Âdem ve onun soyu kendini bu savaşın içinde bulmuş ve bir anlamda kendini ona karşı koruma mücadelesi içine girmiştir. Yani bu savaş şeytan için bir taarruz ve saldırı insan için ise bir savunma mücadelesidir.

Şeytanın, insanlara tesir etme çabalarına Allah'ın imkân vermesi İslam âlimleri arasında derin tartışmalara yol açmış bir meseledir. Zîra insan eşref-i mahlûktur ve şeytan insanın bu değerine göz dikmiş durumdadır. İnsanın Allah nezdinde kıymeti büyük olduğu halde, şeytanın tesirine açık bırakılması ve bu tesir neticesinde yanlışlar

⁵⁰⁵ Hier 15/36-40.

yapabilmesi ve cezaya müstahak olacak olması dikkat çeken bir konudur. Şeytan'ın insanla mücadelesi, iblis'in ebu'l beşer olan Âdem'e secde etmekten geri durmasıyla başlamış ve melekler arasındaki konumunu kaybetmiş olarak, kendi yaratılış maddesi olan ateşi insanoğlunun yaratıldığı topraktan üstün görüp,⁵⁰⁶ Âdem ve onun şahsında zürriyetinden, onları azdırarak, hak yoldan saptırarak, intikam için Allah 'tan uzun bir ömür istediğini daha önce ifade etmiştik.⁵⁰⁷

Şeytanın bu talebi, azmasına ve Allah'ın huzurunda kıymetten düşmesine neden olan insanla bir anlamda hesaplaşmak içindi. Bu isteği masum gibi görünmekle birlikte, kendine tanınacak fırsat, insanı kendine benzeterek Allah katında değerini düşürüp kötü bir sonla karşılaşmasına neden olacaktır. Allah insanları imtihan etmek için⁵⁰⁸ şeytanın bu talebini kabul etmiş ve ona: *"Haydi, belirli bir vakte kadar mühlet verilenlerdensin."*⁵⁰⁹ demek sûretiyle yaptığı hatadan dönmek için bir fırsat sunmuştu. Oysa şeytan kendi yanlış mantığını bir kez daha tekrarlayıp: *"Öyleyse izzet ve şerefine yemin ederim ki içlerinden halis olanlar hariç, ben onların hepsini azdırır ve saptırırım."*⁵¹⁰ diyerek bu fırsatı, intikam için hiçbir mâni kalmadığına kani olup insanoğluna savaş açarak, kendi aleyhine kullanmak için heba etmişti.

Burada şeytanın istediği vakit için zikredilen *"...İnsanların yeniden diriltilecekleri gün..."*⁵¹¹ ifadesi, *"...sonra o sûr'a bir kez daha üflenmiştir, birden ayağa kalkmış bakıyorlardı"*⁵¹², *"Haydi sen ertelenmişlerdensin! O bilinen vaktin gününe kadar"*⁵¹³. ayetlerinde belirtilen vakit, sûra ikinci kez üfürülüş vaktini işaret etmektedir. Şeytana tanınan süre, "vakt-i malûm" bütün yaratıkların ölüm vakti yani kıyametin kopması için bir an ve süreç olarak belirlenen sûr'a ilk defa üfürüleceği zamandır.⁵¹⁴

⁵⁰⁶ Sâd 38/76.

⁵⁰⁷ Sâd 38/79.

⁵⁰⁸ Sebe 34/21.

⁵⁰⁹ Sâd 38/79.

⁵¹⁰ Sâd 39/83-84

⁵¹¹ Sâd 39/87.

⁵¹² Zümer 39/68.

⁵¹³ Hicr 5/37-38.

⁵¹⁴ Yazır, age., IX, s. 21

Elmalılı Hamdi Yazır, şeytana tahsis edilen vakti şöyle izah ediyor: Ömrü, kıyamet gününe kadar değil, Allah katında bilinen vakte kadar ki o da “*Sûr’a üflenince, Allah’ın diledikleri hariç olmak üzere, göklerde ve yerde ne varsa hepsi düşüp ölecektir.*”⁵¹⁵ âyeti ile açıklanan ilk üfürüş günüdür.⁵¹⁶ Mevdûdi bu vakti kıyamet gününe kadar şeklinde yorumlarken,⁵¹⁷ Seyyid Kutub ise, diriliş günü olarak izah eder.⁵¹⁸ İmam Maturîdi’ye göre de şeytanın isteğine verilen cevaptan, o günün yeniden diriliş gününe kadar olduğu anlaşılmaktadır.⁵¹⁹

Yüce Allah, şeytanın Hz. Âdem’e karşı güttüğü bu itibar kavgasını ve düştüğü melun durumu insanlara Kur’ân’da bildirmiş ve onu insanlar için bir imtihan vesilesi kılmıştır. Uzun ömürlü ve insanlardan farklı imkânlar toplamına sahip olan şeytan bu tasarruf fırsatıyla insanların Allah nezdinde yerinin belirlenmesinde, insanlara olan bazı tesir yöntemleriyle belirleyici bir konumda olmaya gayret etmiştir. Bu durum Kur’ân’da şöyle anlatılır: “...Ancak ahirete inananları, onun hakkında şüphe içinde bulunanlardan ayırt edelim diye ona bu fırsatı verdik.”⁵²⁰

İblisin insan soyuna karşı intikam alma çabasını Allah, hâlis olmayan kullarla sınırlandırmıştır. “Benim gerçek kullarıma gelince senin onları kandırmaya gücün yetmez.”⁵²¹, “Benim halis kullarıma karşı senin bir gücün yoktur, ancak sana uyanları azdırabilirsin.”⁵²² ayetlerinde şeytana verilen mühlet ve fırsatların halis kullara müdahil olmada etkin olmak için güç verilmediğini ortaya koyar. Şeytana, insanın imtihanı için verilen mühlet ve fırsat; kötüyü iyi göstermek sûretiyle onları hataya düşürmek, geçici umutlarla aldatmak, boş arzu ve heveslerle kötü yollara davet etmek için bazı girişimlerde bulunmaya izin verilmesinden ibarettir. Bu fırsat ve mühlet, insanları zorlamak ve sırât-ı müstakîmden alıkoyacak bir güç ve donanımına sahip kılınma anlamında değildir.

⁵¹⁵ Zümer 39/68.

⁵¹⁶ Yazır, age., V, s. 210.

⁵¹⁷ Mevdûdi, age., II, s. 571.

⁵¹⁸ Kutup, age., IX, s124.

⁵¹⁹ Mâtûridî, age., V, s. 302.

⁵²⁰ Sebe 34/21.

⁵²¹ İsrâ 17/65.

⁵²² Hicr 15/42.

Şeytanın kasdı, Âdem'i cennetten çıkarabilmektir. Şeytanın bu niyetini, Allah bildiği halde ve insanı çok üst meziyetlerle muttasıf kıldığı halde şeytana bu fırsatı vermesinin sebebi çift yönlü (hayır-şer) yaratılan insanın imtihanı içindir.

Kur'an'da ifade olunduğu üzere İhlâslı kullar,⁵²³ Allah'a karşı gelmekten imtina edenler,⁵²⁴ Rablerine tevekkül edenler,⁵²⁵ şeytanın hîle ve tuzaklarına karşı kendilerini koruyanlardır.

Allah, mü'min kullarından uzak durmalarını, asla ittiba etmemelerini istediği hususlardan heva,⁵²⁶ şehvet,⁵²⁷ Firavn,⁵²⁸ batıl,⁵²⁹ zan⁵³⁰ ve müşriklerin yollarının⁵³¹ yanında, şeytana⁵³² uymayı onu takip etmeyi de kesin bir dille yasaklamıştır.

Hulâsa, şeytan, Âdeme secde etmediği için İlâhî rahmetten kovulmuş ve kendi arzusu üzerine bir İlâhî hikmet olarak, kendisine kıyamete kadar insanlara musallat olma, onları yoldan çıkarmak ve Allah'a karşı isyankâr yapmak için çalışma izni verilmiştir. Buna sebep olarak da Allah'ın insanları imtihan etmek isteyişi gösterilmiştir. Cenab-ı Hakk, şeytanın etki ve vesvesesi olmaksızın da insanları imtihan edebilir, şeytanın görevini de insan nefesine yükleyebilirdi. Ama böyle yapmakla, şeytanın o çirkin arzusunu, yani kıyamete kadar insanları hak yoldan saptırma arzusunu kabul ederek sebepler âleminde şeytanla insanı karşı karşıya getirdi.

2.2. ŞEYTANIN FİLLERİNE TESİRİ BAKIMINDAN İNSANLAR

Şeytan, diğer varlıklar gibi Allah'ın yarattığı varlıklardandır. Yaşam felsefesini insanı azdırmak gayesi üzerine bina eden iblis tüm mesaisini bu yöne sevk edeceğini ifade eder. Adeta tek muhatabı insandır. Hatta insanı azdırmada başarılı olunca mesuliyetini yüklenmemek için bir tarafa çekilir ve bu sonucun inanın kendi

⁵²³ Â'râf 7/178.

⁵²⁴ Â'râf 7/201.

⁵²⁵ Nahl 16/99.

⁵²⁶ Bakara 2/120; Mâide 5/48-49; En'âm 6/56, 159; Â'râf 7/176; Kehf 18/28; Tâhâ 20/16; Kasas 28/50.

⁵²⁷ Meryem 19/59.

⁵²⁸ Hud 11/97.

⁵²⁹ Muhammed 47/3.

⁵³⁰ En'âm 6/148; Yûnus 10/66; Necm 53/23,28.

⁵³¹ Bakara 2/170; Lokman 31/21.

⁵³² Bakara 2/102, 168, 208; Nisâ 4/83; En'âm 6/142; Nûr 24/21; Sebe 34/30.

yapmalarıyla karşısına geldiğini söyler ve insanı kendi başına bırakır. Şeytanın kendine muhatap almadığı hiçbir insan yoktur. Peygamberlere ve bazı peygamber olmayıp hayatı Müslümanlara örnek olan bazı şahsiyetlere dahi musallat olmuştur. İnsanlara tesir durumu incelenirken bu konu üzerinde de durulacaktır. Zîra bu mesele akılları zorlayan bir durumdur.

Şeytan insanları azdırmaya azmettiğinde Allah'a karşı söylediği bir söz çok dikkat çekicidir: *"Beni azdırman sebebiyle, ben de insanları saptırmak için senin dosdoğru yolunun üzerinde oturacağım."*⁵³³ Bu söz şeytanın basit mantığının bir sonucudur. Zîra insanlara olan düşmanlığını Allah'ın onu azdırmasına bağlayarak sorumluluğu aklınca Allah'a yıkmaktadır.

İnsanla beraber varlık sahasında yer alan şeytan, insana tesir etmeye çalışırken insanı koruyan onunla birlikte olup onun istediği şeklin dışında bir hayat yaşamaya çabalarken yalnız değildir. Kur'ân, şeytanın tesir gücünü ve metotlarını açık bir şekilde izah etmiştir. Hz. Peygamber de bu hususta ümmetini sahipsiz bırakmamış her an insanı gerekli davranış şekillerine yönlendirmiştir.

2.2.1. Şeytanın Tesir Edemedikleri

Bütün insanlar şeytanın muhatap kitesidir. Peygamberler dahi bundan müstağni değildir. Ne var ki şeytanın vesvese ve yönlendirmesinden uzak olmak insan için mümkündür. Bu da peygamberlere olduğu gibi insanlar için de geçerlidir. Şeytandan korunmanın en üst seviyesinde peygamberler vardır.

İnsanın mahlûk-ı eşref olmasını benimsemeyen ve ilahi emre karşı çıkıp secde etmekten kaçınan şeytan, Allah tarafından lanetlenip huzurdan kovulunca insanlara düşmanlı yapıp hak yoldan saptıracağına dair ahide bulunmuştur. Allah, şeytana gücünün ve hilelerinin zayıflığını,⁵³⁴ ulûhiyyetin mercîni saptırmayan insanlar üzerinde etkin olamayacağını, heva ve heveslerinin aleti olan insanları telkin ve teşvikleriyle kötülüğe yönlendirebileceğini ifade etmiştir.

⁵³³ Â'râf 7/16; Hicr 15/39.

⁵³⁴ Nisâ 4/76; İbrâhîm 14/22.

Tasavvufi düşüncede şeytan şerrin kaynağı kabul edilmiştir. Fakat o hiçbir zaman şerrin gücü olarak görülmemiştir. O insanın dünya hayatındaki imtihanı için bir araç, meleğin iyiliğe teşvik yönündeki ilhamlarına karşılık, insanları doğrunun karşısında kötülüğe yönlendirmek isteyen bir araçtır.⁵³⁵

Şeytan Allah'ın hâlis kullarına karşı güçsüzdür.⁵³⁶ Kur'ân ayetleri, şeytanın insan üzerindeki emellerinin batıl olacağını gösterir. Fakat şeytan, bazı insanların kendisine tâbî olacağına inandığı için insanla uğraşma işlemine devam etmiştir. Şeytan insanlara tesir etme sürecinde onlara sadece vesvese verir, kötülöklere sevk eder, ama zorla bir şey yaptıramaz. Eğer böyle bir gücü olsaydı, insanların kötölükler sebebiyle sorumlu olmaması gerekirdi. İblis, bütün vesvese ve dessaslığıyla beraber Allah'ın "muhlis" kullarına bir şey yapamaz. Onları doğru yoldan saptıramaz. Hatta onların derecelerinin yükselmesine sebep olur. Şöyle ki ona değil de Allah'a tabi olanlar bu ilticaları ile Allah katındaki değerlerini artırırılar.

Şeytan, insanın üzerinde suffî emelleri olan bir varlıktır. İnsanı azdırmak ve saptırmak için bütün yolları denemektedir. İnsanlara vesvese vermek ve aldatmak onun en büyük silahlarından. Fakat unutulmamalıdır ki vesvese vermek ve aldatmak sûretiyle İblis'in, halis mü'minler üzerinde hâkimiyet ve üstünlüğü yoktur. Bu, ancak yüce bir hikmete binâendir ki o da, âhirete inanan mü'mini ve bu hususta şek ve şüphe içinde olanı bildiğimizi, dolayısıyla herkese amelinin karşılığını vereceğimizi kullara göstermektir. Şeytan insanları kötölöğe, inkâra zorlamayamaz, sadece çağırır ve inkârı güzel gösterir. Şeytan, aldatmanın sebebidir, yaratıcısı değildir. Allah'ın, Şeytanı insanlara musallat kılmasındaki hikmetin, iyileri kötölölerden ayırmak ve insanları denemektir.⁵³⁷

Allah, şeytanın hâlis kullar nezdindeki güçsüzlüğünü şu ayetleriyle ortaya koymuştur: "(Haydi) Onlardan gücünün yettiğinin ayağını çağrıyla kaydır. Atlıların ve yayalarınla onların üzerine yürü. Onların mallarına ve evlatlarına ortak ol. Onlara vaadlerde bulun." Hâlbuki şeytan onlara aldatmadan başka bir şey vaad

⁵³⁵ Muharrem Çakmak, "Tasvufî Düşüncede Şeytan", (Basılmamış Yüksek lisans Tezi), AÜİF Erzurum 1994, s.1.

⁵³⁶ Hicr 15/42.

⁵³⁷ Sâbûnî, age., II, s. 977.

etmez. “Şüphesiz, ihlâslı (gerçek) kullarım üzerinde senin hiçbir hâkimiyetin olmayacaktır. Vekil olarak Rabbin yeter!”⁵³⁸

Bu ve benzer ayetleri bütün olarak ele aldığımızda karşımıza çıkan sonuç şudur: Şeytan insan üzerinde zorlayıcı bir otorite değildir. O insana istediğini yaptırma gücüne sahip değildir. İnsanın eylem ve faaliyetlerine kendi gücüyle yön veremez. Fakat insanda potansiyel olarak bulunan kötülük yapabilme kuvvesine, dürtüleriyle fısıldar vesvese verir ve insanın kötülük yapma isteğine biraz olsun etki de bulunur. Burada insanın mesuliyeti öne çıkmaktadır. Şeytanın insanın düşmanı olması demek insanın her defasında ona yenilmesi demek değildir. Evet, şeytan belli bir güçle donatılmıştır, fakat insan yaratılmışların arasında kıymet açısından en büyük paya sahip kılınmıştır. İnsanda iman denilen bir kuvve vardır ki insanın değerinin hareket noktası işte budur. Şeytanın varlığını ve kuvvetini kabul etmekle beraber insandaki bu iman cevheri şeytan ve avanelerine üstün gelmek için yeterli bir kalkandır. Zîra Allah, Kur’ân’da halis kullara şeytanın müdahil olamayacağını bildirmesi iman, amel ve erdem sahibi olanların şeytandan çok güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Hatta çok defa ifade ettiğimiz gibi şeytan da gücünün farkındadır. Yani gücünün zayıflığını iyi bilmektedir. İbrahim sûresi’ndeki şu ayet, şeytanın insanın zayıflığından yararlandığının bir alametir:

*“Hesaplar görülüp iş tamamlanınca Şeytan onlara şöyle diyecek: “Allah size doğru vaadde bulundu. Ben de size bir şeyler vaad ettim, ama sözümünden caydım. Doğrusu, benim size istediğimi yaptıracak bir gücüm yoktu. Sadece ben sizi dâvet ettim, siz de çağrımı kabul ettiniz. O halde beni ayıplamayın, kendi kendinizi kınayın. Ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz! Ben, sizin daha önce beni Allah’a şerik yapmanızı da reddetmiştim. Elbette, böyle zalimlerin hakkı gayet acı bir azaptır.”*⁵³⁹

Şeytanın insan üzerindeki etkisi, insan bedenini zayıf ve güçsüz gördüğü zaman atağa geçen, ancak beden gereken direnci gösterdiği durumlarda tesir edemeyen mikropların faaliyetlerine benzemektedir. Şeytanın insanın kalbini ruhunu ve en önemlisi imanını zayıf görmesi insana olan hücumunu ve tesir gücünü artıracaktır.

⁵³⁸ İsra 17/64-65.

⁵³⁹ İbrahim 14/22.

Nefisle baş başa verip insanı çökertmeye çalışan şeytan tek başına insan nezdinde etkinlik sahibi değildir. Hatta o sadece allah'ın izni dairesinde harekete edebilen bir varlıktır. Faaliyet sınırları Allah'ın dilemesi ile çizmiştir. Mevlânâ şeytanı şöyle tarif eder: Şeytan, O'nun kapısındaki aşağılık bir köpektir. -Tıpkı Türkmen kapısındaki köpek gibi- Şeytan köpeğini de Allah yaratmıştır; onda yüzlerce düşünce, yüzlerce hile halk etmiştir. İyinin-kötünün yüz suyunu gidersin diye yüz sularını ona gıda etmiştir. Halkın yüz suyu ona verilen tutmaç suyudur. Böyle olduğu halde, nasıl olur da canı, kudret otağının önünde kurban olmaz? İyilerden de kötülerden de nice kişiler var ki ayaklarını yere döşemiş, köpek gibi o kapıya yönelmiştir. Hepsisi de Tanrılık mağarasının eşliğinde köpek gibi yatmışlar, zerre zerre buyruk beklemede, kulak kabartmadalar. Ey şeytan köpeği! Halk bu yola ayak bastı mı onları sına! Saldır onlara, onları buraya koma. Bak bakalım, hangisi er hangisi dişi...⁵⁴⁰”

Şeytanın günah işleyene müdahale içinde olduğu da bir gerçektir. Şeytan isyanda olanın isyânını artır, küfre saplananın gözünü kapatır ve hidayete karşı ayak diretenin karanlıkta kalması için yardımcı olur. Âl-i İmrân sûresindeki ayette geçen “...بعض ما كسبوا...kazandıkları bazı şeylerden dolayı”⁵⁴¹ yani günahlarından dolayı şeytan onları hataya çağırdı anlamını ihtiva eder. Uhud günü önceden yaptıkları günahlar nedeniyle onların kalbine güç verilmedi. Ve onlarda savaştan kaçmışlardı. Çünkü onlar şeytana tapıyorlardı. Burada ki şeytanın istizlali, geri döndürmek yani savaşa sırt çevirmeyi ifade eder. Sebep de önceki günahlarıdır. Çünkü günah günaha itaat itaate çeker. Burada şöyle bir görüş vardır. “بعض ما كسبوا” Uhud günü Hz. Peygamberin okçulara her durumda yerinizde sabit kalın demesine rağmen bazı sâiklerle yerlerini terk etmelerine neticesinde yenilgiye uğradılar ve işledikleri günahlar nedeniyle onların ayaklarını kaydırıldı.⁵⁴² Ayet, uhud savaşı öncesi türlü mazeretler üretip savaşa katılmayıp Medine'ye dönenler için nazil olmuştur. Önceki günahları şeytanın ayaklarını kaydırmalarına neden olmuştur. Fakat bu günahların neler olduğu hakkında Kur'ân'da bir bilgi verilmemiştir.⁵⁴³

⁵⁴⁰ Murat Sülün, Mevlana'nın İslam Düşüncesi, Yayınlanmamış kitap, s. 107-109)

⁵⁴¹ Âl-i İmrân 3/155.

⁵⁴² Zemahşerî, age., I, s.225.

⁵⁴³ Yazır, age., II, s. 448-449.

Şeytan insanı saptırmak için insafsızca saldırılarda bulunur. Fakat her taaruzu başarı ile bitiremez. Bilhassa iman ve ihlâs ehline karşı kesinlikle etkisiz kalır. Ayet bu durumu şöyle açıklar: *“İman edenler, Allah yolunda savaşırlar. İnkâr edenler de tâğût yolunda savaşırlar. O hâlde, siz şeytanın dostlarına karşı savaşın. Şüphesiz şeytanın hilesi zayıftır.”*⁵⁴⁴

2.2.2. Şeytanın Peygamberlere ve Bazı Büyüklere Musallat Olması

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi şeytanın hile ve desiselerinden beri olmamakla beraber azami derecede ona karşı korunaklı olan bazı insanlar da vardır. Peygamberler bu hususta en ön safta olanlardır. Zîra vahye ilk muhatap olan ve vahyi tebliğ ve tebyin etme mükellefiyetleri olan insanların şeytanın tasallutuna boyun eğmeleri, ilahi vahyin tebliğinde bir nakîsaya neden olacağı unutulmamalıdır. Şeytanın etkisine açık olarak yaratılan peygambeler Allah tarafından insanlara en güzel örnek olarak gönderildikleri için şeytana karşı daha dikkatli olmaları çok normaldir.

Peygamberlerde ismet şarttır. Fakat yine de bir beşer olmaları hasebiyle her insan gibi dış dünyanın etkilerine peygamberler de şahit olmuşlardır. Onlar da yemiş, içmiş, uyumuş, evlenmiş ve beşeri gerekleri hassasiyetle yerine getirmişlerdir. Onlar da şeytanın etkisine maruz kalmaktan kurtulamamışlardır. Kur’ân’da şeytanın bazı peygamberlerle girdiği ilişkiler çok açık olarak ortaya konmuştur. Bu durum onların risaletine bir gölge düşürmemiş bilakis beşeriyetlerine vurgu olması anlamında insanlar için çok güzel örnek olmuştur. Zîra peygamberler de hem nefis hem şeytanla mücadele etmiş ve süreç peygamberlerin zaferiyle neticelenmiştir. İşte bu durum şeytanla mücadelenin keyfiyeti hususunda insanlar için eşiz bir örnek olmuştur.

Zaten Kur’ân’da Allah her insana olduğu gibi peygamberlere de şeytanları musallat ettiğini ifade etmiştir.⁵⁴⁵ Bu durum peygamberlerin şeytanla her an savaşır bir halde olduğuna örnektir. Hz. Peygamber’le ilgili olarak “şeytanın vesvesesi” vuku bulduğunda, Allah’a sığınmasının emredilmesi,⁵⁴⁶ islâm’ın ruhuna yakışmayan yerlerde şeytanın unutturmasıyla oturması halinde hatırladığında hemen oradan ayrılmasının

⁵⁴⁴ Nisâ 4/76.

⁵⁴⁵ En’âm 6/112.

⁵⁴⁶ Â’râf 7/200; Nahl 16/98.

emredilmesi⁵⁴⁷ şeytanın olası yönlendirmesine karşı peygamberin alacağı net tavırlar anlatılmaktadır. Bu da gösteriyor ki peygamberler ilahi emirlere uymadığı takdirde şeytanın etkisinden muaf olamamaktadır. Zîra, Peygamberlerin şeytan ve bütün şerlerle savaşımları, insanlık için, dünya hayatında doğrular üzerinde kalma, ahiret hayatında mutlu sona ulaşma anlamında en güzel örneklerdir.

Hiz. Muhammed, şeytanla mücadele etme, ümmetini onun kötü emellerine karşı koruma ve peygamber olmasına rağmen onun etkisine açık olma anlamında insanlara bütün hayatıyla çok açık olarak örnek olan bir peygamberdir. Bu durum Kur'ân'da açık olarak ortaya konur:

“(Ey Muhammed!) Biz senden önce her ne zaman bir elçi ya da haberci göndersek ve bu (elçi ve haberci) ne zaman (uyarılarına olumlu tepkiler almayı) umut etse, şeytan mutlaka onun güttüğü nihai amaca gölge düşürmeye kalkışmıştır; ama Allah şeytanın düşürmeye çalıştığı gölgeyi giderir ve mesajlarını kendi içlerinde açık ve anlaşılır kılar ve birbiriyle açılar. Çünkü Allah, doğru hüküm ve hikmetle edip eyleyen, mutlak ve sınırsız bilgi sahibidir.”⁵⁴⁸ (Yine de Allah'ın, bu tür şüphelere fırsat vermesi) şeytanın (peygamberlerin niyeti konusunda) düşürmeye çalıştığı gölgeyi kalplerinde bir eğrilik bir hastalık bulunan, kalpleri katılaştıran kimseler için bir sınama aracı kılmasındandır.”⁵⁴⁹

Buradaki temennînin asıl anlamı, gönlün arzu ettiği şeyi kişinin kendi içinde, hayalinde şekillendirip canlandırmasıdır. Zihinde canlandırılmış olan bu tabloya “ümmiyye” veya “münye” denilir ki, son zamanlarda bu kelime felsefede hayli önem kazanmış ve idealizm adı ile bir felsefe ekolünün oluşmasına kaynak görevini yapmış ve sanki uydurma olduğunun belli olması için dilimize terceme edilirken “mefkûre” kelimesi yaygın olarak kullanılmaktadır. Kur'ân özellikle bu âyetle anlatıyor ki, peygamberlik bir arzu bir temenni işi değildir. “O hevedan (kendi nefsinden)

⁵⁴⁷ En'âm 6/68.

⁵⁴⁸ Tüm peygamberlerin, özellikle Hiz. Peygamberin temennisi; tevhit inancının yerleşmesini, insanların ilâhî emir ve yasaklara bağlanmalarını sağlamaktır. Âyette, Hiz. Peygamber; aldığı vahiyleri insanlara tebliğ ettikçe, şeytanın onlara “Hiz. Muhammed şairdir”, “mecnundur”, “yalancıdır”, “emirlik istiyor” gibi vesveselerde bulunarak, onun risalet görevini ifasına engel olmaya çalıştığı konusuna dikkat çekilmektedir. Yoksa şeytanın, doğrudan doğruya peygambere, vahyin içeriğine etki yapacak bir vesvese vermesi söz konusu değildir. Bknz. DİB. Meali, Hacc 15/52'ye ait dipnot.

⁵⁴⁹ Hacc 22/52-53.

söylemiyor; *Kur'ân sadece bir vahiydir, ancak vahyolunur.*⁵⁵⁰ âyetiyle anlatılan peygambere temenni yakışmaz, çünkü vahiy tamamen hakkın emridir. Ümniyye'ye ise şeytan karıştırır. Başkaları şöyle dursun peygamber bile, insanlık gereği temennide bulunduğu vakit Şeytan onun arzusuna şüpheler karıştırır. Ümniyye (temenni) ise, heves ve hayal ile isabetsizlikten kurtulamaz. Demek ki peygamberlerin ismeti yani masum olmaları kesinlik ifade eden vahiy yönüyledir, yoksa ictihadiyla hareket ettiği zaman hata yapması mümkündür. Bunun üzerine Allah şeytanın karıştırdığı şüpheleri giderir. Sonrada Allah âyetlerini tahkîm eder, muhkemleştirir. Hiçbir şekilde red edilmesi sözü konusu olmayacak, hata ihtimali bulunmayacak bir tarzda kuvvetleştirir. Burada zamanda değil, rütbede terâhî (sonraya bırakmak) içindir. Çünkü bir gerçeğin güçlendirilip muhkemleştirilmesi, şüpheleri gidermekten sonra gelen daha üstün bir mertebe, daha yukarı bir basamaktır. Allah her şeyi bilir, hikmet sahibidir. Her şeyi hakkıyla bilen o olduğu gibi, şeytanın karıştırdığını da bilir. Yine her yaptığını hikmetle yaptığı gibi peygamberler de bile temenniye şeytanın karıştırmasıyla bağlantılı kılması, sonra o şüpheleri giderip âyetlerini muhkemleştirmesi de hikmetledir.⁵⁵¹

Unutulmamalıdır ki, peygamber bir arzu ve temenni de bulunduğu zaman şeytanın bir şeyler karıştırmasına imkân verilmeseydi veya o karıştırılan şey giderilip da Allah'ın âyetleri muhkemleştirilmeseydi, vahiy ile temenni'nin farkı olmazdı. O vakit ilim sahipleri de Kur'ân'ın ve dolayısıyla da peygamberliğin Allah tarafından gelen bir gerçek olduğunu bilemezlerdi. Fakat Allah'ın hikmetiyle öyle yapıldı, ta ki ilim sahipleri bilsinler de ona, o Kur'ân'a veya âyetleri tahkim işine iman etsinler Böylece kalpleri ona bağlanıp saygı duysun ve şüphesiz Allah iman edenleri doğru yola erştirir.⁵⁵²

Dikkat edilirse bu ayetler, şeytanın Hz. Muhammed'in lisanına Peygamberin Mekke'nin ileri gelenlerinin çağrısına inanması yönündeki temennisi çerçevesinde Mekke müşriklerinin bazı ilahlarına ilişkin övgü sözleri ilga etmek istemesi olayına işaret etmektedir⁵⁵³.

⁵⁵⁰ Necm 53/3-4.

⁵⁵¹ Yazır, age., V, s. 497.

⁵⁵² Yazır, age., V, s. 497.

⁵⁵³ Ebu Zeyd, age., s.18-19.

Hız. Peygamber'in hayatını incelediğimizde o zamanki toplumun algı ve yaşayışından farklı bir hayat tarzının oldu görülür. Yani içinde bulunduğu olguda hâkim değeri temsil eden genel yaşam tarzına mensup değildi.⁵⁵⁴ Bütün önde gelen insanların bir anlamda şeytanla irtibatlandırıldığı halde Hz. Peygamber'in şeytandan arı olduğunu ilk vahiy tecrübesinde Hz. Hatice bizzat şu sözleriyle ortaya koymuştur: *Hayır! Müjdeler olsun sana! Yemin ederim ki, Allah seni asla rezil etmez. Çünkü sen, akrabalarla ilişkilerini sürdürdün, yalan konuşmazsın, kimsesizi korur yoksulu giydiris, misafire ikram eder, hakkı savunanlara yardımda bulunursun.*"⁵⁵⁵ Bu ilk vahy tecrübesi sonrası Hz. Hatice'nin peygamberliği başlayan Hz. Muhammed'deki hastalık endişesi ve şeytan çarpması şeklindeki tereddütlerini izale ederken kullandığı cümleler çok manidardır.⁵⁵⁶ Zîra Hz. Muhammed, Melek Cebrail'le karşılaştıktan sonra evine döndüğünde büyük bir ürperti içerisindeydi ve halini kimseye izah etmeden bir örtüyle kaplanmayı istemişti. Hz. Hatice bir müddet sonra örtüyü kaldırdığında peygamberin endişeli haline bakarak *"Korkma! O gelen şeytan değil melektir."* diyerek Hz. Muhammed'i teskin etmiştir⁵⁵⁷.

Kur'an'daki vahy tanımlamalarından peygamber olmayanların da belli keyfiyetlede vahy aldıkları anlaşılır. Bunlar ilham olarak da anlaşılabilir. Nübüvvet dışı ilhamlar rahmani olabildiği gibi şeytânî de olabilir. Fakat peygamberlerin ilhamının şeytani olma ihtimali hiç yoktur⁵⁵⁸. Hem vahiy hem de peygamberler Allah'ın eliyle şeytandan korunmuşlardır: *"Eğer şeytanın fitlemesi seni dürterse, hemen, Allah'a sığın. Çünkü O işitendir, bilendir."*⁵⁵⁹

Ayet şeytandan gelecek olan iğvanın ilahi emre muhalif olması halinde onun şerrinden hemen Allah'a sığınmayı çıkış yolu olarak gösteriyor. Yine Allah'ın nimetinin büyüklüğünü ve cezasının şiddetini düşünüp yardım ve korumasına iltica ederek, gönlünden O'na sığınmayı veya dil ve gönülle ona sarılmayı emrediyor. Bu âyet

⁵⁵⁴ Ebu Zeyd, age., s. 85.

⁵⁵⁵ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, İstanbul ty., I, s.82.

⁵⁵⁶ Ebu Zeyd, age., s. 85.

⁵⁵⁷ İbn Haldun, *Mukaddime*, Beyrut ty., s. 92.; Muhammed Hamidullah, age., I, s.82.

⁵⁵⁸ Demirci, age., s. 136.

⁵⁵⁹ Â'âf 7/200.

Resulullah'a hitab sadedinde olsa da, bütün müminlere genel anlamda bir hitap olduğuna işaret eden bir tenbih niteliğini taşır.⁵⁶⁰

*Eğer şeytandan kötü bir düşünce seni dürtüklerse hemen Allah'a sığın. Çünkü O, işitendir, bilendir.*⁵⁶¹ Bu manadaki ayetlerin tamamında genel olarak insana şeytandan bir nezg/dürtü geldiği zaman Allah'a sığınması emredilmekte, O'nun işiten, bilen olduğu vurgulanmaktadır.

Müminler her durumda kötülüğe karşı iyilikle cevap vermesi şeytanın hiç arzulamadığı bir şeydir. Çünkü şeytan, müminler ve özellikle liderleri durumunda olanlar kişilerin yanlış davranışta bulunmasını ister ki haklarında delil olarak kullanabilsin. Şeytanın maskarası olmaktan kurtulmak için müminler, "şeytanın tuzağına düşmeyin" şeklinde uyarılmıştır.⁵⁶²

Ayet, çeşitli olaylar ve davranışlar karşısında Hz. Peygamber'in ruhunda uyanabilecek tepkiye, kızgınlığa işaret etmektedir. Nezg, gazabla bozulmak, can sıkılmasıdır. Peygamber de insandır. Müşriklerin küstah davranışları karşısında elbette kızıp canı sıkılacaktı. Fakat şeytanın ona musallat olup onu yoldan çıkarması mümkün değildir. Çünkü başka ayetlerde,⁵⁶³ şeytanın ancak azgınları saptırabileceği; Allah'ın halis kullarını azdıramayacağı, onları etkileyemeyeceği vurgulanmaktadır.⁵⁶⁴

Bir hadis-i şerif bu konuya ışık tutmaktadır. *"Her birinizin melekten ve cinden bir arkadaşı vardır. Ashabı, senin de cinden arkadaşın var mı yâ Resulellah? diye sorunca, Hz. Peygamber: Evet, benim de var, fakat Allah yardım edip beni ona galip getirdi de Müslüman oldu. Bana iyilikten başka bir şey emretmez, buyurdu."*⁵⁶⁵

Şeytanın vesvese verme faaliyetinden peygamberler de dâhil olmak üzere⁵⁶⁶ hiçbir insan muaf tutulmamıştır. Hz. Peygamber bir soru üzerine her insanın yanında bir şeytan bulunduğunu söylemiş, kendisinin de buna dâhil olup olmadığı sorusuna, *"Evet,*

⁵⁶⁰ Yazır, age., IX, s. 195.

⁵⁶¹ Fussilet 41/36.

⁵⁶² Mevdûdî, age., V, s. 195-196.

⁵⁶³ Hicr 15/42, İsra 17/65; Nahl 16/99-100.

⁵⁶⁴ Ateş, "Şeytan" md., age., XIX, s. 352.

⁵⁶⁵ Müslim, Müsâfirîn: 69; Dârimî, Rikak: 25.

⁵⁶⁶ En'âm 6/112.

fakat Rabbim ona karşı bana yardım etti de o bana teslim oldu."⁵⁶⁷ cevabını vermiştir. Başka bir hadislerinde Hz. Peygamber, şeytanın, kanın damarda dolaşması gibi her insanın damarlarında dolaştığını bildirerek⁵⁶⁸ hiç kimsenin şeytanın vesvesesinden kurtulamayacağına işaret etmiştir. Şeytanın kanın damarlarda dolaşması gibi insanın damarlarında dolaşması benzetmesi de onun insan tarafından hissedilmeyecek şekilde kendisine yaklaştığı ve tam bir gizlilik içerisinde hareket ettiğine işaret etmektedir. Nâs sûresi'nde vesveseci şeytanın "*Hannâs*" sıfatıyla zikredilmesi de bunu göstermektedir. Hannâs kelimesi "hunun"tan türetilmiştir. "Hunun"un anlamı açığa çıktıktan sonra saklanmak veya ileri çıkıp geri çekilmektir.⁵⁶⁹ *Hannâs* ise "hunun"un mübalağa sıgasıdır. Bu nedenle "*Hannâs*" kelimesi, söz konusu fiili çokça yapan, tekrarlayan⁵⁷⁰ anlamına gelmekte ve şeytanın vesvese verme işini gizlice yaptığını ve bu iş için sinsice fırsat kolladığını ifade etmektedir.⁵⁷¹

Şeytanın insanların zaaflarını çok iyi değerlendirerek ona gizlice yaklaşıp sinsice fırsat kollaması, onun güçlü olmaktan ziyade, aldatıcı ve kurnaz olduğunu; insanı doğrudan karşılamak yerine tuzak kurma ve arkadan vurma yolunu seçtiğini göstermektedir. O "erkekçe savaşmak yerine hile yapmayı ve tuzak kurmayı tercih etmektedir."⁵⁷² Bu hileleri ise gizli ve sürekli bir şekilde insana vesvese vermek sûretiyle uygulamaya koymaktadır.

Şimdi Kur'ân'da adı zikredilen bazı peygamberlerin şeytanın tasallutuna maruz kalması ve aralarındaki muameleleri incelenecektir.

2.2.2.1. Hz. Âdem (as) ve Şeytan

Şeytanın insanoğluna karşı ilk ameli Âdem'i Allah'n emrine muhalif davranışa sürüklemek olmuştur. Bu şeytan için büyük bir başarı olmuştur. Daha önceleri mutlu ve kabul gören bir hayat yaşamış olan iblis isyânı ve taşkınlığı yüzünden cennetten kovulmuştu. Fakat Âdem ve zürriyetini aldatma, saptırma ve azdırma imkânı,

⁵⁶⁷ Müslim, Münâfikûn, 70.

⁵⁶⁸ Buhârî, İ'tikâf, 8; Edeb, 121; Müslim, Selâm, 8,24.

⁵⁶⁹ Yazır, age., X, s. 188-189.

⁵⁷⁰ Mevdûdî, age., VII, s. 337.

⁵⁷¹ Kutub, age., XVI, s. 454.

⁵⁷² Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'ân-ı Kerîm*, s. 207.

kendisinden alınmamıştı. Zîra Âdem'e özgü şeref, asıl bununla ortaya çıkacaktı, hilafet tasarrufu bizzat bununla tahakkuk edecekti. Bu imkândan dolayı şeytan ne yaptı yaptı cennete bile girebildi.”⁵⁷³

Kur'ân'da şöyle buyrulur: “Bundan sonra yeminler edip nasihatçi rolüne bürünerek onları şöyle kandırdı: ‘...Rabbiniz size bu ağacı ancak, melek olmayasınız, ya da (cennette) ebedi kalacaklardan olmayasınız diye yasakladı.’ ‘Şüphesiz ben size öğüt verenlerdenim.’ diye de onlara yemin etti. Bu sûretle onları kandırarak yasağa sürükledi...”⁵⁷⁴

Böylece cennette ebedî kalma arzusuyla yasak ağaçtan onlara yedirtti. Çünkü onlar biliyorlardı ki melekler kıyamete kadar ölmezler.⁵⁷⁵ İşte İblis henüz cennette bulunan Âdem ve Havva'nın en gizli arzularını anlayabilmek için çok çabaladı ve sonunda anladı ki ikisinin de gizli ve asıl arzuları ebediliktir. Böylece İblis onların bu damarlarından girmiş; yeminler edip nasihatçi rolüne bürünerek onları kandırmıştır.⁵⁷⁶

Başka bir ayette İblis'in Hz. Âdem'i kandırırken kullandığı ifadeler şu şekilde nakledilmektedir: “Nihayet şeytan ona vesvese verip şöyle dedi: ‘Ey Âdem! Sana ebedilik ağacını ve yok olmayan bir saltanatı göstereyim mi?’”⁵⁷⁷

Bu ayette geçen ... وَمَلِكٌ لَا يَمُوتُ..., “yok olmayan saltanat” ifadesi İblis'in onlara saltanata olan zaafiyeti cihetinden de saldırdığını göstermektedir. Â'râf sûresi'ndeki “...مَلِكِينَ...” ifadesindeki lam harfini bu ayete dayanarak esre ile okuyan âlimler vardır. Bu durumda bu ayetteki “melikeyni” ifadesi saltanatı ifade etmektedir.⁵⁷⁸ Her iki halde de İblis'in, insanın sonsuzluk, mülk ve saltanata olan zaafiyetleri noktasından Hz. Âdem'e ve eşine saldırdığı ortaya çıkmaktadır.

⁵⁷³ Yazır, age., I, s. 277.

⁵⁷⁴ A'râf 7/20-22.

⁵⁷⁵ Kurtubî, age., VII, s. 178.

⁵⁷⁶ İbn. Kayyım Cevziyye, *Vesveseden Korunmak*, (trc. Ömer Temizel), İstanbul 2005, s. 26.

⁵⁷⁷ Tâhâ 20/120.

⁵⁷⁸ Kurtubî, age., VII, s. 179.

2.2.2.2. Hz. Eyyûb (as) ve Şeytan

“(Ey Muhammed!) Kulumuz Eyyûb’u da an. Hani o, Rabbine, “Şeytan bana bir yorgunluk ve azap dokundurdu.” diye seslenmişti. Biz de ona, “ayağını yere vur! İşte yıkanacak ve içecek soğuk bir su.” Dedik.”⁵⁷⁹ Hz. Eyyûb’un bu sızlanışı şeytandan gelen ve kendisini isyan etmeye zorlayan psikolojik baskıdan sıkıntı çektiğini ve bu baskıya karşı savaş verdiğini göstermektedir.⁵⁸⁰ Hz. Eyyûb’un çok zengin olduğu rivayet edilmektedir.⁵⁸¹ Kendisine şeytanın musallat olması, malının ve ailesinin yok olması ve sağlığını kaybetmesi şeklinde gerçekleşmiş ve bu durum yedi⁵⁸² veya onsekiz yıl sürmüştü.⁵⁸³

Onun bu belayla imtihan olunmasının sebebi hakkında birçok rivayet zikredilmiştir. Ancak bu rivayetler bir peygamberin yapmayacağı ve peygamberlik makamına yakışmayan davranışları içermektedir.⁵⁸⁴ Bu sebeple bu rivayetlere itiraz edilmiş; şeytanın kendisine musallat oluşunun sebebinin Eyyûb’un mallarını ve ailesini kaybetmesi ile hastalığı olduğu söylenmiştir. Şeytan ona bunları kaybetmesi ve hastalanması sebebiyle vesvese vermekteydi. O da bu vesveseyi gidermek için gayret sarf etmekteydi. Bu yüzden Rabbine kendisini kurtarması için dua etmişti.⁵⁸⁵ Allah, onun duasını kabul etti ve ayağını vurduğu yerden çıkan suyu içti, onunla yıkandı. Bu sayede hastalığından kurtuldu. Mallarına ve ailesine tekrar kavuştu.⁵⁸⁶

2.2.2.3. Hz. Yûsuf (as) ve Şeytan

Kur’ân’da Yûsuf Sûresi’nde onun hayatı geniş bir şekilde anlatılmış ve hayat hikâyesi “Ahsenü’l-Kasas / Kıssaların en güzeli” şeklinde nitelenmiştir.⁵⁸⁷ Bu kıssada şeytanın Yûsuf’a musallat olması iki kez zikredilmiştir. İlk olarak o, daha çocukken

⁵⁷⁹ Sâd 38/41-42.

⁵⁸⁰ Heyet, Kur’ân Yolu, IX, s. 584.

⁵⁸¹ Mustafa Âsım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 8. bs., Ankara 2004, I, s. 306.

⁵⁸² Lütfullâh Cebeci, *Kur’ân-ı Kerîm’e Göre Cin-Şeytan*, Kayseri ty. s. 104.

⁵⁸³ Köksal, age. I, s. 310.

⁵⁸⁴ Köksal, age., I, 307-308.

⁵⁸⁵ Cebeci, age., s. 104.

⁵⁸⁶ Köksal, age., I, s. 315-319; Şanlı, “Kur’ân’ Göre Şeytanın İnsanı Aldatma Yöntemleri”, s. 141.

⁵⁸⁷ Yûsuf 12/3.

babalarının Yûsuf'u çok sevmesini kıskanan kardeşleri ondan kurtulmak ve böylece babalarının sevgisinin sadece kendilerine yönelmesini sağlamak için onu kuyuya atmışlardı. Ancak oradan geçen bir kafilâ Yûsuf'u bulmuş ve onu beraberlerinde Mısır'a götürmüşlerdi.⁵⁸⁸

Bu yeni hayatında bir iftira sonucu zindana atılan Yûsuf, iki zindan arkadaşının gördüğü rüyayı tabir etmiş; birinin asılacağını, diğerinin kurtulacağını söylemişti. Kurtulacağını düşündüğü kişiye, efendisinin yanında kendisini anlatmasını tenbihledi.⁵⁸⁹ “Yûsuf onlardan kurtulacağını düşündüğü kişiye, ‘Efendinin yanında beni an.’ dedi. Fakat şeytan onu efendisine hatırlatmayı unutturdu da bu yüzden o, birkaç yıl daha zindanda kaldı.”⁵⁹⁰ Kur’ân’da Hz. Yûsuf’un şeytanın tasallutuna maruz kaldığı anlatılan ikinci hadise de budur. Söz konusu hadisede şeytanın unutturmasından bahsedilmektedir. Şeytanın kime, neyi unutturduğu hakkında iki rivayet aktarılmıştır:

Birincisi, Hz. Yûsuf, kurtuluşu Allah’tan başkasından beklediği için şeytan ona Allah’ı anmayı unutturdu. İkincisi ise şeytan zindandan çıkan gence, Hz. Yûsuf’u efendisinin yanında anmayı unutturdu.⁵⁹¹ Müfessirlerin çoğu bu görüşü benimsemişlerdir.⁵⁹²

Hapisten çıkan gencin onu efendisinin yanında anmayı unutmasının sebebi olarak Yûsuf’un zindandan çıkmak için maddi sebeplere tutunmayı hedeflemesi⁵⁹³ ve Allah’tan başkasından yardım istemesi gösterilmektedir. Buna göre o, Allah’tan başkasından yardım istediği için, ilahi bir ikaz olarak, kurtulan genç onu efendisinin yanında anmayı unutmuş ve bu sebeple de birkaç yıl daha zindanda kalmıştır. Bu ilahi ikaz, Yûsuf’un Allah’ın dostluğuna ve büyük ikramına mazhar olduğunu göstermektedir. Çünkü Allah, kendilerini toparlamaları ve kendisinden başkasından yardım dilememeleri için sevdiği kullara bu tür acı ikazlarda bulunur.⁵⁹⁴

⁵⁸⁸ Yûsuf 12/7-22.

⁵⁸⁹ Yûsuf 12/23-42.

⁵⁹⁰ Yûsuf 12/42.

⁵⁹¹ Heyet, Kur’ân Yolu, III, s. 234.

⁵⁹² Âlûsî, age., XII, s. 372; İbn Kesîr, age., VIII, s. 4072-4073; Taberî, age., III, s. 1007; Sâbûnî, age., II, s. 52.

⁵⁹³ Muhammed Mahmud, *Hicâzî, Furkan Tefsiri*, (trc., Mehmet Keskin), İstanbul ty. III, s. 185.

⁵⁹⁴ Kutub, age., , s.VII, 407-408.

Yûsuf, hapisten kurtulacağına inandığı o ikiden birine dedi ki: “Beni efendinin yanında an” yani benden söz et ki, beni kurtarsın. Fakat Şeytan, ona, efendisinin yanında anmayı unutturdu. Bu unutkanlık yüzden Yûsuf, yıllarca zindanda kalmaya devam etti. Elmalılı, Hz. Yûsuf’un “Beni efendinin yanında an” ki, belki beni buradan kurtarmaya yardımcı olur diyerek, bir kuldan meded umması onun zindandan çıkışını geciktirmiştir. Eğer Allah’a yönelip, “Ya Rabbi, beni buradan bir an önce kurtar” diye yalvarsaydı, o zaman araya şeytan giremeyecek ve Yûsuf da daha önce kurtulmuş olacaktı. Yûsuf durumunda olan takârrub ehline yakışan şey, bütün beklentilerini Allah’tan istemektir” şeklindeki yorumlarını doğru bulmamaktadır.⁵⁹⁵ Zîra Hz. Yûsuf haksızlığa uğramıştır. Haksızlığa uğrayan bir insanın, bu haksızlıktan kurtulması için başka bir takım yollara başvurması, ihtiyaç anında insanlardan yardım istemesi, onun Allah’ı unuttuğu, O’na dayanmaktan vazgeçtiği anlamına gelmez.⁵⁹⁶ İşte haksızlığa uğrayan Yûsuf da Allah’ı unutmaksızın ve O’na dayanmaktan vazgeçmeksizin bir insandan yardım istemiştir.⁵⁹⁷

2.2.2.4. Hz. Süleyman (as) ve Şeytan

Bu hususta Hz. Süleyman’ın şeytanlarla ilgi Kur’ân’da anlatılan münasebeti dikkat çekicidir. Kur’ân’da şeytanların Hz. Süleyman’ın emrinde çalıştıkları, şeytanlar arsından onun için dalgıçlık yapanlar, inciler çıkartan,⁵⁹⁸ kimileri de, kaleler heykeller, havuzlar kadar geniş leğenler ve ne dilerse⁵⁹⁹ onları yapan vardı. Burada Hz. Süleyman’ın şeytanla farklı bir ilişki boyutu ortaya çıkmaktadır. Hep kötülüğü şiar edinen şeytanın bir peygamberin emrine göre hareket etmesi çok dikkat çekicidir. Zîra burada zikredilen şeytanlardan maksad bu işlerde mahir cinlerdir. Cinlerin yapı ustası olarak Hz. Süleyman’ın emrinde çalışması, Rabbinin izniyledir, yoksa cin insana çalışmaz. Ayetteki “Onlardan her kim emrimizden saparsa...”⁶⁰⁰ cümlesi cinlerin de mükellef olduklarına bir uyarıdır. Bununla birlikte Hz. Süleyman’a çalışan cinlerin bir

⁵⁹⁵ Yazır, age., V, s. 45.

⁵⁹⁶ Mevdûdî, age., II, s. 465.

⁵⁹⁷ Yazır, age., V, s. 45.

⁵⁹⁸ Enbiyâ 21/82.

⁵⁹⁹ Sebe 34/13.

⁶⁰⁰ Sebe 34/12.

parça sapınca ve kayınca yanacak şekilde ateş kenarında, şiddetli bir baskı altında çalışıklarına da işarettir.⁶⁰¹

Bu ayetlerde aslında Allah'ın sonsuz ilminden bahsedilmektedir. Bu ilim insanlarınki gibi sınırlı ilim değildir. Denizin ve karanın derinliklerine dalıp, gizli hazinelerini Süleyman için çıkarmak ve bunların dışında onun için daha başka işleri yapmak üzere cinlerin onun emrine verilmesi de öyle... Cinler tamamen gizli yaratıklardır. Kur'ân ayetleri cin adı verilen ve bize görünmeyen bir varlık türünden söz etmektedir. İşte yüce Allah onların bir kısmını, onun adına denizin ve karanın derinliklerine dalsınlar ve bunun dışında daha başka işler de yapsınlar diye Hz. Süleyman'ın emrine vermiştir.⁶⁰²

Hız. Süleyman ile ilgili Bakara sûresi'nde geçen bir konu da çok mühimdir. Hz. Süleyman'ın sahip olduğu güç ve mülkün temelinde o dönemde yaygın olan kehanet ve sihir ilminin olduğu iddiâsı cinlerin kâhinlere haber getirdikleri ve bu kâhinlerin bu bilgilere dayanarak kitaplar tedvin ettikleri anlayışına dayanır. Cinlerden aldıkları bilgileri kitaplaştıran kâhinler bu bilgileri insanlara da öğretiyordu. O dönemde cinlerin bütün gaybı bildikleri inancı vardı öyle ki Süleyman'da cinlerden gelen bilgilerle mülküne sahip olduğu, insanları ve cinleri yönettiği, rüzgâra hükmettiği, yani kehanetle üstünlük elde ettiği inancı yaygındı. Böyle bir anlayış da şeytanların onlara olan sihiri ve göz boyamasıyla ortaya çıkmıştır⁶⁰³ /...Süleyman inkâr etmedi⁶⁰⁴ ayeti bilgilerin cin şeytanlarından olduğunu ve insanların iftiralarının asılsız olduğunu ortaya koymuştur.⁶⁰⁵

2.2.2.5. Hz. Musa (as) ve Şeytan

Kur'ân'da şeytanın Hz. Musa'ya musallat oluşundan 28. Kasas sûresi'nin 15. ayetinde anlatılmaktadır: "*Musa halkın habersiz olduğu bir sırada şehre girdi. Orada biri kendi tarafından, diğeri düşmanı tarafından; kavga eden iki adam gördü. Kendi tarafından olan, düşmanına karşı ondan yardım istedi. Musa da ona bir yumruk indirip*

⁶⁰¹ Yazır, age., VII, s. 343

⁶⁰² Kutub, age. c. 10, s. 160.

⁶⁰³ Zemahşerî, age., s.102.

⁶⁰⁴ Bakara 2/102.

⁶⁰⁵ Zemahşerî, age., s.102

onu öldürdü. Musa, 'Bu şeytanın işidir. O, gerçekten apaçık bir saptırıcı düşmandır.' dedi.⁶⁰⁶

Hız. Musa hangi tarafın haklı olduğunu anlamaya çalışmadan kavimdaşı olan adamın yardımına koştuğu için bu işi şeytana atfetmiştir. Bu yardım sonucunda karşı taraftaki adamın ölümüne değil, sırf bunu ırkî peşin hükümlerle yaptığına pişman olmuştur. Çünkü o, bu davranışıyla ırkî bir ayrıma giderek büyük bir suç işlediğinin farkına varmış, bu yüzden de bu işe "şeytanın işidir." demiştir. Kur'ân asıl bu noktaya dikkat çekmiştir.⁶⁰⁷

2.2.2.6. Hız. Meryem ve Şeytan

Bir ayette, Hız. Meryem'in annesinin, kızı Meryem'i şeytandan korumasını Allah'tan dilediğini görmekteyiz: "Onu doğurunca, "Rabbim!" dedi, "Onu kız doğurdum." Oysa Allah, onun ne doğurduğunu daha iyi bilir.⁶⁰⁸ "Erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Onu ve soyunu kovulmuş şeytandan senin korumana bırakıyorum."⁶⁰⁹

Şeytan daha doğuştan her insanı azdırmak ister. Meryem ve oğlunu ve onların sıfatlarında olanları azdırmaya muktedir olamamıştır. Çünkü bu vasıflarda olan herkes onun iğvasından emin olur.⁶¹⁰

Bütün bu açıklamalardan anlaşılacak olan şudur ki, peygamberler de şeytanın işlev alanının dışında değildir. Bu konuda insanlarla farklılıkları yoktur. Fakat peygamberlerin direnme gücünün yüksek olması ve şeytanın hile ve tuzaklarını çok iyi bilmeleri onları şeytana karşı korunaklı kılar. Bilhassa vahy alma ve iletmede "şeytanın vahye müdahale edememeleri" hususunda ilahi bir koruma altındadırlar.⁶¹¹

⁶⁰⁶ Kasas 28/15; Şuarâ 26/19-20.

⁶⁰⁷ Esed, age., s. 785.

⁶⁰⁸ Âyet-i Kerîme'deki bu ifade, İmran'ın karısının doğurduğu kızın, hayalinde canlandığı ve adadığı erkekten daha hayırlı olacağına işaret etmektedir. Çünkü bu kız, Hız. İsa'nın annesi olacaktır. Bkz; DİB. Meali Âl-u İmran 3/36'ya ait dipnot.

⁶⁰⁹ Âl-i İmrân 3/36.

⁶¹⁰ Zemahşerî, age., s. 186.

⁶¹¹ Karşlı, "Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Şeytan Ve İnsanla Olan İlişkisi, s. 104.

Kur'ân'da, Peygamberlerden başka bazı insanların da şeytanın tesirlerine karşı devamlı teyakkuz halinde olduğu belirtilir. Böyle insanlar şeytanın aldatıcı hilelerine karşı kendilerini hep murakabe halinde tutarlar. Bundan dolayı da şeytanın hilelerinden emin olurlar. Bu hal bir anlık değil aksine bir ömür dikkat gerektiren bir durumdur. Şeytan onlara da vesvese vererek aldatmaya saptırmaya uğraşacaktır fakat onların bu dikkat halleri şeytandan korunmak için bir sper olmaya devam edecektir. Şeytana karşı dikkatli olma halleri onların masum ve korunmuş oldukları anlamına gelmemekle beraber Allah'ın emirleri doğrultusundaki davranışları ve kendi gayretleri onlar şeytana karşı dirençli bir duruma getirdiği bir gerçektir. Allah iyi hal üzere istikrar bulmak isteyenlere bu imkânı lütfetmiştir.⁶¹² *"Ey iman edenler! Eğer Allah'tan korkarsanız, o size iyi ile kötüyü ayırt edecek bir anlayış verir. Suçlarınızı örter ve sizi bağışlar. Çünkü Allah büyük lütuf sahibidir."*⁶¹³

Allah'tan bu insanlara yardım geldiğini unutmamak gerekir. Fakat aslolan bu insanların şeytana ve onun dostlarına karşı verdiği mücadeledir. İlahi desteğe layık olanlar, ihlâslı,⁶¹⁴ takva sahibi⁶¹⁵ ve rablerine tevekkül edenlerdir.⁶¹⁶ Bu vasıflarıyla, hali olmadıkları şeytan hile ve aldatmacalarına karşı hep kendilerini korurlar ve ilk yaratılışlarındaki safi özlerini muhafaza ederler.

Burada şunu söylemek mümkündür ki; iblis yeryüzünün ve gökyüzünün inceliklerine ve sırlarına vakıf olan insanları idlal etmek için insanları aldatabilecek çeşitli sûretlerde zahir olmak ister. Fakat Hz. Muhammed ve onun varisleri mesabesinde olan iman ve ihlâs ehlinin sûretine hiçbir şekilde bürünemez. Çünkü Hz. Peygamber ve onun salikleri Allah'ın "Hâdî" isminin tezahürleridir. Fakat iblis ve onun tebâsı tam tersine "Mudıll" isinin mazharlarıdır. Bu vasfından ötürü iblis ve avanesinin kendi mazhariyetinin dışına taşıp Hadi isminin tecelligahı olması mümkün değildir.⁶¹⁷

⁶¹² Leyl 92/5-10.

⁶¹³ Enfâl 8/29.

⁶¹⁴ Hicr 15/40.

⁶¹⁵ Â'râf 7/201.

⁶¹⁶ Nahl 16/299.

⁶¹⁷ Mevlâna, *Mesnevî*, age., I., s. 30.

2.2.3. Şeytanın Tesir Ettikleri

İnsan takva ve fücurun potansiyel olarak kendinde bulunduğu bir varlıktır. İyilik melekeleriyle hareket edenler istikameti hayır üzere olanlardır. Bu grup insanlar Allah'ın yardımıyla ve azimleriyle şeytanın şerrinden ve tesirinden emin olurlar. Fakat fücür melekesini besleyenler şeytanın tesirine müsait bir durumda olanlardır. Şeytan gibi Allah'a isyanı tercih edenler hem günaha daha meyilli hem de şeytana karşı da ha dayanıksız olanlardır. Şeytanın tesirine maruz kalanlar, onun hile ve vesveselerine yem olabilecek düşünce davranış içinde olanlardır. İnsan şeytanın etkisine maruz kalıp boyun eğmeden önce kendi hür iradesiyle şeytana alet olabilecek bir yaşam tarzında belirli bir mesafe kaydetmiştir. Yani ilk hareket insandan sadır olmuş daha sonra şeytan insan üzerinde bir etkinlik gösterebilmiştir.⁶¹⁸ Şeytan tabir yerindeyse insana sapmak istediği yolda takviye bir kuvvet olarak yardım etmektedir. Yani yer çekimi kanununa uygun olarak nasıl ki yüksekte bırakılan bir madde yere düşmek zorundaysa, haktan yüz çevirmiş bir insanın onu ağzı açık bir halde bekleyen şeytanın tuzağına düşmek mecburiyetindedir.⁶¹⁹

Şeytanın Allah'ın kullarından nasip alması bazı kimseleri aldatarak doğru yoldan çıkarması ve kendisine itaat ettirmesidir.⁶²⁰ Şeytanın Âdem'le Havva'yı aldatmasıyla bugün insanları aldatması arasında fark yoktur. O vakitte Âdem'e sunduğu müspet gibi gözüken aldatma yollarını bugün de Âdem'in cinsinden muhatapları olan insanlara sunmaktadır. Aldatma yolları ve muhatapları aynı olan şeytanın elde ettiği sonuçlar da aynı olmaktadır. Bazı insanlar şeytanın dürtüleriyle ve içlerinde olan kötü eğilimleriyle Allah'ın emirlerini bir an olsun hatırlamazlar ve adeta şeytanın oyuncağı konumuna düşerler. Allah'a uymaktansa şeytanın emirlerine boyun eğler. Bunlar ahretinin varlığını, bir gün mutlaka hesabın olacağını hatırlamak bile istemezler. Hatta kendilerine dini emirler sunulacak olsa dinlemez veya hiç önemsemezler. Böyle insanlar kendilerini hüsrana hazırlayan şeytanı dost olarak seçmeyi tercih ederler.⁶²¹

⁶¹⁸ Karslı, "Kur'ân-ı Kerim'e Göre Şeytan Ve İnsanla Olan İlişkisi, s. 97.

⁶¹⁹ Karslı, "Kur'ân-ı Kerim'e Göre Şeytan Ve İnsanla Olan İlişkisi, s. 100.

⁶²⁰ Nisâ 4/118.

⁶²¹ Nisâ 4/119; Zuhurf 43/36.

Şeytanın insana karşı tasarrufta bulunabilmesi, ancak insanın Allah'ı anmaktan yüz çevirmesi sûretiyle meydana gelebileceği şeklinde açıklanabilir. Zaten bu durumu Allah insana ikaz mahiyetinde bildirmiştir: *"Kim, Rahmân'ın Zikri'ni görmezlikten gelirse, biz onun başına bir şeytan sararız. Artık o, onun ayrılmaz dostudur. Şüphesiz bu şeytanlar onları doğru yoldan saptırırlar. Onlar ise doğru yolda olduklarını sanırlar. Sonunda bize geldiğinde, arkadaşına, "Keşke benimle senin aranda doğu ile batı arası kadar uzaklık olsaydı! Ne kötü arkadaşmışsın!" der.*"⁶²²

Şeytanın musallat olduğu kişi Allah'ı anmadıkça şeytan ondan ayrılmaz. Bu Allah'ın yasası gereğidir. Nasıl kirli cisimlere sinekler konar, kokuşmuş yerler böceklerin, haşerelerin barınağı olursa, Allah'ı anmaktan gafil olan insanın ruhu da vesveselerle kötü düşüncelerle dolar. Şeytanın arkadaşı olan böylesi insanlar da, hak yoldan saparlar ve insanları da saptırırlar fakat sapıklıklarının farkında olmazlar hak yol üzere olduklarını sanırlar.⁶²³

Başka bir ayette Allah, ilahi mesaja kulak tıkayan müşriklere karşılığı verir: *"Biz onların başına birtakım arkadaşlar sardık da bu arkadaşlar onlara geçmişlerini ve geleceklerini süslü gösterdiler. Böylece kendilerinden önce gelip geçmiş olan cin ve insan toplulukları ile ilgili o söz (azap), onlar için de gerçekleşti. Çünkü onlar ziyana uğrayanlardı.*"⁶²⁴ Zîra şeytan böyle kişilere önlerine serilmiş bulunan bütün dünyevî cazibelerin sınırsız zevklerini, hiçbir ahlakî seçme yapmaksızın, onlar için baştan çıkarıcı kıldı ve aynı zamanda, yeniden dirilme ve Allah'a hesap verme düşüncesini bir yanılsama gibi görerek dışlamalarına yol açtı ve böylece, bilgi alanları dışında kalan şeyler konusunda onlara yanlış bir güvenlik duygusu verdi.⁶²⁵

Şeytan böyle kişilere arkadaş misali yakın olur. Öyleki kabuğunun yumurtayı sarması gibi onları sarmışlar, başlarına dolanmışlardır.⁶²⁶ Çünkü *"Kim o çok esirgeyici (Allah)nin zikrinden göz yumarsa, biz ona şeytanı musallat ederiz. Artık bu onun (ayrılmaz) bir arkadaşıdır.*"⁶²⁷ buyurulmuştur. Bundan sonra Allah'ın iblis'e olan azap

⁶²² Zuhuf 43/36-38.

⁶²³ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, XII, s. 252.

⁶²⁴ Fussilet 41/25.

⁶²⁵ Esed, age., s. 975.

⁶²⁶ Yazır, age., VI, s.553.

⁶²⁷ Zuhuf 43/36.

sözü gerçekleşir ki o sözde *“İşte bu doğru. Ben şu gerçeği söyleyeyim: Andolsun cehennemi senden ve onların sana tabi olanlarından, topunuzdan tıka basa dolduracağım.”*⁶²⁸

Şeytan aslında kendi sonunu baştan bilmekteydi ki o kendine uyanlara birlikte ateşte yer alacaktı. Fakat buna rağmen kendi yanlış mantığına dayanarak çizdiği yolundan ayrılmaya niyeti yoktu. Allah, insanoğulunu her defasında ona karşı uayrmıştır. Hatta geçmişte ibretlik olan hadiseleri insanların bilgisine sunarak ondan sakınılmasını gerektiğini, aksi takdirde hüsrân dolu bir sonucun insanları beklemekte olduğunu belirtmiştir. Şu ayetler buna misaldir:

*“Ey Âdemoğulları, şeytan, ana babanızı, çirkin yerlerini onlara göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi, sizi de (şasırtıp) bir belâyâ düşürmesin! Çünkü o ve kabilesi, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Biz şeytânları, inanmayanların dostları yaptık.”*⁶²⁹, *“... Çünkü onlar, şeytanları Allah’tan ayrı dostlar tuttular ve kendilerinin de doğru yolda olduklarını sanıyorlar.”*⁶³⁰

Kur’ân’da insan ve cin şeytanlarının, peygamberlere düşman oldukları, kötülerin birbirlerini yaldızlı sözlerle aldatıp gurura düşürdükleri belirtiliyor.⁶³¹ Buradaki şeytan sözü ile kâfir cinler anlaşılır. Fakat bu ayette, insanları yaldızlı sözlerle kandırıp yoldan çıkaran insanlar da şeytan olarak nitelendirilmiştir. Bunların şeytanla ortak vasfı, fiskos, fısıltı, gizli sözlerle kandırmak, kötü düşünceler aşılamdır. Böyle yapan insanlar da şeytanlık sıfatını kazanırlar. Nâs sûresi’nde de kötü düşünceler fısıldayan cin ve insan şeytanlarından Allah’a sığınılması emredilmektedir.⁶³²

2.3. ŞEYTANIN İNSANA TESİR YÖNTEMLERİ

Şeytan, insanı doğru yoldan saptırarak Allah katında kendi gibi değersiz bir konuma düşürmeyi geye edinmiştir. Şeytan her an faal bir varlık olarak kıyamete kadar işlevini devam ettirecektir. İnsanları aldatmada çeşitli entrikalara başvurarak emelini

⁶²⁸ Sâd 38/84-85.

⁶²⁹ Â’râf 7/27.

⁶³⁰ Â’râf 7/30.

⁶³¹ En’âm 6/112.

⁶³² Ateş, “Şeytan” md., Kur’ân Ansiklopedisi, XIX, s. 342.

gerçekleştirmek için uğraşacaktır. Allah'ı anlama, O'na ulaşma ve O'nun rızasını kazanma yolunda kendi tabiriyle "oturarak"⁶³³ insana engel olmaya çalışmış, halen çalışmakta ve kıyamete kadar da çalışmaya devam edecektir. O, bu "oturma" noktasında çeşitli stratejiler geliştirerek insanları bu stratejiler sayesinde hak yoldan alıkoymak isteyecektir.⁶³⁴

Şeytan sadece ek bir kişi ile uğraşarak mesaisni tamamalamaz aksine insanları hem bireysel olarak hem de toplumsal olarak zarar uğratmak için çaba sarf etmektedir. Onun, bütün insanları muhatap kabul ettiği bir gerçektir. Ona göre mümin, kâfir, fasık, münafık ve hatta peygamberler dahi hedef kitle kabul edilmektedir. Fakat o asıl mesaisini varlık sebebi olarak, kendinde Allah'a karşı sorumluluk bilinci olan iman eden kişileri saptırmada kullanmaktadır. Şeytan insanları dindar bir hayat yaşamından uzaklaştırmak için verdiği uğraşlarda başarı elde edince insanın peşini bırakacağı düşünülmemelidir. Belki o insanla ilişki tarzında değişiklik olabilir. Fakat o yine şeytanın hedef kitlesinde olmaya devam edecektir. Küfür içerisinde olan kişi ve ya kişileri savaşa kışkırtarak siyasi, içtimai ve iktisadi bir takım problemlere sevk edebilecektir. Bunun örneğini Bedir'de kâfirleri aldatarak müslümanlarla savaşa kışkırtmalarında görebiliriz.⁶³⁵ İnsanlara nüfuz etmede birçok alternatifi olduğu bildirilen şeytan kişinin haline göre farklılık arz eden aldatma yöntemlerini kullanarak etkinlik çabalarını sürdürmektedir. Adeta her bir insana uygulanacak ayrı bir yöntemiyle şeytan kendini zinde hisseden bir varlık görünümü vermektedir. Şeytan etkileme sürecinde faal olarak varken insanların karşılaştıkları sonuçlarını insanla paylaşmaktan imtina etmektedir.

Şeytan, bilindiğinin aksine insanın sadece ibadet hayatına müdahale edip Allah ile kul arasına girmek için uğraşmakla yetinmemektedir. Bilakis insana Kur'ân'da ifade edildiği üzere dört bir taraftan hücum edip her türlü etkiyi yapmak için uğraşmaktadır.⁶³⁶ Evet, Şeytan insanların ibadet hayatına etki etmek için çaba sarf eder, bunun yanında insanları kumar, zina, içki gibi nefse hoş gelen birtakım yasaklara da yönlendirerek sosyal hayatına etki etmektedir. Şeytan insanları daha çok psiko-sosyal

⁶³³ Â'râf 7/16.

⁶³⁴ Şanlı, "Kur'ân'a Göre Şeytanın İnsanı Aldatma Yöntemleri", s. 103.

⁶³⁵ Karşı, "Kur'ân-ı Kerim'e Göre Şeytan Ve İnsanla Olan İlişkisi", s. 74.

⁶³⁶ Â'râf 7/17.

açından etkilemeye çalışmaktadır. Mesela insanların günlük yaşamında unutkanlık yaşamaları, çeşitli nedenlerle üzüntü ve sıkıntılarla boğuşmak, aile fertleri ve birlikteliği gereken insanlar arasındaki bağların kopması, insanların birbirlerine karşı kin ve düşmanlı beslemesi şeytanın insanlar üzerindeki etkinliklerinden bazıları olarak değerlendirilmektedir. Şeytan bütün bu faaliyetlerini insanlardan ve şeytanlardan olan dostlarıyla gerçekleştirmektedir.

İnsana tesir etme çabalarında şeytanın kandine has kullandığı bazı yöntemler vardır ki bu, muhatap olan insanın durumuna göre değişiklik gösterir. Bu başlık altında şeytanın tesir yöntemlerinden öne çıkan bazılarını burada inceleyeceğiz.

2.3.1. Vesvese Verir

الْوَسْوَسَة sözcüğü, Kur'ân'da şeytanın insana tesir etme yöntemlerinden biri olarak gösterilen ve ona isim olan “alçak ve gizli sesle fısıldamak” anlamında الْوَسْوَاسُ mastarından türemiştir.⁶³⁷ “...فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ...” “...derken şeytan ona vesvese verdi...”⁶³⁸ Bu ayette “vesvas” kelimesi şeytanın fısıltısı anlamında kullanılmıştır.

Lügatlarda, gizli ses, nefiste oluşan düşünce,⁶³⁹ saptırmak kastıyla söylenilen gizli söz, nefiste meydana gelen hatıra, içi rahat etmeme, kuruntu, şüphe, tereddüt,⁶⁴⁰ hışırta, fısıltı gibi gizli ses” anlamına gelmektedir.⁶⁴¹ Avcının ve köpeklerin, avın yuvasından çıkması için hafifçe çıkardığı ses ile kadınların ziynet eşyalarının çıkardığı sese de vesvese denmiştir.⁶⁴²

El-Vesvas “الْوَسْوَاسُ” mastarının vesvese vermede mübâlağa ifade eden bir anlamı vardır.⁶⁴³ Yani bu vesvese verme işini çok yapan anlamında bir mastardır.

Kavram olarak baktığımızda, akla gelen kötü düşünce ve bozuk fikir anlamlarını ihtiva eder.⁶⁴⁴ Ayrıca vesvesenin muhtevasında yavaşça kulağa fısıldama

⁶³⁷ İsfahânî, *Müfredât*, “v-s-v-s” md., s. 869.

⁶³⁸ Tâhâ 20/120.

⁶³⁹ Cevherî, *es-Sıhah*, II, s. 985.

⁶⁴⁰ Âdem Dölek, “Hadislerde İman Hususundaki Vesveseler Tedavi Yolları ve Telkinin Önemi”, Ankara 2006, S. 42, s. 123.

⁶⁴¹ Yazır, IV, s. 24.

⁶⁴² Cevherî, *es-Sıhah*, II, s. 985; İsfahânî, *Müfredât*, “v-s-v-s” md., s. 869.

⁶⁴³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Ârab*, “v-sv-s” md., VI, s. 4840; İsfahânî, *Müfredât*, “v-s-v-s” md., s. 869.

tonunda söylenmiş insanın kafasını karıştırıp ona yanlış telkinler sokan,⁶⁴⁵ kulakla duyulamayacak şekilde söylenen söz,⁶⁴⁶ nefsin veya şeytanın kalbe koyduğu faydasız, hatıra ve düşünceler ve bir nefse bu şekilde gizli olarak söz bırakma,⁶⁴⁷ anlamları da vardır.

Nâs sûresi'nin 4. ayetinde şeytan, *vesvas* “وَسْوَاس” olarak nitelenmiştir. “وَسْوَاس” sözcüğü, vesvese vermede en başarılı olan şeytana ad olmuş, bu özelliğini çok kullandığından sanki vesvesenin bizzat kendisi haline dönüşmüştür.⁶⁴⁸ Zîra o vesvesenin kaynağı olup kendisini bu işe adamıştır.⁶⁴⁹ Bu kelimedede, gerçekleştirilen fiilin sürekliliği ve tekrarı söz konusudur. Çünkü insanı bir kere kışkırtmak yeterli olmaz. Ona bir fiili işletebilmek için onu tekrar tekrar kışkırtmak gereklidir.⁶⁵⁰ Vesvese kelimesi Kur'ân'da beş yerde geçmektedir.⁶⁵¹ Ayetlerin dördünde vesvesenin şeytandan olduğuna işaret edilir.

Terim olarak vesvese, zihinde irade dışı beliren ve kişiyi kötü ya da faydasız bir düşünce ve davranışa sürükleyen, kaynağı belirsiz fikir, şüphe ve kuruntulara denir.⁶⁵² Ayrıca fısıltı, hışırtı gibi gizli seslere de vesvese denir. Gönülde birbiri arkasından gelip tekrar eden gizli söz de vesvesedir. Şeytan insana sokulur ve tıpkı nefis gibi ona sinsi bir şekilde vesvese verir, onu kandırır, ona telkinde bulunur.⁶⁵³

Şeriat örfünde ise, nefis ve şeytanın insanın kalbine bıraktığı kötü düşüncelere, fısıldadığı olumsuz ve çirkin sözlerle vesvese denmiştir.⁶⁵⁴

Bazı düşünürler vesveseyi, zihinde gayri irâdi beliren, varlığı sistemli bir düşünce faaliyetine dayanmayan hatıra türünden psikolojik olaylara benzetirler ve genel olarak insanı din ve ahlak dışı davranışlara yönelten bir durum olarak kabul ederler.⁶⁵⁵

⁶⁴⁴ İsfahânî, *Müfredât*, “v-s-v-s” md., s. 869.

⁶⁴⁵ İzutsu, Toshihiko, *Kur'ân-ı Kerîm'de Allah ve İnsan*, (trc., Süleyman Ateş), İstanbul ty., s. 206.

⁶⁴⁶ Kutub, age., XVI, s. 452.

⁶⁴⁷ Yazır, age., X, s. 187.

⁶⁴⁸ Hayati Hökelekli, “Vesvese” md., *Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, IV, s. 548.

⁶⁴⁹ Âlûsî, age., XXX, s. 286.

⁶⁵⁰ Mevdûdî, age., VII, s. 337.

⁶⁵¹ Â'râf 7/20; Tâhâ 20/120; Kâf 16; Nâs, 114/4-5.

⁶⁵² Hökelekli, “Vesvese” md., *Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, IV, s. 548.

⁶⁵³ Nisâ 114/1-6.

⁶⁵⁴ Tuncer, “Kur'ân'da Cin ve Şeytan”, s. 198.

Kur'ân'a göre şeytan insanlara vesvese ile tesir etmeye çalışan bir varlıktır, hatta insanı kötü ahlak ve din dışı davranışlara meylettiren de bizzat şeytandır. Üstelik Kur'ân'da, “İnsanların kalplerine sinsice vesvese veren”⁶⁵⁶ diye tarif edilen şeytan, vesvesenin kaynağı konumunda gösterilmiştir.

Aynı sûrede “sinsice vesvese veren” varlıktan kastedilen şeytandır ve ayetin devamında cinlerden ve insanlardan bahsedilmesi de buna delildir. *Hennâs* /الخنَّاس/, “الخنَّاس” kökünden türeyen *henus* “الخنس” mastarından mübalağalı ism-i fâil olup *vesvas*'ın “وسواس” sıfatı konumundadır. Gerilemek geri durma, saklanmak anlamlarına gelir. Sinsi bir şekilde geri çekildikten sonra fırsat bulduğu ilk anda insana sokulur diye tefsir edilmiştir.⁶⁵⁷ Râgıp el-İsfehâni de ayetteki hannâs'ı şeytan olarak tarif eder ve Allah'ın adı anıldığı zaman büzülen, sinen, saklanan şeytanın bu işini “يَخْنُسُ” kelimesiyle açılır.⁶⁵⁸ “Çünkü o Allah'ın ismini duyduğu zaman büzülür kaybolur.”⁶⁵⁹ der.

Vesvese, sistemli bir zihin faaliyetine dayanmaz, zaman zaman kendiliğinden ortaya çıkan hatıra türünden psikolojik bir olaydır. İnsanı din dışı davranışlara yönelten bir “iç itme” yani bir nevi dürtüdür. İşte bu anlamdaki vesvesenin kaynağının şeytan olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla şeytanın insanın zaafalarını çok iyi değerlendirmek sûretiyle günümüz psikolojisinde “şuur altı teklin” olarak bilinen yöntemle insanları aldattığı ifade edilmiştir.⁶⁶⁰

Vesvese Kur'ân'da şeytanın insanı etkileme yöntemini en güzel anlatan kavramdır. İnsanın dışında bir varlık olan şeytan, insana etkisini psikolojik yollarla gerçekleştirir. Bu durum günümüzde “şuuraltı telkini” olarak tanımlanmaktadır. Zîra şeytan, vesvese yoluyla insanı etkilerken insandaki içgüdüsel eğilimleri harekete geçirir. Bunlar, insanda fitratıyla birlikte var olan arzular, istekler, hevesler, tutkular gibi bazı tabîi duygu ve düşüncelerdir. Şeytan, insanın benliğindeki bu kabiliyetleri de sinsice tavrıyla etkileyerek insanı kendine yaklaştırmak gayesiyle muhatabı üzerinde şu üç

⁶⁵⁵ Hökelekli, “Vesvese” md., *Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, IV, s. 548.

⁶⁵⁶ Nâs 114/3,4.

⁶⁵⁷ Yazır, age., X. s. 188-189.

⁶⁵⁸ İsfehâni, *Müfredât*, “h-n-s” md., s. 300.

⁶⁵⁹ İsfehâni, *Müfredât*, “h-n-s” md., s. 300.

⁶⁶⁰ Hökelekli, “Vesvese” md., *Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, IV, s. 548.

yönde tesir etmeye gayret eder: Birincisi, insanı iyi bir davranış yapmaktan engellemek; İkincisi, kötü bir davranışı süsleyerek kişiye güzel göstermek; Üçüncüsü de, kişileri kötü davranışlara teşvik etmektir.⁶⁶¹

Şeytanın vesvese verme faaliyetine peygamberler de dâhil olmak üzere⁶⁶² her bir insan muhatap olmuştur. Şeytanın vesvesesi ile ilgili misal olarak Âdem ile eşi Havva'ya verdiği vesvese Kur'ân'da tafsilatıyla anlatılır. Şeytan, kendisine "*Kovulmuş olarak çık oradan.*"⁶⁶³ denildikten, yani cennetten kovulduktan sonra Âdem'e ve Havva'ya vesvese vermiş, cennetin dışından, cennetin içindekilere tesir etmiş ve Kur'ân'daki ifadeye göre ayaklarını kaydırmıştır. Burada önemli olan husus şeytanın Âdem'e ve eşine verdiği vesvesenin cereyan şeklinden ziyade, cennetten kovulmasına rağmen, yine de vesveseye imkân bulabilmesidir. Anlaşılan o ki şeytanın cennetten çıkarılmış olması, onun bu işi yapma güç ve kabiliyetini kaybetmesi manasına gelmemiştir.

Şeytanın bir özelliği olarak insana yaklaşması, sinsicedir. Ayette ifade edildiği üzere insanın onu göremeyeceği yerden o insanı rahatlıkla görebilmektedir.⁶⁶⁴ Hem mâhiyeti hem de kabiliyetleri itibariyle insanın anlamakta zorlanacağı şekilde kişiye nüfuz edebilme özelliğine sahip halini bilen Allah, kullarını onun bu "vesvas" tavırlarına karşı uyarmıştır. "*Eğer şeytandan sana bir vesvese gelirse hemen Allah'a sığın, zîra O işitendir, bilendir. Allah'tan sakınanlara şeytan tarafından bir vesvese dokunduğunda Allah'ın emir ve yasaklarını hatırlayıp hemen gerçeği görürler.*"⁶⁶⁵ Ayetlerde insana, şeytanın hile ve desiseleri neticesinde ilahi emirlere karşı tembellik etme veya uymama hali belirlediğinde Allah'a sığınma emri vardır. Bu hitap ilk bakışta Hz. Muhammed'e olmakla beraber bütün müslümanlara da şamildir. Nitekim aynı sûrede, 201. ayetteki "takva sahipleri" ibaresinden peygamber dışındaki kişiler anlamı da çıkmaktadır. Şeytan her şeyden önce bir vesvesecidir.

⁶⁶¹ Hökelekli, "Vesvese" md., *Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, IV, s. 548.

⁶⁶² En'âm 6/112.

⁶⁶³ Â'râf 7/18.

⁶⁶⁴ Â'râf 7/27.

⁶⁶⁵ Â'râf 7/200-201.

Şeytan insanı yalnız ve boşlukta bulduğu sırada vesvese verme özelliğini daha rahat bir şekilde kullanır. Çünkü insan o an her türlü etkiye açık bir mahiyettedir. Şeytan yaklaşır ve insanın iç dünyasına fısıldar, kalbe kötü düşünceleri harmanlar ve bu sayede insan kendi düşüncesiymiş gibi zanna kapılıp kötü faaliyetler içine düşebilir. Bu durum insanların en yakınlarıyla dargın düşmesine dahi neden olabilir. Vesveseyle insanın iç dünyasında beliren kötü düşüncelerin insana kendi gerçekliği gibi yansımış olması ise şeytani vesvesenin en önemli hususlarından.

Şeytanın vesvese vermede kullandığı yöntemler, kişinin îmânî durumuna, yaşına, işine, amacına, psikolojik ve moral motivasyonuna, ailevî ve toplumsal durumuna göre değişiklik arz edebilir. Şeytanın yaklaşımı insandan insana değişebileceği gibi, aynı kişinin içersisinde bulunduğu farklı durumlara göre de değişik şekiller alabilir.

Şeytan vesvas özelliğini insana karşı harekete geçirdiğinde ilk hedef olarak insanın kalbini seçer. Çünkü kalp insandaki duyguların merkezi,⁶⁶⁶ Allah'ı bilme ve tanıma yeri, Allah'a ulaşmanın yolu ve kulun, Rabbinin huzurunda duracağı mekândır,⁶⁶⁷ Hz. Peygamber'in "*İnsan bedeninde bir et parçası olarak duran kalp eğer bozulursa insan bozulmakta, düzgün olursa da insan düzgün olmaktadır.*"⁶⁶⁸ sözü kalbin insandaki önemini ortaya koyar. Şeytanın kalbin önemine binaen ilk olarak onu kuşatması çok normaldir.

Gazzâlî insandaki kalbi; her taraftan üzerine oklar yağdırılan bir hedefe, karşısındaki şekilleri aksettiren, asılı bir aynaya ve muhtelif kanallardan içine su akan bir havuza benzetmiştir. Bu hedefe, aynaya ya da havuza, çeşitli iç ya da dış kuvvetler etki etmektedir.⁶⁶⁹

Kur'ân'da vesveseyle anlam bakımından yakınlık arz eden bazı kelimeler de bulunmaktadır. "Nezğ",⁶⁷⁰ "taif",⁶⁷¹ "hemeze"⁶⁷² şeytanın insana sinsice yaklaşımları

⁶⁶⁶ Mehmet Paksu, *Vesvese Sebepleri ve Kurtuluş Yolları*, 22. bs., İstanbul 2005, s. 23.

⁶⁶⁷ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetname*, (sadeleştiren, Abdullah Aydın), yy. ty., II, s. 573-578.

⁶⁶⁸ *Buhârî*, İmân, 39; *Müslim*, Müsâkât, 107.

⁶⁶⁹ Gazzâlî, *İhyâ*, III, s. 59.

⁶⁷⁰ Â'râf 7/200.

⁶⁷¹ Â'râf 7/201.

olduğunu bu kavramlarla ortaya koyan Kur'ân, onun farkına varılamadan insana olan etkilerinden korunmak gerektiğini de anlatmaktadır.

Ehl-i sünnet imamlarının çoğunluğu cin ve şeytanların, insanların kalbine vesvese bırakma güçlerinin olduğunu kabul ederken, mutezili âlimler şeytanların insanlara vesvese verme güçlerinin olmadığına inanırlar.⁶⁷³

Bu hususta ele alınması gereken en önemli meselerden biri de hiç şüphesiz şeytanın, Allah'ın birliği hususunda insanlara vesvese vermesi, insanı şüpheyne sevk etmek istemesidir. Mâlumdur ki, tevhid inancı, islâma inanan bir kimsenin hayatının temelini teşkil eder. Tevhid inancından yoksun insanların dînî şuur ve sorumluluğu olmaz. Zerre kadar şüphe eden bir insan din duygusu ve hazzından istifade edemez. Bundandır ki, Hz. Peygamber bu hususta inananları bu gaflete düşmekten uyarmıştır. *"Şeytan sizden birine gelir ve : Şunu böyle kim yarattı, bunu böyle kim yarattı? der. Sonunda Rabbini kim yarattı diyerek vesvese verir. Şeytanın vesvesesi Rabbine kadar erişince, o vesvese verilen kimse hemen Allaha sığınsın ve vesveseye son versin."*⁶⁷⁴

Dikkat edilirse şeytan, insan aklına kuşku düşürerek, insanın Allah'ın azameti hususunda tereddüt etmeye kadar varmasını amaçlamaktadır. Bu ise insanın imanı açısından son derece tehlikelidir. Bu durumun farkında olarak Hz. Muhammed, insanları şeytanın vesvesesinin zirvesi kabul edilecek bu noktada uyarmaktadır.

Şeytanın vesvesesi aslında, kâfirleri aldatıp kötü iler yapmaya sevk edebilir. Hatta onu inkâra kadar götürür. İman ehlini de kötü işler yaptırmak için uğraşır fakat bun da etkili olamaz. Onun gücü vesvese vermekle sınırlı kalır.⁶⁷⁵ Bu sebeple Hz. Peygamber'e vesvesenin ne olduğu sorulduğunda O, *"Mahza imandır."*⁶⁷⁶ buyurmuşlardır. Bu sözün mânâsı şudur: Gönülden geçen vesveseleri, hatta onları anmayı dahi büyük suç saymak imanın kendisidir. Çünkü bunlara inanmak şöyle

⁶⁷² Mü'min 23/97.

⁶⁷³ Tuncer, "Kur'ân'da Cin ve Şeytan", s. 200.

⁶⁷⁴ Müslim, İman, 213-214.

⁶⁷⁵ Vahid Abdüsselam Bâli, *Vikâyet'ül İnsani Min'el Cinni ve's-Şeytan*, Beyrut ty., s. 139-140.

⁶⁷⁶ Müslim, İman, 211.

dursun, onları büyük bir suç sayarak korkmak ve söylemekten bile çekinmek îman-ı kâminden ileri gelir. Böyle bir îmanda asla şek ve şüpheyeye yer yoktur.⁶⁷⁷

2.3.2. Şükür Engeller

Şeytan, Allah'ın huzurundan kovulunca kendine göre insanlarla ilişkisi hususunda önemli bir söz vermişti. Bu söz şeytanın insana karşı kullanacağı aldatma yollarından biri olması bakımından önemlidir. *"Muhakkak önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından onlara sokulacağım, sen onların çoğunu şükredici bulamayacaksın."*⁶⁷⁸ Kur'ân'da insanları, nimetin şükrünü eda etmeye çağıran birçok ayet vardır. Şeytan insana sinsice sokulup bu önemli ödevden insanı nasipsiz bırakarak insan üzerinden tasarladığı emeline ulaşmaya gayret edecektir. İnsanların bazıları Allah'a şükretmeyi sadece başlarına gelen bir belanın geçmesinden veya istenmeyen bir durumun ortadan kalkmasıyla hatırlarlar. Musîbet hali izâle olunca da tekrar şükür unuturlar ve nankörlüklerine devam ederler.⁶⁷⁹ İşte bu insanda, şeytânî bir haldir. Kur'ân'da bu durum şöyle haber verilir: *"Deki, sizi karanın ve denizin karanlıklarından kim kurtarmaktadır ki, siz açık ve gizli yalvararak ona dua etmektesiniz: And olsun bizi bu durumdan kurtarırsan gerçekten şükredenlerden oluruz. Deki, ondan ve her türlü sıkıntıdan sizi Allah kurtarmaktadır. Sonra siz yine şirk koştaktasınız."*⁶⁸⁰

Şükür insanın Allah'a karşı en büyük borcudur. Zîra bütün nimetlerin yoktan var edicisine kulun bir teşekkürü çok görmesi düşünülemez. İnsanın gün boyu istifade ettiği halde çoğu zaman aklına getirmedığı, tefekkür etmediği, ancak kaybettiği zaman değerinin farkına vardığı sayısız nimet vardır. Kur'ân'da sık sık bahsi geçen ve şükür vesilesi olarak bildirilen görme ve işitme nimetleri de bunlara örnektir. Görme ve işitme tesadüfen ortaya çıkmış özellikler değildir. Allah insanlara kendisine şükretmeleri için gözler, kulaklar vermiştir: *"Allah, sizi annelerinizin karnından hiçbir şey bilmezken çıkardı ve umulur ki şükredersiniz diye işitme, görme (duyularını) ve gönüller verdi."*⁶⁸¹

⁶⁷⁷ Bâli, age, s.140.

⁶⁷⁸ Â'râf 7/17.

⁶⁷⁹ Harun Yahya, *İnsanın Apaçık Düşmanı Şeytan*, s. 19.

⁶⁸⁰ En'âm 63/64.

⁶⁸¹ Nahl 16/78.

Aynı şekilde insanlar için ulaşım ve taşıma aracı olan gemilerin, dünyanın dörtte üçünü oluşturan denizlerin ve rüzgarların bile varlığı insanların şükretmelerine vesile olması gerektiğini Allah Kur'an'da şöyle bildirir: *"Denizi de sizin emrinize veren O'dur, ondan taze et yemektesiniz ve giyiminizde ondan süs-eşyaları çıkarmaktasınız. Gemilerin onda (suları) yara yara akıp gittiğini görüyorsun. (Bütün bunlar) O'nun fazlından aramanız ve şükretmeniz içindir."*⁶⁸² Başka bir ayette Allah; *"Kendi emriyle gemiler akıp gitsin ve O'nun fazlından ararsınız diye, sizin için denize boyun eğdirdi. Umulur ki şükredersiniz."*⁶⁸³ buyurarak şükürün alanını enginliğini ortaya koyar.

Mü'minin kendisine verilen nîmete şükretmesi, bu nîmete ehil olduğunu gösteren bir delildir. Böylece hem nîmetin hakkını vermiş olur, hem de daha üstün bir nîmet için önünde yol açılır.⁶⁸⁴ Allah şükreden kullarına nimetlerini artıracığını bildirirken, şükretmeyen nankörleri azabıyla tehdit eder: *"Rabbiniz şöyle buyurmuştur: Andolsun, eğer şükrederseniz gerçekten size artırırım ve andolsun, eğer nankörlük ederseniz, şüphesiz, Benim azabım pek şiddetlidir."*⁶⁸⁵

Kendisine peygamberlik makamı verilmiş Hz. Süleyman'ın Allah'tan kendisine şükretmeyi ilham etmesini istemesi⁶⁸⁶ tüm mü'minlere örnek olmalıdır. Çünkü şeytan, insanlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından yaklaşarak; nimetlere karşı alışkanlık duygusu vermek, önemsetmemek gibi hilelerle onları şükretmekten alıkoymaya çalışmaktadır. Şeytanın hîle ve desîselerinden uzak kalmak kulluğun hakkını îfa etmekle mümkündür.

2.3.3. Fakirlikle Korkutur, İsrafa Sevk Eder

Şeytan insanları, vaad etme, süsleme ve sevdirme yöntemiyle yanılsa sevk ettiği gibi korkutma yöntemini de kullanarak hedefine ulaşmaya çalışır. Zîra şartlara göre hareket etmek şeytanın en önemli özelliğidir.

⁶⁸² Nahl 16/14

⁶⁸³ Câsiye 45/12.

⁶⁸⁴ Yahya, age., s. 21.

⁶⁸⁵ İbrahim 14/7.

⁶⁸⁶ Neml 27/19.

Şeytan, İnsanları özellikle mal ve dünyalıklar konusunda korkuya düşürür. Onların dünyalıklara hırslarının artması için fakirliği silâh olarak kullanır, cimriliği ve aç gözlülüğü teşvik eder. Maldan ve dünyalıklardan başka bir kutsal tanımayan insanlar elbette İblis'in istediği noktaya gelen kimselerdir. İblis, bu gibi kimseleri çok rahat güdebilir. Onlara çok rahat kötülükleri yapmalarını emreder.⁶⁸⁷

Kur'an'da şeytanın iman ehlini fakirlikle korkuttuğu çok açık bir şekilde ifade edilir.

"الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَقَضَاءً وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ"

"Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size, çirkinliği ve hayâsızlığı emreder. Allah ise size kendi katından mağfiret ve bol nimet va'dediyor. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir."⁶⁸⁸

Şeytanın insanlara buradaki vesvesesi şöyledir: İnfakın sonu fakirliktir, daha ötesi başaklarına el açmaktır. O cimriliği emreder ve insanı sadakadan da men eder. "الفاحش" kelimesi Arapçada "البخيل /cimri" anlamında kullanılır.⁶⁸⁹ "الوعد" kelimesi hem hayır hem de şer⁶⁹⁰ için kullanılır.

Bu ayetin indiği dönemdeki toplumun hali dikkate alındığında şeytanın etkin olma arzusu daha da iyi anlaşılır. İslam'ın ilk yayılmaya başladığı zamanda, fakirlikle boğuşan bir milletin paylaşma ne kadar muhtaç olduğu bir gerçektir. Elinde mal ve imkân bulunan kimselerin olmayanlarla paylaşma niyet ve girişimini şeytan fakirlik korkusuyla yaklaşıp hayırdan engellemesi ve bu sayede kardeşlik duygularına engel olması hiç şüphesiz onun için kaçırılmaz bir fırsat olacaktır. Malın eksileceği ve fakirlikle baş başa kalacağı korkusu malın sevimli kılındığı insanı elbette hayırdan engelleyecektir. Bu durum insana şeytandan gelen bir dürtü olarak görülmeyip kişinin kendi ihtiyaçlarının bir sonucu olduğu zannı ise insan için yine şeytânî bir saptırma olarak değerlendirilebilir.

⁶⁸⁷ Bakara 2/268.

⁶⁸⁸ Bakara 2/268.

⁶⁸⁹ Zemahşerî, age., I, s. 162.

⁶⁹⁰ Bakara 2/268. Bu ayetin ilk kısmında şeytanın vaadi şer için, ikinci kısmında Allah'ın vaadi hayır için kullanılmıştır.

İnfak, Kur'ân'da Allah için vermenin genel adıdır. İnfakın farz olanına zekât, nafilâ olanına tasadduk denir. İnfak her ne kadar kişinin imkânlarını gönüllü olarak Allah yolunda kullanmasını ifade etse de, aslında zengin kimsenin boynuna daha büyük bir borçtur. Bu sebeple Yüce Allah, kendisini tüm varlığın sahibi anlamında zengin olarak/gani ifade etmekte ve zenginliği Kur'ân'da insanlığın hayatına koymak istediği bir değer olarak sunmaktadır. Ayrıca Kur'ân zenginliği teşvik etmekte ve Hz Peygamber de "fakirliği küfür kadar tehlikeli"⁶⁹¹ görmektedir.

Şeytan, insanın, Allah yolunda harcama yapması halinde kişiyi hep fakirlik ve yoksullukla korkutur. Ve insana şöyle bir his zerk eder: Eğer harcamada bulunursan yoksullaşır, fakirleşir ve başkalarına muhtaç olursun. Zîra iblis ilâhî huzurdan kovulduktan sonra o, artık ümitsiz bir varlık olarak hayatına devam etmiştir. Bu halinin insanlar üzerinde de tahakkuk etmesi için çaba sarfetmektedir. Şeytan böyle yaparak insanı geleceğinden endişe edecek bir duyguya yönlendirip nifakta bulunmaktan sakındırmayı amaçlamaktadır.

*"Ve size cimriliği, her türden fenalığı teşvik ve telkin eder."*⁶⁹² ayetinden anlaşılan, şeytan, insanları cimrilik ve pintiliğe çağırır ve böyle davranmayı emreder, sadaka ve diğer yollarla yapılacak yardımları engellemek ister

Kısaca emreden konumunda olan birinin emredileni sürekli olarak etki ve baskı altında tutmasıdır. Araplar, fâhiş kelimesini aynı zamanda, cimri ve pinti anlamında da kullanırlar.⁶⁹³ Ayetin devamında şeytani hislere mahkûm olmayan insanlara Allah'ın müjdesi çok önemlidir. *"Allah ise size kendi katından mağfiret ve bol nimet va'dediyor. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir."*⁶⁹⁴

İnsanların hayırdan geri durması sadece fakirlik korkusuyla açıklanamaz. Bunun yanında zenginlik arzusu da insanı hayırdan engelleyen en önemli etmenlerdendir. Zîra insana mal sevimli kılınmış⁶⁹⁵ ve insan malı biriktirmekle çok zevk

⁶⁹¹ Nesâî, İsti'âze, 16.

⁶⁹² Bakara 2/268.

⁶⁹³ Neseff, age., II, s. 159-160.

⁶⁹⁴ Bakara 2/268

⁶⁹⁵ Âl-i İmrân 3/14.

alan bir tabiata sahip yaratılmıştır.⁶⁹⁶ Hatta şeytan, insanda öylesine duygu ve düşüncelerin hâkim olmasına sebep olur ki *"Allah hiç bir kimseye gücünün üstünde bir şey yüklemeyiz"*⁶⁹⁷ gibi ayetler telkin ederek kişinin hayırdan geri kalmasını bu sayede engeller.

Şeytanın korkutmaları ve malın insan için sevimli olduğunu bilen Allah insandan bu hususta büyük fedakârlıklar istemiştir. Zîra fedakârlık samimiyet ölçüsüdür. Allah, mallarla ve gerektiğinde canlarla insanları imtihan ettiğini şöyle bildir: *"Şüphesiz Allah, müminlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. Artık, onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler ve ölürler. Allah, bunu Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da kesin olarak vaad etmiştir. Kimdir sözünü Allah'tan daha iyi yerine getiren? O hâlde, yapmış olduğunuz bu alışverişten dolayı sevinin. İşte asıl bu büyük başarıdır."*⁶⁹⁸ Şeytandan gelen fakirlik korkusu ve zenginlik arzusu toplumun yardımlaşmasa duygusuna zarar veren bir durumdur. Bu da şeytan için çok mühim bir tesir fırsattır.

İnsanların mal hırsından kurtulabilmeleri ancak paylaşım ile mümkündür. İnsanın nefsinde mala düşkünlük olduğu için şeytanın aldatmasına kanma ihtimali yüksektir. Bundan ötürü Allah'ın cennet karşılığında malından fedakârlık istedi, insan şeytanın fakirlik endişesinden yola çıkarak Allah'ın istediği alış verişte kaybeden olabilmektedir.⁶⁹⁹ İnsana fakir düşeceği endişesini zerk ederek, sadaka vermekten uzak durmasını sağlar fakat diğer taraftan da savurganca davranmaya devam eder. *"Savurganlar, şeytanların kardeşleri olmuşlardır. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür!"*⁷⁰⁰ İnsanlar elindeki malı paylaşmaktan çekinirken israftan geri durmazlar. Bu da insanın şeytanî bir hasleti olarak ortaya çıkar. Bu ayet, saçıp savurmayı yasaklamanın gerekçesini açıklayarak çok isabetli bir saptamada bulunmuştur. Ayette son derece kınama ve ayıplama ifâde eder. Yani saçıp savuranlar, fesat çıkarmada şeytanların benzerleridirler. Çünkü onlar malı bâtil, şer ve mâsiyet yoluna harcarlar. Dolayısıyla onlar şeytanların benzerleridir. Şeytan, Allah'ın nîmetlerini aşırı derecede

⁶⁹⁶ Hümeze 104//2.

⁶⁹⁷ Bakara 2/286.

⁶⁹⁸ Tevbe 9/111.

⁶⁹⁹ Bakara 2/268

⁷⁰⁰ İsrâ 17/27.

inkâr edicidir. Nîmetin hakkını vermez. Saçıp savuran kardeşleri de böyledir. Onlar da nîmetin hakkını ödemezler. Nîmetin hakkı, saçıp savurmadan ve haddi aşmadan onu itaat ve hak uğrunda harcamaktır.⁷⁰¹ İnsanlar Allah'ın nîmetini gereğince kullanmayınca şeytanî vasıfla davranmış olurlar. Bu ise insan için asıl hedef değildir.

Kur'ân'ın bakışına göre, harcamanın yapıldığı yer çok önemlidir. İşte bu nedenle saçıp-savuranlar, şeytanın kardeşi olmuşlardır. Zîra onlar boş yerlere harcama yaparken, kötü şeylere de harcama yaparken gûnahta harcama yaparlar. İşte böyle yapanlar şeytanın dostları ve arkadaşlarıdır.

İslam cimriliği de savurganlığı da yasaklayan sistemler bütünüdür. Orta yollu olmak, islâm'ın sosyal ve dînî politikasıdır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Onlar ki infak ettiklerinde israf da etmezler, cimrilik de etmezler, bu ikisi arasında orta yolu tutarlar."*⁷⁰²

Allah, isrâfî şeytanların fiillerine izafe etmek sûretiyle savurganlığın çirkinliğine dikkat çekerek: *"Çünkü saçıp savuranlar şeytanlarla kardeş olmuşlardır."*⁷⁰³ diye buyurmaktadır. Yani mallarını Allah'a isyan yolunda harcayan savurganlar bu çirkin fiilleriyle şeytanlara benzerler. Bunlar dünyada da ahirette de şeytanlarla birliktedirler. Fakat insan, şeytanla dünyadaki birliktelikleri, onları hüsrana uğrattıktan sonra şeytanın kendilerini dalalete sürüklemeleri neticesinde ondan dağlar kadar uzak olmayı temenni edecektir. Bu da Kur'ân'da zikredilen bir gerçektir: *"O şeytan dostu kimse, en sonunda bize gelince arkadaşına: Keşke benimle senin aranda doğru ile batı arası kadar uzaklık olsaydı, ne kötü arkadaşmışsın! der."*⁷⁰⁴

İnsan infaktan ve yardımlaşma eylemlerinden, gerek nefsine ve gerekse şeytanın aldatmalarına alet olarak imtina edebilir. Bu insanda bir rızık endişesi olarak da ortaya çıkabilir. Nanakörlük şeytanî bir haslettir, fakat insan için de mal sevgisi⁷⁰⁵ tabîî bir durumdur. İnsan rızıkının Allah'ın kontrolünde ve garantisinde⁷⁰⁶ olduğunun

⁷⁰¹ Sâbûnî, a.g.e., III, s. 377

⁷⁰² Furkan 25/67.

⁷⁰³ İsrâ 17/27

⁷⁰⁴ Zuhrûf 43/38

⁷⁰⁵ Âl-i İmrân 3/14.

⁷⁰⁶ Hûd 11/6.

farkında değildir. Zîra şeytan, insanı rabbine karşı güvensizliğe ve bilhassa tevekkülsüz bırakmaya çalışır ki elindeki nîmetlerin şükürünü gereğince yerine getirmesin.

2.3.4. Dostlarına Vahyeder, Vaadlerde Bulunur

İblis, kendine bağladığı insanların yaptıklarının doğru, üzerinde bulundukları yolun sağlam olduğunu, inançlarında, sözlerinde ve işlerinde bir yanlışlık bulunmadığını onlara telkin eder. Onların yanlış ve sapık işlerini süsleyip onların bu kötülöklere devam etmelerini sağlar.⁷⁰⁷ Kötülüğü sevdirdiğı insanları kendine dost edindikten sonra insanlar üzerindeki emellerini dostları üzerinden gerçekleştirmeye çalışır. İnsanlar, hak yolda oldukları yanılgısıyla hareket ederler. Ayette bu durum şöyle ifade edilir: "...Şüphesiz biz, şeytanları, iman etmeyenlerin dostları kılmışızdır."⁷⁰⁸ Aynı sûrenin başka bir ayetinde ise benzer bir ifade daha vardır. Şöyleki, "Allah, bir kısmına hidayet etti, bir kısmına da sapıklık lâıyk oldu. Çünkü onlar Allah'ı bırakıp şeytanları dost edinmişlerdi. Kendilerinin de doğru yolda olduklarını sanıyorlardı."⁷⁰⁹ Şeytanı dost edinenler ve onun etkisinde kalanlar, kendilerini doğru yolu tutmuş hidayette sanırlar. Üzerlerine sapıklığın hak olmasında ve ebedî dalalette bırakılmalarında bu zannın büyük önemi vardır. Bu zanları olmasaydı sapıklık üzerlerine hak olmaz, hidayete gelmeleri mümkün olurdu.⁷¹⁰

Başka bir ayette de şeytanların müşrikleri, müslümanlara zarar vermeye teşvik etmeleri anlatılır: "...Şeytanlar kendi dostlarına sizinle mücadele etmeleri için mutlaka fısıldarlar. Onlara boyun eğerseniz şüphesiz siz de Allah 'a ortak koşmuş olursunuz."⁷¹¹ Muhammed Esed, "Şeyâtîn" kelimesini "şeytânî dürtüler" olarak anlar ve insandaki şeytanî dürtülerin, Allah'ın bu konudaki açık buyruklarını gözden kaçırmayı sağlamak için neyin günah olduğı ve neyin olmadığı konusunda insanı tartışmaya çekmeye çalışırlar ve eğer insan onların keyfi, saptırıcı muhakeme tarzlarına uyarsa onları adeta

⁷⁰⁷ Neml 27/24; Nahl 16/63.

⁷⁰⁸ Â'râf 7/27.

⁷⁰⁹ Â'râf 7/30.

⁷¹⁰ Yazır, age., VII, s. 30.

⁷¹¹ En 'âm 6/121.

ahlakî kanun koyucular pozisyonuna çıkarılmış ve böylece yalnızca Allah'a mahsus olan bir hakkı onlara izâfe edilmiş olur.”⁷¹²

Ayetlerde geçen “yûhî” lafzı, şeytanın muhatabına vesvese vermesi anlamında kullanılmıştır.⁷¹³ Başka bir ayette: “Allah, iman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Kâfirlerin velileri ise tâğûttur. (O da) onları aydınlıktan karanlıklara çıkarır. Onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalırlar.”⁷¹⁴ Kur’ân’da malını saçıp savuranlar da şeytanlarla arkadaş olarak tarif edilir.⁷¹⁵ Yine mallarını gösteriş için insanlara verenler, ahiret gününe inanmayanları şeytanın kötü arkadaşları olarak sunulur.⁷¹⁶ Allah, şu ayette bütün insanlara açık bir uyarıda bulunmuştur: “Kim Allah ’ı bırakıp da şeytanı dost edinirse, şüphesiz o apaçık bir hüsrana düşmüştür.”⁷¹⁷ Şu da bir gerçektir ki, insanlar bile bile şeytanın yolunu takip etme gafletine düşebilirler: “Kendilerine, “Allah ’ın indirdiğine uyun” denildiği zaman, “Hayır, biz babalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız” derler. Şeytan, kendilerini cehennem azabına çağırıyor olsa da mı?”⁷¹⁸

Şeytan, dost edindiği insanı, en lazımlı zamanında bırakmaktan da hayâ etmez onu yüz üstü bırakır: Ayette bu durum şöyle anlatılır: “Münafıkların durumu ise tıpkı şeytanın durumu gibidir. Çünkü şeytan insana, “İnkâr et” der; insan inkâr edince de, “Şüphesiz ben senden uzağım. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah ’tan korkarım.”⁷¹⁹

Münafıklarla şeytanın ahlak açısından bir tutulması dikkate değerdir. Zîra münafıklar da bir ve beraber olmaktan bahsederler fakat ilk fırsatta insanın zararına kendi karına insanı terk ederler.

Bir de dikkate dilmesi gereken durum, insanın Allah’a karşı gelme durumlarında şeytanın insanın en büyük dostu ve arkadaşı olduğu gerçeğidir. Mesela

⁷¹² Esed, age., s. 6, 506.

⁷¹³ Ebu Zeyd, age., s. 62.

⁷¹⁴ Bakara 2/257.

⁷¹⁵ İsrâ 17/27.

⁷¹⁶ Nisâ 4/38.

⁷¹⁷ Nisâ 4/119

⁷¹⁸ Lokman 31/21.

⁷¹⁹ Haşr 59/16.

Bedir savaşında müşrikleri Müslümanlara karşı kışkırttığını buna örnek gösterebiliriz.⁷²⁰ Ayette savaş öncesinde müşriklere şeytanın verdiği iğva dikkat çekilmektedir: *“Hani şeytan onlara yaptıklarını süslemiş ve, “Bu gün artık insanlardan size galip gelecek (kimse) yok, mutlaka ben de size yardımcıyım.” demişti. Fakat iki taraf (savaş alanında) yüz yüze gelince (şeytan), gerisingeriye dönüp, “Ben sizden uzağım. Çünkü ben sizin görmediğiniz şeyler (melekler) görüyorum. Ben Allah’tan korkarım. Allah, cezası çetin olandır.”⁷²¹ demişti.*

Şeytan müşriklere, müslümanlara karşı savaşma niyetlerini, onlara yardım edeceğini vaat edip şöyle söyleyerek: *“Ben bugün sizinle beraber iken, size yardımcı iken insanlardan size galip gelecek kimse yoktur.”* süslemişti. Yani o şeytan, o aldatıcı gurur ve nefsanîyet, o habîs benlik ruhu, kendi içlerinde veya karşılarında temessül ederek onlara bu kuruntuyu yaldızlayıp gönüllerine bırakmış ve hayallerinde güzel göstermişti. Vehimlerine göre her dara düştükçe şeytan onları kurtaracaktı. Şeytanın onları ayartarak müslümanlara karşı savaşa teşvik ettikten sonra, hem şeytan ve hem de kışkırttığı müşrikler, sonucun bekledikleri gibi olmadıklarını anladıklarında hatta meleklerin yardımları müminler için tahakkuk ettiğinde, şeytan müşrikleri yüz üstü bırakarak onları terk etti. İşte şeytan, müşriklerin ona en fazla ihtiyaç hissettiği yerde yani işin tam can alıcı noktasında onlardan uzaklaşıp bir anda kaybolmuştur.⁷²²

Şu halde, şeytan dost olarak kendini kabullendirdiği kimselere Allah’a ve onun iman eden kullarına karşı yol gösterip amacına ulaştıktan sonra onlardan uzak olduğunu söylemekte hiçbir beis görmemişti. O sadece dostlarına yalan ve boş vaadlerde bulunur. Sözleri ve vaadleri doğruluğuna bakmadan aynı şeyleri farklı insanlara hep tekrar eder. Ayet bu durumu şöyle hatırlatır: *“İş bitirilince şeytan da diyecek ki: “Şüphesiz Allah, size gerçek olanı söz verdi. Ben de size söz verdim ama yalancı çıktım. Zaten benim sizi zorlayacak bir gücüm yoktu. Ben sadece sizi çağırdım, siz de hemen bana geliverdiniz. O hâlde beni kınamayın, kendinizi kınayın. Artık ben sizi kurtaramam, siz de beni*

⁷²⁰ İbn Kesîr, age., III, s. 318.

⁷²¹ Enfâl 8/48.

⁷²² Yazır, age., IV, s. 241.

kurtaramazsınız. Şüphesiz ben, daha önce sizin, beni Allah'a ortak koşmanızı kabul etmemiştim. Şüphesiz, zalimlere elem dolu bir azap vardır."⁷²³

2.3.5. İnsanların Arasını Açar, Üzüntü Verir

İnsan, çıkarına düşkün bir mahiyette yaratılmıştır. Bunun sonucu olarak, insanlar kendi aralarında "çıkar çatışması" yaşarlar. Din, insandaki bu çıkarına düşkünlüğü terbiye ederek, onları birbirleri için fedakârlık yapan kimseler haline getirmeyi hedefler. Yüce Allah şöyle der: *"Mümin kullarıma söyle, en güzel olan sözü söylesinler. Çünkü şeytan aralarına fesat sokar. Şüphesiz şeytan, insan için apaçık bir düşmandır."*⁷²⁴

Din, inananları kardeş olarak ilan etmesine rağmen, onlar arasında bölücü fikirler yayar, mümini mümine düşman yapar. Öyle ki, bu düşmanlık zaman zaman savaşa kadar uzanabilir. Veya aralarında meydana gelen küçük meseleleri öyle büyütür ki tarafların birbirlerine sevgi ve hürmetleri kalmaz. Aslında neseb yönünden bütün insanlar birbirinin kardeşidir. Çünkü bütün insanlar Hz. Âdem'in torunlarıdır. Ama şeytan bu akrabalığı unutturur, onları birbiriyle boğuştur. Hatta aynı anne-babadan olan nesebi kardeşleri bile, mesela küçük bir miras meselesinde birbirlerine düşman hale getirebilir.

Şeytan, insanların nesepleri, özleri ve sonları bir olsada onların aralarını açmaya ve onları birbirlerine düşürmeye çalışır. Sürekli kavga, savaş, anlaşmazlık, fitne, güvensizlik, birbiri hakkında kötü düşünme tam da iblis'n arzu ettiği şeydir. Yani iblis, insanlar arasında fitne çıkarmaktan asla vaz geçmez.

Şeytan insanlara tesir etmek için her türlü göze ve gönle hitap eden mihraklarını kullanır. İnsanda hüznün ve keder çok olumsuz bir haldir. Üzülmeye beraberinde psikolojik bir çöküntüyü de getirir. Bazen yeis haline neden olur ki bu iman açısından çok tehlikeli bir durumdur. İşte şeytan bu yola da insanı etkilemek için âzâmî derece de çaba sarf eder.

⁷²³ İbrahim 14/22.

⁷²⁴ İsrâ 17/53.

Şeytan bu nevî faaliyetlerini aile fertleri arasında daha da çok yoğunlaştırır. Aile bireyleri arasındaki sevgi ve saygı bağlarının koparılması bir toplum için en büyük afetlerdendir. Hatta şeytanın en çok önem verdiği şey aileyi dağıtmasıdır. Çünkü aile toplumun nüvesini teşkil eder. Ailenin bozulması bütün olarak toplumun bozulması anlamına gelir. Sağlam bir aile düzenine sahip olan toplumlar ancak güçlü ve istikrarlı olabilir. Bunun bilincinde olan şeytan aileyi dağıtmaya çalışır. O mutlu birliktelikleri kıskanır ve ailelerin yıkılmasından evliliklerin bitirilmesinden zevk alır. Bir hadîs-i şerifte, karısı ile arasını açmak için şeytanın verdiği uğraşın şeytanların yaptığı işlerin en büyüğü olarak kabul edilir.⁷²⁵

Nitekim günümüzde ana-babaya âsî olan evlatlar, evlatlarını hiçe sayan ebevyn, aile ve akraba kapsamında değerlendirilen bazı aileler bu girdâbın içinden kurtulmamaktadır. İnsanlarda bütün maddî olanaklarına rağmen bir huzursuzluk peydah olmuştur. En ufak anlaşılmazlıklar büyütülmüş olarak ailelerin parçalanmasına kadar varabilmiştir. Bu husus bütünüyle şeytanın tesir ve yapmaları sonucunda ortaya çıktığı düşünülemezse de elbette ki insanların üzüntülerle yoğrulması, birbirlerine darılmaları, düşmanlık beslemeleri şeytanın nihâi hedeflerindendir.

Aile bağlarına ilişkin şeytanın kışkırtmalarına karşı Hz. Muhammed'in ümmetini uyardığını görmekteyiz. O bir hadislerinde şöyle buyurmuştur: *"İblis, tahtını suyun üzerine koyar, sonra adamlarını gönderir. Bunların derece itibariyle ona en yakın olanı, en büyük fitne çıkarandır. adamlarından birisi gelerek: Şöyle şöyle yaptım, der. Şeytan da hiçbir şey yapmamışsın, der. Daha sonra bir tanesi daha gelerek: Onu karısından ayırmadan terk etmedim, der. Şeytan bu kişiyi kendisine yaklaştırır ve: Sen ne iyisin der."*⁷²⁶

Hz. Yûsuf, Kur'an'da geçen rüyasını babasına anlattığında, babası, şeytanın kardeşler arasına yersiz bir anlaşmazlık koyabileceğinden endişe ederek bu rüyanın⁷²⁷ kardeşlerince duyulmamasını Hz. Yûsuf'tan istemekle şeytanın bu konudaki olası müessir gücünü bize göstermiştir. Nitekim hâdiseyi sonuna kadar incelediğimizde Hz.

⁷²⁵ Müslim, Sıfatu'l-Munafikûn ve Ahkâmühüm, 67.

⁷²⁶ Müslim, Sıfatu'l-Munafikûn ve Ahkâmühüm, 67.

⁷²⁷ Yûsuf 12/4-5.

Yûsuf'un kardeşleri için "...Şeytan aramızı bozduktan sonra..."⁷²⁸ ifadesi şeytanın baba-evlat peygamber olan bir aileye dahi nasıl tesir ettiğini göstermektedir.

İnsanı üzmemek şeytanı sevindirir: "*O kötü fısıltılar iman edenleri üzmemek için ancak şeytandan kaynaklanmaktadır. Oysa şeytan, Allah'ın izni olmadıkça, mü'minlere hiçbir zarar verebilecek değildir. Öyle ise mü'minler ancak Allah'a tevekkül etsinler.*"⁷²⁹ Görüldüğü gibi fısıltı çok kötü bir haslettir. Aileyi yıkmada insanların aklına kötü düşünceler bırakmada çok tesirlidir. Bundan ötürü Allah bu davranışı yasaklamıştır.

Diğer kötü davranışlardan içki, kumar, fal bakma gibi toplumun huzurunu bozan fecî örneklerdir ki Allah şu ayetle mümin kullarını onlardan sakındırmak istemiştir: "*Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz?*"⁷³⁰

İçki ve kumar, ilk devirlerden beri hemen her toplumda görülen muzır birer illetir. Günümüzde ise, adeta çılgınlık boyutlarına varmıştır. Hemen hemen bütün günümüz toplumların ızdırap duyduğu bir mesâbeye kadar ulaşmıştır. Sarhoş insan, problemlili insandır. Aklî melekeleri iyi çalışmaz. İnsanlarla geçimi iyi değildir. Mutlu bir aile hayatı yaşayamaz. Kumar ve buna benzer oyunlarla meşgul olan kimseler dâima streslidir. Başkalarının kaybetmesini esas alarak yaşadığından, bencildir. Kumarda kazandığında bile zarardadır. Çünkü haysiyet, şeref, güzel ahlak gibi nice değerlerini, kazanırken kaybetmektedir.

İçki ve kumarla beraber ayette yasaklanan iki şey daha vardır: Putlar ve fal okları. İslam, nüzûlünden itibaren put ve onların temsilcileriyle amansız bir mücadeleye girmiştir. Aynı şekilde ayette, fal oklarının yasaklanması, aslında her türlü aldatıcılığın yasaklanmasıdır. Şeytan işi birer pislik oldukları Kur'ân diliyle zikredilen bu kötü davranışlar, şeytanın insanlar üzerindeki emelini gerçekleştirme araçlarının başında gelmektedir. Zîra bu gibi kötü alışkanlıkların beraberinde daha büyük kötülöklere de kapılar aralaması kuvvetle muhtemeldir.

⁷²⁸ Yûsuf 12/100.

⁷²⁹ Mücâdile 58/10.

⁷³⁰ Mâide 5/91.

Ayrıca bu ayette içkinin şeytan işi olarak gösterilmesinin nedeni, içkinin yasaklanmasına bir delil olarak sunulmasıdır.⁷³¹

2.3.6. Süslü Gösterir

Şeytanın insanı etkilemede kullandığı süsleme sanatı, Kur'ân'da "z-y-n"⁷³² kökünden gelen tezyin⁷³³ kavramıyla ifade dilmektedir. Aynı kavram Kur'ân'da Allah'a nispet edilerek de kullanılmaktadır.⁷³⁴

Şeytan ve onun yardımcıları olan cinler ve insanlar, diğerlerini kandırmak için süslü ve yaldızlı sözler söylerler. İddialarını ispatlamak için kendilerince inandırıcı ve kandırıcı deliller getirirler, her türlü ikna yöntemlerini kullanırlar. Çekici, hoş giden, gönle rahatlık veren, ama aslında saptırıcı ve çarpık sözler kullanırlar. Avlarını bu yöntemle avlamaya çalışırlar.⁷³⁵ İblis, insanları kendi yoluna davet etmek için birtakım araçlardan yararlanır. Bu araçların başında içki, kumar ve putlara tapmak gibi şeyler gelir.⁷³⁶ Bu gibi şeyler, esasen şeytanın pis işlerindendir. Bunlardan sakınmak, şeytanın aldatmasından kurtulmak anlamına gelir. İçki ve kumar gibi alışkanlıklara dalanların akıl ve şuurları yerinde olmadığı için şeytanın oltasına kolay takılırlar. Bütün kötülüklerin anası olan içki şeytanın işini kolaylaştırır.

İblis, şeytan ve bunlardan türeyen nesillerin insanları kandırıp saptırmağa, kötü işleri, günah ve küfrü süsleyip insanlara güzel göstermeğe çalıştıkları Kur'ân ayetlerinden anlaşılmaktadır: *"Şeytan onlara işlerini süsleyip onları doğru yoldan çevirdi."*⁷³⁷, *"Şeytan onlara, yaptıkları işleri süsledi."*⁷³⁸, *"Hiç olmazsa kendilerine böyle baskınımız geldiği zaman yalvarsalardı! Fakat kalpleri katılaştı ve şeytan da onlara yaptıklarını süslü gösterdi."*⁷³⁹

⁷³¹ Zemahşerî age., II, s. 362.

⁷³² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Ârab*, "z-y-n" md., II, s. 1902; İsfahânî, *Müfredât*, "z-y-n" md, s. 388.

⁷³³ En'âm 6/43; Hicr 15/19.

⁷³⁴ En'âm 6/108

⁷³⁵ En'âm 6/111-112.

⁷³⁶ Mâide 5/90-91.

⁷³⁷ Neml 27/24; Â'nkebût 29/83; Nahl 16/63; Enfal 8/48.

⁷³⁸ En'âm 6/4.

⁷³⁹ En'âm 6/43.

Şeytanın düşmanlığı, insanın atasının halife yapılmasıyla başlamıştır. Âdem'i kıskanan şeytan, onun ve neslinin düşmanı olmuştur, Âdem'i de kandırarak içinde bulunduğu Cennetten çıkarmıştır. Şeytan insanı kandırmak için aldatır, boş şeyler hayaller vaad eder. Bu konuda and içerek Allah'a başkaldırmış, önce insanın atasını kandırmıştır.⁷⁴⁰

Şeytan, insanların durumlarını dikkate alarak süsleme sanatını kullanır. Her insanın zaafından bu anlamda istifade eder. İnsan tabiatında zaaflarına boyun bükme eğilimi vardır. Nefse hoş gelen şey insanı hata yapmaya kolayca sevk edebilir. Bu durum şeytanın işini daha da kolaylaştırır. İnsan eğilimlerine uygun fırsatlarla karşılaşınca insanın düşünme kabiliyetlerinde, doğruyu seçme yeteneklerinde bir zayıflama olabilir ve kişinin yanlış olanı seçme ihtimali her an artabilir. Bu da şeytanın işini daha rahat yapabilmesi için bir fırsat olur.

Şüphesiz ki iblis'in en önemli tuzaklarından biri de içki ve uyuşturucudur. Günümüzde içkinin ve uyuşturucunun çokça tüketildiği toplumlarda şeytanın saltanatı ve düzeni hâkimdir. O toplumlarda yaşayan insanların çoğu, şeytanın iki ayaklı askerleri haline gelmişlerdir.

Şeytanın en büyük icraatı, günahları insanlara güzel ve cazip bir şey olarak sunmasıdır. Şeytan bu ameliyesinde de gayet başarılıdır. Hatta insanın şeytandan gelen bu süslü ve câzibeli telkinlere o kadar kapılıp kalır ki yaptıklarına da kesin doğru gözüyle bakar. Ayette bu konu şöyle dile getirilmiştir: *"Rabbinden bir 'beyyine' üzerinde bulunan kimse, hiç o kötü ameli kendine süslü gösterilip de heva ve hevesleri ardına düşmüş kimseler gibi midir?"*⁷⁴¹

⁷⁴⁰ Ateş, "Şeytan" md., age., XIX, s. 348.

⁷⁴¹ Muhammed 47/14; Bu manayı ifade eden ayetler için bkz: Neml 27/24; En'âm 6/43; Enfal 8/48; Nahl 16/63, Â'nkebût 22/48, Hicr 15/39.

2.3.7. Aldatır, Ayartır

*“Onların durumu, tıpkı şeytanın durumuna benzer ki insana “İnkâr et dedi. (İnsan) inkâr edince de: “Ben senden uzağım, ben âlemlerin Rabbi Allah’tan korkarım!” dedi.”*⁷⁴²

Şeytanın insana tesir çabalarının en önemlilerinden biri de hiç şüphesiz aldatma yöntemidir. Bu metodun odak noktası yalancılıktır. Şeytan bu yöntemini ilk defa Hz. Âdem ve Havva’ya karşı kullanmış ve başarılı olmuştur. Âdem ve eşine sunduğu teklif insan tabiatına sahip olan Âdem’in, şeytanın hilelerine kanmak için yeterli olmuştur.

İnsanın, şeytânî davranış şekillerinden biri de aldatma olmuştur. Tıpkı şeytan gibi insanları aldatarak, şeytanın müessir gücüne örnek teşkil etmiştir. Şeytan insanı aldatmak için çok çaba sarf eder. Hz. Âdem’in cennetten çıkışına zemin hazırlamak için önce aldatma yoluna gitmiştir. Tevrat’ta şeytanın önce havayı aldattığı ve yasak meyveden yedirdiği sonra da Havva’nın, Âdem’i aldattığı ve yasaklı meyveyi yedirdiği anlatıldığı halde Kur’ân’da, Âdem’in Havva tarafından aldatıldığına dâir ne bir bilgi ne de bir işaret söz konusu değildir. Sonuç olarak, Âdem, şeytanın aldatmasıyla, Allah’ın emrine karşı gelmiş, yolunu şaşırmış ve zalimlerden birisi olarak⁷⁴³ cennetten çıkarılmıştı.

Şeytan sadece îman ehlini değil kâfirleri de aldatmak için uğraşır. Bunun en güzel misali, Bedir de kâfirleri üstünlükle kandırıp Müslümanlarla savaşa kışkırtması ve yenilgiyle karşılaştıklarında Allah’tan korktuğu kâfirlerden uzak olduğunu bildirmiş⁷⁴⁴ olmasıdır.

İslâm’a göre şeytanın aldatmasıyla yapılan günahlar affedilemeyecek günahlardan değildir. Kişi en yakını dahi olsa başkasının hatalarından ötürü vebal altında olamaz.⁷⁴⁵ İslam’da insan sadece kendi amelinden sorumlu tutulur. Başkasının günah yükünü çekmez. Tesir edenler mesul olabilmekte de sınırlı bir konuma sahiptir.

⁷⁴² Haşr 59/16.

⁷⁴³ Tâhâ 20/121.

⁷⁴⁴ En’âm 8/18.

⁷⁴⁵ Karşlı, “Kur’ân-ı Kerîm’e Göre Şeytan Ve İnsanla Olan İlişkisi”, s. 43.

Şeytanın bu yönteminde sadece kişiler muhatap değildir. Kimi zaman bütün bir milleti etki altına almak için uğraş verebilir. Yüce Allah sünneti gereği bazen milletleri açlıkla, korkuyla, salgın hastalık ve tabii afetlerle imtihan edebilir. İnsanlar bu sünnetullah'tan ibret almayıp isyana taşkınlığa ve meşru olamayan yollara başvurular ve neticede şeytan onlara kötü niyet ve amelleri süsleyerek doğru gibi gösterir.⁷⁴⁶

Şeytan insanları sahte temennilerle de aldatır. Kur'ân'da şeytandan bahseden ayette geçen "umniyet" şeytanı insanları aldatmak için kullandığı yollardan olan insana ümitler vererek aldatması ve boş kuruntulara sokması için kullanılır. Ayette "*Onları mutlaka saptıracağım, mutlaka onları kuruntulara sokacağım...*"⁷⁴⁷ buyrulur. İnsan şeytandan gelen telkinlere dayanamayıp nefse hoş gelen dünyanın lezzetlerine dalmak ister. Bir sonraki ayette "*Şeytan onlara vaadlerde bulunur ve onları kuruntulara sürükler. Oysa şeytan, ancak aldatmak için onlara vaadde bulunuyor.*"⁷⁴⁸

Umniye, batıl demektir, yani boş emeli ifade eder ki; uzun ömür arzusu, emellere ulaşma hırsı, tevbe etmeksizin Allah'ın, günahları bağışlayacağı ümidi, cehenneme gitse de sonunda Hz. Muhammed'in şefaatiyle oradan çıkacağı düşüncesi bunlardandır. Dikkat edilirse ayet birden çok tekit edatıyla zikredilmiş. Bu durum, Allah'ın, şeytanın yalan vaadlerine ve batıl kuruntularının reddine karşı kuvvetli bir ifade üslûbudur.⁷⁴⁹

Aslında onlar putlara değil şeytana tapıyorlar. Çünkü putların önünde eğilmelerine onları sevk eden şeytandır. Bundan dolayı da şeytana itaati bir ibadet kabul ediyorlardı.⁷⁵⁰ Görünürde belki putlar ilah makamındaydı fakata aslolan onları bir olan Allah inancından alıkoymak isteyen şeytan onların tapınma makamı olmaktaydı.

"Allah, o şeytana lânet etti ve o da, "Andolsun ki senin kullarından elbette belirli bir pay alacağım" dedi. Onları mutlaka saptıracağım, mutlaka onları kuruntulara sokacağım ve onlara emredeceğim de (putlara adak için) hayvanların kulaklarını yaracaklar. Yine onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını

⁷⁴⁶ En'âm 6/43.

⁷⁴⁷ Nisâ 4/119.

⁷⁴⁸ Nisâ 4/120.

⁷⁴⁹ Zemahşerî, age., I, s. 299.

⁷⁵⁰ Zemahşerî, age., s. 299.

değiştirecekler.” Kim Allah’ı bırakıp da şeytanı dost edinirse, şüphesiz o apaçık bir hüsrana düşmüştür. Şeytan onlara (birçok) vaadde bulunur ve onları kuruntulara sürükler. Oysa şeytan, ancak aldatmak için onlara vaadde bulunuyor.”⁷⁵¹

2.3.8. Unutturur

Unutmak, insana arız olabilen zaafılardandır. Unutmanın en kötüsü ise, Allah’ı ve ahireti hatıra getirmemek, dünyaya gönderiliş gayesine aykırı işler yapmaktır. Bu ise, kelimenin tam anlamıyla bir gaflettir. Ayette böyle insanlara uyarı vardır: “*Şeytan onları istilâ etmiş, onlara Allah’ı anmayı unutturmuştur. Onlar, şeytanın hizbidir. İyi bilin ki şeytanın hizbinde olanlar tam bir hüsrandır.*”⁷⁵²

Nefsin önemli zaafılarından birisi unutmaktır. İlk insan Âdem’e “yasak ağaca yaklaşmaması” emredilmiş, fakat o, bu emri unutarak yaklaşmış ve ağacın meyvesinden yemiştir. Âdem’in bu tabiatı bütün evladında da aynen vardır. Yani insan unutkan bir varlıktır.

Şeytan “münsidir” yani unutkanlığa sebep olur. Şeytanın unutturmak sûretiyle tesir yöntemi, peygamberler dâhil bütün insanlara karşı kullandığı bir yöntemdir. Şeytanın insana karşı kullandığı ilk önemli tesir belki de unutturmadır. Zîra Âdem’e önce Allah’ın “yasak meyveye yaklaşma” emrini unutturmuş,⁷⁵³ sonrada o yasağı ihlal etmesine neden olmuştu. Yani insan şeytanın aldatma yöntemlerinden ilk olarak unutturmasıyla karşılaşmıştı.

Kur’ân’da, Allah’ın Hz. Peygamber’e hitaben “*Eğer sana şeytan unutturursa...*”⁷⁵⁴ ayeti Peygamberimizin de şeytanın tesirine muhatap olmaktan hâli olmayacağını ortaya koymaktadır. Aynı şekilde Hz. Musa’ya, yanındaki genç kişinin⁷⁵⁵ balıkla ilgili hatırlatmayı yapmaktan kendisini değil de şeytanı sorumlu tutması⁷⁵⁶ unutmaya konu olan kimselerin kişilikleriyle ilgili önemli örnek teşkil etmektedir.

⁷⁵¹ Nisâ 4/118-120.

⁷⁵² Mücâdile 58/19

⁷⁵³ Tâhâ 20/115.

⁷⁵⁴ En’âm 6/68.

⁷⁵⁵ Bazı tefsirlerde Bu gencin Yûşa b. Nûn olduğu zikredilir. Yazır, age., V, s. 162.

⁷⁵⁶ Kehf 18/63.

Şeytan, insanlara Allah'ın adını ve O'nu hatırlamayı unutturmak istediği şu ayette çok açık ifade edilir: *"Şeytan onları etkisi altına aldı da kendilerine Allah'ı anmayı unutturdu. İşte onlar şeytanın yandaşlarıdır. İyi bilin ki şeytanın yandaşları hep kayıptadırlar."*⁷⁵⁷ Allah'ı unutanlar, kuşkusuz O'nun hükümlerini kulak arkası ederler, emirlerini kaale almazlar, nefislerinin isteklerine karşı çıkmazlar; âhiret azabını hatırlamazlar, cennetteki nimetleri akıllarına getirmezler. Şeytan Allah'ı unutturmada insanın nefis ve arzularını en çok güdüleyen unsurları kullanır. Bazen, şarap, kumar,⁷⁵⁸ bazen de mal ve evlatlar⁷⁵⁹ gibi dünya hayatının süsleri olan zînetlerle insanların Allah'ını unutması için çaba sarf eder. Bu yöntemleri insanı adeta tasarrufu elinden alınmış bir hale sokar.

Şeytan insanın günlük yaşamına da etki etmek sûretiyle unutmaya sebep olabilmektedir. Sıkıntı ve kargaşa dolu bir hayat insanın günlük yaşamını çok etkileyebilmektedir.

2.3.9. Emreder, Kışkırtır, Telkin ve Teşvik Eder

Kur'an'da şeytanın insana emrettikleri arasında zikredilen "Fahşa" aşırı derecede çirkin ve iğrenç fiil ve söz demektir.⁷⁶⁰ Şeytan insanlara bazen emirler vermekle de tesir yolunu seçer. Şeytan teşvik ve telkinle insanlara nüfuz etmeyi seçebildiği gibi dostu durumuna gelen kişilere emretmek sûretiyle kendi yolundan gitmeleri temin eder. Zîra Kur'an'ın "emir verir" dedikleri kişiler, şeytanın kendi dostları olarak tarif edilir.⁷⁶¹ Şeytanın insanlara hayâsızlığı ve kötülüğü emretmesi⁷⁶² Kur'an'ın bu konuda verdiği en güzel bir örneklerdendir. Ayrıca şeytan insanlara, Allah hakkında bilmediklerini söylemeyi emreder. Bu konuyu ayet çok net bir şekilde dile getirir.

⁷⁵⁷ Mücâdile 58/19.

⁷⁵⁸ Mâide 5/91.

⁷⁵⁹ Münâfikûn 63/9.

⁷⁶⁰ İsfehani, *Müfredât*, "f-h-ş" md., s. 626.

⁷⁶¹ Bakara 2/169.

⁷⁶² Nahl 16/90.

“O, size ancak kötülüğü, hayâsızlığı ve Allah’a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder.”⁷⁶³ Cürcânî (v. 816/1413) “temiz yaradılışın tiksindiği, saf aklın reddettiği şey” olarak atrif ettiği fahşayı, şeytanın insana tesir etme yöntemi olarak kullanır.⁷⁶⁴ Şeytan nihâî hedefine ulaşmak için muhatabının duruna göre hareket edip bazılarına kötülüğü emretme yolunu seçebilmektedir. Ayette şöyle ifade vardır: “Onları mutlaka saptıracağım, mutlaka onları kuruntulara sokacağım ve onlara emredeceğim de (putlara adak için) hayvanların kulaklarını yaracaklar. Yine onlara emredeceğim de Allah’ın yarattığını değiştirecekler.” Kim Allah’ı bırakıp da şeytanı dost edinirse, şüphesiz o apaçık bir hüsrana düşmüştür.”⁷⁶⁵ Allah’ın yarattığının değiştirilmesi, hem maddî alanda, hem de fitrat alanında gerçekleşebilir.

Zamanımızda yeryüzünde doğal dengeyi bozucu her türlü girişimi, bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Nitekim insanların tamamını saptırabilme imkânı olduğu halde Allah’ın inayetiyle şeytanın saptırmalarından etkilenmeyecekler vardır. Fakat burada Allah’tan gelen yardım unutulmamalıdır. Peygamberimize de Allah bunu uyarı mahiyetinde açıkça bildirmiştir⁷⁶⁶ ve gelen yardımlar neticesinde emre tabi olanlar şeytanın tesirinden kurtulabilmişlerdir. Allah şöyle buyurur: “Eğer size Allah’ın lütfü ve rahmeti olmasaydı, pek azınız dışında, şeytana uyardınız.”⁷⁶⁷

Şeytan, müminleri kavga etmeye, ayrı düşmeye sevk etmek için uğraşır. Müslümanların ayrı düşmesi onun için mutluluk vericidir. Ayette: “Şeytanlar, dostlarına, sizinle mücadele etmelerini fısıldarlar. Eğer onlara uyarsanız, şüphesiz siz de ortak koşanlar gibi olursunuz.”⁷⁶⁸ Özellikle de islâm ümmetinin bozguna uğraması için çalışır. “İki topluluğun karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirip gidenleri, yaptıkları bazı işlerden dolayı şeytan, (yoldan) kaydırmak istemişti.”⁷⁶⁹

Şeytan emretmesi zorlaması anlamına gelmez. Zîra şeytanın bu anlamda yaptırım gücü yoktur. Çünkü emreden kişi gerekirse yaptırmak için cebr kullanma

⁷⁶³ Bakara 2/169.

⁷⁶⁴ Cürcânî, age., s.123.

⁷⁶⁵ Nisâ 4/119.

⁷⁶⁶ En’âm 6/68.

⁷⁶⁷ Nisâ 4/83.

⁷⁶⁸ En’âm 6/121.

⁷⁶⁹ Âl-i İmrân 3/155.

imkânına sahiptir.⁷⁷⁰ Fakat ayetlerden anlaşılan emir hali kişiyi vesvese ve telkin yoluyla kötü bir iş yapmakla karşı karşıya bırakması neticesinde insanın o işi yapmak zorunda kalması olarak anlaşılmalıdır.

“Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerin helâl ve temiz olanlarından yiye! Şeytanın izinden yürümeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır. O, size ancak kötülüğü, hayâsızlığı ve Allah’a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder.”⁷⁷¹

Şeytan hiçbir zaman iyiliği emretmez, çirkinlikte haddi aşanlara emirler verir. Ayette geçen “السوء” kelimesi, haddi gerektirmeyen çirkinlikleri, “الفحشاء” kelimesi ise haddi gerektiren çirkin emirleri ifade eder.⁷⁷² *وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ* /Allah’a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder.”⁷⁷³ Allah’ın hüküm verdiği meseleri tersine bir hükümle insanlara helal olu haram haram olanı helal göstermek sûretiyle Allah hakkında bilgiye dayan madan ve kasıtlı olarak yanlış bir yönlendirme yaparlar. Allah için câiz olmayan vasıfları Allah’a nispet ederek söylenmesi de buraya misaldir.

Ayetlerde sultas olmadığı halde bu emrini nasıl anlaşılması gerektiği sorulabilir: Şeytanın süslemesi ve şerre sevk etmesi amirin emrine benzetilir.⁷⁷⁴ İnsanın kendi nefsini dinleyerek bu bana emrediliyor şeklinde bir hisse kapılması şeytandan bu iğvanın insanda yankı bulmasına neden olmaktadır. Bu bir harici zorlamadan öte insanın kendini yapmaya memur ve mecbur hissetme psikolojisini yansıtır.

Ve insanlarda şeytanın kışkırtmasına kanarak Allah’ın zat ve sıfatları hakkında bilgisizce tartışılar ve azgın şeytana uymaktan kendilerini alamazlar.⁷⁷⁵ Bu durumun misalini Bedirde kâfirleri kışkırtıp onları yüzüstü bırakmasında görülebilir.

“Ey iman edenler! Şeytanın adımlarına uymayın. Kim şeytanın adımlarına uyarsa, bilsin ki o hayâsızlığı ve kötülüğü emreder. Eğer Allah’ın size lütfu ve

⁷⁷⁰ Aslan, “Kur’ân’da Şeytan Terimi”, s. 58.

⁷⁷¹ Bakara 2/168-169.

⁷⁷² Zemahşeri, age., I, s. 108.

⁷⁷³ Bakara 2/169.

⁷⁷⁴ Zemahşeri, age., I, s.108.

⁷⁷⁵ Hac 22/3.

merhameti olmasaydı, sizden hiçbiriniz asla temize çıkamazdı. Fakat Allah, dilediği kimseyi tertemiz kılar. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."⁷⁷⁶

Allah şeytanın kötü olana davetinden lütfüyle insanları muhafaza ediyor. Potansiyel olarak bütün insanların şeytanın aldatmacı tavırlarına yenik düşebileceği mümkünken Allah, kendi lütfu ile insanlara gösterdiği işaretlerle insanın onun şerrinden korunmasına yardımcı olmuştur.

İnkârcıların azgınlıklarının, müminlere karşı olan düşmanlık ve saldırganlıklarının ardındaki en önemli unsur şeytanın kışkırtmalarıdır. Kur'ân'da şöyle buyrulur:

*"Görmedin mi, biz gerçekten şeytanları, kâfirlerin üzerine gönderdik, onları tahrik edip kışkırtıyorlar."*⁷⁷⁷, *"...Gerçekten şeytanlar, sizinle mücadele etmeleri için kendi dostlarına gizli-çağrılarda bulunurlar..."*⁷⁷⁸ Şeytan bu kışkırtmaları müminlerin aleyhine yapar. Müşrikleri ve kâfirleri kimi zaman sözle olabileceği gibi, daha ağır yollarla da olabilir.

Şeytanın inkârcılar üzerindeki telkini o kadar güçlüdür ki bu insanlar gerektiğinde ölümü göze alarak elçi ve müminler aleyhine faaliyetlerini sürdürürler. Buna en açık örneklerden biri de, müminlere karşı açılan savaşları anlatan ayetlerde görülür. Şeytan savaş öncesinde, kâfirleri müminler aleyhine kışkırtır ve müminlere karşı savaşmayı onlara çekici gösterir. Hatta kâfirleri kendilerini yenebilecek hiçbir ordu bulunmadığına inandırarak iyice tahrik eder. Ancak iki ordu karşılaştıklarında şeytan kendisine inananları yüz üstü bırakmıştır.

Şeytanın insanlara yaptığı telkin ve teşvikler bazen insana yarar sağlar. Çünkü şeytan insana ihtiras aşılar. İnsanın içinde uyanan bu ihtiras onu dünya tutkusuna sevk eder. Dünya tutkusu da insanı dünya için çalışmaya, onun imarına, gelişmesine ve insanların da kalkınmasına vesile olur. Fakat bu ihtirasın da her şeyde olduğu gibi bir ölçüsü olmalıdır. Eğer aşırı bir hal alırsa insan için fayda değil zarar getirir, onun helak

⁷⁷⁶ Nur 24/21.

⁷⁷⁷ Meryem 19/83.

⁷⁷⁸ En'âm 6/121.

olmasına neden olur. O halde ihtirasın frenlenmesi, “İtidal” ölçüsünde tutulması elzemdir.⁷⁷⁹

Demek ki şeytanın telkin ve teşvikleri ölçülü dozajda kalır ve insanın iyilik yönüne tamamen galip gelmezse yararlı olabilmektedir. Bir ölçüde bunlar insanın rahatça yaşaması için gereklidir. Çünkü bunlar olmazsa insan dünya için hiçbir iş yapmaz ve dolayısıyla yaşamını dahi sürdüremez.⁷⁸⁰

2.4. ŞEYTANDAN KORUNMA YOLLARI

Kâinata yaratılan varlıkların en kıymetlisi şüphesiz ki insandır. İnsan cinsi masum olarak yaratılmıştır. Şeytanın bütün çalışma sistemleri, insanın tekâmül sürecini engelleyebilmek üzere kurulmuştur. Bu faaliyetlerinde kimi zaman başarılı da olmaktadır. Onun şerrinden kendini korumaya çalışanlar, yanlarında bazı koruma vasıtalarına da ihtiyaç duyarlar. Bu yollar Kur’ân’da ve hadislerde insanlara açık olarak bildirilmiştir.

Şeytanın tesir imkân ve gücünü daha önce izah etmeye çalışmıştık. Gördük ki şeytan ne eski ve yeni bazı inançların inandığı kadar çok büyük ve güçlü, ne de şerrinden emin olmanın çok kolay olduğu bir varlıktır. Ona karşı korunaklı olmak için onu iyi tanımak gerekir. Zîra onu en iyi tanıyanlar peygamberler olduğu için ondan korunmayı da çok daha iyi başarmışlardır. Şerri tanımayanın şerre daha kolay bulaşacağı açık bir gerçektir. Ondan korunma yoluna girmeden önce onu iyi tanımak gerekir. Çünkü şeytan, çok sinsi ve profesyonel yollarla insana tesir için uğraşır. Onun etkilerine aynı duyarlılıkta karşılık vermek için hep teyakkuz halinde olmak gerek. İşte bu bölümde şeytanın tesirinden korunabilmenin yollarını Kur’ân ve Sünnet ışığında izah etmeye çalışacağız.

⁷⁷⁹ Şanlı, “Kur’ân’a Göre Şeytanın İnsanı Aldatma Yöntemleri”, s. 32.

⁷⁸⁰ Ateş, Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri, V, s. 324.

2.4.1. İbadetler

Bilindiği gibi Allah, cinleri ve insanları kendisine kulluk etsinler diye yaratmıştır.⁷⁸¹ Kulluk insanın yaratılış gayesidir. İnsanın kulluğu nispetinde Allah katındaki değeri ortaya çıkar. Kadın olsun erkek olsun sâlih amel işleyenler Allah katında hak ettikleri karşılıkları bulacaktır.⁷⁸² Kulluğun en güzel yansıması ibadetlerdir. İnsanlar Allah'ın emrettiği ibadetleri ifa etmekle Allah'ın emrine boyun eğmiş, isteklerini yerine getirmiş kabul edilir. Yani ibadetler kulluğun özü, yaşamın gıdasıdır. İbadetlerin kulluğu koruyan yönleri de vardır. Çünkü ibadet yaratılanı, bağımlılık duygusuyla her an yaratanına bağlar. İnsan ibadetleriyle aslında kendisini murakabede tutar. Buna insanın kendini yenilemesi ve ya güncellemesi de denebilir. İbadetsiz bir hayat susuz bir çöldür. İnsanın yaratanını hatırlamaması, şükürünü eda etmemesi demektir. İbadetsiz bir hayat, fanussuz ateş şulesine benzer. Korunaksız olan ateş, gelecek bir rüzgâra dayanamaz ve sönmeye mahkûm olacaktır. Bu açıdan bakılınca iman ateşi ibadetlerle muhafaza edildiğinde, imanı harici etkilerden korumak mümkün olacaktır.

Herkes, yaptığı iyi ve kötü davranışlarının sonuçlarını lehine de, aleyhine de olsa kendi üstlenir: *"Kim iyi bir iş yaparsa kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir. Rabbin kullara (zerre kadar) zulmedici değildir."*⁷⁸³ Başka bir ayet ise; *"Kim salih bir amel işlerse kendi lehine işlemiş olur. Kim de kötülük yaparsa kendi aleyhine yapmış olur. Sonra Rabbinize döndürüleceksiniz."*⁷⁸⁴ buyurularak müminlerin hayra ve şerre dair amellerinden doğacak neticelelerin kişinin elinde olduğu bilgisi veilmiştir.

Sâlih amel işlemek, yeryüzünün nimet ve imkânlarına sahip olma, rızık ve bereket dolu bir yaşayışa ulaşma sonucunu doğurur: *"Erkek veya kadın, kim mü'min olarak iyi iş işlerse, elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız ve onların mükâfatlarını yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz."*⁷⁸⁵ Benzer başka ayetlerde de şöyle

⁷⁸¹ Zâriyât 51/56.

⁷⁸² Nahl 16/97

⁷⁸³ Fussilet 41/46.

⁷⁸⁴ Câsiye 45/15.

⁷⁸⁵ Nahl 16/97.

buyurulur: “Allah’ın, iman edip sâlih amel işleyenleri mükâfatlandırması için (her şey o kitapta tespit edilmiştir.) İşte onlar için bir bağışlanma ve bereketli bir rızık vardır.”⁷⁸⁶ İman ve amel-i sâlih, gönüllerde sevgi doğmasını sağlar: “İnanıp sâlih ameller işleyenler için Rahmân, (gönüllere) bir sevgi koyacaktır.”⁷⁸⁷

İman ve sâlih amel, inançsızlığın ve kötülüğün karanlığına düşmekten körür, hidayete ermeyi ve karanlıklardan aydınlığa çıkmayı sağlar: “Şüphesiz bize kavuşacağını ummayan ve dünya hayatına razı olup onunla yetinerek tatmin olan kimseler ile âyetlerimizden gâfil olanlar var ya, işte onların kazanmakta oldukları günahlar yüzünden, varacakları yer ateştir. (Fakat) iman edip sâlih ameller işleyenlere gelince, Rableri onları imanları sebebiyle, hidayete erdirir. Nimetlerle dolu cennetlerde altlarından ırmaklar akar.”⁷⁸⁸

İnsanı yaratıyla bu denli yakınlaştıran ibadetlerin, elbette şeytanın ilgi alanına girmesi çok doğaldır. Zîra şeytan insanı Allah’a yakınlaşmaktan uzak etmek için uğraş vermektedir. İbadetlerle şeytan ters orantılı olarak hareket etmektedir. Şeytan insanın ibadetine hücum ederek ibadetlerde ve bu yolla Allah’tan uzak düşmesine çabalamaktadır. Hedef ibadetler değil insanın Allah’a kurbîyetine mani olabilmektir. Bakıldığında namazın, insanı kötülüklerden muhafaza eden,⁷⁸⁹ orucun insanın korunmasını sağlayan⁷⁹⁰, zekâtın, insanın malını temizleyen⁷⁹¹ ulvî sonuçları ardır. İbadetler salt îfa edilmeleriyle mesuliyetin edası veya geçirilmesi olarak değil insana bıraktığı menfaatleri dikkate alarak değerlendirilmelidir.

Bu bölümde insanın ibadetlerinden bazılarının şeytanın nasıl müdahil olmak istediğine ve insana gelen uyarılara dikkat çekeceğiz.

⁷⁸⁶ Sebe 34/4.

⁷⁸⁷ Meryem 19/96.

⁷⁸⁸ Yûnus 10/9.

⁷⁸⁹ Â’nkebût 29/45.

⁷⁹⁰ Bakara 2/179.

⁷⁹¹ Tevbe 9/103.

2.4.1.1. Namaz

Namaz insanın Allah'a kurbeyetinde en önemli ibadetlerin başında gelir. İmanın özü, din direği,⁷⁹² insanın Allah'a mîrâcı, ibadetlerin kalesidir. Kur'ân'da ibadetler arasında en çok namaza vurgu vardır. Hz. Peygamber'in hadislerinde de namaza çok önem verildiği görülür. Şeytan insanın bütün ibadetlerine engel olmak ister. Fakat namaza ayrı bir önem verir. Çünkü namaz bir kul için gerçekten büyük bir öneme sahiptir.

Namaza hazırlanmadaki abdest aşaması kendi başına büyük bir temizlenmedir. Bedenen ve ruhen temiz olan insan, Allah'ın huzurunda kıyama dururken Hz. Peygamber'in İsrâ olayındaki hazzına yolculuk etmektedir. Bütün dünyeviliği bir tarafa bırakıp, yaratanına kavuşmanın peşindedir. Namazın sonuçlarının insana kazandırdıkları da ayrı bir öneme sahiptir. Kur'ân'da Hz. Muhammed'e ve onun şahsında bütün inananlara hitâben Allah, insanlara Kur'ân'ı anlayarak okumanın ve namaz kılmanın önemini şöyle anlatır:

*"(Ey Hz. Muhammed!) Kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkor. Allah'ı anmak elbette en büyük ibadettir. Allah, yaptıklarınızı biliyor."*⁷⁹³ İşte, öncesi ve sonrasıyla insanı her gün ve ömür boyunca Allah'a yaklaştıran bu güzide ibadet şeytanın en büyük uğraşı olmaya layıktır. Namaz, en fazla şuurluluk anıdır.

Hız. Peygamber'den gelen bazı rivayetlerde şeytanın insanlara abdest alırken vesvese vererek müdahale etmek istediği anlaşılmaktadır. Bir hadisinde Hz. Peygamber *"Suyun vesvasından sakının."*⁷⁹⁴ uyarısıyla, abdest anında şeytanın vesvese vererek abdest ve namazın şuurundan insanı uzaklaştırmak isteyeceğine, evhâma kapılarak abdestim olmadı endişesiyle defalarca abdest almak zorunda olacağına ve namaz kılmaktan bu nedenle uzaklaşabileceğine işaret etmiştir. Ahmet b. Hambel'den gelen bir rivayette ise, bir gün Hz. Peygamber ashabına namaz kıldırırken Rûm sûresi'ni okumuş, fakat kıraatin bir kısmında karıştırmıştı. Namazın sonrasında cemaatin bazılarının

⁷⁹² Buhârî, El-edebu'l-Müfred, 14.

⁷⁹³ Â'nkebût 29/45.

⁷⁹⁴ Tirmîzî, Tâhâret, 43/57.

namaza abdestsiz gelmiş olmalarından dolayı şeytanın namaz esnasında kendisine kıratında karışıklığa neden olduğunu bildirerek ashabına namaza gelirken usulüne uygun abdest almaları gerektiğine işaret etmiştir.⁷⁹⁵ Şeytan insana namaz kılarken abdestin kaçtı gibi vesveseler de vererek namazının huşusunu gidermeye çalışır.⁷⁹⁶ Kişi böyle bir evham neticesinde, abdestim kaçtı zannıyla namazını bozar ve şeytanın oyuncağı haline gelir. Bir rivayette “*Namaz kılarken şeytan gelip abdestin bozuldu derse, ona yalancısın desin. Fakat burnu ile koku kulağı ile ses duyarsa abdest alsın.*”⁷⁹⁷ şeklinde bir uyarı ile şek ile hüküm verilmeyeceğine işaret vardır.

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber’in bu hususta insanlara çok öğüdü vardır. Zîra bir namazı birden çok abdestle kılmak zorunda olan insanların var olduğunu görünce şeytandan gelen vesveselerle oluşan şüphelerde uzak kalınması gerektiğinin önemi daha iyi anlaşılacaktır. Sonucunda insanın ruh sağlığının da bozulma ihtimali vardır.

Şeytanın uğraşı insanı namazdan alıkoymaktır. Şeytan insana namazın hemen ilk girişinde vesvese vermek ister ve niyet etmediğini veya yanlış niyet ettiğini telkin ederek namazdaki insanın huzurunu gidermek için uğraşır.

Şeytanın namazdaki müdahalelerinden biri de insanlara sünneti önemsiz göstererek kişileri namazların sünnetini kılmaktan uzaklaştırmasıdır. İnsanlar sünneti kılmayarak zamandan kazandıklarını sadece Kur’ân emirlerini yerine getirdiklerini ifade ederler bu da şeytanın insana telkinleri sunucu ortaya çıkan bir yanılgıdır. Oysa sünnete devam etmek peygambere yakınlık sayılmalıdır. Ayrıca cemaate iştirak edenlerin bazen ön saflar boş olduğu halde önlere geçmediği, önemli olan kalbi yakınlık olduğu iddia ederler. Oysa “*Safların en hayırlısı ön saftır.*”⁷⁹⁸ hadisine şeytanın iğvasıyla ve ilimden yoksunluk nedeniyle namazı ehemmiyetine vakıf olamazlar.

Nafile namazların ve özellikle de gece namazlarının bazen iblisin telkiniyle bazı insanların hayatlarında çok yeri vardır. Öyle ki böyle kimseler nafile namazlarından aldıkları hazzı farz namazlarından bile almadıklarını söylerler. Geceyi

⁷⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, 3/471.

⁷⁹⁶ Ebû Davud, Salât, 191-192.

⁷⁹⁷ Ebû Davud, Salât, 191-192.

⁷⁹⁸ Buhârî, Ezan, 10.

namaza tahsisi ederler ve sabah namazını kılamadan uyuya kalırlar ya da cemaate iştirak sevabından mahrum kalırlar. Hatta geceden kalan yorgunluk nedeniyle evinin iâşesini temin etmeye dahi güç yetiremezler.⁷⁹⁹ Bazıları da sırf riya için gününün ve gecesini mescitlerde geçirirler. Oysa Hz. Peygamber namazların farzlarını camide ashabıyla kılar, sünnet bölümlerini ise evinde eda ederdi ve “*Evlerinizi namaz kılmayarak makbere çevirmeyin.*”⁸⁰⁰ hadisliyle evlerde yapılan ibadetlerin önemine vurgu yapmıştır.

Şeytan, namazda Hz. Peygamber’e dahi musallat olup namazını bozdurmak istediğini, fakat Hz. Peygamber’in, Allah’ın yardımıyla ona karşı galip geldiği⁸⁰¹ biliyoruz.

Şeytan insanı cemaatle namazdan uzaklaştırmak ister. Hz. Peygamber inananları mescitlere ve cemaatle namaza kılmaya davet etmiş, birlik ve beraberlikten kuvvet doğacağını, ayrılığın müminleri zayıflatacağını ifade etmiştir. Namazdaki birliktelik toplumsal birliğe getireceği için insanların ibadetlerini birlik içerisinde ifa etmesinin önemine dikkat çekmiştir. Bir hadisinde, müslümanların cemaate sarılmasını, mescitlerden ve islâm toplumundan ayrılmaması gerektiği emretmiş, yalnız kalan bir koyunu kurdun avı olacağı gibi yalnız kalan kişinin de şeytanın pençesine düşmekten kurtulamayacağını haber vermiştir.⁸⁰² Hata safların nizamına dikkat çekerek aralardaki boşlukların şeytanın işine yarayacağını ifade etmiştir.⁸⁰³

Namazda tâdili erkânı terk etmekte şeytan işi kabul edilmektedir.⁸⁰⁴ Namazda gereken şekli hassasiyeti göstermemek de kişinin kendini namaza tam olarak veremediğini göstermektedir.

Diğer önemli bir konu ise namazda esnemektir. Esnemek, uykusuzluk, yorgunluk veya can sıkıntısı sebebiyle kişinin gayr-i irâdi bir şekilde ağzını açarak uzunca nefes alıp vermesidir. Bu hâl, bir bakıma dalgınlık ve gaflet göstergesidir. Hz.

⁷⁹⁹ El-Cevzî, age., s. 127.

⁸⁰⁰ Müslim, Misafirûn, 212.

⁸⁰¹ Buhârî, Salât, 75.

⁸⁰² Ahmed b. Hanbel, 5/232

⁸⁰³ Nesâî, İmâmet, 28.

⁸⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, 6/70

Peygamber de aksırmanın Allah'ın hoşlandığı bir durum olduğuna; esnemenin ise şeytandan geldiğine dikkat çekerek: *"Biriniz esneyeceği zaman gücü nispetinde onu gidermeye çalışsın. Çünkü bir kimse esnediğinde şeytan ona güler."*⁸⁰⁵ Hadîs-i şerifte şeytandan geldiğine dikkat çekilen esneme, genellikle çok yiyip içmek, karnı tıka basa doldurmak, hareketsizlik ve uyku hâlinin öne geçmesi gibi durumlardan kaynaklanır. Ayrıca esnemeye sebep olan durumlardan her biri şeytanın hoşlandığı işlerdir. Bu sebeple namazda esnemek uygun bir davranış değildir. Mümkün mertebe önüne geçilmesi, her şeye rağmen engellenemediği durumlarda ise ağzın el ile kapatılması gerekir. Hz. Peygamber; *"Sizden herhangi biriniz esneyeceği zaman gücü yettiği kadar onu tutsun."*⁸⁰⁶ buyurmaktadır. Başka bir hadiste de Rasûl-i Ekrem'in; *"Biriniz namazda iken esneyeceği zaman gücü yettiği kadar esnemeyi hapsedip tutsun, çünkü şeytan girer."*⁸⁰⁷ buyurduğu rivayet edilmektedir. Hadislere bakıldığında zaman, her iki halde de insanın esnemeyi hapsedmesi, gerek namazda gerekse, içinde bulunduğu toplumda, ağzını sonuna kadar açarak esnemekten kaçınması emredilmektedir.

Bu konu bağlamında ele alacağımız bir başka husus da insanın namazdaki secde halidir. Belki de şeytanı en çok gazaplandıran husus müminin miracı, şeytanın ise düşüş nedeni olan secdedir. Zîra secde namazda insanın Allah'a en yakın olduğu haldir. Şeytan, insanın Allah'a bu denli yaklaşmasına razı değildir. Bir hadiste şöyle buyrulur: *İnsan secde ye vardığında şeytan ağlayarak uzaklaşır ve şöyle söyler: "Vay halime Hz. Âdemoğlu secde ile emrolundu da, secde etti ve cennet onun oldu. Ben emrolunduğumda secdeden kaçındım ve cehennem bana hak oldu."*⁸⁰⁸

Şeytanın bu hüznü pişmanlığından değil, olsa olsa insana karşı hasedindedir. Zîra secde kulluk bilincinin en üst mertebesidir. En Yüce olan Allah'ın huzurunda alnını ruy-i zemine koyarak kulluğunu ve acziyyetini dile getirip lisan-ı hal ile; "Ey Allah'ım sen en yücesin, ben ise en zelil, en fakirim senin rahmetine muhtacım." demekte olan

⁸⁰⁵ Buhârî, Edep, 125

⁸⁰⁶ Müslim, Zühd, 56.

⁸⁰⁷ Müslim, Zühd, 57

⁸⁰⁸ Müslim, İman, 133.

insanın bu hali daha önce bu nimetten nasiplenemeyen şeytanı çılgına çevirmekte ve ağlatmaktadır.⁸⁰⁹

2.4.1.2. Zekat

Sözlük anlamı itibariyle Yüce Allah'ın bereketinden hâsıl olan, ortaya çıkan büyüme veya artış gibi anlamlara gelen⁸¹⁰ zekât, İslam'da infakın farz kategorisinde değerlendirilen mali ibadetlerden ve İslam'ın beş esasanın biridir.⁸¹¹ İsfahâni'ye göre bu artış dünyevi ve uhrevi hususlar göz önünde bulundurularak kullanılır. Ekinde bir artış ve bereket meydana geldiğinde de bu kavram kullanılır.⁸¹² *"Hangi yiyecek daha temiz ise ondan size bir azık getirsin."*⁸¹³ âyeti, akıbeti kötü olmayan helal yiyeceğe işarettir. İnsanların, Yüce Allah'ın hakkından fakirlere verdikleri malın adı olan zekât da bu anlamdan gelmektedir.⁸¹⁴ Zekâta bu ismin verilmesi, ondan dolayı umulan bereketten veya nefsin arındırılmasından; yani nefsin hayır ve bereketlerle olgunlaşmasından dolayıdır. Ya da bu her ikisinden dolayı bu ismi almıştır. Çünkü söz konusu olan bu her iki hayır da zekâtta vardır.⁸¹⁵

Zekat insanın fedakarlık ölçüsüdür. İnsanın malındaki eksilme Allah'a olan yakınlığını artırır ve mal sahibini cimrilik hasletinden temizler. Sadaka ve zekât vermede, şeytan ve nefsin olumsuz baskısının önemi büyüktür. Her biri, insana, zekât ve sadakanın malda eksikliğe sebep olacağını ve neticede fakirlik gibi bir problemle karşı karşıya kalınacağını telkin ederler. Bu konuda Yüce Allah, onların telkinlerine mukabil bizlere şu uyarıda bulunmaktadır:

*"Şeytan sizi fakirlikle korkutur (fakir düşeceğinizi söyleyerek sadaka vermekten geri kalmanızı ister) ve size çirkin şeyleri yapmayı emreder. Allah ise, size kendi katından mağfiret ve lütuf va'dediyor. Şüphesiz Allah'ın lütfu geniştir, O bilendir."*⁸¹⁶ Hz. Muhammed de sadaka ve zekatın malı eksiltmediğini, bilakis

⁸⁰⁹ Aslan, "Kur'an'da Şeytan Terimi", s. 37.

⁸¹⁰ İsfahâni, *Müfredât*, "z-k-v" md., s. 380.

⁸¹¹ *Buhârî*, İmân, 1.

⁸¹² İsfahâni, *Müfredât*, "z-k-v" md., s. 380-381.

⁸¹³ Kehf 18/19.

⁸¹⁴ İsfahâni, *Müfredât*, "z-k-v" md., s. 380-381.

⁸¹⁵ Mehmet Erkal, *Zekat: Bilgi ve Uygulama*, İstanbul 2004, s. 51-52.

⁸¹⁶ Bakara 2/268.

artmasına sebep olduğunu ihtar eder. Zaten “*Sadaka (zekat), maldan hiçbir şey noksanlaştırmaz.*”⁸¹⁷ hadîsi de bunun açık misalidir. Aksine malı çoğaltır ve malın büyümesine ve bereketlenmesine sebep olur.

Zekat, İslâm’da, dinî vecibeler içinde namazdan sonra en büyük ehemmiyet ve kıymet, zekâta verilmiştir. Gerçekten de namaz, dinî hayatın direği, İslâmî hayatın teminatıdır. Zekât ise, sosyal hayatın istinat noktasıdır. Namaz kılınmayan bir cem’iyette dinî yaşayış zayıflayıp sönmeye yüz tutacağı gibi, zekât emrinin tatbik edilmediği bir toplumda da sosyal huzur, birlik ve beraberlik kalmaz. Fakir ve zengin sınıflar arasında dayanışma ve yardımlaşma ortadan kalkar; sevgi ve saygı duyguları yok olur. Günümüz toplumlarının hâli buna açık bir delildir. Namaz ve zekât, biri kişinin iç dünyasını, diğeri de dış dünyasını düzenleyici iki ana direktir. Zekât, zenginlerin fakirlere yaptıkları basit bir yardım değildir. Zekât fakirin, zenginin malında olan bir hakkıdır. Allah, bu hakkı imtihan için zenginlerin malının içine koymuştur. Zekat, zengine emanet olarak bırakılmış fakire ait bir hediyedir. Kur’ân’da bu husus şu şekilde belirtilmiştir: “*Mü’minlerin mallarında dilencinin ve dilenmeyen fakirin bir hakkı vardır.*”⁸¹⁸

Fakiri bulmak ve ona hakkını vermek görevi zengine aittir. Fakir, kapı kapı dolaşıp da zengin arayacak değildir. Zekâtı ödenmemiş bir mal, içinde “emanet” bulunduğu ve o anda “hıyanet” üzere bulunulduğu için temiz ve helâl olmaktan çıkar. Aslında zahiren “helal” yolla kazanılmış olsa bile, emanet yerine ulaştırılmadığı için bu zenginlik gayri meşrû bir varlık hâlini alır. Zekâtı ödendiğinde mal da temizlenmiş olur. Allah’ın bu hususta kesin emri bulunmaktadır.⁸¹⁹

Zekât vermekten kaçmanın, vermemek için bahaneler uydurmanın çok ağır manevî sorumlulukları vardır. Rabbimiz, zekâtını vermeyenlerin kıyamette çok büyük bir azapla karşılaşacağını haber vermektedir: “*Kıyamet gününde stok edilen altın ile gümüşün üzerleri cehennem ateşinden kızdırılacak da mal biriktirenlerin alınları bunlarla dağlanacak ve onlara şöyle denilecek: İşte bu, (zekâtını vermeyip) stok*

⁸¹⁷ Deylemî, IV/87; Keşfü’l-Hafâ, II/232

⁸¹⁸ Zâriyât 51/19.

⁸¹⁹ Tevbe 9/103.

ettiğiniz altınlar. Ve stok ettiklerinizin cezasını çekin.”⁸²⁰ Bir başka ayette de şöyle buyruluyor: “Allah’ın fazlından verdiklerini kullarından esirgeyenler için o malın hayır olduğunu zannetme. Belki o mal, onlar için şerdi. Kıyâmet gününde fakirlerden esirgedikleri o mal, onların boyunlarına halka yapılacaktır.”⁸²¹

Sadaka ve zekât vermek noktasındaki tereddütte, şeytan ve nefsin olumsuz baskısının önemi büyüktür. Her biri, insana, zekât ve sadakanın malda eksikliğe sebep olacağını ve neticede fakirlik gibi bir problemle karşı karşıya kalınacağını telkin ederler. Bu konuda Yüce Rabbimiz, onların telkinlerine mukabil bizlere şu uyarıda bulunmaktadır: “Şeytan sizi fakirlikle korkutur (fakir düşeceğinizi söyleyerek sadaka vermekten geri kalmanızı ister) ve size çirkin şeyleri yapmayı emreder. Allah ise, size kendi katından mağfiret ve lütuf va’dediyor. Şüphesiz Allah’ın lütfu geniştir, O bilendir.”⁸²², “Sadakanın en hayırlısı vereni fakirleştirmeyecek, alan kimseyi tekrar istemekten caydıracak miktarda olanıdır.”⁸²³

Özellikle büyük şehirlerde, orta ve yüksekokul seviyesindeki binlerce talebe büyük maddi sıkıntılar içinde okumaya çalışmaktadır. Sahipsiz ve çaresiz kaldıklarında kötü yollara sapma ihtimali çok fazla olan, kimsenin yardım etmediği bu gençleri ve ailelerini bulup, onları zekâtlarımızla desteklemek, vatana millete hayırlı birer evlat olarak yetişmelerini sağlamak bizim de görevimiz olmalıdır. Arkadaşlarının imkânları yerindeyken onların gönlü kırık ve kısıtlı imkânlarla okumaya çalışması, hatta bazılarının kabiliyetli olmasına rağmen okumayı bırakıp çalışma hayatına atılmak zorunda kalmaları bizleri de üzmelidir. Fakirliği yüzünden topluma ve ailesine küsen gençlerin ne büyük bir tehlike kaynağı olduğunu ise ifade etmeye gerek yok.

Zekâtın amacı da burada ortaya çıkmaktadır ki dengeli bir toplum yapısını ortaya koyup sosyo-ekonomik yapıyı beslemektir.⁸²⁴

⁸²⁰ Tevbe 9/34.

⁸²¹ Âl-i İmrân 37/180.

⁸²² Bakara 2/268.

⁸²³ Buhârî, Zekat, 18.

⁸²⁴ Güven Ağırkaya, “Kur’ân-ı Kerim’de Birr Kavramı”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2009, s. 5.

2.4.1.3. Oruç

Oruç ibadeti de şeytanın tesir alanına girer. Hadislerde, Şeytandan korunmanın yollarından birinin de oruç tutmak olduğu ifade edilir. Oruç önemli bir ibadet çeşididir. Oruç şehvete, günaha ve nefsin bir kısım baskılarına karşı bir kalkan veya bir perde⁸²⁵ olması yönünden, şeytana karşı irade gücünü artırıcı bir özelliğe sahiptir. İslamda oruç tutan bir kimsenin “aç kalan” değilde kendini tutan anlamına “oruçlu” olarak isinmlenmesi oruç ameliyesinin güzelliğine işarettir.⁸²⁶

Hız. Peygamber de, *Kadir Gecesi şeytanın faaliyetlerinin kısıtlanıp, insanları ifsat etmesine izin verilmediğini*,⁸²⁷ *Arefe günü Allah tarafından büyük günahların bağışlanıp, rahmetini yeryüzüne indirmesi sebebiyle şeytanın hor ve hakir olarak öfkelenildiğini haber vermektedir.*⁸²⁸ Peygamberimiz; “*Ramazan ayı geldiğinde Cennet kapıları açılır, Cehennem kapıları kapanır ve şeytanlar zincire vurulur.*”⁸²⁹ buyurmuştur. Bu hadislerde şeytanın oruçlu bir insan üzerinde etkin olamayacağı ifade edilir. Zira insan oruçlu iken büyük bir şuur halindeliği vardır. Yani şeytana karşı bir kalkan oluşturma niyetiyle oruç tutmaktadır.

Bu hadîse İbn Arabî şöyle yorum yapar: Cehennem kapıları kapandığında, nefesi kendine döner ve böylelikle sıcaklığı katmerleşir ve kendi kendini yemeye başlar. Oruçlu insan doğasının hükmü karşısında böyledir. Oruç tuttuğunda, doğasının ateşinin kapıları kapatılır ve serinletici şeyler kullanamadığı için oruç nedeniyle ilave bir sıcaklık hisseder. Bunun acısını da içinde bulur. Gerçekleşmesiyle rahata ereceğini zannettiği yemeğe karşı arzusu katmerleşir. Yiyecek ve içeceklere ulaşma kapısı kapandığı için de arzusu güçlenir.⁸³⁰

Yukarıda naklettiğimiz hadislerle göre, ramazan ayında, şirret cinlerin ve azgın şeytanların zincire vurulduğu belirtilmektedir. Bu sebeple, şeytanlar Ramazan ayında diğer aylara ve günlere nispeten müminlere daha az zarar verebilirler. Ramazan ayında

⁸²⁵ Tirmizî, Savm, 18.

⁸²⁶ İbn Â'rabî, age., V, s. 43.

⁸²⁷ Ahmed b. Hanbel, 5/324.

⁸²⁸ Ahmed b. Hanbel, 5/324.

⁸²⁹ Buhârî, Savm, 425, Müslim, Sıyâm, 1,2, 4,5.

⁸³⁰ İbn Â'rabî, age., V, s. 43.

müminlerin büyük bir ekseriyetince tutulan oruçları, okunan Kuranları, yapılan duaları, kılınan teravihleri ve diğer nafile namazları hesap edersek, bu hal şeytanların bu ayda zincire vurulduğunu açıkça göstermeğe yeter.

Şeytan, yüce kitabımızın bildirdiğine göre insanlara kötülük etmek isteyen, daha doğrusu insanları kötülüğe yönlendirmek isteyen bir varlıktır. Ancak insanın kötülük işlemesi için ille de şeytan gerekmez. Zîra insan tabiatı gereği, hoşuna giden şeyleri istemeye, talep etmeye meyillidir. İnsan tabiatı ise her zaman iyiyi güzeli tercih etmeyebilir. Kimi durumlarda bize iyi olan bir şey başkaları için kötü olabilir. Dolayısıyla insanın şeytanın dışındaki, onu kötüye yönlendiren, sevk eden en önemli yönlendiricisi bizzat kendisidir. Her ne kadar oruçlu insana karşı şeytanlar bağlanmış olsa da, bizler yani insanlar serbestiz. Yani her zaman bize göre doğru, bize göre, güzel, bize göre iyi olanı yapmaya yönelebiliriz ve bu bize göreler başkaları için doğru, iyi, güzel olmayabilir.

2.4.1.4. Kur'ân Okuma

*“Kur'ân okumak istediğin zaman kovulmuş şeytandan Allah'a sığın. Çünkü inananlara ve Rablerine dayananlara şeytanın bir gücü yoktur. Onun gücü, sadece kendisini dost tutanlara ve Allah'a ortak koşanlardır.”*⁸³¹

Yüce Allah, kendi kitabını bize anlatırken: *“Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, göğüslerde olan (sıkıntı)lara bir şifa, inananlara bir yol gösterici ve bir rahmet gelmiştir.”*⁸³² buyurur. Bu ayetlere göre Kur'ân; insanları kötülük ve günahlara karşı uyan, ikaz eden bir öğüt; insanın ruhi-bedeni her türlü rahatsızlıklarını giderici bir şifa; insanların dünyada değişik saplantılara girmeden, istikamet üzere yaşamalarını temin eden bir kılavuz ve rehber; içindekileri okumak, anlamak, yaşamak ve başkalarının da yaşamasına vesile olmak sûretiyle, sonsuz merhamet sahibi'nin affını ve müsaahasını celbeden bir rahmettir.

Şeytan, insana değişik yollar kullanarak yaklaşır. Onu değişik stratejilerle baştan çıkarmak ister. Sinesine vesvese verir. Hayır yapmasına engel olur. Nerede şer

⁸³¹ Nahl 16/98-100

⁸³² Yûnus 10/57.

ve hayırsız işler varsa onları gönlüne güzel gösterir. Değişik baskılar yaparak ruhi ve kalbi rahatsızlıklara iter, bunalımlara sürükler, karanlık düşüncelere salar. Ebediyet için yaratılan insan, şeytanın peşisıra giderken aradığı mutluluğu ve huzuru bulamaz. Arzularının çoğuna yetişemediğinden, psikolojik sıkıntılara maruz kalır. İşte tam bu anda Kur'ân onun imdadına koşar. Ondaki ebed arzusuna cevap verir. Burada ulaşamadığı arzularına, öte tarafta kavuşabileceğini fısıldar. İçini huzur ve itminanla doldurur. Hem dünya hem ukba mutluluğuna erdirir. Şeytanın devamlı aldatma yörüngeli vaadlerine karşılık Kur'ân, ona saadet vaad eder. İnsanın maddi-manevi hastalıklarına Allah'ın izniyle şifa olur.

2.4.2. İstiâze ve Takvâ

Şeytandan korunmayı en güzel ifade eden Kur'ânî kavram istiâzedir. Aslında her türlü sığınmayı ifade eden bu kavram, bir Kur'ân kavramı olarak insanın şeytandan ve onun hilelerinden korunmayı ifade eder.

“a-v-z” kökünden istikak eden “el-avzu” başkasına sığınmak ve ona bağlanmak anlamına gelir.⁸³³ Kelimenin, Kur'ân'da bu manada çokça kullanıldığı görülmektedir.⁸³⁴

Istilahî olarak; Kur'ân'da insanın korunması anlamında kullanılan kavramlardan biri de takvâdır. Takvâ terimi, esas itibariyle “herhangi bir şeyi ona zarar verecek şeylerden korumak” mânasına gelen *vikaye* “وقي” mastarından türemiş bir isimdir. Lügatte “Nefse zarar verebilecek her şeyden titiz ve ciddi bir şekilde korunmak ve sakınmak” anlamına gelir.⁸³⁵ Şer'î örfte ise dinin özüne aykırı tüm inanç ve davranışlardan kendini korumak⁸³⁶ olarak özetleyebileceğimiz takva “Kişinin taatte bulunarak nefsi Allah'ın vikayesine koyması ve bu sûretle ahirette zarar ve elem verecek şeylerden kendini iyice koruması” diye tanımlanır.⁸³⁷

Aslında insana bütün şerlerden korunma emredilmiştir. Fakat şeytan insana her an çok yakın ve tesirinin kolay olmasından dolayı, şeytandan korunmak çok daha önem

⁸³³ İsfahani, *Müfredât*, “a-v-z”md., s. 594.

⁸³⁴ Bakara 2/67; Felak 113/1; Nas 114/1; vd.

⁸³⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Ârab*, “v-k-y” md., XV, s. 401; İsfahânî, *Müfredât*, “v-k-y” md., s. 881.

⁸³⁶ Sülûn, age., s. 360.

⁸³⁷ Cürcânî, age., s. 65; Yazır, age., I, 169.

arz etmektedir. Kur'ân'da Hz. Peygamber'e hitaben; Kur'ân okuyacağı zaman taşlanmış şeytandan Allah'a sığınmasının emredilmesi⁸³⁸ şeytandan sakınmanın ve onun şerrinden Allah'a sığınmanın ne kadar anlamlı olduğunu göstermektedir. Bu da şunu işrettir: "Onun vesvesesinden ve kışkırtmasından uzak olamak şeytandan uzak olmak anlamındadır."⁸³⁹

Ne zaman şeytandan bir kötü düşünce seni dürtüklerse, Allah'a sığın, çünkü O, işitendir, bilendir."⁸⁴⁰ ayetinde şeytandan bir dürtü gelince derhal Allah'a sığınma emredilmekte, çünkü Allah'ın, kulunun duasını işiten, ne düşündüğünü bilen olduğu vurgulanmaktadır.⁸⁴¹

İstiâzenin gayesi insanın terbiyesi ve yüksek ahlaka ulaşmasıdır. "Ey iman edenler! Şeytanın adımlarına uymayın. Kim şeytanın adımlarına uyarsa, bilsin ki o hayâsızlığı ve kötülüğü emreder. Eğer Allah'ın size lütfu ve merhameti olmasaydı, sizden hiçbiriniz asla temize çıkamazdı. Fakat Allah, dilediği kimseyi tertemiz kılar. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."⁸⁴²

Ey Âdemoğulları! Şeytan, ana babanızı, çirkin yerlerini onlara göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi, sizi de bir belâya düşürmesin! Çünkü o ve kabilesi, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Biz şeytanları, inanmayanların dostları yaptık."⁸⁴³

Bu ayetler insanoğullarına, şeytandan sakınmaları, şeytanın, ataları Hz. Âdem'i kandırıp ona yasak meyveden yedirerek edep yerlerini gösterdiği ve cennetten çıkmasına neden olduğu gibi, kendilerini de kandırmaması için dikkatli olmaları emredilmektedir. İnsanların, şeytanları göremedikleri yerden şeytanların, insanları görüp gözetledikleri, insanları kandırmak için fırsat kolladıkları belirtilmektedir.

"Babacığım, şeytana tapma, çünkü şeytan, Rahman'a âsidir. Babacığım, ben sana Rahman'dan bir azabın dokunmasından korkuyorum. O zaman, şeytanın dostu

⁸³⁸ Nahl 16/98.

⁸³⁹ Mâtûrîdî, age., VIII, s. 190.

⁸⁴⁰ Â'râf 7/200.

⁸⁴¹ Ateş, "Şeytan" md., age., XIX, s. 340.

⁸⁴² Nur 24/21.

⁸⁴³ Â'râf 7/27.

*olursun⁸⁴⁴.”, “Şeytanın adımlarını izlemeyin. Zîra o, sizin için apaçık bir düşmandır,⁸⁴⁵
“Şeytan sizi (bundan) alıkoymasın. Çünkü o, sizin için açık bir düşmandır.⁸⁴⁶ Ey
inananlar, şeytânın adımlarını izlemeyin. Kim şeytânın adımlarını izlerse o, ona
edepsizliği ve kötülüğü emreder. Eğer size, lütfü ve rahmeti olmasaydı Allah, hiçbirinizi
asla temizlemezdi. Fakat Allah, dilediğini arındırır. Allah işitendir, bilendir.⁸⁴⁷*

Bu ayetler, müminlere şeytana uymamalarını, şeytanın, kendisine uyanları, kirli, pis işlere iteceğini bildiriyor. Allah, lütfü ve rahmetiyle kullarından dilediğini kötü ahlâk kirlerinden temizler. Eğer o, mümin kullarına acımasaydı, hiç kimseyi bu kirlerden temizlemezdi. O, kullarının sözlerini işitir, hallerini görür.⁸⁴⁸

⁸⁴⁴ Meryem 19/44,45.

⁸⁴⁵ En'âm 6/142; Bakara 2/168,208.

⁸⁴⁶ Zuhrûf 43/62.

⁸⁴⁷ Nur 24/21.

⁸⁴⁸ Ateş, “Şeytan” md, age., XIX, s. 342.

3. BÖLÜM: ŞEYTANA DAYALI DİN, EKOL VE YAKLAŞIMLAR

Bu başlık altında inanç sistemlerinde şeytana çok fazla yer verilen iki önemli akım incelenecektir. Bir din adına bu inanca sahip olduklarını ileri süren Yezidilik, bir diğeri tam tersine dine karşı bir reaksiyon olarak ortaya çıkan ve bütün kutsal kabul edilen değerlere karşı olduğunu her defasında dilleştiren ve birçok gencin helak olmasına ve de günümüzde etkinliğini artıran bir akım olan satanizimdir. Önce tarihi derinliği daha eskilere dayanması bakımından “Yezidilik” ele alınacaktır.

3.1. YEZİDİLİK

Şeyh Adiy bin Musafir bin İsmail bin Mûsa bin Mervan bin el-Hasan bin Mervan’a (ö.1160 ya da 1162 Laleş, Musul) dayandırılan İslâm dışı bir inanç akımıdır. Bu akım üyeleri, halk arasında şeytana tapanlar ve چراغ söndürenler olarak adlandırılır. İnanç sistemleri eski İran inanışlarının etkisiyle oluşmuştur.⁸⁴⁹

Aslına bakılırsa, 12. yy’da yaşamış olan Şeyh Âdi İbn Musafir’in müritlerince kurulan senkretik⁸⁵⁰ bir akımdır. Yezîdilerin inancında bir Tanrı ve düşmüş bir melek/Melek Tavus tasavvuru dikkat çeker. Yezîdiler, Melek Tavus’un Tanrının yarattığı yüce bir varlık olduğuna ancak işlediği bir günahtan dolayı tanrı tarafından cezalandırıldığına inanılır. Buna göre Melek Tavus yedi bin yıl ceza çekmiş ve bu süre içerisinde dökmüş olduğu yaşlarla cehennem ateşi sönmüştür. Sonunda tanrı tarafından affedilen Melek Tavus âlemin yöneticisi olmuştur.⁸⁵¹

Yezidilik’in ortaya çıkışı ve adlandırılışı konusunda mezhepler tarihine ilişkin eserlerde değişik görüşler öne sürülür. Bir görüş, Yezidî adlandırmasının Haricilik’in İbâdilik kolundan ayrıldığı söylenen Yezid bin Ebi Üneys’ten geldiğini ve bu nedenle topluluğa Yezîdi denildiğini savunur. Diğer bir görüşe göre Yezidî adı, eski İran inançlarındaki iyilik tanrısı İzd ya da Yezdan kelimesinden gelmektedir. Yezidiliğin

⁸⁴⁹ Ahmet Özalp, “Yezidiyye” md., ŞİA, İstanbul 1992, c. 6, s.403.

⁸⁵⁰ Farklı geleneklerin birbirini etkilemesi sonucu oluşan yeni kültürel yapıları, gelenekleri veya düşünce ekollerini ifade etmede kullanılan bir kavram. Gündüz, age., s. 337.

⁸⁵¹ Gündüz, age., s. 397.

İran ve Asur inanç öğelerinin karışmasından ortaya çıktığı görüşünü bazı çağdaş araştırmacılar doğrulamamakta ve Yezidilik'i doğrudan Şeyh Adiy ile ilişkilendirmektedirler.⁸⁵² Bununla beraber, Yezîdilerin Kürtçenin kırmançı lehçesini konuşan, şeytana ibadet eden ve ruh göçüne inanan bir kürt kabilesi olduğu söylenir.⁸⁵³

Yezidilik'in temel kitapları olan Kitabu'l-Cilve ile Mushaf-ı Reş/Kara Kitap, Şeyh Adiy'e isnad ediliyorsa da, araştırmalar bunların çok sonraları yazıldığını ortaya koymuştur. Bu kaynak kitaplarda açıklanan Yezidilik inançlarına göre, bütün yaratılmışlardan önce "Melek Tavus" vardı. Büyük yaratıcı onu, kendi seçilmiş yolunu aydınlatması için yeryüzüne gönderdi.⁸⁵⁴ Yezidilik'te başlıca dinî görevler namaz, oruç, hac ve zekâtтан oluşur.⁸⁵⁵ Bu ibadetlerin kandilerine has şekilleri vardır.

Yezidîler kendi içlerinde sekiz sınıfa ayrılırlar. Bu sınıflar, yukarıdan aşağıya doğru, Mir, Baba Şeyh, Fakir, Kavval, Şeyhler, Pir, Kuçek ve Mürid adlarını taşır. Her sınıfın toplum içinde farklı bir konumu vardır.⁸⁵⁶

Yeryüzündeki toplam sayılarının üçyüz bin dolayında olduğu tahmin edilen yezidîler Türkiye'de Mardin, Urfa, Siirt, Batman ve Hakkâri'de; Gürcistan'da Tiflis, Batum; Azerbaycan'da Bakü ve Erivan'da; Irak'ta Şingal / Sinçar'da ve İran'ın muhtelif yerlerinde yaşamaktadırlar. Türkiye'deki sayılarının on bin dolayında olduğu sanılmaktadır.⁸⁵⁷

Yezidiliği herhangi bir mezhep olarak kabul edenlerin yanında onu ibtidai dinlerden biri olarak görenler de vardır.⁸⁵⁸ Yezîdilerin, Şeytana tapınmaları ve ona kudsiyet atfetmeleri Eski İran kültürünün bir yansıması olarak kabul edilir.⁸⁵⁹ Yezidi inancında Melek Tavus'un makamı çok büyüktür. Ona ibadet etme ve onun himayesine girme meselesine gelince bunu, İblis'in ruhu şerir olduğundan dolayı, gazabından korkmak ve onu merhamete getirmek için çalışmak lüzumundan, Rahman ve Rahîm

⁸⁵² Özalp, "Yezidiyye" md., ŞİA., s. 403.

⁸⁵³ Mehmet Aydın, "Yezîdilerin İnanç Esasları", *AÜİFD*, Ankara 1978, S. 23. s. 359.

⁸⁵⁴ Özalp, "Yezidiyye" md., ŞİA., s. 404.

⁸⁵⁵ Özalp, "Yezidiyye" md., ŞİA., aynı yer.

⁸⁵⁶ Özalp, "Yezidiyye" md., ŞİA., s. 405.

⁸⁵⁷ Özalp, "Yezidiyye" md., ŞİA., s. 405.

⁸⁵⁸ Abdülbaki Gölpınarlı, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, İstanbul 1969, s. 141.

⁸⁵⁹ Aydın, "Yezîdilerin İnanç Esasları", s. 360.

olan Allah'ın ise, bu gibi şeyleri talep etmediğine inanıldığından ileri geldiğini zannedenler vardır. Diğer bir nazariyeye göre de Yezîdilerin İblis'e tapınaları, onun Allah'a karşı isyanı için belirli bir vakte kadar ceza çekmekte olup, tekrar semada yüksek mevkii alacağından dolayı olmaktadır.⁸⁶⁰

Şeytan figürünün Yahudi-Hristiyan ve Müslümanlıktaki bir benzeri Yezidilik'te de bulunmaktadır. Ancak burada Şeytan'ın sahip olduğu özellikler, diğer dinlerden farklıdır. Yezidilikte tanrı dünyanın sadece yaratıcısıdır, ancak sürdürücüsü değildir. Tanrısal iradenin vücut bulması için Şeytan, bir nevi aracılık rolü üstlenmiştir. Şeytan "tavus" olarak adlandırılır ve bir tavus kuşu ile simgelenir. Tanrı özünde iyilikle dolu olduğundan ibadet edip onun gönlünü kazanmak gerekmez. Aksine ibadetin ona değil, içi kötülüklerle dolu olana yani Melek-Tavus'a yapılması ile kötülüğün en büyük kaynağından korunulur. Bu anlamda iyilik ve kötülüğün kaynağı aslında Melek Tavus'tur. Ahiret inancı gibi sonradan hesap verilecek bir yerin varlığı söz konusu değildir. İnsanın inancına ve yaşayışına göre dünya cennete de cehenneme de dönüşebilir. Melek Tavus bütün bu işlerin denetleyicisi ve tanrının bu yeryüzündeki gölgesidir.⁸⁶¹

Yezidilikten önceki ilahi dinlerde anlatılan, şeytanın, yaratıcının buyruğuna rağmen insan karşısında eğilmeyip saygı göstermemesi, onun aslında ne kadar asil olduğunun tüm evrene ispatıdır ve yaratıcı tarafından sınanmıştır. İşte bu sınavı başarı ile verip tüm insanlığın ve dünya işlerinin başına geçme hakkını kazanmıştır.⁸⁶²

Melek Tavus, Yezidilik'te şeytanın hususi adıdır. Yezîdiler ona insanlığın velinimetini olarak bakar ve ibadet ederler. Yezîdiler, kendileri için yapılan, "Şeytan'ı, Havva'yı Âdem'in bedeninden yaratan Yüce Tanrı'nın yaratıcı temsilcisi olarak gördükleri için ona saygı gösterirler ve tapırlar." şeklindeki tanımlamaları kabul etmezler. Aksine kendilerini tanrıya tapan kimseler olarak tanımlarlar.⁸⁶³

⁸⁶⁰ Aydın, "Yezîdilerin İnanç Esasları", s. 361.

⁸⁶¹ <http://www.itusozluk.com/goster.php/yezidilik/27.07.2010>.

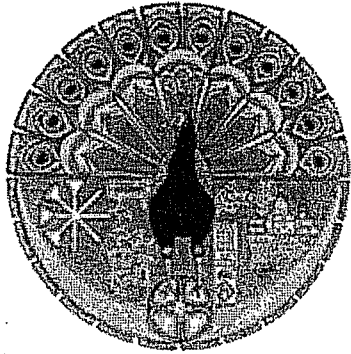
⁸⁶² http://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eeytan#Yezidilikte_.C5.9Eeytan/27.07.2010.

⁸⁶³ Güç, *Satanizm*, s. 164.

Yezîdilerin tanrı diye taptıkları aslında şeytandır ve yukarıda da ifade ettiğimiz gibi ona da Melek Tavus adını vermişlerdir. Yezîdilere göre, Melek Tavus, Halık-ı Küll'dür. Bunları ayrı ayrı birer ilah addetmekle beraber, hepsini aynı derecede bir Allah olarak görürler.⁸⁶⁴

Yezidilik inancında Allah iradesinin faal ve yürütücü uzvu, Allah'ın ikinci şahsiyeti olan Melek Tavus'tur. En kutsal kitapları olan Mıshefa Reş'te/Kara Kitap, "Rabbimiz, Şeytan'ın adını ya da onu anımsatan sözcükleri zikretmek yanlıştır." sözünden dolayı, Tanrı-Melek mertebesine koydukları Şeytan'ın adını anmaz, ismine "güzel melek" derler. "Kaytan, ser, melun, lanet" gibi kelimeleri de kullanmaları yasaktır. Yezîdiler için ateş, nur yani ışık saçan bir kaynak olduğu için kutsandır ve ona asla tükürülmez. Ateşin su ile söndürülmesi büyük bir günahdır.⁸⁶⁵

Yezîdilerin, Tanrı diye taptıkları "Melek Tavus", "Sencik" denilen horoz şeklinde tunçdan bir heykeldir. Yine tunçtan bir kaide üzerine oturtulmuştur. Bu horozun ayakları yoktur.

*Melek Tavus'un bir simgesi⁸⁶⁶

Yezîdiler, senede üç defa; Nisan, Eylül, Kasım aylarında Melek Tavusu ziyaret ederler. Melek Tavusları, "Köçek" denilen şeyhler muhafaza etmektedirler. Köçekler, bir Yezidi köyüne gelince, en çok para veren kimsenin evine misafir olurlar. Misafir olduğu evin bir odasına şeytan olan Melek Tavus'u koyar. Köydeki bütün Yezîdiler bu

⁸⁶⁴ Aydın, "Yezîdilerin İnanç Esasları", s. 362.

⁸⁶⁵ http://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eeytan#Yezidilikte_%C5.9Eeytan

⁸⁶⁶ http://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eeytan#Yezidilikte_%C5.9Eeytan

eve gelirler. Daha sonra köçekler, uzun saçlarını salıverip hep birlikte, Melek Tavus'un etrafında raksetmeye başlarlar. Aynı zamanda kaval ve tefler çalınarak ilahiler okunur, Melek Tavus'un önüne paralar bırakılır.⁸⁶⁷

Yezîdiler, Şeytanı, Melek-i Tavus, Tavus Melek, Tavus'ul-Melaike, lakabıyla anarlar ve onu mâ'bud olarak tanırlar.⁸⁶⁸

3.2. SATANİZM

Satanizm, şeytana tanrı diye tapınmak şeklinde tanımlanır. Satanizm, Tanrı'nın tam karşısında, kötülüğün temsilcisi olarak ilk defa Almanya, İngiltere, Fransa gibi ülkeler olmak üzere, batı dünyasında ve özellikle Amerika'da 1950'li yıllardan beri alternatif bir din haline haline getirilmeye bu şeytanî akım, Yahudi ve özellikle de Hristiyan dinine karşı bir isyan hareketi olarak tanımlanmaktadır.⁸⁶⁹ Satanizm özellikle Hristiyan ayininin alaylı bir tarzda kutlanması olarak ortaya çıkmıştır. Bu kutlama Hristiyan ayinlerinin gülünç bir taklidi şeklinde, yarı dini törenler halinde yapılmaktadır. Bu şekilde şeytanın yeryüzündeki hâkimiyet davasını yüceltme ve şeytana saygı gösterme amaç edinilir.

Satanizm, şeytana tanrı diye tapınma faaliyeti adı altında özellikle Hristiyanlığa karşı yapılan bir isyan hareketi olmakla beraber sonraları bütün dinlere ve dinlerin ortaya koymuş olduğu kutsal değerlere karşı bir isyan hareketini temsil eder olmuştur.

3.2.1. Satanizmin Tanımı

Satan, Türkçe karşılığı "Şeytan" olan Fransızca bir kelimedir. Satanizm ise; felsefe ve edebiyatta şeytana ve kötülüğe gösterilen bağlılık ve onları yüceltmek anlamına gelir.⁸⁷⁰

Terim olarak Satanizm; Şeytan'a, diğer bir ifadeyle Yahudi-Hristiyan geleneği tarafından Tanrı'nın tam karşısında mutlak kötülük veya mutlak kötülüğün temsilcisi olarak tecessüm ettirilen şahsiyet veya prensibe ibadet etmek demektir. Aynı zamanda

⁸⁶⁷ Aydın, "Yezîdilerin İnanç Esasları", s. 362.

⁸⁶⁸ Gölpınarlı, age., s.140.

⁸⁶⁹ Güç, age., s. 11.

⁸⁷⁰ Meydan Larouse, "Satanizm" md., Büyük Lügat ve Ans., İstanbul, 1990, XV, s. 432.

bu ibadet Yahudi-Hristiyan dinî tahakkümüne karşı bir başkaldırı hareketi olarak da tanımlanmaktadır. Bir başka tanımla ile Satanizm; Katolik Hristiyanlığına karşı aşırı isyankâr gruplar tarafından değişik zamanlarda uygulanmış olduğu söylenen, şeytana tanrı diye tapınma faaliyetidir.⁸⁷¹

Satanizm özellikle hristiyanlığa karşı bir reaksiyon olarak ortaya çıktığı için daha çok hristiyanlığın ritüelleriyle meşgul olmuştur. Bundan dolayı Hristiyan ayinlerinin alaylı ve gülünç taklidi şeklindeki yarı dini törenler ve şeytan'ın yeryüzündeki hâkimiyet davasını yüceltmeye yönelik diğer fiillerin icrası ile Şeytan'a saygı gösterme kültürünün icrasındır.⁸⁷²

Bazı ortak yönleri ve farklı bakış açılarıyla yapılan bütün bu tanımlara göre Satanizm'i şöyle tarif etmek mümkündür: Şeytan'a tanrı olarak tapınma faaliyeti adı altında Yahudi-Hristiyan geleneğine, Yahudi-Hristiyan dini tahakkümüne ve özellikle de ve özellikle de Hristiyanlığa karşı başlatılan reaksiyonel bir harekettir. Satanizm bütün dinlere ve dinlerin kutsallarına karşı bir başkaldırıyı temsil eder. Satanizm, Şeytan'ın en önemli özelliği olan muhalefet ve başkaldırıyı esas alarak, dinin ve dini olan her şeyin karşısında; fakat Tanrı'nın karşısında olanın, yani şeytanın ve onun temsil ettiği şeyin yanında yer alma hareketidir.⁸⁷³

3.2.2. Satanizmin Tarihçesi ve Ortaya Çıkışı

Satanizm, genellikle, "Geleneksel Satanizm" ve "Modern Satanizm" şeklinde iki başlık altında incelenmiştir. Şeytanı tanrı kabul eden ve ibadet ayinleri düzenleyen bu akımın tarihi kökleri, ortaçağa kadar gider ve ortaçağdaki büy uygulamaları ve büyücüler ile irtibatlandırılır. Rönesans dönemi boyunca, büyücüler ve dinden dönenler aynı tutulup, Şeytan'a tapınmakla suçlanmışlardır.⁸⁷⁴

Satanizmi, tarihinin ilk dönemlerinde çok yaygın olduğu söylenemez. Fakat 15. y.y'ın ortalarından, 18. yüzyılın sınırlarına kadar, şeytana tapınma hadiseleri, Hristiyan Kiliselerinin otoritesine karşı başkaldıranlar arasında bir meydan okuma şeklinde

⁸⁷¹ Güç, age., s. 46..

⁸⁷² Güç, age., s. 48.

⁸⁷³ Güç, age., s. 48.

⁸⁷⁴ Güç, age., s. 66.

varlığından bahsedilebilir. Teşkilatlı bir faaliyet olarak olmasa da 17. yüzyılda, papazlık rutbesi ellerinden alınmış kimselerin ve ahlaksız papazların nezaret ettiği, Şeytan'a tapınma ayinlerinin büyüsel merasimleri bilinmektedir.⁸⁷⁵

18.yüzyılda da Satanist faaliyetlerin varlığına dair güvenilir bir bilgiye rastlanılmamaktadır. 19. asır satanik grupların ve faaliyetlerinyeniden canlandığı asır olarak kabul edilir. Bu dönemde satanistlerin varlık ve faaliyetlerinin en önemli delili, yazar J. K. Huysmans'ın "La-Bas" adlı romanıdır. Bu roman dönemin satanistlerinin bütün görüş ve faaliyetlerine ışık tutar.⁸⁷⁶ Satanizm'in 20. yüzyılı ve sonrası Modern Satanizm başlığında ele alınacaktır.

Görüldüğü gibi Satanizmin tarihi ortaçağlara kadar gitmektedir. Bu hareketin Ortaçağdaki büyü ve büyücüler ile bağları olduğu sanılmaktadır. Ortaçağ engizisyon mahkemesinin üyeleri ve büyücü avcıları, halkı şeytana tapanların her yerde bulunduğu ve onların mutluluğu engellediklerine inandırmaya çalışmışlardır. Hristiyan din adamlarının engizisyon mahkemeleri yoluyla yaptıkları büyük baskılar sonucu kiliseye karşı bir başkaldırı ve meydan okuma anlayışı gelişmiştir. Özellikle Hristiyan din adamlarının din adına yapmış oldukları yanlış uygulamalar, bazı insanları Hristiyanlığa karşı bir tavır almaya yöneltmiştir. Hristiyan din adamları, halkı devamlı korkutmuş ve günah işlemeye devam etmeleri halinde şeytanın onlara hâkim olacağı düşüncesini yaymaya çalışmışlardır. Onların bu tutum ve davranışlarına karşı insanların bir kısmı sırf bir tepki sonucu olarak şeytanın yanın da yer alarak şeytanı adeta kahramanlaştırmışlardır.

Satanistler, Tanrının insanları yanlış yola saptırdığını iddia ederler. Dolayısıyla Tanrı'nın düşmanı olan şeytanla bilinçli bir şekilde dostluk kurduklarını söylerler. Bununla beraber Satanizm, bilinçli olarak bir şeytana tapınma faaliyeti olmaktan çok, tepki sonucu sırf inat olsun diye şeytanın yanında yer alma hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle ortaçağda hristiyanlığın din algısından hoşlanmayan yaklaşımçıların bir bulgusu olduğu için, o tarihte hristiyanlık ne kadar sorunlarla dolu ise onun karşısında varlık bulan ve büyüyen satanizm de o denli açmazlarla dolu idi

⁸⁷⁵ Güç, age., s. 67.

⁸⁷⁶ Güç, age., s. aynı yer.

Günümüzdeki Satanizm'i ve özellikle Modern Satanizm akımını kuran ve onu bir doktrin olarak empoze eden ve onu bir din olarak ilan kişi ABD de kara papa lakaplı Sandor Anton La Vey isimli bir şahıstır. La Vey 11 Nisan 1930 yılında ABD'de Chicago'da doğmuştur. Kafkas kökenli bir aileden gelen La Vey hayatı boyunca değişik birçok işle meşgul olmuştur. Ona göre insan; egoist, çirkin, habis ve korkulması gereken bir varlıktır. Kötü olan şeytan değil, aksine insanın kendisi idi ve kötülüklerini şeytan adının ardına gizliyordu.

La Vey 30 Nisan 1966 tarihinde ABD'nin San Francisco kentinde Şeytan kilisesi'nin/Satanik Kilise açılışını yapmış onun başrahibi olmuştur. Örgüt; seçkin, zengin, eğitilmiş, üretken, eksantrik kişilerden oluşuyordu. Ayrıca satanistler Lavey' in yazmış olduğu "The Satanik Bible / Satanik İnci" ve "Seven Gate / Şeytanın Ayetleri" isimli kitaplara inanırlar. En son olarak bilinen ABD'de bir kiliselerinin ve yaklaşık 20 bin üyelerinin olduğu bilinmektedir. Satanist olduğunu iddia edenlerin söyledikleri arasında şunlar yer almaktadır; "Şeytan, Tanrının karşısında yer aldığı için Satanist oldum, Satanist olmak için Satanist oldum, Huzur aradığım için Satanist oldum, bu dünyada daha fazla yaşamamanın anlamsız olduğunu düşündüğüm için Satanist oldum."⁸⁷⁷

Sonuç olarak Satanizm, Avrupa ve Amerika'da ortaya çıkan, başta Hristiyanlık olmak üzere, bütün dinlere ve bütün dinlerin kutsal değerlerine karşı bir isyan hareketidir. Çünkü Şeytan Allah'a isyan ederek kötülüğün ve isyanın sembolü olmuştur.

3.2.3. Satanist Guruplar

Ortaçağ Avrupasına kadar tarihi derinliği olan sataniz akımının tabileri çeşitli isimler altında ele alınmıştır. Bunlar; Satanistler, Paladistler, Lusiferciler, ve son dönemlerde zuhur eden Metadinistlerdir.⁸⁷⁸

3.2.4. Geleneksel Satanizm

Geleneksel satanizm, Hristiyanlığın Şeytan anlayışını, Hristiyan ahlak ve felsefesini, Hristiyanlığın hayat ve dünya görüş temel alan ve fakat tamamen

⁸⁷⁷ Güç, age., s. 140.

⁸⁷⁸ Yasin Yılmaz, "Şeytan ve Günümüzde Satanizm", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2005, s. 54.

Hristiyanlık karşıtı görüş ve düşünceye sahip bulunan bir grubun temsil ettiği satanist bir anlayıştır. Yani Geleneksel Satanizm, Hristiyanlığın şeytan anlayışını, inanç esaslarını, bazı ibadet ve ayinlerini esas alarak onların üzerine bina edilen, fakat tamamen Hristiyanlığın karşısında yer alan bir anlayışı temsil etmektedir.⁸⁷⁹

Geleneksel satanistler'e göre, insan, gerçek bilgiyi öğrenmek ve esrarlı işlerin iç yüzünü kavramak için tehlikeli ve zor olan yollarda yürüyebilmeyi bilmesi gerekir. Satanizm, gerçek şahsi tehlikeyi göze almayı gerektiren bir maceradır. Kişinin pratik ve tecrübeleriyle sahip olduğu karakter şeytanidir. Bu inançtakiler, her şeyden önce gururlu, güçlü, karakterli, anlayışlı bireyler oluşturma çabasındadırlar. Böyle yetişen bireyler çoğunluğun önüne geçerek daha seçkin bir sınıf oluşturlar.

Geleneksel satanistler, gerçekte Satanizm'i, tamamen yeni bir tür oluşturmak amacıyla kendini mükemmelleştirmek için bireysel macera olarak anlamaktadırlar. Bu macera pratik tecrübeyi gerektirir. Onlara göre sadece gerçek tecrübe karakteri ortaya çıkartır. Satanistlerin üyelerinde aradığı "Öz" ancak böyle bir yolla ortaya çıkabilir.

Gelenekselciler, kendilerine çok az sayıda insanın tabi oluşunu yollarının zor oluşuna bağlamaktadırlar. Katılanların bir kısmının da zorluğa dayanamayarak ayrıldığı söylenir. Gelenekselciler, şeytanı sinister yani kötülük saçan olarak tanımlamaktadırlar. Onlara göre şeytan Hristiyanlığa başkaldırının ilk örneği ve meydan okuyuşlarının bir sembolüdür. Karanlık güç olarak gördükleri şeytanı sadece kendi ruhlarının bir parçası olarak görmekle kalmaz aynı zamanda onların dışında var olan bireysel bir akıl olarak da görürler.

Antik Satanizm'de doğüstü güçlerle ilişki kurma, büyüü kullanma özelliği ön plandadır. Daha da ileri giderek satanistler, gizli güçlerle bağlantı kurduklarına inanırlar.⁸⁸⁰

⁸⁷⁹ Yılmaz, "Şeytan ve Günümüzde Satanizm", s. 58.

⁸⁸⁰ Nevzat Tarhan, "Satanizm: Mahiyeti, Yayılma Sebepleri ve Önleme Yolları", *Yeni Ümit Dergisi*, İstanbul 2003, S. 59.

3.2.5. Modern Satanizm

Bir başka adı La Vey'in Satanizmi olan ve günümüz satanist anlayışını da önemli ölçüde yansıtan Modern satanizmin en büyük hareketi, 1960'larda ABD'de başlamıştır. Bu hareketin öncülüğünü karizmatik bir şahsiyet olan Anton Szandor La Vey yapmıştır. Kökeni Avrupa'ya uzanan göçmen bir ailenin çocuğu olarak, 11 Nisan 1930 yılında Chicago'da dünyaya geldi. Küçük yaşlardan beri müziğe duymasına ve bu landa ilerlemesine rağmen, 20'li yaşlarında müziği bırakıp, sirk dünyasına adım attı. Kafes bakıcısı olarak başladığı yeni mesleğinde, zaman içerisinde ilerleme kaydederek, aslanlı gösterilere çıkmaya başladı; ama bir gösterisi esnasında yaralanınca meslek değiştirmek zorunda kaldı. Anne tarafından Çingene kökenli olduğundan, küçük yaşlardan itibaren büyücü, vampir hikâyeleri ile büyüdüğü anlatılır.⁸⁸¹

Birçok meslekle uğraşan ve problem dolu bir hayatı olan La Vey, rûhî anormalliklere sahip ve son derece aldatıcı bir yapısının olduğu belirtilir. Çok çarpık bir kişiliğe saip olan La Vey, 1960'tan 1966'ya kadar kendine ait satanist düşüncesini oluşturmuştur. O, şeytani, yeryüzünün işlerini idare edentabiata gizlenmiş karanlık bir güç olarak görür. Yine o, insanın gerçek tabiatının bir şehvet düşkünlüğü, gurur, hedonizm ve inatçılık gibi, medeniyetin gelişmesine imkân veren özelliklerden ibaret olduğu ileri sürmüştür. Ona göre beşer tabiatı inkâr edilmemeli hatta kutsanmalıdır. Bir kimsnin ihtiyaç duyduğu başarının elde edilmesi yolunda ayak direyenler lanetlenmelidir.⁸⁸²

La Vey'i şeytana tapmaya iten amillere bakıldığında çarpık kişiliğinin belirgin olduğu görülecektir. Fakat tek amil bu değildir. Onun hristiyan kilisesinde insanları ikiyüzlülüğe sevk ettiğini tespit etmesi asıl çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bir gece önce barlarda çılgınca eğlenen insanların kiliselerde Pazar ayinine katılıp şehvi duygularında arınmaları için Tanrı'ya dua etmeleri ikiyüzlülükten ve kişinin kendini aldatmasından başka bir şey değildir. Burada şu dikkat çekicidir: geleneksel

⁸⁸¹ Güç, age., s. 105.

⁸⁸² Güç, age., s. 107.

Satanizm’de olduğu gibi Modern Sataizm’in ortaya çıkışında kiliseye ve onun üzerinden Dine karşı bir tavır alış göze çarpmaktadır.⁸⁸³

La Vey’e göre Şeytan, kırmızı bir kıyafete bürünmüş, boynuzları ve kuyruğu olan, kendi gerçek sevki tabiilerine uyan günahkâr insanları dürtmek üzere elinde saman tırmığı tutan klişeleşmiş bir yaratık olmayıp insanların içyüzünü kavramaya henüz yeni başladıkları karanlık güçlerdir. Yine ona göre Şeytan, dünyevi işlerin işleyişinden sorumlu olan, fakat bilim ve dinin herhangi bir izahını yapamadığı, tabiatta gizli karanlık bir güçten başka bir şey değildir. İlerleme ruhu, medeniyetin gelişmesine ve insanlığın ilerlemesine katkıda bulunan tüm büyük hareketlerin telkin edicisi yinwe şeytandır⁸⁸⁴.

La Vey’e göre Tanrı denen bir gerçeklik yoktur. İnsanın kaderine hükmedecek hiçbir ilah da yoktur. Bu yeryüzü dışında cennet ve cehennem de yoktur. Yalnız bir kurtarıcı vardır, o da insanın kendi aklı, bedeni ve ruhudur. Ayrıca La Vey kendi yaşadığı zamanı “Şeytanî Asır” olarak niteler ve onun avantajlarından yararlanılması gerektiğine inanır.⁸⁸⁵ La Vey satanistler için seçkin bir zümre oluşturmuş ve kendileri için Şeytan’ın Kilisesi’ni kurmuştur. La Vey beraberindeki bazı arkadaşlarıyla Büyü Meclisi kurarak büyü sanatlarıyla da uğraşmışlar ve büyüü kişisel gelişimde hareket noktası kabul etmişler.

La Vey 29 Ekim 1977’de öldüğünde, geride müntesiplerince kendini unutturmayacak bilgi ve eser bırakmıştır. Eserlerinden bazıları şunlardır: The Satanic Bible/Satanizmin Kutsal Kitabı, The Church Of Satan/Şeytanın Kilisesi, Satanic Rituals/Satanist Ayinler, The Satanic witch/Satanik Büyü, ve The Devil’s Notebook/Şeytan’ın Not Defteri.

Modern Satanizm’de uyuşturucu, seks ve sert müziklerle dinlerdeki günah anlayışına başkaldırma vardır. Hümanist felsefe ve bireysel yaratıcılık iddiası ile

⁸⁸³ Güç, age., s. 139.

⁸⁸⁴ Güç, age., s. 139.

⁸⁸⁵ Güç, age., s. 141.

gençleri etkileyen bir “kafa tutma akımı,” gençliği bir yerlere sürükleyip götürmektedir.⁸⁸⁶

Günümüz insanına ve bilhassa genç nesle sirayet etmesi bakımından moden Satanizmin ilke ve prensiplerine kısaca değinmek gerekir.

3.2.5.1. Modern Satanizmin Dayandığı Unsurlar

Modern Satanizm, tabiatüstü unsurlara veya bir tanrıya inanç ya da Şeytana ibadet esasına dayanmayan bir düşünce sistemidir. Ayrıca Gelenekselcilere göre daha mantıklı ve tabii olan Modernist yaklaşımın, gerçek hayatın yaşanabilirlik ilkeleriyle de bağdaştığı anlaşılmaktadır. Modern satanizm, Sembolizm, Modernizm, Bireycilik Ateizm, Hodenizm, Naturalizm ve Hümanizm gibi ilkelere dayanır.⁸⁸⁷

3.2.5.2. Modern Satanizm’de 9 İlke

La Vey tarafından oluşturulan ve bir anlamda Şeytan’ı tanıtan 9 Satanik ilke aşağıdaki şekildedir:

1. Şeytan, yasak yerine müsamahayı temsil eder.
2. Şeytan, dinsel hayaller ve boş umutlar yerine canlı varlığı temsil eder.
3. Şeytan, ikiyüzlü bir şekilde kendini aldatma yerine saf hikmeti temsil eder.
4. Şeytan, nankör kimselere boş yere gösterilen sevgi yerine, onu hak edenlere karşı şefkat ve sevecenliği temsil eder.
5. Şeytan, öbür yanağını çevirme yerine intikam almayı temsil eder.
6. Şeytan, ruhsal vampirlere ilgi yerine, sorumluya karşı sorumluluğu temsil eder.

⁸⁸⁶ Tarhan, agm., s. 59

⁸⁸⁷ Geniş bilgi için bkz: Güç, age., s. 140-147.

7. Şeytan, insanı, tamamen başka bir hayvan gibi, kötü olarak temsil eder. Çünkü insan, tanrı tarafından kendisine bahşedilen ruhi ve akli gelişme ile tüm hayvanların en kötüsü olmuştur.

8. Şeytan, hepsi de fiziki, zihni veya heyecan uyandıran zevke götürdüğünden, tüm sözde günahları temsil eder.

9. Şeytan, tüm bu yıllar boyunca onu işlerlikte tuttuğu için, kilisenin / Şeytan'a uyanlar cemaatinin en iyi arkadaşı olmuştur.⁸⁸⁸

3.2.5.3. *Satanizm'de 21 Hedef*

Conrad Robury'nin "The Black Book of Satan (Şeytanın Kara Kitabı)" isimli kitabında yer aldığı belirtilen 21 Satanik Hedef aşağıdaki şekilde tespit edilmiştir:

1. Acınacak şeye veya güçsüzlüğe saygı duyma, çünkü onlar güçlüyü hasta yapan bir hastalıktır.
2. Daima kendi gücünü test et, çünkü başarı gücün içinde yatar.
3. Mutluluğu galibiyette ara, fakat asla barışta arama.
4. Kısa süreli bir dinlenmeden yararlanmak, uzun süreli olandan daha iyidir.
5. İnsanlara bir orakçı gibi yaklaş, çünkü bu şekilde sen tohum ekeceksin.
6. Hiçbir şeyi ölümüne dayanamayacağın kadar sevme.
7. Kum üzerine değil, bilakis kaya üzerine bina inşa et ve bugün veya yarın için değil, daha uzun süre için plan yap.
8. Daha fazlası için çalış, çünkü fetih hiçbir zaman tamamlanmamıştır.
9. Ve boyun eğmek, teslim olmaktansa ölümü göze al (öl).

⁸⁸⁸ <http://dinibil.com/default.asp?L=TR&mid=2747>

10. Sanat eserlerini değil fakat ölüm kılıçlarını taklit et, çünkü büyük sanat onda yatar.

11. Kendini, yine kendinin üzerine yükseltmeyi öğren, böylece sen her şeyin üstesinden gelirsın.

12. Yaşayanların kanı, yeni yetişenlerin tohumu için iyi gübre olur.

13. Kafataslarının en yüksek piramidi üstünde duran kimse daha ötelere görebilir.

14. Sevgiyi bertaraf etme, bilakis onu bir sahtekar gibi ele al, fakat daima doğru ol.

15. Büyük olan her şey acı (keder) üzerine bina edilmiştir.

16. Sadece ileriye değil, fakat yukarıya doğru da çalış, çünkü büyüklük en yücede yatar.

17. Kırıp bozan ve aynı zamanda yeniden meydana getiren taze güçlü bir fırtına gibi ol.

18. Bırak hayat sevgisi bir amaç olsun, fakat senin en büyük amacın büyüklük olsun.

19. İnsanoğlu dışında hiçbir şey güzel değildir: fakat hepsinin en güzeli kadındır.

20. Tüm kuruntu ve yalanları bir tarafa bırak, çünkü onlar gücü engeller.

21. Öldürmeyen kimse daha güçlü yapar.⁸⁸⁹

3.2.6. Satanistlerin Şeytan Hakkındaki Görüşleri

Günümüz Satanist anlayışını önemli ölçüde temsil eden LaVey, şeytan konusundaki görüş ve düşüncelerini de şu şekilde açıklamıştır:

⁸⁸⁹ <http://www.gizlikapi.org/din-ilahiyat/54041-satanizm-nedir-satanistlik-hakkinda-hersey.html/27.07.2010>.

“Şeytan ve onun işleri uzun bir zaman dilimi içinde pek çok şekil almıştır. Son zamanlara kadar Katoliklere göre Protestanlar; Protestanlara göre de Katolikler şeytandı. Her ikisine göre de Yahudiler şeytan’dı. Keza Doğuluya göre Batılı bir şeytan’dı. Eski Batı’nın Amerikan yerleşimcilerine göre de Kırmızı Adam bir şeytan’dı. İnsanın, başkalarını kötüleyerek kendisini yüceltme şeklindeki kötü alışkanlığı uygunsuz bir fenomen olmakla birlikte, açıkçası onun duygusal mutluluğu için yine de gereklidir. Bu davranış usulleri gücünü kaybetmiş olmasına rağmen, hakikatte herkese göre bir grup, kötünün somut örneğini temsil eder. Ancak, bir kimse, başka birisinin kendisini hatalı, kötü veya dünya işlerinde bir amaç için kullanılabilir olarak kabul ettiğini düşünse bile, böyle bir düşünce çabucak zihinden çıkarılıp atılır. Kötü adam damgasını taşımayı çok az kimse ister. Fakat durun! Bizler tarihte, kötü adamın sürekli olarak kahramanlaştığı yegâne dönemlerden birini yaşıyoruz. Kahraman karşıtlığı kültü, âsi ve kötülük edeni yüceltmıştır.”⁸⁹⁰

Yine LaVey’e göre Satanizm’in, Hristiyan Kilisesi’nin tam bir icadı olduğunu reddetmek çok kolaydır. Satanizm’in prensiplerinin, şeytanı icat eden mezhepçi propagandadan önce mevcut olmadığı söylenmiştir. Tarihi olarak şeytan kelimesi Hristiyanlıktan önce çok kötü bir anlama sahip olmamıştı. Şu halde LaVey’e ve ona tabi olanlara göre şeytan, kırmızı bir kıyafete bürünmüş, boynuzları ve kuyruğu olan, kendi gerçek sevki tabiilerine uyan günahkâr insanları dürtmek üzere elinde saman tırmığı tutan klişeleşmiş bir yaratık olmayıp insanların, içyüzünü kavramaya henüz yeni başladıkları karanlık güçlerdir. Aynı zamanda şeytan, dünyevi işlerin işleyişinden sorumlu olan, fakat bilimin ve dinin herhangi bir izahını yapamadığı, tabiatla gizli karanlık güçten başka bir şey değildir. LaVey’in anladığı şeytan, ilerleme ruhu, medeniyetin gelişmesine ve insanlığın ilerlemesine katkıda bulunan tüm büyük hareketlerin telkin edicisidir. O, özgürlüğe götüren isyanın ruhu, özgürlüğe kavuşturan bütün sapıklıkların somut örneğidir.⁸⁹¹

Dolayısıyla pek çok Satanist, şeytan’ı, çatal turnakları, dikenli bir kuyruğu ve boynuzları olan antropomorfik bir varlık olarak kabul etmez. O sadece bir tabiat gücünü; hiçbir din bu gücü karanlıktan çıkaramadığı için o şekilde isimlendirilmiş olan

⁸⁹⁰ <http://www.gizlikapi.org/din-ilahiyat/54041-satanizm-nedir-satanistlik-hakkinda-hersey.html/27.07.2010>.

⁸⁹¹ <http://www.gizlikapi.org/din-ilahiyat/54041-satanizm-nedir-satanistlik-hakkinda-hersey.html/27.07.2010>.

karanlık gücü temsil eder. Bu güç için teknik terminoloji kullanmaya bilimin gücü yetmemiştir. O, bağlantı kurulamamış bir haznedir. Satanistler bu bilinmeyene şeytan demeyi tercih etmişlerdir. Şeytan, bir tanrı, yarı tanrı, şahsi kurtarıcı veya ona ne denilirse denilsin, yeryüzündeki her dinin kurucuları tarafından sadece insanın yeryüzündeki güya kötü fiil ve davranışlarına nezaret etmesi amacı için icat edilmiştir.

3.2.7. Gençler Niçin Satanist Oluyor?

Türkiye’de yaklaşık elli bin insanın satanist inanca sahip olduğu söylenmektedir.⁸⁹² Satanist olduklarını söyleyen gençlerin bu soruya verdikleri cevaplar arasında özellikle şunlar dikkat çekmektedir.

* Ailemde gerekli ilgi ve sevgiyi bulamadığım için gidip onların arasına katıldım;

* Beni küçük yaşta öksüz ya da yetim bırakan Tanrıya kızdığım için Satanist oldum;

* Satanist olmak için Satanist oldum;

* Huzur aradığım için gidip Satanistlerin arasına katıldım;

* Bu dünyada daha fazla yaşamanın anlamsız olduğunu ve bu dünyaya ait olmadığımı anladığım için ruhumu Şeytan’a sattım;

* Daha fazla özgürlük istiyorum vb..⁸⁹³

Görüldüğü gibi bazı gençler küçük yaşlarda anne babalarını kaybetmiş olmaktan dolayı Allah’a kızmakta, bazıları niçin Satanist olduklarını dahi bilmemekte, bazıları ailede aradığı huzuru bulamadıklarından öyle bir grubun arasında huzur aramakta, bazıları bu dünya hayatının anlamsız olduğunu düşünmekte, bazıları da daha fazla özgürlük istemektedir. Dolayısıyla bu gençlerin bir şeylere ve bir yerlere bazı isyan ve tepkilerinin olduğu dikkat çekmektedir.

⁸⁹² Tarhan, agm., s. 59.

⁸⁹³ <http://www.gizlikapi.org/din-ilahiyat/54041-satanizm-nedir-satanistlik-hakkinda-hersey.html/27.07.2010>.

Yukarıda verilen cevaplara dikkat edilecek olursa, bütün bunların gerisinde her şeyden önce bir bilgi ve eğitim eksikliğinin olduğu göze çarpmaktadır. Dikkat edilmesi gereken bir husus da, özellikle gençlerimiz günden güne bir maneviyat boşluğu içerisine itilmekte ve bu yönde hiçbir ciddi önlem de alınmamaktadır. Açıkçası gençlerimiz bir arayış içerisine girmiş görünüyorlar. Huzur arıyorlar. Bu huzuru ailede, okulda, çevrede, toplumda ve kısacası her yerde arıyorlar, manevi yönden de tatmin edilmek istiyorlar.

Satanizm, küreselleşmenin nimetlerinden yoğun bir şekilde faydalanan hayat standardı yüksek çevrelerde yaygınlaşmaktadır. Özellikle çocuklarını kendi hallerine bırakan, sevgi ve disiplini beraber veremeyen ailelerde acı satanist meyveler alınmaktadır. Parçalanmış ailelerin çok bulunduğu, alkol ve benzeri maddeleri kullanmanın yaygın olduğu topluluklarda satanizme kayma daha belirgindir. Gencin azarlandığı, aşağılandığı ailelerde de topluma ve aileye karşı öfke olarak satanizm gelişebilmektedir.

3.2.8. Gençlerin Satanist Yapılmasında İzlenen Yöntemler

Satanizmin yayılmasında Bilgisayar ve İnternet; bazı kitap, dergi, broşür, kaset, CD vb. teknik araçların dışında bazı unsurlar da kullanılmaktadır. Bunların başında da kadın, alkol, uyuşturucu maddeler, müzikli toplantılar, arkadaş grupları, eğlence partileri ve belli ölçüde para vs. gelmektedir.

Modern Satanizmin kurucusu sayılan ve önemli ölçüde günümüz Satanist anlayışını temsil eden Anton Szandor LaVey de Satanist düşüncelerini yayarken müziği kullanmış, müzikli eğlenceler tertipleyerek etrafında oluşturduğu büyük kalabalıklara müzik vasıtasıyla Şeytani düşüncelerini empoze etmiştir. Bugün de özellikle bazı metal ve rock grupları benzer sembolleri kullanmaktadır.

Arkadaş grupları oluşturularak ve genç kızlar devreye sokularak ve erkeklerin, istedikleri kızlarla arkadaşlık kurmalarına ve cinsel ilişkiye girmelerine zemin hazırlanarak bu tür toplantılar daha da cazip hale getiriliyor.

Çünkü Satanizmde “serbest seks” anlayışı vardır. Yani isteyen her erkeğin istediği genç kızla cinsel ilişkiye girme imkânı vardır. Satanizmi benimseyen genç

kızlar da bunu böyle kabul etmek durumundadır. Hatta onların bu konuda seçme hakları dahi yoktur.

Satanizmin kurucusu olarak kabul edilen La Vey'in şu sözü dikkat çekicidir: "Satanist olmak demek, ayin sonunda isteyen her erkekle cinsel ilişkiye girmeyi göze almak demektir." Bu durum inanlık için büyük bir kayıptır. Satanist olmak isteyen bir genç kız sadece Satanizmin seks anlayışını dahi bilse Satanist olmak istemez.

Bugüne kadar ülkemizde Satanizm uğrunda intihar eden veya öldürülen gençlerin büyük çoğunluğunun niçin genç kızlar olması dikkat çekici bir konudur. Gençlerin Satanist yapılması noktasında isteyenlere veya bağımlılığı olanlara alkol ve uyuşturucu imkânı da sağlanıyor. Hatta bu tür gençler, uyuşturucu satanlar için de küçük bir pazar oluşturuyor

İşte gençlerin pek çoğu bu şekilde Satanist bir grubun içerisinde yer almış ve Satanizmin tuzakına düşürülmüş oluyorlar. Yine LaVey, "Satanizm herkese göre değildir. İsteyen Satanist olur, istemeyen olmaz. Fakat bir defa Satanist olduktan sonra artık Satanizmden çıkmak mümkün değildir."⁸⁹⁴ şeklindeki tehdit içeren sözleriyle, aslında Satanizmin çıkmaz bir yol olduğunu, elini kaptıranın kolunu kurtaramayacağını ifade etmiştir.

Günümüzdeki satanistler, ister ABD ister Mısır ister Türkiye'de olsun, ortak bazı ritüeller sergiliyorlar. Giyim kuşam, saç şekli, tapınma biçimleri, intihara yürürken geride bıraktıkları aynı mesajlar, bunun ideolojik temelleri olan bir akım olduğunu göstermektedir. Organize bir şekilde çalışmaktadırlar. İnternet sitelerinde çok hareketliler. Web sayfalarını yoğun bir şekilde kullanıyorlar.⁸⁹⁵

Öyle anlaşıyor ki gençlerimizin büyük çoğunluğu Satanizmin ne olduğunu araştırıp incelemeden, bu konu ile ilgili olarak yazılıp çizilenleri okumadan bir anda Satanist olduklarını söylüyorlar veya bir şekilde bir Satanist grubun içerisinde yer alıyorlar. Aslında Satanist olmak ciddi bir tercih meselesidir. Dolayısıyla gençlerimizin, arkadaşlarını seçerken de çok dikkatli olmaları gerekmektedir.

⁸⁹⁴ <http://www.gizlikapi.org/din-ilahiyat/54041-satanizm-nedir-satanistlik-hakkinda-hersey.html>

⁸⁹⁵ Tarhan, agm., s. 59.

3.2.9. Satanistlerin Alışkanlıkları

Satanistler sıra dışı bazı davranışlarıyla öne çıkarlar. Bu halleri yayıldıkları bütün toplumlarda, geleneksel inanç ve toplumsal alışkanlıklara aykırılıklarıyla tanınır. Mesala, kedi, köpek katletmek, ibadetlerle dalga geçmek, kutsal nesneleri aşağılamak, kurban seçilen insanlara işkence ve tecavüz, grup seks, uyuşturucu kullanımı, kara büyü ve büyü ayinleri, satanistlerin başlıca özelliklerindendir. Vazgeçemedikleri şeyler ise siyah renk, karanlık ve sert müziktir. Black Metal, Heavy Metal gibi müzikler, bu müzikte civciv çiğneyerek dans etmek, onların çılgınca ritüellerindendir.⁸⁹⁶

3.2.10. Gençlerin Satanizm Tuzağına Düşmemeleri İçin Neler Yapılmalı

Gençlerin Satanizme yönelmelerini engellemede en önemli görevin ailelere düştüğü konusunda hiç şüphe yoktur. Bilindiği gibi, genellikle problemli ve parçalanmış aile çocukları; evde, ailede gerekli ilgi, sevgi ve huzuru bulamayan gençler Satanizme yönelmektedirler. Anne-babaların çocuklarına sahip çıkmaları, kimlerle arkadaşlık yaptıklarına, kimlerle düşüp kalktıklarına, nerelere girip çıktıklarına, kötü alışkanlıklar edinip edinmediklerine, akşam olunca eve düzenli olarak gelip gelmediklerine, okula düzenli gidip gitmediklerine, okuldan çıkışta kimlerle nerelere gittiklerine dikkat etmeleri gerekmektedir.

Unutulmamalıdır ki, ülkemizde Satanizm daha çok arkadaş grupları vasıtasıyla yayılmaya çalışılmaktadır. Bu anlamda iyi arkadaş aynı zamanda iyi bir örnek, kötü arkadaş da kötü örnektir. Ayrıca anne-babalar çocuklarına aşırı baskı uygulamamalı, aşırı serbest de bırakmamalıdır. Yerine göre onlara arkadaş gibi davranıp duygularını anlamaya çalışmalı; haklı isteklerini yerine getirmeli, haklı olmadıkları konularda da niçin haklı olmadıkları hususunda onları ikna etmelidirler. Onların maddi ihtiyaçları kadar manevi ihtiyaçlarının da olduğunu unutmamalı ve çocuklarını manen de tatmin etmenin yollarını araştırmalıdır.

⁸⁹⁶ Tarhan, agm., aynı yer.

Bugün gençlerin çoğu evlerinde, ailelerinde gerekli huzuru, ilgi ve sevgiyi bulamadıklarından; bu huzuru aile dışında ve çoğunlukla da arkadaş grupları arasında aradıklarından yakınmaktadırlar.

Dolayısıyla, gençlere sadece maddi imkân sağlamak da yetmiyor. Onların madde kadar sevgiye, ilgiye ve şefkate de ihtiyaçları var. Ayrıca anne-babalar çocuklarının her isteğini yerine getirmekle, onlara sınırsız maddî imkân sunmakla, tamamen kendi hallerine bırakmakla onlara iyilik yapmış olmuyorlar. Yerine göre onlara bazı konularda hayır demesini bilmeli, belirli konularda bazı yasaklar getirmeli, hatta bazen yoksulluğu da tattırmalıdır. Öyle görünüyor ki, bazı gençler hayatta her istediklerini elde etmiş, her şeyi denemiş; sanki bir denemedikleri Satanizm kalmış onu da denemek istiyorlar. Bu da, gençlerin hayatın gerçeklerine göre yetiştirilmelerini ve hayatın bazı sıkıntılarını göğüslemeyi öğrenmelerini gerekli kılmaktadır. Yine çocukları Satanizmin tuzağına düşmüş bazı aileler, çocuklarına her türlü maddi imkân verdiklerinden söz ediyorlar, fakat veremediklerinden hiç bahsetmiyorlar.

Aileye düşen görev, Satanist eğilimli çocukların anne ve babaları sorun odaklı değil, çözüm odaklı düşünmelidirler. Suçlu aramak yerine sorumluluk almaya çalışmalı; çocuklarından önce kendilerini sorgulamalı; çocuklarını anlama çabası içinde olmalı; çocuklarının kendilerini ifade için iletişim yollarını açık tutmalıdırlar. Baskı, tenkit, korkutma, sindirme, küçümseme, azarlama gibi tepkiler genci savunmaya iter. Genç, kendisine haksız bir saldırı yapıldığını düşünür. Anne ve babaya karşı öç alma duyguları gelişir ve anne-babayı cezalandırmak için onların hoşlanmadığı şeyleri yapmaya başlar.⁸⁹⁷

Gençlerimizin Satanizm vb. zararlı akımlara yönelmeleri konusunda okul yöneticilerine ve öğretmenlerimize de önemli görevler düşmektedir. Okula gönderilen her öğrenciye birer emanet gözüyle bakılmalı ve onların öncelikle iyi bir insan, iyi bir vatandaş olarak yetişmeleri için gayret gösterilmeli; Satanizm gibi zararlı akımlar hakkında zaman zaman bilgilendirilmeli ve bu tür akımların etkisinde kalmamaları konusunda uyarılmalı; zararlı akımlara kapılanlara da sahip çıkılmalıdır. Ayrıca bu konularda öğrencilere sağlıklı bilgiler verebilmek için konu ilgililer tarafından da iyi

⁸⁹⁷ Tarhan, agm., aynı yer.

bilinmelidir. Aynı zamanda okul-aile işbirliğine önem verilmeli, karşılıklı diyalog içerisinde gençler hayata ve geleceğe hazırlanmalıdır.

Eğer okul yöneticileri veya öğretmenler öğrencilerinde böyle bir eğilimin olduğunu hissedilerse, derhal öğrencilerin aileleriyle işbirliği yaparak gençlere sahip çıkmalı; okulumuzun adı kötüye çıkar vb. düşüncelerle bu hususu kesinlikle gizleme cihetine gitmemelidirler. Çünkü hiçbir şey insan hayatından daha değerli değildir.

Kendilerinde isyan ve dilediklerini diledikleri gibi yapma duyguları fazla olan bu gençleri hemen dışlamak son derece yanlıştır. Satanist gençlerin pek çoğunda üreticilik özellikleri ve yeni şeyler yapabilme kabiliyetleri vardır. Yanlış yerde kullanılan bu özellik ve kabiliyetler için müspet sahalara onlara gösterilmelidir. Satanist gençle oturup, onunla saatlerce konuşabilen inanmış okul psikologlarına ihtiyaç vardır.

Aynı şekilde, Satanist gençle oturup, onunla saatlerce konuşacak ebeveyne ihtiyaç vardır. Satanist gencin olumlu yönlerini görüp, bu yönlerini takdir edip, onunla diyaloga geçmeye ihtiyaç vardır. Monologa değil diyaloga ihtiyaç vardır ve “sevgi dolu bir bakış, güler yüz, birkaç güzel söz,” çok defa satanist bir gencin ruhunda da güzel çiçekler açtıracaktır.⁸⁹⁸

Geleceğimizi emanet edeceğimiz gençlerin iyi yetişmeleri, sağlıklı ve faydalı eğitim almaları konusunda şüphesiz ki büyüklerimize de önemli görevler düşmektedir. Devletimizin bu tür hareketleri marjinal birer vaka gibi görüp ihmal etmemesi gerekir. Bir gencimiz dahi Satanizme meyletmiş olsa, onunla da ilgilenmeye değer. Kaldı ki son zamanlarda Satanizmin gençler arasında hızla yayılma eğiliminde olduğunu ve bu konuda hiçbir ciddi tedbirin alınmadığını üzülerken müşahade etmekteyiz. Ancak, bugün gençlerin bir kısmının içine sürüklendiği zararlı akımlar sadece Satanizmden ibaret değildir. Evet, Satanizmin tuzağına düşürülmüş olan bu gençler, bu ülkenin gençleridir. Fakat sokaklarda, köşe başlarında, sur diplerinde tiner çeken veya bally koklayan gençler de bu ülkenin gençleridir. O halde ülke gençlerinin tamamına sahip çıkılmalı ve her türlü zararlı akıma karşı korunmalıdır. Zira bugün tinerci veya balıcı deyip geçilen bir gencin yarın Satanist olmayacağını kimse garanti edemez.

⁸⁹⁸ Tarhan, agm, aynı yer.

Diğer taraftan, Satanizmin tuzağına düşürülmüş gençlere de yine başta anne-babalar olmak üzere, bütün kurumlar olarak sahip çıkmamız gerekmektedir. Bu gençler hiçbir zaman dışlanmamalı, onlara sapık bir hareketin mensubu tehlikeli kimseler gözüyle değil de, sahip çıkılması gereken kişiler olarak bakılmalıdır. Hatta bir şekilde mahkemeye intikal etmiş veya hapse düşmüş gençlere de sahip çıkılmalıdır. Çünkü gençlerimizin çoğu Satanizmin ne olduğunu veya nasıl tehlikeli ve maceralı bir yol olduğunu bilmiyorlar. Eğer bilselerdi pek çoğu böyle bir harekete yönelmezlerdi. Yine anne-babalar, çocuklarında böyle bir harekete eğilim sezdiklerinde, bunu gizlemeden, gerekirse konu ile ilgilenenlerden veya bir psikologlardan yardım talep etmeliler. Arkadaşlarında böyle bir eğilim fark eden öğrenciler de ona sahip çıkmalı ve derhal konuyu anne-babasına veya öğretmenlerine bildirmeliler.

Bir diğer önemli hususta gençlerin yaşamlarına ve enerjilerine hitap edebilecek “Din ve Felsefe Konusunda Sağlıklı Bir Bilinç” oluşturulması bir zaruret haline gelmiştir. Bu konu ile ilgili olarak yapılan araştırmalara göre, Satanizme yönelen veya bu uğurda intihar eden gençlerin genellikle dini inançlarının çok zayıf olduğu veya hiç olmadığı; hiçbir dini eğitim almadıkları tespit edilmiştir. Bu da, insanın sadece maddeden ibaret olmayıp aynı zamanda manevi yönü de olan iki kutuplu bir varlık olduğu gerçeğini hatırlatmaktadır. Dolayısıyla, bir kimseye ne kadar maddi imkan sunulursa sunulsun, manevi yönden de tatmin edilmezse, bir süre sonra tatmin arayışına yönelecektir. Bu arayış kişiyi bazen yanlış yollara sevk edebilmektedir. İşte Satanizm bunun en çarpıcı örneklerinden birisidir.

Son yıllarda gençlerin Satanizm, uyuşturucu ve alkol kullanımı gibi zararlı akımlara hızlı bir şekilde kayışı bunun en üzücü göstergelerinden birisidir. Yine son zamanlarda yapılan tespitlere göre gençler arasında alkol kullanımı gibi kötü alışkanlıklar 13 yaş grubuna kadar yayılmış durumdadır. Bu husus gençlerimizin ve dolayısıyla ülkemizin geleceği açısından oldukça tehlikeli görülmektedir. Dolayısıyla gençlerin manevi boşluğunun doldurulması için yine başta aileler olmak üzere, eğitimcilerimize, din görevlilerimize, biz ilahiyatçılara, toplumumuza ve devlet büyüklerine bazı görevlerin düştüğü kanaatindeyiz. Herhangi bir dinî inancımız olsun veya olmasın insanımızın dini yönden bilgilendirilmeleri gerekir. Bu da devletimizin

resmi kurumlarında, devletimizin tayin edeceği ehil kimseler aracılığı ile sağlıklı din eğitimi vermekle mümkündür. Eğer bu konu ihmal edilirse toplumda dini yönden bir boşluk meydana gelir ve bu boşluğu da -geçmişte olduğu gibi- bir kısım din istismarcıları doldurmaya kalkışır veya Satanizm örneğinde olduğu gibi bir kısım gençler tanrı diye Şeytana tapınır ve bu uğurda ölümü dahi göze alır hale gelirler.

Şeytan, bütün dinler tarafından “insanın en büyük düşmanı; bütün kötülüklerin baş temsilcisi ve tahrikçisi” olarak kabul edilmektedir. Öte yandan bir kısım gençlerimiz bu varlığa tanrı diye tapınmakta veya yerine göre uğrunda ölümü dahi göze almaktadır. Bu çok ciddi bir meseledir. Şayet gençlerimiz Allah, Peygamber ve Şeytan hakkında bilgilendirilmiş olsalardı, hiç kimse Şeytana tanrı diye tapınır hale gelmezdi. Fakat ne acı gerçektir ki bir kısım gencimiz, “insanın en büyük düşmanı” olarak tanıtılan Şeytana tapınır ve adeta düşmanından medet umar hale gelmiştir.⁸⁹⁹

⁸⁹⁹ <http://www.sorularlaİslâmiyet.com/>

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yüce Allah en güzel yaratılış üzere yarattığı insanı doğru yolu bulmak adına yalnız bırakmamıştır. Gönderdiği peygamberler ve peygamberlerini desteklediği kitaplarla insanın istikamet üzere kalmasına yardımcı olmuştur. Ayette peygamber gönderilmeyen yani ilahi öğretinin ulaşmadığı toplumlara azap edilmeyeceği bildirilmiştir.⁹⁰⁰ Ayrıca insanla birlikte olan ve hareket eden hatta insanı murakabe eden meleklerin varlığı da yine Kur'ân'da bildirilmiştir.⁹⁰¹ Bunların yanında insanı, doğru yoldan alıkoymak isteyen, vesvese, hile ve aldatmacalarla kötü işleri süslü gösterip insanı kötülüğe yönlendirmek isteyen şeytanların varlığında da şüphe yoktur. Hatta bu hususta peygamberler de insanlar gibidir. Yani onlara da musallat olan şeytanlar vardır. Ayetteki *"İşte böylece biz her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar aldatmak için birbirlerine yaldızlı laflar fısıldarlar. Rabbin dileseydi, bunu yapamazlardı. O hâlde, onları iftiralarıyla baş başa bırak."*⁹⁰² ifadesi şeytanın muhatabı olması bakımından peygamberlerle insanların müsavî olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Hz. Muhammed kendisinin de şeytanı olduğunu ifade etmiştir⁹⁰³.

Bilindiği üzere Şeytan, Hz. Âdem'e secde emrine muhalefetine ardından ilâhî rahmetten tard edilince insanları aldatmak, kötü yollara davet etmek ve onları tahakküm altına almak maksadıyla yollarının üzerinde oturacağına daha baştan yemin etmişti. Allah da kullarını savunma sadedinde şeytana cevaben: *"Aslında iman edip Rab'lerine güvenen ve dayananlar üzerinde onun bir nüfuzu yoktur."*⁹⁰⁴ buyurarak, sâlim müminlerin şeytanın tesir gücü altında ezilemeyeceklerini bildirmiştir. Zira şeytanın müminler üzerinde onlara üstün gelebileceği bir yolu yoktur. O ancak kendi dostlarına malik olabilir. Onun mülkiyeti ancak bir yol ve delil olması anlamındadır.⁹⁰⁵ Bir önceki ayet, Kur'ân'ın, Allah'ın öngördüğü manevî ve ahlakî değerlerin nihâî kaynağı ve dolayısıyla iyinin ve kötünün ne olduğunu ortaya koyan değişmez bir ölçü olduğunu îma etmektedir. Ne var ki insan, yapısı gereği, her zaman vahiy yoluyla ortaya konan

⁹⁰⁰ İsra 17/15.

⁹⁰¹ İnfitâr 82/10-11.

⁹⁰² En'âm 6/112.

⁹⁰³ Müslim, Müsâfirîn, 69; Dârimî, Rikâk, 25.

⁹⁰⁴ Nahl 16/99.

⁹⁰⁵ Matûrîdî, age., VIII, s. 192.

manevî, ahlakî ölçülerin gerçek değerini sorgulama ya da onlara şüpheyile yaklaşma eğilimindedir; bunun içindir ki, yukarıdaki ayetle, inanan kişiye, ilahî kelâmı okuyacağı yahut onun üzerinde düşüneceği zaman, Kur'ân'ın "kovulmuş şeytan" olarak isimlendirdiği varlığın yani, insanın kendi ruhunda ve toplumsal çevresinde bulunan ve onu ahlakî ilke ve endişelerinden koparıp Allah'tan uzaklaştıran her türlü güç ve sâikin ayartmalarına, fısıltılarına karşı Allah'ın manevî desteğine başvurması öğütleniyor.⁹⁰⁶

Şeytan insanlardan nasiplenmek, onlara karşı etkin olabilmek için sadece iman ve amel açısından zaaf içinde olanlara tesir edebilmek için gayret göstermekle yetinmeyerek, mümin, kâfir, fasık gibi bütün insanları etkileyebilmek için uğraşmaktadır. Fakat birçok insana tesir edebilecekken, elinde olan bütün yeteneklere ve aldatma yöntemlerine rağmen, kendini ona karşı koruyan iman ehlinde bir nasip alamayacaktır. Zaten ayetteki ifade bu durumu açık olarak ortaya koymaktadır. "*Onun nüfuzu, ancak onu dost edinenler ve onu Allah'a, ortak sayanlar üzerindedir.*"⁹⁰⁷ Zîra şeytan ancak kendi dostları üzerinde, her işinde şeytanın ilham ve telkinlerine tabi olanlar nezdinde etkin olabilir.⁹⁰⁸ Şeytan, onu dost edinenelerin, yani onu efendi edinenlerin ve zenginlik gibi, toplumsal nüfûz ve itibar gibi azdırıcı şeylere tapınırcasına bağlılık, düşkünlük göstererek ruhlarını şeytanın ayartmalarına kaptıranların üzerinde bir tesir bırakabilir.⁹⁰⁹

Başka bir ayette Allah, halis kullarını şeytanın tasallutuna maruz kalmaktan koruyacağını ifade buyurur: "*Muhakkak ki benim kullarım üzerinde senin hiçbir ağırlığın olmayacaktır. Onları koruyucu olarak Allah yeter.*"⁹¹⁰ Allah'ın bu desteği ve koruması, kendisine ibadet eden ve emirlerini hakkıyla yerine getiren kullar için geçerlidir.⁹¹¹ Bu ayette geçen "إِنَّ عِبَادِي" ifadesindeki tamlama şereflendirme içindir. Maksat ihlâslı kullardır.⁹¹²

⁹⁰⁶ Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, (trc. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), 5. bs., İstanbul 1999, s. 551.

⁹⁰⁷ Nahl 16/100.

⁹⁰⁸ Matûridî, age., VIII, s. 192.

⁹⁰⁹ Esed, age., I, s. 551.

⁹¹⁰ İsra 17/65.

⁹¹¹ Lûtfullah Cebeci, *Ku'an'da Şer Problemi*, 1. bs., Ankara 1985, s. 97.

⁹¹² Yazır, age., V, s. 312.

İhlâslı kulları saptırmak için uğraşan şeytan, yaşam gayesi olarak insanın yakasını bırakmadan ona kötülükleri süslü göstererek yapmaya,⁹¹³ iyilikleri çirkin gösterip yapmamaya teşvik ederek hidayetini engellemeye çalışmaktadır. Tüm gayretiyle bu uğurda çabalayan şeytan, Allah 'ın bütün kulları üzerinde etkili olamamıştır. Allah'a inanıp ona sığınan, güvenip dayanan gerçek müminlere şeytanın herhangi bir yaptırım gücü olamaz. Şeytan'ın tesirinde kalanları etkileyebilmesindeki başarısını şeytanın kendinde değil, aksine onun teşvik veya menettiği konularda irade zaafı gösteren veya direnç gösteremeyen insanda aramak gerekir.⁹¹⁴ Bu durum Kur'ân'da şöyle anlatılır:

*"Benim halis kullarıma karşı senin bir gücün yoktur. Ancak sana uyan azgınları azdırabilirsin."*⁹¹⁵ Yani şeytanın ne sözlü olarak insanları susturacak bir delili ne de fiili olarak onlara sataşacak ve onları istediği şekilde kullanabileceği bir güç ve hâkimiyeti yoktur.

Bilindiği gibi insan hem iyilik hem de kötülük yapmaya müsait bir tabiatla yaratılmıştır. İnsan bu iki meleke arasında sıkışıp kalmıştır. Şeytan da insanda potansiyel olarak var olan kötülük eğilimlerini harekete geçirerek insan üzerinde bir etkinlik kurmak ister. Şeytan'ın iltifatları karşısında dayanma gücü kalmayan insan onun peşine takılır ve şeytanın istediği kötü davranışları sergilemekten geri kalmaz. İşte bundan ötürü Kur'ân, insanı şeytana karşı devamlı uyanık olmaya davet etmektedir.

Hesaplar görülüp iş tamamlanınca Şeytan onlara şöyle diyecek: "Allah size doğru vaadde bulundu. Ben de size bir şeyler vaad ettim, ama sözümünden caydım. Doğrusu, benim size istediğimi yaptıracak bir gücüm yoktu. Sadece ben sizi dâvet ettim, siz de çağrımı kabul ettiniz. O halde beni ayıplamayın, kendi kendinizi kınayın. Ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz! Ben, sizin daha önce beni Allah'a şerik yapmanızı da reddetmiştim." Elbette, böyle zalimlerin hakkı gayet acı bir azaptır.

⁹¹³ Neml 27/24; Â'nkebût 29/83; Nahl 16/63; Enfal 8/48.

⁹¹⁴ Tuncer, "Kur'ân'da Cin ve Şeytan", s. 203.

⁹¹⁵ Hicr 15/42.

Allah'ın hükmü herkes hakkında kesinleşip, cennetlikler cennete, cehennemlikler de cehenneme girmeye hazırlandığı zaman, Şeytan bu nutkunu îrad edecektir.”⁹¹⁶

Günahkârlar şeytanı kendilerini saptırmakla suçladıklarında şeytan suçunu kabul edecek ve şöyle diyecektir: “Siz şimdi, Allah'ın verdiği bütün söz ve vaadlerin gerçek olduğunu ve benim sözlerimin hep boşa çıktığını görüyorsunuz. Ben de size zenginlik hakkında boş vaadlerde bulunduğumu, sizi açgözlülüğe teşvik ettiğimi ve sizi büyük beklentilerle oyaladığımı itiraf ediyorum. Sizi ahiret hayatının olmadığı, eğer varsa bile şu veya bu ulu kişinin şefaatiyle azaptan kurtulacağınız konusunda sizi temin ettim. Sizin yapmak zorunda olduğunuz tek şey, her şeyi onun huzurunda yapmanızdır. Sonra dilediğinizi yapmakta serbestsiniz, çünkü O sizi bütün sonuçlardan muaf tutacaktır. Bütün bunları söylediğimi ve taraftarlarıma da bunları söylemelerini emrettiğimi tekrar ediyorum. Yani, siz doğru yola uymak istediğiniz halde benim sizi yanlış yola saptırdığımı söyleyemez ve bunu ispat edemezsiniz. Siz kendiniz bile bunun böyle olmadığını kabul edersiniz. Ben sizi Hakka karşı batıla davet etmekten ve fazilet yerine rezalete yöneltmekten başka bir şey yapmadım. Eğer iki yoldan birini seçme özgürlüğüne sahip olduğunuzda doğru yola uymak isteseydiniz, benim sizi yanlış yola uymaya zorlayacak gücüm yoktu. Şimdi ben size yaptığım zavallı çağrının sorumluluğunu yükleniyorum, fakat siz benim davetimi kabul etme sorumluluğunun yükünü üzerinizden atamazsınız, çünkü bunu kendi arzunuzla yaptınız. O halde bütün sonuçlarına da katlanmalısınız.”⁹¹⁷

Dikkat edilirse şeytan teşvik ettiğini kabul ederken yaptırım gücünden hali olduğunu da izhar etmekten sakınmamaktadır. Zira o malik değil sadece teşvik edendir. Onun yoluna revan olanlara dahi o malik değil, onlar içinde sadece bir davetçi konumundadır. Halis kullar onun süslü oyunlarına kanmazken dünyanın zevk ve sefasına gönlünü kaptıranlar şeytanın oyunlarına alet olmuş durumdadır. Hatta buradaki şeytan, bazı müfessirler tarafından, insanın kendi nefsanî arzuları olarak yorumlanmıştır: Bu ayet göstermektedir ki, gerçek şeytan, insanın kendi arzuları, hevesleri ve kompleksleridir. Zaten şeytan ayette geçen “*Allah size doğru vaadde bulundu. Ben de size bir şeyler vaad ettim, ama sözümünden caydım. Doğrusu, benim size*

⁹¹⁶ İbrahim 14/22.

⁹¹⁷ Mevdûdî, age. IV, s. 22.

istediğimi yaptıracak bir gücüm yoktu. Sadece ben sizi dâvet ettim, siz de çağrımı kabul ettiniz. O halde beni ayıplamayın, kendi kendinizi kınayın."⁹¹⁸ sözleriyle ortaya koymaktadır ki, kendisi günahkârın ruhun ancak ayartma ve vesvese yoluyla ulaşabilir dolayısıyla, eğer insan ruhunda şehvete, öfkeye, boş ve bâtil inanç ve fantezilere doğru önceden mevcut bir eğilim, bir yatkınlık olmasaydı, bu şeytanî ayartma ya da vesveseler hiçbir şekilde etkili olmayacaktı."⁹¹⁹

Çağdaş müfessirlerden Sâbûnî, ayette zikredilen şeytanın itiraflarını cehenemde ateş ehline şeytanın bir nevi hutbesi olarak tavsif eder: Şüphesiz Allah, itaat edene sevap vereceğine, isyan edeni de cezalandıracağına dair size gerçek bir söz verdi ve sözünü yerine getirdi. Ben de size, öldükten sonra dirilme, sevap ve ceza olmayacağına dair vaatle bulundum. Size yalan söyledim ve sözümü yerine getirmedi. Size karşı benim gücüm, kuvvetim ve kudretim yoktu ki, sizi inkâra ve isyana zorlayayım. Ben sadece vesvese ve güzel göstermekle sizi sapıklığa çağırdım. Siz, benim da'vetimi iradenizle kabul ettiniz. Bugün beni kınamaya kalkışmayın, kendinizi kınayın. Çünkü günah, sizin günahınızdır. Allah'ın azabına karşı, ne ben size yardım edebilirim, ne de siz bana yardım edebilirsiniz. İtaatta beni Allah'a ortak koşmanızı inkâr ediyorum. Şüphesiz müşrikler için elem verici bir azap vardır."⁹²⁰

"Oysa şeytanın onların üzerinde hiçbir hâkimiyeti yoktu. Ancak ahrete inananları onun hakkında şüphe içinde bulunanlardan ayırt edelim diye ona bu fırsatı verdik...""⁹²¹ Şeytana tabi olanlar onun hâkimiyet gücünün eseri onun yoluna revan olmazlar. Öldükten sonra yeniden dirilmeye inanmamaları şeytanı peşinden gidenlerin en önemli nedenidir. Çünkü imanı olanla olmayanın ahretini ayırmıştır. Onun için şeytanın ardından gidiş esas itibarıyla şeytanın üztün gelmesinden değil hakkın emir ve hâkimiyetinin üstün gelmesindendir. Yoksa Allah'ın yüce iradesinin aksini gerçekleştirmek hem şeytanın hem de diğer varlıkların haddine değildir."⁹²²

⁹¹⁸ İbrahim 14/22.

⁹¹⁹ Esed, age., I. 506.

⁹²⁰ Sâbûnî, age. II, s. 588-589.

⁹²¹ Sebe 34/21.

⁹²² Yazır, age. VI, s. 362.

Burada şu gerçeği akıldan çıkarmamak gerekir: şeytan'ın insanlar üzerinde karşı konulmaz bir yaptırım gücü, önünde durulmaz bir nüfuzu yoktur. İnsanlar onun iradesi karşısında eli-kolu bağlı tutsaklar değildirler. Gerçi şeytan'a, onları ayartma izni verilmiştir. Bunun hikmeti şudur: Gerçeğe bağlı olanlar bu bağlılıklarını sürdürsünler, buna karşılık gerçeği istemeyenlerin, onu bulmak için çaba harcamayanların ayakları kaysın. Başka bir deyimle "Kimlerin ahirete inandıkları" kimler imanları aracılığı ile sapık yola düşmekten korundukları meydana çıksın. Bu kimseler Ahiret konusunda kuşku içinde olanlardan ayırt edilsin. Ahirete kesinlikle inananlar ile bu konuda tereddüt içinde bocalayanlar, şeytan'ın kışkırtmalarına pasverenler, Allah'ın gözetimi altında olduklarını bilmeyenler ve ahiret gününün beklentisi içinde olmayanlar birbirine karışmasınlar.⁹²³

şeytan'ın insana iğva vermesi, ayartmaya çalışmasının yanında Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyanlara nüfüz edememesi, onların üzerinde etkili olamaması, gösteriyorki, şeytan yaratıcısına karşı görünüşte baş kaldırmaya rağmen, gerçekte, Allah'ın planında belli bir işlevi yerine getirmekte ve daimî bir ayartıcı olarak, insanın, iyiyle kötü arasında bir seçim yapması için kendisine Allah tarafından verilen serbestiyi kullanmasına ya da tecrübe etmesine vesîle olmaktadır.⁹²⁴

*"O kötü fısıltılar iman edenleri üzmeğ için ancak şeytandan kaynaklanmaktadır. Oysa şeytan Allah'ın izni olmadıkça müminlere hiçbir zarar verebilecek değildir."*⁹²⁵

Fısıltı ile konuşmak, müminlerin üzülmeleri için ancak şeytanın bir vesvesesidir. Fısıltı tarzındaki konuşmalar insanın zihninde kuşkuya neden olur ki bu durum bir insan ve toplum için büyük bir fitne nedenidir. Bu da şeytan için önemli bir azıktır. Fakat durum böyle de olsa şeytan, Allah'ın izni olmadan o müminlere hiçbir zarar veremez.

şu gerçek unutulmamalıdır ki, şeytan, insanla amansız mücadelesinde bütün imkânlarını kullanmak çabasındadır. Her türlü yolları deneyerek insanı isyana sürüklemeye çabalar. Bu hususu Kur'an çok güzel ortaya koymaktadır:

⁹²³ Kutup, age., XII, s. 120.

⁹²⁴ Esed, age., s. 520.

⁹²⁵ Mücâdile 58/10.

قَالَ قَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ثُمَّ لَا يَنبَغُ لَهُمْ مَن يَنبَغُ أَيْدِيهِمْ وَمِن خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ

Şeytan Allah'a dedi ki: "Beni azdırmana karşılık, yemin ederim ki, ben de onları saptırmak için senin dosdoğru yolunun üzerinde elbette oturacağım. Sonra onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım ve sen onların çoğunu şükredenler bulamayacaksın."⁹²⁶

Şeytanın insana nüfuz etme cihetleri hususunda âlimlerin çok farklı görüşleri vardır. Müfessirlerin bir kısmına göre bu yönler dünya hayatı bazılarına göre ise ahret hayatını gösterir. Bazılar ise bu yönleri iyilik ve kötülük olarak ele alır.

Bu konuda İmam Matûrîdî, tefsirinde çeşitli rivayetlere yer verir: Şeytanın insanlara ön taraftan yanaşması ifadesi, "yalanladıkları, yaratılış, cennet ve cehennem gibi uhrevi yönden gelmesini ve gelecekte yani ahretin, cennetin cazanın olmayacağından heber vermesi ve gördükleri cihetten yani ön taraflarından lezzetlerden ve şehvi arzulardan ki insanlar için onlar çok caziptir" anlamlarıyla yorumlanır. Arkalarından ifadesi, "dünyaları yönüyle, onu insanlara süslü göstererek ve ona karşı şehvetlerini artırarak ve göremedikleri taraftan ve yine onları dünya malını toplayıp yakınların ve yoksulların hakkını vermemeye teşvik eder." ve sağlarından, yani "iyilik yönlerinden ki o alanlarda da insanı yavaşlatmak isteyerek insanlara gelir; sol yanından ise, kötülük yönlerinden ki o da onları süsleyerek ve onlara teşvik ederek insanlara gelir ve tesir etmeye çalışır."⁹²⁷

Beydâvi, düşmanın dört taraftan insana saldırması ile, şeytanın her taraftan insana hücum etmesini birbirine benzetmektedir.⁹²⁸ Bu ayet, şeytanın insana bütün hayır ve şer yollarına başvurarak, insanı hayırdan menetmesi, şerri de insana süslü göstererek sevdirmesi şeklinde de yorumlamaktadır.⁹²⁹

⁹²⁶ Â'râf 7/16-17.

⁹²⁷ Matûrîdî, age. V, s. 303-304.

⁹²⁸ Ebû Saîd Nasîrüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed Beydâvî, *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*, İstanbul 1886, III, s. 5.

⁹²⁹ Vehbe Zuhayli, *Tefsirü'l-Münir fi'l-Akide ve's-Şeria ve'l-Minhac*, Dimaşk 1991, II, s. 204.

Bu hususta bütün söylenenlerin özü aslında şudur: Şeytanın insana ön tarafından nüfüzü; ahreti yalanlayarak gelmesi; Arka cihetten gelmesi, dünyayı insanlara süslemesi; Sağ taraftan sokulması, iyilikleri yeterli göstererek insanı geri etmeye çalışması; Sol taraftan gelişi ise kötü amelleri insanın nefsine sunması ve güzel göstermesidir.⁹³⁰

İblis, uzun ömür dileğinin kabulünü gördükten sonra, o uzun ömrünü tevbe ve şükür ile kurtuluşa kullanacak yerde şöyle dedi: *“Öyleyse beni azıtman, azdırma ve saptırmama izin vermen hakkı için elbette ben onlar için, o Âdem cinsini azıtmak için senin doğru yoluna oturacağım. Sana, senin nimetine götüren iman, İslâm ve doğruluk yolunu kesip pusuya duracağım. Sonra da mutlaka önlerinden ve arkalarından, sağlarından ve sollarından onlara varacağım, dört yönden, yani düşmanın saldırabileceği her taraflarından saldıracağım. Doğru yoldan çevirip sapıtmak, şaşırtıp soymak için ne yapabilirsem yapacağım. Sen de çoğunu şükreden, itaatkâr kimseler olarak bulmayacaksın.”*⁹³¹

İblis, Rabbinden kıyamet gününe kadar kendisine mühlet vermesini dilerken, bu isteğini ancak Allah’ın iradesi ve belirlemesiyle olabileceğini çok iyi biliyordu. Yüce Allah O’nun bu isteğini kabul de etmiş ona zaman tanımıştır. O’na tanınan bu süre, başka bir sûrede açıklığa kavuşturulduğu gibi, *“Belirlenen güne.”*⁹³² kadardır. Rivayetlerde belirtildiğine göre, bugün yeniden diriliş günü değil, Allah’ın hayatta kalmasını dilediği kimselerin dışında yerde ve göklerdeki herkesin öldüğü, sûr’a ilk üfürüldüğü gündür.⁹³³ Evet, iblis insanların yeniden dirileceği güne kadar ömür istemiştir. Allah da istediğini verdiğinden onun ömrünün yeniden diriliş gününe kadar olduğu anlaşılır.⁹³⁴

Bütün bu izahlardan sonra şeytanın güç ve tesirinin çerçevesini çizmek yerinde olacaktır. Şeytanın gayb âleminin bir varlığı olması insanların şeytanın varlığını anlamada ve gücünü takdir etmede ihtilafa düşmesine neden olmuştur. Buradan

⁹³⁰ Matûrîdî, age., V, s. 305.

⁹³¹ Yazır, age., IV, s. 20.

⁹³² Hicr 1/38; Sâd 38/81.

⁹³³ Kutub, age., VI, s. 34-35.

⁹³⁴ Mâtûrîdî, age., V, s. 302.

bakıldığında şeytanı tanımak kadar onun gücünün sınırlarını da iyi tespit etmek gerektiği daha iyi anlaşılacaktır. Zîra şeytan kimi dönemlerde ilahi güce sahip ve yaratıcı vasfı olan bir varlık olarak görülebilmiştir. Tarihin eski devirlerinde yaşayan milletlerden şeytana ilah anlamında tapan birçok kavim belirmiştir. Akkad, bazı milletlerin şeytana tapınmadaki hikmetini, onun şerrinden emin olmayı temenni etmek anlamında değerlendirmektedir.⁹³⁵

İnsanın önünde yaşayacağı dünya hayatı, onu bekleyen ölüm ve ölümün getirdiği cennet ve cehennem vardır. Şeytan insanların durumunu dikkate alarak bazılarını bütün bu gerçekleri inkâr etmeye çağırırken bazılarını da dünya hayatını süslü göstererek yaşamın aslı gayesinden uzaklaştırmaktadır. Şeytanın vesvesesine kapılıp dünya hayatının süsüyle meşgul olanlar, ölüm, hesap, cennet ve cehennem gibi insanı bekleyen gerçekleri unutmaktadır.

Günümüzde de şeytanla ilgili olarak çok çeşitli inançlar belirmiştir. İnsanlar onun varlığına ve kötülüğüne inanmakla birlikte, ondan sakınma hususunda çok itina göstermemektedirler. Bu da şeytanın gücünü küçümseme veya hiçe sayma anlamına gelmektedir. Bazı çevrelerde ise şeytan bütün kötülüklerin müsebbibi olarak görülmekte ve hatta insanın kendi ürünü olan kötülükleri dahi şeytana yüklemektedir.

Aslında şeytanın gücü insanlara göre izâfidir. Bazı insanlara karşı güçsüz olduğu gibi bazı insanları da tesir yöntemleriyle etkileyebilir ve gücünü kullanabilir. Aslında şeytanın gücü insanların iç dünyasında doğan bir takım ses ve hayallerden ibarettir. Yoksa insanları zora sokup zorlayarak bir şeyler yaptırmaya muktedir değildir. Kur'ân'da da zikredildiği üzere, kötülük ve hayâsızlığı emrederek,⁹³⁶ insanın kalbine fakirlik korkusu atarak,⁹³⁷ insanın kötü amellerini süsleyip güzel göstererek,⁹³⁸ insan üzerinde bazı tesir yöntemleri kullanarak etkin olmaya çalışır. Şeytanın fiili bir tasallut ve tasarrufu olmayıp, etkinliklerinin bağlayıcılığı da söz konusu değildir.⁹³⁹ İtaat etmek

⁹³⁵ Akkad, age., s. 139,140.

⁹³⁶ Bakara 2/169.

⁹³⁷ Bakara 2/268.

⁹³⁸ En'âm 8/43.

⁹³⁹ Yazır, age., V, s. 3065.

isteyeni isyana sürükleyemez, sadece isyanı tercih edenleri, saptırma ve aldatma da başarılı olabilir.⁹⁴⁰

Şeytanın insan üzerindeki etkinlik gücü yine Allah'tan gelmektedir. Allah'ın müsaadesi olmadan şeytanın gücü insana tesir edemez. Şeytan kötülüğü murad ettiği zaman dahi Allah'ın dilemesi dışında hiçbir şeyi gerçekleştiremeyeceği açıkça görülmektedir. Allah, şeytanı isyan etmede serbest bırakmıştır fakat kullarının saptırmada mutlak güç sahibi kılmamıştır. Nitekim Hz. Süleyman'ın şeytanlara boyun eğdirdiği Kur'an'da açık bir şekilde beyan edilir.⁹⁴¹

Şeytanın insanın hayatında sınırları belli olan etkinliğinin tesiri, faaliyetlerinin sürekliliğine bağlıdır. İnsanları yönlendirebilmek için kesintisiz devam eden faaliyetlerini insan ve cin olan şeytan dostlarıyla gerçekleştirir.⁹⁴² Şeytanlar, insan üzerinde devamlı bir uğraş halinde olması insanları etkileyebilmede çok önemli unsurdur. İnsan tabiatı da sürekli gelen uyarıcılara karşı daha alıcı ve kabul edicidir. Devamlılık, fiillerin yerleşmesinde en önemli unsurlardandır. Bir de telkin edilen fiillerin nefse hoş gelmesi, şeytanın tesir gücünün insanı etkilemede farklı bir boyutudur.

Şeytanın insana tesirine etki eden başka bir ekende insandaki irade zayıflığıdır. Şeytan insandaki bu durumun farkında olarak zaaf noktalarını bilerek insanı aldatma yoluna gider. İnsana sinsice yaklaşan şeytan, insandaki manevi ve akli boşluğu fark edip gerekli telkin ve teşvik metotlarıyla insanı dünya ve ahierette zarara uğratacak fillere sevk için uğraşır. Burada, İnsanın eğilimi şeytanın etkinlik gücünü de belirleyen bir unsurdur.

Şeytanın insanın zaaflarından istifade ettiği en önemli unsur, insanın düşünce kısırlığıdır. İnsandaki bu zaafi değerlendirip teşvik metotlarıyla, elindeki varlıklara kandırıp gurur abidesi olmasına, bir sıkıntı haliyle de bütün ümidini kaybederek ümitsizlik batağına saplanmasına neden olurki bu iki durumda şeytanın insan üzerindeki hedefidir. Zeten gurur ve ümitsizlik şeytanın en önemli silahlarındandır.

⁹⁴⁰ Karşlı, "Kur'an-ı Kerim'e Göre Şeytan Ve İnsanla Olan İlişkisi", s. 91.

⁹⁴¹ Enbiyâ 21/82; Sâd 38/36-38.

⁹⁴² Karşlı, "Kur'an-ı Kerim'e Göre Şeytan Ve İnsanla Olan İlişkisi", s. 92.

Görüldüğü gibi şeytan, varlığıyla insanın yok sayamayacağı veya bütün kötülükleri ona fatura edebileceği bir varlık değildir. İnsanın nefsinde potansiyel güç olarak bulunan kötülüğün harekete geçmesiyle onunda insan üzerindeki etkinliği başlamış olmaktadır. Fakat o, Allah'a yönelen insanlara müdahale etmekten yoksun bir varlıktır.

Kur'an'da ve hadislerde anlatılan şeytan/iblis'le, Hz. Âdem arasında geçen hadiseden çıkardığımız en önemli bilgi, şeytanın insan cinsine düşmanlığının Hz. Âdem'le sınırlı olmayıp kıyamete kadar bütün insanları düşman bilecek olmasıdır.

İnsanı çeşitli yollarla Allah'a karşı isyana sürüklemek isteyen şeytan, kötülüğü murad ettiği zaman dahî Allah'ın dilemesi dışında hiçbir şeyi gerçekleştiremeyeceği açıkça görülmektedir. Allah, şeytanı isyan etmede serbest bırakmıştır fakat kullarının saptırmada mutlak güç sahibi kılmamıştır. Aksine insanın şeytanın tesirine açık bırakılmasının yanında ona karşı koyma ve ondan etkilenmeme gücüne de sahip kılınmıştır.

Her ne kadar şeytan Adem'in soyuna savaş açsa da, insan, ondan korunmak için yeterli imkanlara sahip kılınmıştır. Şeytan hafife alınacak kadar basit ve etkisiz ya da her bir kötülüğün yegâne kaynağı olan kötülük abidesi bir varlık şeklinde düşünülmemelidir. O da yaratılmış varlıklardan biri olarak her bir faaliyetini Allah'ın verdiği imkân ve fırsatlara bağlı olarak yapmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdulbâkî, Muhammed Fuad(v.1968), *el'Mu'cemu'l-Müfehres li Elfazi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Daru'l-Hadis, Kahire 2001.
- Ağırkaya, Güven, *Kur'ân-ı Kerim'de Birr Kavramı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2009.
- Akbulut, Ahmet, "Allah'ın Takdiri-Kulun Tedbiri", *AÜİFD*, Ankara 1992, c. 33.
- el-Akkad, Abbas Mahmud, İblis, Beyrut ty.
- Âlûsi, Ebü's-Sena Şehabeddin Mahmûd b. Abdullah (v. 1342/1924), *Ruhu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azim ve's-Seb'i'l-Mesânî*, (tsh. Muhammed Hüseyin Arab), Dârü'l-Fikr, Beyrut 1997.
- Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, Daru's-Saadet, İstanbul, 1304.
- Aslan, Abdulvehhap, *Kur'an'da Şeytan Terimi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van 1999.
- Ateş, Ali Osman, *Kur'ân-ı Kerim Ve Hadislere Göre Şeytan*, Beyan Yay., İstanbul ty.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neş., İstanbul 1988.
- _____, *İnsan ve İnsanüstü Ruh, Melek, Cin, İnsan*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1995.
- _____, "Şeytan", *Kur'ân Ansiklopedisi*, Kur'an Araştırmaları Müessesesi, İstanbul ty.
- Aydın, Hüseyin, *Muhasibinin Tasavvuf Felsefesi*, Bilgi Basımevi Ankara 1975.
- Aydın, Mehmet, "Yezîdilerin İnanç Esasları", *AÜİFD*, Ankara 1978, S. 23, s. 360.
- Aydın, Ali Arslan, "Meleklerle İman", *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, Şâmil Yay., İstanbul 2000.

Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, Bayraklı Yay., İstanbul 2001.

Balî, Vahid Abdüsselam, *Vikayet'ül İnsani Min'el Cinni ve's-Şeytan*, Dar'ul-Kutub'ul-İlmiyye, Beyrut t.y.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Muvazzah ilmî Kelam Dersleri*, Evkafı İslamiyye Mat. İstanbul, H. 1342.

Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail (v. 256/869), *Sahihu'l-Buhârî*, (thk. Mustafa Dîb el-Buga), Daru İbn Kesir, Beyrut 1990.

Bulut, İsmail, *Kur'ân'da Şeytan Kavramı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1998

Bursevi, İsmail Hakkı (v. 1137/1725), *Ruhu'l-Beyan fî Tefsiri'l-Kur'ân*, (trc. Ömer Çelik, Âdem Ergül, Faruk Salman, Murat Sülün, Yûsuf Akgün), Erkam Yay., İstanbul 2005.

Çakmak, Muharrem, *Tasvıvufî Düşüncede Şeytan*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1994.

Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi: Kütüb-i Sitte*, Akçağ Yay., Ankara 1990.

Cebeci, Lütfullah, *Ku'an'da Şer Problemi*, Akçay Yay., Ankara 1985.

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ankara 1997.

Cevheri, Ebû Nasr İsmail b. Hammad (v. 400/1009), *es-Sıhah fî'l-Luga*, (thk. Ahmed Abdülgafur Atar), Dârü'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut 1990.

Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekir b. Eyyüb b. Sa'd ez-Zührî ed-Dimeşkî Ebu Abdullah Şemsuddîn İbn. Kayyım, *Vesveseden Korunmak*, (trc. Ömer Temizel), Polen Yayınları, İstanbul 2005.

Cürcani, Ebü'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali (v. 816/1413), *et-Ta'rifat*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.

Coşkun, İbrahim, *İslam Düşüncesinde İnkâr Problemi*, Tekin Kitapevi, Konya ty.

Çelebi, İlyas, *İslam İtikadında Şeytan Anlayışı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1985.

_____ "Gayb", *DİA*, İstanbul 1996, c. 13, s. 404-409.

Demirci, Muhsin, *Kur'ân ve Yorum*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006.

Derveze, İzzet, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, (trc. Mehmet Yolcu), Yöneliş Yayınları, İstanbul 1995.

Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Vadi Yay., İstanbul 2003.

Doğrul, Ömer Rıza, *Yer Yüzündeki Dinler Tarihi*, İstanbul 1963.

Dölek, Âdem, "Hadislerde İman Hususundaki Vesveseler Tedavi Yolları ve Telkinin Önemi", *Diyanet İlmî Dergi*, DİB Yay., Ankara, 2006, sa. 42.

Draz, M. Abdullah, *Kur'ân'ın Anlaşılmasına Doğru*, (trc. Salih Akdemir), Mim Yay., yy. 1993.

_____ *En Mühim Mesaj Kur'ân*, (trc. Suat Yıldırım), Yeni Akademi Yay., İstanbul 2003.

Durmuş, İsmail, "İstisna" md., *DİA*, XXIII, s. 388-389.

Ebu Ubeyde, et-Teymi el-Basri Ma'mer b. Müsenna (v. 209/824), *Mecazü'l-Kur'ân*, (thk. Fuat Sezgin), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1981.

Ebû Zeyd, Nasr Hâmid, *İlâhî Hitâbın Tabiatı*, (trc. M. Emin Maşalı), Kitabiyat Yay. Ankara 2001.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır (v. 1415/1994), *Hak Dinî Kur'ân Dili*, Eser Neş., İstanbul ty.

Erbaş, Ali, "Melek", *DİA*, İstanbul 2004, c. 29, s. 37-39.

Erzurumlu, İbrahim Hakkı, *Marifetname*, (Sadeleştiren: Abdullah Aydın), Akpınar Yay., ty., yy.

Esed, Muhammed (v. 1413/1992), *Kur'ân Mesajı*, İşaret Yay., İstanbul 2002.

el-Ezherî, Ebu Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu'l-Luğa*, Mısır 1964, II, s. 312.

Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, (trc: Alparslan Açıkgenç), Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1996.

Furat, Ahmet Suphi, "Şeytan", *İA*, İstanbul 1997. c. 11, s. 491-493.

Gazali, Ebu Hamid Hucetü'l-İslam Muhammed b. Muhammed (v. 505/1111), *İhyau Ulumi'd-Din*, (trc. Ahmet Serdaroglu), Bedir Yay., İstanbul 1974.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, İstanbul 1969.

Güç, Ahmet, *Satanizm*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2004.

_____, "Ayet ve Hadislerin Işığında Şeytan", *Yeni Ümit Dergisi*, Sayı, 24, İstanbul 1994.

_____, "Şeytan", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Şamil Yayınevi, İstanbul 2000, c. 6, s. 38—42.

Gündüz, Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yay., Konya 1998.

Güven, Şahin, *Konulu Tefsir Metodu*, Şûra Yay., İstanbul 2001.

Havva, Said, *Ruh Terbiyemiz İslâm Tasavvufu*, (trc. İbrahim Sarmış, M. Sait Şimşek), Kayıhan Yay., İstanbul 1995.

Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, (trc. Salih Tuğ) İrfan Yayıncılık, İstanbul ty.

Hicâzî, Muhammed Mahmud, *Furkan Tefsiri*, (trc. Mehmet Keskin), İlim Yayınları, İstanbul ty.

Hökelekli, Hayati, "Vesvese" md., İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, İstanbul 1997.

İbn Arabî, Muhyiddin, *Fütuhat-i Mekkiyye*, (trc., Ekrem Demirli), Litera Yay., İstanbul 2007.

İbnü'l-Cezvî, Ebu'l Fereç Ebu Abdurrahman B. Ebi'l Hasan (v. 571), *Telbis-i İblis* (trc., Savaş Kocabaş), Elif Yay., İstanbul, 2005.

İbn Esir, Mübârek b. Muhammed b. Abdilkerim, *en-Nihaye fi Garibi'l-Hadis*, Daru'l-Mearif, yy. 2009.

İbn Kesir, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer (v. 774/1373), *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, (thk. Sami b. Muhammed es-Selame), Dâru Tayyibe, Riyad 1997.

İbn Manzur, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî (v. 711/1311), *Lisanu'l-Arab*, Dâru Sadır, Beyrut ty.

İbn Haldun, *Mukaddime*, Daru İhya'i't-turasi'l-Arabî, Beyrut ty.

el-İsfahani, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragıb (v. 502/1108), *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed Seyyid el-Kilani), Daru'l-Ma'rife, Beyrut ty.

İzutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, (trc. Selahaddin Ayaz), Pınar Yay., İstanbul

_____, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, trc. (Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar Neş., İstanbul ty.

Heyet, Kur'ân Yolu, DİB Yay., Ankara 2007.

- Karlı, İbrahim Hilmi, *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Şeytan Ve İnsanla Olan İlişkisi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1993.
- Kılavuz, Ahmet Saim, "Şeytan", *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, (ed. İ. Kâfi Dönmez), İFAV, İstanbul 1997, IV, s. 194-197.
- Kırca, Celal, "İslam Dini'ne Göre Reenkarnasyon", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 3, Kayseri 1986.
- Kitab-ı Mukaddes Eski Ve Yeni Ahit*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1974.
- Köksal, Mustafa Âsım, *İslâm Tarihi*, Köksal Yay., İstanbul 2005.
- _____, *Peygamberler Tarihi*, TDV Yay., Ankara 2004.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr (v. 671/1273), *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2006
- Kutub Seyyid, Fî-zılâli'l-Kur'ân, (trc., M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa), İstanbul 1977.
- Kuşeyri, Ebu'l-Kâsım Zeynüislam Abdülkerim b. Hevazin, "*Letifü'l-İşarat Tefsir Sûfi Kâmil li'l-Kur'âni'l-Kerim: Kuşeyri Risalesi*", (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1978.
- Kutub, Seyyid (v. 1386/1966), *Fi Zilali'l-Kur'ân*, (trc. M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa), Hikmet Neş., İstanbul 1968.
- Mahallî, Celaluddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed ve's-Suyûtî, Celaluddîn Abdurrahman b. Ebu Bekir, *Tefsîru'l-Celâleyn*, Salah Bilgi Kitapevi Yay., İstanbul 1994.
- Matüridi, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b Muhammed, *Te'vilatü'l-Kur'ân*, (thk. Ahmed Vanlıoğlu), Mizan Yay., İstanbul 2005.

Messadie, Gerald, *Şeytanın Genel Garihi*, (trc., Işık Ergüden), Kabalcı Yayınevi; İstanbul 2009.

Mevdûdî, Seyyid Ebü'l-A'la (v. 1399/1979), *Tefhimü'l-Kur'an*, (trc.Muhammed Han Kayani vd.), İstanbul 1986.

Muhyiddin İbn Arabî, *Fususul-Hikem*, (trcAhmed Avni Konuk,) İFAV Yay.,İstanbul 1993.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisaburi Müslim b. el-Haccac (v. 261/875), *Sahihu Müslim*, (nşr. Ebu Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryabi), Daru't-Talia, Riyad 2006.

Naci, Muallim, *Lügat-ı Naci*, Çağrı Yay., İstanbul 1995.

Nursi, Bediüzzaman Said (v. 1380/1960), *Lem'alar*, Sözler Yay., İstanbul 1990.

Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 2000.

_____, *Hallac-ı Mansur ve Eseri*, Yeni Boyut Yay. İstanbul 1997.

Paksu, Mehmet, *Vesvese Sebepleri ve Kurtuluş Yolları*, Nesil Yay., İstanbul 2005.

Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin (v. 606/1209), *Mefatihü'l-Gayb*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990.

Sâbunî, Muhammed Ali, *Safvetu't-Tefasir*, Daru'l-Kur'âni'l-Kerim, Beyrut 1981.

Sa'lebî, Ebu İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, *el-Keşfu ve'l-Beyân Fî Tefsîri'l-Kur'an (Tefsîru's-Sa'lebî)*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2004

Sülün, Murat, *Kur'an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*, Ensar Neş., İstanbul 2005.

Şahin, Mehmet Süreyya, "Cin", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1993, VIII, s. 5-8.

Şeker, Mehmet, "İslam İnancında Şeytan", *Yeni Ümit Dergisi*, İstanbul 2003, sayı, 59.

Şengül, İdris, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, Işık Yay., İzmir 1994.

_____, “Kur’an Üzerine”, *AÜİFD.*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1997, sayı. 37.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu’l-Kadîr el-Câmiu beyne Fenniyyi’r-Rivâyeti ve’d-Dirâyeti Min İlmi’t-Tefsîr*, Daru’l-Fikr, Beyrut 1973.

Taberi, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid (v. 310/923), *Câmiü’l-Beyân an Te’vili Ayi’l-Kur’ân*, (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Daru’l-Alemi’l-Kütüb, Riyad 2003.

Tehânevî, Muhammed b. A’la b. Ali el-Faruki el-Hanefî (v. 1158/1745), *Mevsuatu Keşşafı Istilahati’l-Fünun ve’l-Ulum*, (thk. Ali Dahruc), (trc. Corc Zeynati, Abdullah Halidi,) “Fücur” md., Mektebetu Lübnan, Beyrut 1996.

Tanyu, Hikmet, *İslamlıktan Önce Türklerde Tanrı İnancı*, İstanbul, 1986.

Taplamacıoğlu, Mehmet, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, AÜİF. Yay., Ankara 1966.

Tuncer, Mustafa, “Kur’ân’da Cin ve Şeytan”, (Basılmamış Doktora Tezi), OMÜİF, Samsun 1999, s. 5.

Uludağ, Süleyman “Nefs” md., *DİA*, XXXII, s. 528- 532.

Vecdî, Ferit, Muhammed, *Dairat-u Mearif-el Karn-il İşrin*, Beyrut ty.

Yahya, Harun, *İnsanın Apaçık Düşmanı Şeytan*, Araştırma Yayıncılık, İstanbul 2006.

Yıldırım, Suat, *Kur’ân-ı Kerim ve Açıklmalı Meali*, Feza Gazetecilik AŞ., İstanbul 1998.

Yılmaz, Hasan, “Kur’ân’ı Anlamada Odak Kavramların Bilinmesinin Önemi Üzerine Analitik Bir Değerlendirme”, *AÜİFD*, Sayı.22, 2004.

Yücedoğru, Tevfik, *İslâm’a Giriş Gençliğin İslâm Bilgisi*, DİB Yay., Ankara 2006.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed b. Muhammed (v. 1205/1790), *Tacü'l-Arus min Cevâhiri'l-Kamus*, (thk. İbrâhim Terzi), Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut 1975.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b Muhammed (v. 538/1144), *el-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyunü'l-Ekavil fî Vücuhi't-Te'vil*, Dârü'l-Fikr, Beyrut ty.

Zencânî, Mahmud b. Ahmed, *Tehzîbu's-Sihâh*, Daru'l-Mısriyye, Mısır 1964.

http://www.yagmurdergisi.com.tr/konu_goster.php?konu_id=246&yagmur=bolum2&sid=10&kat=12/18.07.2010.

<http://www.itusozluk.com/goster.php/yezidilik/27.07.2010>

http://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eeytan#Yezidilikte_.C5.9Eeytan

http://tr.org/wiki/Kitab-%C4%B1_Mukaddes.18.07.2010.

<http://www.gizlikapi.org/din-ilahiyat/54041-satanizm-nedir-satanistlik-hakkinda-hersey.html/27.07.2010>.

<http://www.sorularlailamiyet.com/subpage.php?s=article&aid=10117>

http://www.yagmurdergisi.com.tr/konu_goster

<http://dinibil.com/default.asp?L=TR&mid=2747>.